

Een dossier van het Landelijk Steunpunt
Educatie Molukkers

**Voor hun commentaren en suggesties dank aan Menno Baks, Chris van Fraassen,
Wim Manuhutu, Brenda Pattipeilohy, Glenda Pattipeilohy, Augustien Souisa,
Chiara Titahena en Nanneke Wigard**

© Beheersfonds Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers, 2025

Vormgeving omslag: Denis Hehuat

De strijd van Pattimura in documenten en verhalen

Samengesteld door Hans Straver

Een dossier van Beheersfonds Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers, 2025

Woord vooraf

In mei 2017 was het tweehonderd jaar geleden dat in de Midden-Molukken een opstand onder leiding van Pattimura uitbrak. In Indonesië werd de *perang Pattimura* (Pattimura-oorlog) onder meer herdacht door de plaatsing van nieuwe, meer dan levensgrote standbeelden, van 'Kapitan Pattimura' in Haria (Saparua) en van 'Martha Christina Tiahahu' in Abubu (Nusalaut).

In Nederland werd de jonge traditie van een 'Pattimura-walk' op 15 mei 2017 voortgezet met een voettocht van Elst naar Tiel en werd de strijd herdacht op de 'Molukse dagen' van de Tong Tong Fair en het Kwaku Summer Festival. De stichtingen Moluks Historisch Museum (MHM) en Nusantara Amsterdam organiseerden op 20 mei een bijeenkomst rond Pattimura en verzet tegen kolonialisme, op 11 november gevolgd door een bijeenkomst van de Vriendenvereniging van het MHM rond Christina Martha Tiahahu. Het MHM opende in zijn digitale *Nieuwsbrief* een rubriek waarin jongeren werden geïnterviewd, niet alleen over hun activiteiten, maar ook over de betekenis die zij aan deze historische figuren hechten. De meeste geïnterviewden verklaarden dat zij Pattimura en Christina Martha zien als rolmodellen die hen inspireren om zich volledig voor hun persoonlijke idealen en ambities in te zetten. Zij gaven echter tegelijk te kennen dat zij zich slechts een oppervlakig beeld van de opstand hebben kunnen vormen.

Op herdenkingsbijeenkomsten bleek dat de koloniale geschiedenis een gevoelig onderwerp is. In de beeldvorming van Molukkers in Indonesië en in Nederland wordt de geschiedenis van de Molukken beheerst door een 'eeuwenlange' verdeel-en-heers-politiek, door onderdrukking en roof van natuurlijke rijkdommen door koloniale buitenstaanders. Het huldebetoon aan volkshelden als Pattimura en Christina Martha biedt aan dit verhaal van macht en onmacht het nodige tegenwicht. Wat vanuit Nederlands perspectief als een opstand wordt gezien, wordt vanuit Moluks en Indonesisch perspectief een *perang* of oorlog genoemd.

Intussen lijkt deze benadering van de koloniale geschiedenis van Molukkers en Nederlanders ook sporen te hebben nagelaten in het 'geheugen van Nederland'. Er is in de publieke opinie soms sprake van ergernis over een eenzijdig negatief imago van de koloniale geschiedenis, maar ook van zelfonderzoek en erkenning van wat men pleegt aan te duiden als 'donkere bladzijden' in het koloniale verleden.

De gevoeligheid van het thema is aanleiding geweest om dit dossier met teksten en illustraties over de strijd van Pattimura samen te stellen. Het nodigt belangstellende Molukkers en Nederlanders uit hun beeld van de historische gebeurtenissen te actualiseren, te verbreden en te verdiepen.

De strijd van Pattimura in documenten en verhalen bestaat uit twee delen. Het eerste deel presenteert een bloemlezing van fragmenten uit historische documenten van deelnemers en ooggetuigen. Het tweede deel biedt een kennismaking met verhalen van historici en andere schrijvers, die in de voorgaande twee eeuwen hun licht over de gebeurtenissen hebben laten schijnen en de geschiedenis ervan vanuit verschillende perspectieven hebben herschreven. Het bevat onder meer een flink aantal vertalingen uit Indonesische publicaties over deze episode in de koloniale geschiedenis.

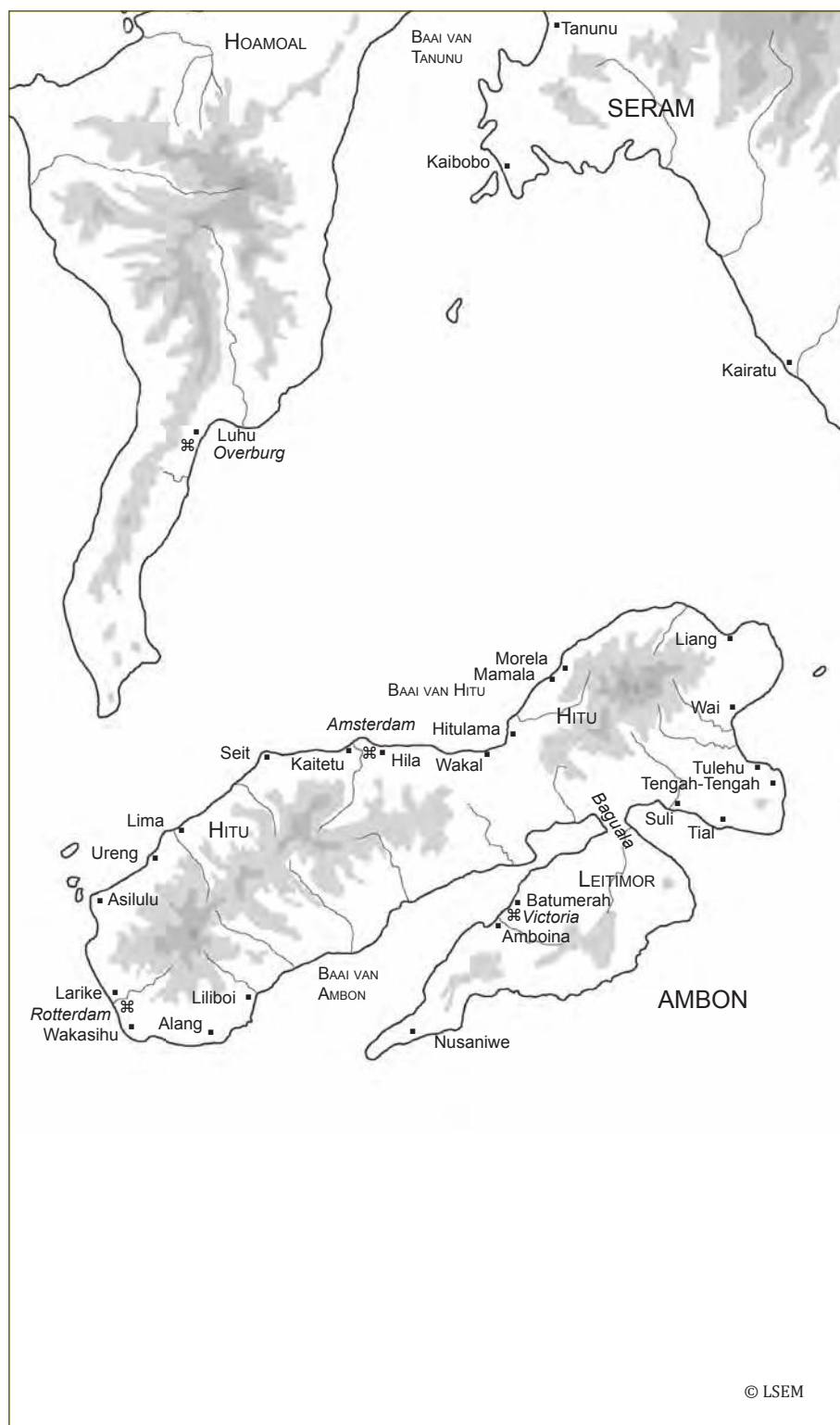
In dit dossier over de strijd van Pattimura zijn antwoorden op tal van vragen te vinden, maar ongetwijfeld leidt het, zowel bij Molukse als Nederlandse lezers, ook tot allerlei nieuwe vragen over deze episode in de koloniale geschiedenis van Molukkers en Nederlanders. Het dossier dringt de lezer geen kant en klaar verhaal op, maar nodigt uit om met nieuwe ogen en vanuit nieuwe perspectieven naar de historische gebeurtenissen te kijken en het verhaal erover op een zorgvuldige manier opnieuw te vertellen.

Inhoud

	Kaart van Ambon Lease	8
	Tijdbalk 1795 - 1824	10
1.00	DE STRIJD IN DOCUMENTEN	11
1.01	Zaden van verderf en ondergang	1799 12
1.02	Gezagsvacuüm	1796 - 1803 15
1.03	Werving en ontslagen	1803 - 1810 19
1.04	Weer onder Brits bestuur	1810 - 1817 23
1.05	Startfouten	25 maart - 14 mei 1817 27
1.06	Opstand op Saparua	15 mei 1817 32
1.07	Fort Duurstede overmeesterd	16 mei 1817 38
1.08	Expeditie van majoor Beetjes	20 mei 1817 41
1.09	Opstand op Haruku	30 mei - 16 juni 1817 46
1.10	Opstand op Hitu	juni - oktober 1817 50
1.11	Onderhandelingen op Hatowano	9 - 21 juli 1817 54
1.12	Punten van beklag	29 mei - 21 juli 1817 60
1.13	Fiasco op Nusalaut	28 juli - 13 augustus 1817 66
1.14	Fort Duurstede heroverd	3 augustus 1817 70
1.15	Oorzaken volgens Buijskes	1818 74
1.16	Onderwerping van Hitu	1 - 17 oktober 1817 80
1.17	Onderwerping van Haruku	2 - 6 november 1817 84
1.18	Onderwerping van Saparua	8 - 10 november 1817 88
1.19	De strijd beslist bij Ulat Ouw	11 november 1817 92
1.20	Tuchtiging van Seram	december 1817 97
1.21	Ter dood veroordeeld	december 1817 101
1.22	Verbannen	december 1817 106
1.23	Bron van zo veel onheil	1824 110
2.00	DE STRIJD IN VERHALEN	115
2.01	P.F. Vermeulen Krieger	1825 116
2.02	Q.M.R. Ver Huell	1837 117
2.03	J.B.J. van Doren	1857 120
2.04	W.A. van Rees	1870 122
2.05	J.L. van den Berg van Saparoea	1875 126

2.06	J.G.F. Riedel	1886	127
2.07	P.H. van der Kemp	1911	130
2.08	<i>Sarekat Ambon</i>	1931	132
2.09	J. Boelen	1943	134
2.10	C.J.G.L. van den Berg van Saparoea	1948	137
2.11	M. Sapija	1954	140
2.12	Maria Dermoût	1956	142
2.13	I.H. Enklaar	1960	145
2.14	F. Hitipeuw	1970	148
2.15	<i>Madjalah Pattimura</i>	1973	150
2.16	<i>Het zwaard van Pattimura</i>	1975	152
2.17	I.O. Nanulaitta	1976	155
2.18	Ben van Kaam	1977	156
2.19	H.J. de Graaf	1977	158
2.20	Johan Fabricius	1978	160
2.21	Eddie Supusepa	1980	161
2.22	Asrul Sani	1981	163
2.23	L.J.H. Zacharias	1981	166
2.24	R.Z. Leirissa	1982	169
2.25	Z.M.A. Matulelessy	1988	171
2.26	H. Luhukay e.a.	1997	173
2.27	J.A. Pattikayhatu e.a.	2005	175
2.28	<i>Pahlawan Indonesia</i>	2009	177
2.29	A.M. Suryanegara	2009	179
2.30	Hans Straver	2011	184
2.31	Max Taihuttu	2014	186
2.32	<i>DeltaDua</i>	2015	188
2.33	Ewald Vanvugt	2016	190
2.34	Jan Tomasowa	2017	192
2.35	<i>Wikipedia</i>	2017	194
2.36	Verry Patty	2018	196
2.37	<i>FDI Maluku</i>	2018	198
2.38	Ch.F. van Fraassen	2018	200
	Literatuur		202
	Illustraties		204

Kaart van Ambon Lease

		Tijdbalk 1795 - 1824	
1795	Bataafse Republiek		
1796	<i>Ambon</i> : eerste Britse tussenbestuur opstand op Hitu	1817	
1797		maart	
1798			
1799	Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements: het koloniale beleid ter discussie	april	overname van het gezag op Ambon door commissarissen Engelhard en Van Middelkoop
1800			
1801		mei	
1802	<i>Ambon</i> : overdracht aan Nederland		opstand op Saparua nederlaag van majoor Beetjes
1803		juni	opstand op Haruku opstand op Hitu
1804			
1805	Koninkrijk Holland onder koning Lodewijk Napoleon	juli	poging tot onderhandelingen mislukt
1806			
1807			
1808	<i>Indië</i> : bewind van Daendels	augustus	fiasco op Nusalaut fort Duurstede heroverd
1809	<i>Ambon</i> : tweede Britse tussenbestuur		
1810		september	overkomst van commissaris-generaal Buijskes met troepen van Java en hulp- troepen van Ternate en Tidore
1811			
1812	Koninkrijk der Verenigde Nederlanden onder koning Willem I	oktober	onderwerping van Hitu
1813			
1814		november	onderwerping van Haruku onderwerping van Saparua
1815	<i>Java</i> : overdracht aan Nederland <i>Ambon</i> : overdracht aan Nederland		
1816		december	tuchtiging van Seram
1817			
1818	<i>Ambon</i> : strijd van Pattimura		doodvonnis van Pattimura e.a.
1819		1818	
1820		januari	verbanning van Christina Martha e.a.
1821			
1822	<i>Ambon</i> : bezoek Gouverneur-Generaal Van der Capellen	februari	
1823			
1824			

1 DE STRIJD IN DOCUMENTEN

De strijd die in mei 1817 op Ambon Lease uitbrak, duurde voort tot in de maand november. Het eerste deel van dit dossier presenteert een keuze uit historische documenten over de aanloop, het verloop en de nasleep van de vijandelijkheden. Voor een goed begrip van de gebeurtenissen is het echter noodzakelijk om ook aandacht te besteden aan de politieke veranderingen die aan het eind van de achttiende eeuw en het begin van de negentiende eeuw in Europa en Azië plaatsvonden.

Aan het eind van de achttiende eeuw brak in Europa en in de Nieuwe Wereld een periode van revolutionaire omwentelingen aan. Ook in Nederland werd de behoefte aan ingrijpende maatschappelijke veranderingen gevoeld. De Nederlandse Patriotten kwamen in hun streven naar politieke en maatschappelijke veranderingen steeds meer tegenover de prinsgezinde regenten en hun aanhang te staan. In 1795 stichtten zij, nadat Franse troepen waren binnengevallen en stadhouder Willem V de wijk naar Engeland had genomen, de Bataafse republiek. Als vazal van Frankrijk raakte de republiek steeds meer betrokken bij de Napoleontische oorlogen. Tenslotte, na de val van Napoleon, werden de noordelijke en zuidelijke Nederlanden in 1814 verenigd in het Koninkrijk der Nederlanden onder koning Willem I.

Deze omwentelingen hadden ook gevolgen in Azië. Om te voorkomen dat de Nederlandse vestigingen buiten Europa in handen van de Fransen zouden vallen, schreef stadhouder Willem V vanuit Engeland aan de bestuurders dat zij hun gebied voorlopig onder Britse bescherming dienden te stellen. Tal van vestigingen in Azië werden inderdaad aan de Britten overgedragen. Daaronder waren in 1796 ook Ambon, Banda en in 1801 Ternate. Toen er in 1802 een vrede tussen Engeland en Frankrijk werd gesloten, kregen de Nederlanders de meeste weer terug. Maar nadat de oorlog in 1803 opnieuw was uitgebroken, kreeg men op Java en de Molukken te maken met nieuwe pogingen van de Britten om de Nederlandse overzeese bezittingen in bezit te nemen.

Intussen was de Verenigde Oostindische Compagnie in 1795 genationaliseerd. De zittende aandeelhouders en bewindhebbers werden vervangen door een comité om de lopende zaken af te handelen en in 1799 kwam er een 'Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements' die een nieuw koloniaal beleid moest formuleren. In de ogen van de Patriotten was de Verenigde Oost-Indische Compagnie in de achttiende eeuw onderhevig geweest aan verval en bederf. In alle geledingen van de Compagnie zou een zucht tot zelfverrijking hebben geheerst, met als onvermijdelijk gevolg het bevoorrechten van familieleden en vrienden, fraude en corruptie. Om hieraan een eind te maken pleitten zij aanvankelijk voor strakkere regels en voor uitbreiding en verscherping van het toezicht. In de loop van de tijd ontwikkelden de meer radicale Patriotten echter verdergaande ideeën. Zij vonden dat de principes van het specerijmonopolie niet te verenigen waren met een koloniaal beleid dat op economische vrijheid en gelijkheid gebaseerd zou moeten zijn.

De meeste historische documenten in dit deel zijn afkomstig van de website *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, de rijke bronnenpublicatie die in 2016 online is gekomen en waar documenten uit Nederlandse, Engelse en Indonesische archieven over de Midden-Molukken in de negentiende eeuw worden gepresenteerd.

Het taalgebruik in deze documenten uit de vroege negentiende eeuw werpt voor de lezer een drempel op, die echter niet onoverkomelijk hoeft te zijn. De teksten zijn niet gecorrigeerd, herspeld of hertaald in modern Nederlands, maar wel voorzien van verklarende kanttekeningen. Enkele oorspronkelijk in het Engels geschreven documenten zijn door de samensteller vertaald.

1.01 Zaden van verderf en ondergang

In het jaar 1800 verscheen in Delft de tweede druk van een uitvoerig *Bericht van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië en den handel op dezelve*.¹ Het was geschreven door Dirk van Hogendorp, om het publiek in Nederland te informeren over het onder de Verenigde Oostindische Compagnie gevoerde beleid en het te overtuigen van de noodzaak van radicale veranderingen in het koloniale beleid.

Van Hogendorp was in 1783 als militair naar de Oost gegaan en daar in dienst van de Verenigde Oostindische Compagnie getreden, eerst als militair en vervolgens als bestuursambtenaar. Als zodanig was hij werkzaam geweest in Bengalen, op het eiland Onrust voor de kust van Batavia, in Japara op de noordkust van Java en tenslotte als opperkoopman en gezaghebber van Surabaya en Java's oosthoek. Deze loopbaan had hem, zoals hij in het *Voorbericht* van zijn boek schreef, in staat gesteld om 'eene weetenschap van de wezenlijke waardij en belangrijkheid deezer bezittingen te verkrijgen; welke weetenschap in hem veele denkbeelden heeft doen ontstaan over de wijze, waarop men die bezittingen, en den handel daarop, van veel grooter nut en voordeel voor ons gemeenebest zoude kunnen doen zijn, dan tot nog toe heeft plaats gevonden'. (p. VIII)

In 1796 stelde Van Hogendorp een stuk voor de Nationale Vergadering in Nederland op waarin hij niet alleen de Verenigde Oostindische Compagnie, maar ook de zittende bestuurders in Batavia scherp bekritiseerde. Omdat het in Batavia werd onderschept, werd hij door zijn superieuren als gezaghebber van Oost-Java geschorst en gearresteerd. Van Hogendorp ontsnapte echter en werkte zijn kritische verhandeling tijdens de terugreis naar Nederland uit tot een boek dat in Nederland de nodige ophef veroorzaakte. In november 1800 wees de rechtbank de tegen hem ingebrachte klachten af.

Hoewel het grootste deel van Van Hogendorps *Bericht* aan de situatie van Java was gewijd, behandelde hij ook de verschillende buitengewesten. Aan Ternate, Banda en de Ambonse eilanden zijn afzonderlijke kleine hoofdstukken gewijd.

Van Hogendorp, 'Bericht van den tegenwoordigen toestand', p. 169-171

Amboina

Dit eiland, met de kleine eilandjes die het omringen en daar onder horen, en waar toe men zelfs eenigszins het groote eiland Ceram zoude kunnen brengen, is de eigenlijke plaats, die aan de Oost-indische maatschappij, bij uitsluiting, de kruidnagelen opleverde.

In Februarij 1796. heeft de Engelsche admiraal Rainier die landvoogdij, zonder een enkel schot te doen, verooverd. De gouverneur Cornadé had zeker aan veele benooidigheden gebrek; en de plaats is niet zeer sterk, zoo dat dezelve mogelijk toch in het einde zoude hebben moeten bezwijken; echter had hij tijd kunnen winnen door tegenstand te bieden, daar door Banda redden, en in allen gevalle den roem en eer van onzen landaart kunnen ophouden; welke thans, door het lafhartig gedrag van de meesten onzer bevelhebbers in Oost-indie, bijna in algemeene verachting zijn geraakt.

Amboina te veel nagelen opleverende, heeft de maatschappij in de laatste jaaren groote hoeveelheden verbrand en vernield, om den prijs er van opte houden; ook wierdt sterk tegen het smokkelen daar mede gewaakt. De Engelschen zijn minder oplettend, en geheele scheepsladingen zijn reeds, sedert zij daar meester zijn, uitgesmokkeld, en naar de west van Indië vervoerd, alwaar de prijs van die specerij ook alom meer dan de helft gedaald is, en nog meer daalen zal. De Cerammers en andere eilanders hebben sedert dien tijd ook groote hoeveelheden naar Balijs ge-

Verenigde Oostindische
Compagnie (VOC)

Schout-bij-nacht P. Rainier,
militair en civiel gezaghebber te
Ambon . A. Cornabé, gouverneur
van Ambon tot de Britse over-
name op 17 febr. 1796.
natie

Omdat Amboina te veel nagelen
opleverde . hoog te houden

C.W.M. van de Velde,
Het fort Duurstede te Saparua
(1844)

bragt, van waar ze verder naar Bencoolen en andere plaatsen door inlandsche handelaars vervoerd zijn.

Dan, het ergste is, dat de Engelschen jonge planten van de nagelboomen, naar alle hunne bezittingen over geheel Indië, verzonden hebben, om te beproeven waar ze het best zullen opkoomen. En, schoon het niet waarschijnlijk is dat ze overal zullen aarten, zoo is het echter zeer denkelyk, dat ze wel ergens zullen opkoomen en bloeijen; in welk geval het, al krijgen wij Amboina terug, echter geheel met onzen uitsluitenden handel in die specerij gedaan is. Ja, zelfs zoo wij den nagelhandel dan nog als het eenige voorwerp van winst voor Amboina willen beschouwen, zal het de onkosten niet meer goed kunnen maaken; want de Engelschen zullen overal de markt bederven.

Ik voorzie dus, dat de uitsluitende handel in specerijen, die altijd als de hartader der maatschappij beschouwd wierdt, hier door geheel vernietigd is, en de bloote handel hier in, in mededingerschap met de Engelschen, geen voordeel zal opleveren, ten minsten niet voor eene maatschappij.

Zoo dit dan geene reden oplevert ter vernietiging van den uitsluitenden handel der maatschappij, weet ik niet, welke bewijzen men moet bijbrengen, om het nadeelige eener zaak aantetoonen.

Dan, deeze eilanden, en vooral Amboina, zijn zeer vruchtbaar, en meest bewoond door een zeer goedaartig en vredelievend volk, waar van veele zelfs christenen zijn. Zoo men hun derhalven vrijheid van persoon en handel en eigendom van land gaf, en er een bestuur en regeeringsvorm invoerde gelijk op Java[,] zoo zoude deeze landvoogdij groote inkomsten opleveren, die niet alleen alle onkosten van bestuur en verdediging konden goedmaaken, maar ook vrij aanzienlijke winsten en voordeelen daarenboven geeven.

De handel in nagelen en andere voortbrenzelen, vrij en open voor een ieder, zoude onze vaderlandsche kooplieden eene rijke bron van welvaart en voordeel aanbieden, en veele schepen en zeelieden gestadig bezig houden.

Experimenten met de teelt van kruidnagelen vonden plaats in de Britse kolonie Benkoelen aan de westkust van Zuid-Sumatra, en op het eiland Penang, voor de westkust van het Maleis Schiereiland.

aarten: gedijen, groeien

het specerijmonopolie

Van Hogendorp was ervan overtuigd dat het einde van het kruidnagelmonopolie in zicht was en dat het roer om moest. Zijn ideeën over een nieuw koloniaal beleid waren geïnspireerd door het pleidooi van de filosofen van de achttiende-eeuwse Verlichting voor

Kruidnagel (*Syzygium aromaticum*) in de knop

wereldwijde handel tussen de volkeren, ongehinderd door protectionisme en monopolies. Zijns inziens was het met het oog op de toekomst noodzakelijk om het monopoliestelsel van gedwongen leveranties van kruidnagelen op te heffen en de handel vrij te geven. De bevolking van de Molukken zou zich hierdoor in vrijheid kunnen ontwikkelen en als grondeigenaar zelf de vruchten kunnen plukken van de kruidnagelteelt. De onkosten van het koloniaal bestuur zouden gemakkelijk gedekt kunnen worden door de bevolking een redelijke hoofdelijke belasting op te leggen.

In een slotbeschouwing vatte Van Hogendorp zijn pleidooi nog eens samen in algemene termen. Hij benadrukte dat de door hem voorgestelde beleidsveranderingen in het eigen belang waren en voor de Nederlandse handel op den duur grotere voordelen zouden opleveren dan een voortzetting van het monopoliebeleid.

Van Hogendorp, 'Bericht van den tegenwoordigen toestand', p. 192-194

Besluit

Ziet daar, waarde landgenooten, Medeburgers! de hoofdtrekken van een groot tafereel, hetwelk ik van mijn plicht geoordeeld heb ulieden te moeten afschetsen, uit hoofde van het groot belang en gewigt; waar van ik denke, dat onze bezittingen in de Oost-indiën, en de handel daarop, voor ons gemeenebest zijn.

Het is wel waar, dat ik dit tafereel in een geheel ander licht aan ulieden vertoone dan tot nogtoe immer geschied is: doch beneemt dit iets aan de waardij der waarheid, indien dezelve aldus bevonden wordt? (...)

**Omdat de dienaaren der maatschappij tot nogtoe een zoodanig ontwerp niet hebben kunnen, durven, of willen vormen, is het daarom minder mogelijk of voordeelig? Is de vooronderstelling van onkunde, vooroordeel, en vooral eigenbelang, niet voldoende, om te doen begrijpen, waarom nimmer waare en kundige berichten van den toestand deezer bezittingen aan het vaderland zijn voorgedragen? En zijn niet de weinige voorstanders van het algemeene welzijn ten allen tijde in Oost-indië vervolgd en mishandeld geworden? Ik zelf heb daaraan alleen de vervolgingen te wijten, die mij bijna eer en leven zouden gekost, en die mij van alle mijne bezittingen, van alle mijne vooruitzichten, beroofd hebben? Dan, vol van het gewigt en belangrijke van mijn voorgesteld ontwerp; en beziel en aangevuurd door oprechte vaderlandliefde, verschijn ik thans openlijk voor mijn vaderland; en zonder aanzien van personen, zonder vrees voor gevaaren en moeilijkheden, ontvouwe ik de zuivere, en zoo lang miskende waarheid; en vertoone het waare belang van het vaderland. Derhalven is mijn oogmerk in de bovenstaande bladeren geweest te be-
toogen,**

- dat het systema, waar naar tot nog toe de handel op de Oost-indiën gedreven en de bezittingen aldaar beheerd zijn, in de tegenwoordige tijdsomstandigheden niet meer goed is, en in zich zelve de zaaden van verderf en ondergang onthoudt;**
- dat de uitsluitende handel op zichzelve nadeelig is, en daar bij noodzaakelijk de bezittingen, als colonien beschouwd, te gronde doet gaan;**
- dat onder eene andere beheering diezelfde bezittingen zullen bloeijen; en on-
eindig veel grootere voordeelen opleeveren dan ooit te vooren;**
- dat eene verandering in navolging deezer grondbeginselen, te weeten van vrijen handel, eigendom van land, en gelijke belasting, zeer wel ingevoerd kan worden;**
- en eindelijk, dat alle de voordeelen, die daar door aan ons vaderland toegebracht zullen worden, – door de land-inkoomsten der bezittingen, door de belastingen op den handel, door de werkzaamheid en rijkdom, die deeze handel aan de inwoners der republiek geeven zal, en door de schatten, die de verdere vervoer van die veele voortbrengzelen, door geheel Europa, in ons land brengen moet, – zeer verre over-
treffen zullen de grootste voordeelen en winsten, die men, bij de gunstigste vooruit-
zichten en berekeningen, door middel der vernietigde maatschappij, of voortduur-
ring aan hetzelfde systema, zich zoude kunnen beloooven.**

ontneemt

bladzijden

het handelsmonopolie

wijze van beheren

Verenigde Oostindische
Compagnie

Heb ik nu, zoo al niet geheel, ten minsten gedeeltelijk, mijn doeleinde bereikt; en wordt dit bericht beoordeeld van eenig nut voor mijn vaderland te zijn; zoo is de dierbaarste wensch van mijn hart vervuld; dan zal ik gaerne vergeeten alle de rampen, vervolgingen, en onr[e]chtvaardige verdrukkingen, die mij, om mijne vrije en rondborstige uitlaatingen over dit onderwerp, te beurt gevallen zijn: dan zal ik mij dit alles getroosten, en de belooning voor alle de moeite, vlijt, naarstigheid en ijver, waar mede ik zoo veele jaaren de plichten van mijne posten waargenomen, en de belangen van mijn vaderland behartigd en voorgestaan heb, vinden in de overtuiging van mijn geweeten, en in de goedkeuring mijner medeburgen.

In 1799, bij de publicatie van Van Hogendorps *Bericht*, hadden de Britten het gezag over de Ambonse eilanden. Toen de eilanden in 1803 aan de Nederlanders werden teruggegeven, kreeg Van Hogendorp niet de gelegenheid om zijn voorstellen zelf te gaan uitvoeren. De belangrijkste opdracht voor de nieuw benoemde bestuurders was Java en de andere eilanden in staat van verdediging te brengen tegen een volgende Britse poging om ze in bezit te nemen.

1 D. van Hogendorp, *Bericht van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië en den handel op dezelve; benevens eenige denkbeelden tot verandering en hervorming van het bestuur daar over*. 2e druk. Delft: M. Roelofswaert, 1800.

1.02 Gezagsvacuüm

Op 17 februari 1796 droegen de Nederlanders op Ambon zonder enig verzet te bieden het gezag over aan schout-bij-nacht P. Rainier, de commandant van het Britse vlooteskader dat vanuit Madras (India) was uitgezonden om Ambon en Banda van de Nederlanders over te nemen. De Britten boden het zittende personeel van de Compagnie aan dat het bij hen in dienst kon treden.

In de eerste week van maart voer het grootste deel van het eskader door naar Banda, omdat de gouverneur daar het gezag aanvankelijk niet aan de Britten had willen overdragen. Op dat moment brak er op Hitu, het noordelijke schiereiland van Ambon, een opstand uit. Het Britse vlooteskader in Banda hoorde eind maart van de opstand op Hitu en voer na achterlating van een garnizoen snel terug naar Ambon om de orde te herstellen.

Verslag van C.W. baron von Smiehl, hoofd van Hila ¹

Overeenkomstig uw wens schriftelijk verslag te krijgen van wat de afgelopen dagen in Hitoelama is gebeurd, heb ik de eer u mee te delen dat, sinds ik uit Hila vertrokken ben, de regenten niet het geringste gezag over hun volk hebben gehad, ieder handelde naar eigen goedgevallen. Ze trokken het bergland in, verzamelden zich en stelden vier opperhoofden aan, genaamd Ulupahal, Bakum, Pattimanie en Adam. Na een paar dagen de hoofdweg te hebben versperd, kwamen ze afgelopen vrijdag naar

regent: door het gouvernement aangesteld dorpshoofd, met de titel *radja*, *patih* of *orangkaja*.
4 maart 1796

parangs of traditionele
kapmessen, zowel bij de arbeid
als in de strijd gebruikt

tongkat of stok met zilveren of
gouden knop met VOC-initialen

Hitoelama, volledig in oorlogstooi en gewapend met pijlen, bogen en brede zwaarden, verkondigend dat zij gewapend waren vanwege de komst van Prins Noekoe.

Gisteren werden de regenten van Seit en Kaitetoe, vandaar terugkerend naar hun dorpen, beroofd en geplunderd door een grote troep van deze schurken. Zij namen hen twee vuurwapens en hun staf (het waardigheidsteken) af, die zij in triomf naar hun aanvoerder in Hitoelama brachten, dansend en springend op de klank van muziek.

Vanmorgen om 7.30 uur sloegen zij twee wachtposten neer, bestormden het wachthuis in Hitoelama, braken de toren open, namen de kruutkist, kogels, alle vuurwapens etc. mee. Het was een troep van ongeveer 300 man. (...)

Zij zeggen vrij te zijn, zij zullen geen Resident, of troepen, of regenten dulden. De Nederlanders hadden geen schot gelost, de [Britse] schepen waren nu vertrokken, en daarom waren zij eigen baas. Prins Noekoe zou onmiddellijk komen en binnen een week zou men veel meer weten dan zij nu weten. De regenten aan deze kant van Hitoelama hebben hun mensen achtergelaten en zijn het bergland in gevlucht. De anderen – [de regenten van] Seit, Kaitetoe, Hila, Negeri Lima – zijn gebleven, maar het grootste deel van hun volk heeft zich bij de schurken aangesloten.

De aanstelling van vier opperhoofden in 1796 was vrijwel zeker een poging om de vroegere onafhankelijkheid van Hitu onder een vierhoofdig gezag te herstellen. In de zestiende eeuw werd op Hitu een moslimrijkje gevormd, *Tanah Hitu* of het Land Hitu, dat onder het gezag van vier *perdana* (opperhoofden) stond. Het bleef van 1605 tot 1643 een onafhankelijke bondgenoot van de Verenigde Oostindische Compagnie, tot het door de Compagnie werd onderworpen.

De moslims op Ambon en Seram hadden hoge verwachtingen van de Tidorese prins Nuku. Deze was in 1780 door de Verenigde Oostindische Compagnie gepasseerd als troonopvolger op Tidore. Hij week uit naar Oost-Seram, riep zich uit tot Sultan van Seram en de Papoeese eilanden, en begon met zijn volgelingen een langdurige guerilla tegen de Verenigde Oostindische Compagnie. Nuku toonde zich jarenlang een geduchte en ongrijpbare tegenstander van de Compagnie.

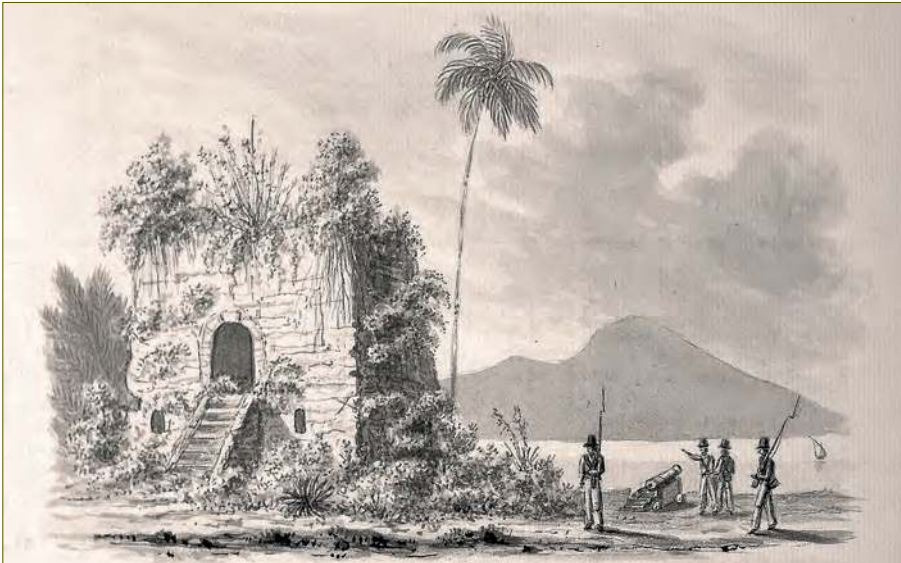
Na de overname van Ambon en Banda door de Britten zocht hij contact met hen via een gezantschap onder zijn neef prins Ibrahim. Hij hoopte met Britse steun de machtspositie van de Nederlanders op Ternate te ondergraven en de vroegere onafhankelijkheid van Tidore te herstellen. Dat lukte hem uiteindelijk in 1801 toen hij door de Britten als sultan van een onafhankelijk Tidore werd erkend.

Ibrahim al-Mukaram [Ibrahim de Geëerde], zoon van een Ternataanse prins en een Tidorese prinses. Prins Nuku zond hem als gezant naar de Britten in Madras (1795) en Ambon (1796). Diplomatieke stukken werden door geletterde Tidorezen gesteld in het Maleis en opgetekend in Arabisch schrift.

***Brief van schout-bij-nacht P. Rainier*²**

Op de 19e [mei 1796] ontving ik een gezant van Sultan Noekoe, die aanspraak maakt op de soevereiniteit van Tidore die alle specerij-eilanden omvat. Zijn neef Sultan Ibrahim Muckiram was de aangewezen persoon en hij verscheen met een vloot van ruim 100 prauwen, elk onder commando van een regent van een negorij op Seram of een van de naburige eilanden. De eilanden Saparoea en Haroekoe waren hevig verontrust, maar hij zond prauwen vooruit om verontrusting te voorkomen, waarvan de eerste werd aangezien voor een vijand omdat ze het Arabisch schrift niet begrepen.

De belangrijkste doelstelling van deze gezant was mij te verzekeren van zijn respect voor de Engelsen en voor de Engelse Compagnie waarmee hij altijd bevriend was geweest, door uitdrukking te geven aan zijn hoop dat zij die eilanden in bezit zouden houden, en aan zijn verwachting dat zij steun zouden verlenen aan het herstel van zijn aanspraak op de erfenis van zijn voorouders. Hij sprak veelvuldig in zijn eigen naam en gaf steeds uiting aan een grondige afkeer van de Nederlanders. (...) Hij wenste nadrukkelijk dat ik van zijn hulp gebruik zou maken om de onrust in

Q.M.R. Ver Huell,
Voormalig fort Middelburg
op de Pas Baguala

de negorijen tot bedaren te brengen, wat ik steeds afwees, en vroeg mij hem 2000 rijksdaalders te lenen, wat ik ook afwees.

De prauwen zijn maar onbetekenende vaartuigen, maar zij verplaatsen zich toch met heel wat lading en kunnen een groot aantal manschappen aan land brengen. Hij had er 3000 in zijn 100 prauwen. Ik ben er niet zeker van dat hij te vertrouwen is, hoewel hij zich zowel in Hila als hier [in Ambon] bijzonder fatsoenlijk heeft gedragen. De Nederlanders zijn ervan overtuigd dat hij van plan was geweest zich bij de Hitoeëse Radja aan te sluiten, maar dat hij zijn expeditie in een gezantschap had omgezet toen hij mij hier aantrof en de Radja in gevangenschap. Aan de andere kant, hij verzekerde mij dat hij alle negorijen kon aanwijzen die van het Engels bestuur afkerig waren, en dat zij zich daarmee nooit volledig zouden verzoenen zolang de Nederlanders hier bleven. Er zal van beide kanten wel wat waar zijn. Hij heeft me sinds zijn vertrek evenwel een sterk bewijs van de oprechtheid van zijn uitspraken geleverd door, tot mijn genoegen [en] op mijn verzoek, de meest oorlogszuchtige van de rebellen, Ulapahal, kapitein van de negorij Seit en hoofdaanvoerder voor de Hitoeëse Radja, op te pakken en hem met twee andere rebellen uit te leveren aan kapitein Chalmers te Hila.

Nadat het Britse vlooteskader was teruggekeerd in Madras, voltooide kapitein W.C. Lennon een scheepsjournaal waarin hij terugkeek op de expeditie naar Ambon en Banda. Hij probeerde in een begeleidende brief een verklaring van de opstand op Hitu te geven.

*Brief van kapitein W.C. Lennon aan het bestuur van de East India Company*³

De aloude familie die dit land ooit in bezit had, leeft nog in het berggebied en wordt nu vertegenwoordigd door Maharadja, de radja van Hitoelama, die – omdat hij ook de belangrijkste kasisi of geestelijke van de Mohammedanen is – veel invloed heeft op de hele bevolking van dat gewest. Zijn voorouders waren degenen die als eersten de Nederlanders uitnodigden om hen bij te staan tegen de Portugezen en aan wie de Nederlanders aanvankelijk genoodzaakt waren in ruime mate privileges en gezag toe te staan. Omdat zij een tegenwicht tegen hun macht noodzakelijk achtten, steunden zij echter steeds meer de lagere hoofden en orangkaja's, tot zij allen geheel zelfstandig en onafhankelijk van elkaar werden. Daardoor is het eiland verdeeld in verschillende districten, negorijen genaamd.

H.A. Maharadja, de radja van Hitulama, was een afstammeling van een van de vier *perdana* of opperhoofden die *Tanah Hitu* hadden gesticht.

De bewering dat de voorouders van Maharadja het oppergezag over alle hoofden van Hitu uitoefenden, is onjuist: er was in beginsel sprake van collegiaal gezag tussen de vier *perdana*.

Patih is de titel van een dorps-hoofd met een rang lager dan een *radja* en hoger dan een *orangkaja*.

Deze radja van Hitoe, in de hoop nu de heerschappij te herwinnen die zijn familie zo lange tijd verloren was, en voordeel trekkend van de verwarring waarmee de verandering van bestuur doorgaans gepaard gaat, wierp zichzelf op als hoofd van alle Mohammedanen. (...) De Radja van Hitoe begon daarom een briefwisseling met alle hoofden op de kust van Seram, hen uitnodigend zich aan te sluiten en het juk van de Europeanen af te werpen en hun verloren gegane vrijheid en onafhankelijkheid te herwinnen, (...) en zij zouden zich in korte tijd hebben verzameld als onze schepen en troepen niet op het goede moment van Banda waren gekomen.

In de verschillende districten benoemde hij kapiteins of aanvoerders onder hem die de leiding over de mensen namen en hen wegvoerden uit hun dorpen, de heuvels in waar sommige groepen bastions hadden opgericht waar zij zich voorbereidden op oorlog en plundering, en dreigden niet alleen degenen om het leven te brengen die zich niet bij hen wilden aansluiten, maar daadwerkelijk de Nederlanders in de omgeving van Hila en Hitoelama die zij te pakken konden krijgen, vermoordden en aan stukken sneden, en de patih's van Allang en Lilleboy en verscheidene anderen van minder belang doodden. Hij benoemde orangkaja's, door hemzelf geschapen, voor alle negorijen om onder zijn gezag te handelen, zichzelf opwerpend als radja van geheel Hitoe, met de oorspronkelijke bevoegdheid van die titel, en werd zo de belangrijkste aanstichter van de gehele opstand (...).

De Britten herstelden de orde op Hitu met harde hand. Radja Maharadja van Hitoe en Ulupahal, zijn hoofdaanvoerder uit Seit, werden naar Madras verbannen, vele anderen werden zonder vorm van proces terechtgesteld. (Zie ook § 1.10)

De nog zittende bestuurders van de Verenigde Oostindische Compagnie in Batavia kregen in augustus 1796 een brief waarin een schets van de actuele situatie werd gegeven. Ze was opgesteld door L. Heukevlugt, een voormalige bestuursambtenaar van Banda, die met een eigen vaartuig van Banda naar Ambon was gevaren en vanwege slecht weer gedwongen was geweest om enkele dagen voor de kust van Larike te blijven liggen. Hoewel hij hier werd bewaakt door een Britse wachtpost, kon hij toch vertrouwelijk contact met de bevolking onderhouden.

***Brief van L. Heukevlugt*⁴**

ondergetekende

De tekenaar werd al direct verboden ergens volk aan land te zetten of met de Inlander te laten omgaan. Dan, vele derzelve uit de negorijen Larike, Wakasihoe, Asiloe-loe en Hila, meestal heidenen van de oproerigste soort, kwamen langzamerhand, doch met een klaarblijkelijke beschroomdheid aan boord, doch 't geen weldra verminderde [en] door de zagte en minzame behandeling, goede betaling voor 't geen ze aan boord brachten, en 't betonen van medelijden over hun ongeluk werd weggenomen, in zoverre dat ze ons zelf in hunne geheime vergaderingen nodigden.

netelige situaties
gebruikelijke
de gewone man

De ondergetekende heeft zich ter vermijding van ongelegenheden daarvan wel verschoond, doch weet maar al te zeker welke hunne ordinaire beraadslagingen behelzen! Alzo niet alleen de gemene [man], maar zelfs de kapitan van Wakasihoe, een heiden welke de Engelsen zochten in handen te krijgen, vrij openlijk heeft verhaald dat ze voortaan zo min van de Hollanders als Engelsen op Ambon wilden weten, dat ze niet langer slaven konden zijn van een natie welke de waarde van hun zweet – dat altoos, schoon met een verlies van twintig percent, nog was betaald – al sedert een jaar niet wilden voldoen, zijnde de betaling der nagel-leverantie nog ruim een jaar ten achter – buiten en behalve dat ze de raad van Ambon niet konden vergeven de provincie in handen van een andere Europese natie te hebben gesteld, zonder voorkennis van de Inlandse hoofden.

hoewel, zij het

het gewest

uit te moorden

Het is om alle deze redenen, en om meer andere de tekenaar onbekend, dat ze getracht hebben alle Hollandse bezittingen te massacreran, waarvan ook velen de

slachtoffers geworden zijn te Hila en Larike, waarvan de Residenten en enige bezettingen ternauwernood gevlucht zijn.

De handelwijze welke de Engelsen hebben gebruikt om de woede van dat volk meester te worden, is vrij hard, leggende te Hila een Capitain met volmacht om alle hoofden en onderdanen eenigzins van oproer verdacht zonder vorm van proces op te hangen, gelijk er ook werkelijk bij mijn aanwezen, en daaronder voorname capitains, opgehangen en aan de bomen genageld waren. De radja van Hitoe en capitain van Hila zijn naar Madras gezonden.

C.W. baron von Smiehl (Hila);
L. van Iperen (Larike) . garnizoensleden
kapitein J. Chalmers

aanwezigheid
kapitans, onder andere
Ulupahal, *kapitan* van Seit

De klachten over de vergoeding van de door de bevolking geleverde kruidnagelen hadden niet alleen betrekking op betalingsachterstanden, maar ook op het feit dat de producenten slechts voor 80% van het door hen geleverde gewicht kregen uitbetaald. Het resterende bedrag werd volgens een vaste verdeelsleutel uitbetaald aan een aantal ambtenaren en officieren van de Compagnie.

- 1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1796-03-06: Verslag van C.W. baron von Smiehl, hoofd van Hila, aan kapitein Th. Gordon, gezaghebber te Ambon, Ambon, 6 maart 1796. (Vert. hs)
- 2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1796-06-06: Brief van schout-bij-nacht P. Rainier, commandant van de expeditie ter inbezitneming van Ambon en Banda, aan R. Hobart, gouverneur in Rade te Madras, Ambon, 6 juni 1796. (Vert. hs)
- 3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1796-08-20: Brief van kapitein W.C. Lennon aan het bestuur van de East India Company, Fort St. George te Madras, 20 augustus 1796. (Vert. hs)
- 4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1796-08-08: Brief van L. Heukevlugt, ex-secretaris van justitie te Banda, aan W.A. Alting, gouverneur-generaal, en raden van Indië, Batavia, 8 augustus 1796.

1.03 Werving en ontslag

In maart 1802 werd tussen Frankrijk en Groot-Brittannië de Vrede van Amiens getekend. Daarbij werd bepaald dat de Bataafse Republiek de overzeese bezittingen, met uitzondering van Ceylon, terug zou krijgen. De overdracht van Ambon en Banda aan de Nederlanders vond in maart 1803 plaats.

In mei van dat jaar brak de oorlog tussen de Fransen en de Britten opnieuw uit. De Bataafse Republiek moest zich voorbereiden op nieuwe Britse pogingen om zich van de Indische archipel meester te maken. De Molukken kregen hierdoor te maken met de werving van militairen en verregaande bezuinigingsmaatregelen. In 1805 begon de werving van Ambonese militairen om het leger op Java te versterken. Voor de verdediging van de Molukken werden Javaanse militairen geworven. Door Javaanse of Ambonese militairen niet op hun eigen eilanden in te zetten, hoopte de legerleiding desertie te voorkomen.

***Besluit van J. Siberg, gouverneur-generaal, Batavia, 31 december 1804*¹**

Begrepen zijnde, dat het alleszins nuttig wezen zoude alhier enige Ambonse, Inlandse, Christen compagnieën in dienst te hebben – te meer [omdat] het aantal Javanen dat der Europeanen zo verre overtreft – en zelfs, in het geval dat een compleet aantal ontbreekt, verder gecompleteerd door Cerammers en Alfoeren die vanouds als krijgshaftige natiën zijn bekend geweest en [bij wie] men dus wel een proef zou kunnen laten nemen met het vrijwillig recruteren van dezelve,

aangevuld

in goed beraad besloten

W.J. Cranssen . machtigen

veelal inwoners van Menado

in dienst te nemen . soldij

gewone soldaten

in dienst te nemen

uitrusting

soldij

voor de rekrutering ingezet

tegemoetkoming

zo is goedgevonden en verstaan:

- de Ambonse gouverneur te kwalificeren tot het aanwerven van drie compagnieën Ambonezen, ieder van 200 man, en voorzover de aanwerving niet zal kunnen geschieden van Inlandse Christenen, daartoe Cerammers en Alfoeren van Ternate te employeren – onder bepaling der gages en rantsoenen voor de onderofficieren en gemenen gelijkstandig met die der Inlandse Christen compagnie alhier;
- voorts dezelve te engageren voor de tijd van 5 jaren, gerekend van den dag van hun vertrek van daar, onder toezegging van een complete, vrije montering bij aankomst alhier en onder afgave van een handgeld van twee maanden gage;
- en eindelijk de sergeant, Jacobus Goedvriend, en corporaal, Esserin Nalaliesa, te bevorderen tot vaandrags op een tractement van 20 rijksdaalders per maand, ten einde naar derwaarts over te gaan om tot de rekrutering geëmployeerd te worden, en als een douceur voor het doen der reis aan dezelve te laten afgeven 50 rijksdaalders zilvergeld,
- en verder den Gouverneur aldaar aan te schrijven het nodige aantal onderofficieren bij de gemelde manschappen aan te stellen (...).

In 1805 waren de financiën van het bestuur zodanig geslonken dat gouverneur W.J. Cranssen besloot de bevolking een extra belastingheffing op te leggen. Voor de dorpen die niet rechtstreeks onder het fort Nieuw-Victoria vielen, werd een commissie van de residenten van Hila, Larike, Haruku, Saparua (en Nusalaut) gevormd, onder leiding van de koopman en fiscaal C. Hoffmann en A. da Costa, de regent van de negorij Suli.

De commissie volgde de hoogte van de bedragen die waren opgelegd aan de dorpen die rechtstreeks onder het hoofdkantoor op Ambon vielen. Ze varieerden van 1500 à 2000 rijksdaalders voor de grootste dorpen tot 100 à 200 rijksdaalders voor de kleinste. De drieënveertig dorpen kregen een belasting van in totaal 37.900 rijksdaalders opgelegd.

***Rapport van de gecommiteerden C. Hoffmann en A. da Costa*²**

naar eer en geweten

over het geheel genomen

genoemde afdelingen

toevertrouwde opdracht

eerbied

Dan wij vinden ons ook verplicht U WelEdelgestrenghe naar gemoede te berichten dat over het generaal genomen wij de Ambonees op de voormelde comptoiren bevonden hebben een bijzonder bereidwillig en goed hart te hebben om het Land (of volgens hun aloude begrippen de Compagnie) te ondersteunen. Alleen moeten wij melden dat enige [dorpen] (waarschijnlijk uit eigen bewustheid van onvermogen) zich bezwaard hebben gevonden omtrent de door ons (...) voorgeschreven termijnen, en het zou ook wel kunnen zijn dat, ofschoon wij menen hierin naar gemoede gehandeld te hebben, wij omtrent het ware vermogen en onvermogen van enige negorijen wel enigszins zouden hebben kunnen mistasten (...).

Wij hopen hier mede aan de intentie van de ons gedemandeerde commissie naar uiterste vermogen voldaan te hebben en te tekenen met de meeste veneratie.

In januari 1807 werd de patriot H.W. Daendels, die luitenant-generaal in het leger van de Bataafse Republiek was geweest, door koning Lodewijk Napoleon benoemd tot gouverneur-generaal van Oost-Indië. Daendels wilde tot elke prijs voorkomen dat Java en de Molukken opnieuw in handen van de Britten zouden vallen.

Om de kosten van bestuur en defensie van Indië te bestrijden zette hij de bestuurs-ambtenaren, regenten en burgers onder druk om naar vermogen grote geldbedragen aan het gouvernement te lenen en verplichtte hij de bevolking tot de levering van bouwmaterialen en voedselvoorraden. Ook voerde hij de werving van militairen op. Op de Molukken zouden jaarlijks vijftienhonderd man overgehaald moeten worden om voor de versterking van de defensie van Java in dienst te treden.

De gouverneur van Ambon liet Daendels weten dat deze eisen niet realistisch waren.

***C.J. Wieling, Gouverneur van Ambon, aan H.W. Daendels, gouverneur-generaal*³**

Niets mij tot een groter genoegen en zelfs voldoening kunnende strekken als in alle delen Uwe Excellenties bevelen te kunnen executeren, heb ik bij mijn komst alhier mij direct geïnformeerd naar de mogelijkheid de recrutering alhier met enige hoop op succes te kunnen voortzetten, doch toen zowel van de Gouverneur Cransen als van de Colonel Von Jett en van [andere ter zake kundige] personen vernomen dat alle verdere pogingen dienaangaande van geen voldoende effect en, zelfs al rússeerden die, dan voor het Ambons gouvernement van veel inconveniënten zou wezen, daar de negorijen op vele plaatsen reeds zodanig zijn uitgeput dat dezelve bijna niet meer in staat zijn de onophoudelijke leverantiën van bouwmaterialen, benodigdheden tot rantsoen, werkvolk etc. te kunnen gaande houden. Desalniettemin heb ik de onderprefect van Haroekoe onlangs gelast nogmaals een poging te doen, die tot mijn leedwezen vruchteloos is afgelopen, doch weder hervat zal worden, en ik heb de luitenant Manusama met contanten en sterke drank gezonden naar alle negorijen die nog wat meer bevolkt zijn als de overige, terwijl overigens alle regenten opnieuw door mij zijn aangezegd volstrekt niemand, al was het ook de laatste man uit hun negorij, te hinderen in dienst te treden, zullende gestadig trachten eenieder daartoe aan te moedigen en zeker niemand van de hand wijzen.

uitvoeren

gouverneur W.J. Cransen

kolonel C.E. von Jett

slaagden

veel last zou geven

De onderprefect of resident van Haruku was N. Ternant.

Daendels nam het initiatief tot een ingrijpende reorganisatie in het bestuur en de administratie van de archipel. In november 1809 legde hij een voorstel aan de Raad van Indië voor om deze reorganisatie, met de daarmee gepaard gaande 'geest van spaarzaamheid, van een oplettende en nauwgezette administratie', ook op de Molukken door te voeren. Bij een efficiënter bestuur zou op het aantal werknemers kunnen worden bezuinigd en zou een eind kunnen worden gemaakt aan 'die delen van administratie welke of te missen of aan bijzondere misbruiken onderhevig waren'. Deze bepaling had onder meer betrekking op de vergoeding door het gouvernement van het kerkelijk werk op de Molukken. Het zou volgens het voorstel van Daendels⁴ kunnen volstaan met een predikant, een ziekenbezoeker, een organist-schoolmeester en een maandelijks bedrag van honderd rijksdaalders voor schoolmeesters en ziekenbezoekers.

Het was aan L. Heukevlugt, de hoofdprefect of gouverneur van de Molukken, om dit besluit uit te voeren. Hij liet een lijst van door de overheid betaalde kerkdienaren opstellen die alleen al voor de Ambonse eilanden tweeënzestig personen omvatte. Er diende een groot aantal ontslagen te gaan vallen.

H.W. Daendels,

Gouverneur-generaal 1808-1810

***Besluit van L. Heukevlugt, prefect van Ambon, hoofdprefect der Molukken*⁵**

Mits al hetwelk met advies van de president der ouderlingen Neijs en opperschoolmeester Mattheus Huwae is besloten:

(...)

⁶⁰ Alhier uit 's Lands dienst te licentiëren om hun brood op ene andere wijze te zoeken de schoolmeesters van de negorijen Mardika, Soa Ema, Soja Diatas, Hoe-koerila, Tial, Roematiga en de bijlopers Enos Patiapon, Willem Latoemahina, Martijs de Fretis; op Saparoea de meesters van de negorijen Toehaha, Ouw, Akoon, Nalahia;

Om welke redenen

ontslaan

hulponderwijzers

op Hila alle vier de schoolmeesters; op Haroekoe die van Wasoe, Roemakai, Tihoe-lale, Kamarian, Hatoesoewa, Kaibobo; den meester op Larike en die op Boano;
 7° Uit 's Lands dienst gelijkerwijze te ontslaan, doch om door hunne negorijen, waar ze hun dienst zullen blijven presteren, met 5 rijksdaalders 's maands onderhouden te worden, die van Noesanive, Hative Besar, Hatalai, Nakoe, Kilang, Ema om ook Hoekoerila te bedienen, Roetong, Hoetoemoeri, Pas Bagoeala, Soeli, Wai, Hatoe, Liliboi, Alang; te Saparoea Porto, Booi, Nolot voor zich en de negorijen Toehaha, Paperoe, Itawaka, Ihamahoe, Siri Sori, Oelat tezamen met Ouw, Sila, Titawai, Aboe-boe, Amet, Amahai, Elpapoetih; [te] Haroekoe Oma, Aboroe, Hoelalioe, Karioe; te Manipa en te Boano;

hoewel
 ontslag
 toelaten
 toegelaten meester

8° Dat voortaan geen negorij, hoezeer de Lande geen meesters meer betaalt, een meester bij mankement van zodanig dienaar – hetzij door sterven, ontzetten of vertrek – zal mogen aanneemen of ten dienstprestering admitteren dan met voorkennis van de Heer Prefect en op een daartoe te verlenen acte, zoals aan de gepermitteerde dan ook voor ditmaal gratis daarvan een bewijs zal worden verleend (...).

Voorafgaand aan dit besluit had Heukevlugt enkele bijeenkomsten met regenten van de christelijke negorijen belegd om de maatregelen aan te kondigen en om te polsen of zij geneigd waren hun schoolmeesters te laten gaan of ertoe wilden overgaan om ze aan te houden en zelf voor hun onderhoud te zorgen. Over deze besprekingen merkte hij in het besluit op dat 'alle dezelve verkozen hebben liever hunne meesters zelve te onderhouden dan dezelve te missen'.

Verslag van conferentie van E. Mazel met regenten van Haruku, 12 januari 1810⁶

dit bezwaar

Wegens de schoolmeesters de regenten onderhoudende wordende of ze dezelve niet ten laste der negorij konde onderhouden, maakten zij deze zwaarigheid, namelijk dat velen in de negorij hun aandeel daartoe niet zouden kunnen opbrengen.

Verslag van conferentie van E. Mazel met regenten van Haruku, 22 januari 1810⁷

orangkaja: regent van lagere rang
 mededelingen, verklaringen
 akkoord verklaarde

Nadat deze conferentie omstreeks half twee uren over de middag afgelopen was, verscheen de orangkaja van Hatusua, Daniel Tuhuteru, omtrent ½ vijf uren, een weinig onpasselijk zijnde, dewelke zich met de opgaven van de andere Ceramse regenten conformeerde en op de bekendmaking dat het Land aldaar geen schoolmeester meer verstrekke, ten antwoord gaf dat hij zijn schoolmeester niet konde missen en, zonder te weten wat het negorijvolk van gedachten was, hij met zijn kapala soa's en oudsten de schoolmeester zou onderhouden.

kepala soa: wijkhoofd

Het besluit over het ontslag van de schoolmeesters werd niet meer uitgevoerd, omdat een Brits vlooteskader na twee dagen strijd op 19 februari de overgave van Ambon afdwong. Banda capituleerde op 10 augustus en Ternate op 31 augustus. De Molukken waren weer in Britse handen.

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1804-12-31: Besluit van J. Siberg, gouverneur-generaal, Batavia, 31 december 1804.

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1805-05-15: Rapport van de gecommitteerden C. Hoffmann en A. da Costa met de residenten van Haruku, Saparua, Hila en Larike aan W.J. Cranssen, gouverneur der Molukken, over de geldheffing van de negorijen, Ambon, 15 mei 1805.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1809-05-06: C.J. Wieling, Gouverneur van Ambon, aan H.W. Daendels, gouverneur-generaal, Ambon, 6 mei 1809.

- 4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1809-11-22 1: Voorstel van H.W. Daendels, Gouverneur-generaal, aan Raad van Indië, Batavia, 21 november 1809. Het voorstel werd op 22 november als besluit geaccepteerd.
- 5 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1810-01-26: Besluit van L. Heukevlugt, prefect van Ambon, hoofdprefect der Molukken, Ambon, 26 januari 1810.
- 6 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1810-01-12: Verslag van conferentie van E. Mazel, onderprefect van Haruku, met regenten van het eiland Haruku, Haruku, 12 januari 1810.
- 7 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1810-01-22: Verslag van conferentie van E. Mazel, onderprefect van Haruku, met regenten van het eiland Haruku, Haruku, 22 januari 1810.

1.04 Weer onder Brits bestuur

Op 20 februari 1810 werd kapitein M.H. Court de gezaghebber op Ambon. Hij legerde een garnizoen van zo'n tweehonderd Europese en vijfhonderd Indiase militairen in het fort Victoria. Daarnaast richtte hij een Ambonees Corps van zeshonderd man onder Britse officieren op. Zij traden vrijwillig in dienst, met de bepaling dat zij niet buiten de Molukken zouden worden ingezet. Het corps had tot taak de orde en rust op de omringende eilanden te bewaren.

*Verslag van kapitein Court, militair en civiel gezaghebber te Ambon*¹

De verschillende buitenposten op dit eiland, met de afdelingen Saparoea, Haroe-koe en Noesa Laoet, hebben de gedachte ingegeven dat het opzetten van een koloniale macht noodzakelijk is, wat mij ertoe gebracht heeft, boven de militairen die vereist zijn om de stad Amboina te bedienen, een Ambonees Corps van de volgende sterkte te vormen: 1 Europese sergeant-majoor, 1 Europese sergeant-instructeur, 1 inheemse adjudant, 20 sergeanten, 20 korporaals, 10 tamboers, 600 soldaten. Ik heb Kapitein David Forbes van het Europese regiment van Madras benoemd tot commandant van dit Corps. Hij is een uitstekend officier en heeft mijn keuze volledig gerechtvaardigd door de zeer grote inzet waarmee hij zich aan zijn opdracht heeft gewijd.

De Ambonezen gaven tijdens onze aanval op het eiland blijk van zo'n sterke voorkeur voor het Engels Bestuur en zo'n uitgesproken vijandigheid tegenover de Nederlanders, dat er geen twijfel aan hun trouw en gehechtheid aan onze zaak kan bestaan.

Veel van de Europeanen in Nederlandse dienst hebben te kennen gegeven dat ze graag in Britse dienst willen treden. Ik heb aan de wensen van sommigen voldaan. Het zijn veelal Hongaren en Polen, door de Fransen op het continent gevangen genomen en in 1803 naar dit land gekomen.

in Europa

De orde en rust op de Ambonse eilanden werd vooral verstoord door de jarenlange smokkel, slavenhandel en zeeroverij vanuit Oost-Seram en de nabijgelegen archipels van Seram-Laut, Gorom en Watubela. Het was vanouds een regionaal handelscentrum, maar onder de rebellerende Tidorese prinses Nuku en Ibrahim hadden zich grote en goed geor-

ganiseerde benden gevormd die uitgebreide handelsnetwerken onderhielden en geen enkel Nederlands of Brits gezag erkenden.

Verslag van kapitein Court, militair en civiel gezaghebber te Ambon²

Tot mijn spijt moet ik u ter informering van de edelachtbare Gouverneur in Rade mededelen dat de zeerovers een inval hebben gedaan op de westkust van het gewest Hitoe bij een negorij met de naam Oering, tussen Hila en Larike, en daar 80 vrouwen en kinderen hebben meegenomen. Ik ben een zoektocht naar hen gestart en zal mijn uiterste best doen hen uit gevangenschap te verlossen. De verdere aanvallen van deze rovers worden in toom gehouden door kruisende schepen die ik heb gestationeerd tussen het eiland Manipa en de westkust van Seram en tussen Haroekoe, Saparoea en de zuidkust van dat eiland.

De afdelingen van het Ambonees Corps die ik bij twee verschillende gelegenheden heb opgedragen om de rovers te achtervolgen, staan te springen om zich van nut te maken, het voorbeeld volgend van hun adjudant luitenant Cursham die zijn diensten aanbood om deze taak met hen uit te voeren, wat vanwege de ongenadigheid van het seizoen buitengewoon onplezierig en tamelijk moeilijk uitvoerbaar was.

Sprekend over het Ambonees Corps is het niet nodig om uit te weiden over de dringende reden om het te formeren en ik ben er volledig van overtuigd dat het in alle voorkomende gevallen het eiland en zijn onderhorigheden van dienst zal kunnen zijn. Op de gehechtheid van de manschappen aan het Brits Bestuur kan staat worden gemaakt. De onderofficieren zijn respectabel en, wanneer hun karakter wordt beoordeeld naar hun uiterlijk en gedrag bij de uitoefening van hun taak, goede soldaten. De mannen zijn fors en zullen, eenmaal gedisciplineerd, naar mijn overtuiging een efficiënt corps vormen. [...]

De uitgaven die met dit Corps gemoeid zijn, liggen al voor u. Ik denk dat het raadzaam zou zijn om het uit te breiden tot 800 soldaten.

katoenen doeken

Op het moment wordt als een uniform zodanige kleding gebruikt als hier beschikbaar is, gemaakt van blauwe salampores met rode omslag en witte bies. Ik twijfel niet of het Engelse infanterie-uniform zal bij ontvangst onder de mannen een geest van trots en ijver aanwakkeren.

In mei 1813 voer een expeditie van 61 Europese militairen en 102 man van het Ambonees Corps naar de negorij Waru op Oost-Seram om prins Ibrahim gevangen te nemen en zo een einde aan de rooftochten te maken. Ibrahim week uit naar Gorom, waar de hoofden weigerden in te gaan op de Britse eis om hem uit te leveren.

Een tweede expeditie deed op 30 augustus een aanval op het versterkte dorp Kataloka op Gorom, maar was gedwongen zich terug te trekken:

Verslag van luitenant J. Orchard van gevecht op Gorom³

Vroeg in de morgen van de 30e verzamelden de troepen, alle aan boord van de boten, zich rond het schip Amboyna van de Edele Compagnie en koersten rechtstreeks naar de kust, waar zij landden en zich op de best mogelijke manier opstelden. Nadat dit was gebeurd en de inboorlingen van het dorp Onder, bestaande uit 100 of meer mannen, sommigen gewapend met musketten en anderen met speren, die zich op de landingsplaats hadden verzameld om met ons samen te werken, zich op bevel van de commandant in de rimboe tussen de dorpen Onder en Kataloka verspreid hadden om de vijand zo mogelijk van achteren te belagen, begonnen we de opmars om het laatstgenoemde dorp aan te vallen.

Bij nadering van de voorste vijandelijke post, waarvan we bemerkten dat deze gedurende de voorgaande nacht flink versterkt was, met een palissade ervoor om

C.J. Wolterbeek, *Aanval op drie verschanste dorpen op de Gorom-archipel onder leiding van kolonel en kapitein-ter-zee I.W. Gobius, 22 mei 1791.*

De opstandige Tidorese prins Nuku had veel aanhangers op Oost-Seram en de naburige eilanden. Eerdere Nederlandse pogingen om hem op Gorom te arresteren waren vergeefs.

onze opmars te verhinderen, werden we ontvangen door een hevig salvo van kanonvuur, schrootvuur en musketvuur, zowel van voren als van opzij, waardoor kapitein Blanckenhage helaas sneuvelde. Dientengevolge viel het commando, omdat ik de volgende in rang was, mij toe.

Ik gebod het vijandelijke vuur zo snel mogelijk te beantwoorden, maar omdat zij achter muren en in kuilen waren opgesteld, midden in een dichte en ondoordringbare rimboe, konden onze troepen hen niet onder schot krijgen, terwijl wij daarentegen blootstonden aan bijzonder hinderlijke beschietingen en vanwege de dichtheid van de rimboe en de plaatselijke omstandigheden in een situatie verkeerden waarin het volslagen onmogelijk was om te ageren.

Omdat ik geen instructies had gekregen, onze munitie aan de wal bijna verschoten was en de manschappen veel te lijden hadden, vond ik het niet uitvoerbaar om onze positie te handhaven. Ik stond op het punt om order te geven naar het dorp Onder terug te trekken, toen ik een brief van de Resident ontving om de troepen terug te trekken, op voorwaarde dat ik van mening was dat er geen kans was om de vijand onder druk te zetten. Om de eerder genoemde reden vond ik dat onuitvoerbaar en gaf de mannen daarom bevel om weer in te schepen.

Voor een nieuwe expeditie van Britse militairen en het Ambonees Corps naar Gorom verzekerden de Britten zich van zo'n 1200 man hulptroepen die door de hoofden van naburige dorpen werden gemobiliseerd. Kataloka werd op 25 oktober veroverd en prins Ibrahim in gevangenschap naar Ambon overgebracht.

Het burgerlijk bestuur over Ambon werd intussen vanaf in november 1810 uitgeoefend door resident W.B. Martin. Onder zijn bewind werden geen extra belastingen of werkzaamheden en leveranties aan de bevolking opgelegd.

Het dreigende ontslag van de schoolmeesters was teniet gedaan. Martin beschouwde het zelfs als zijn taak om verbetering te brengen in het door de overheid verwaarloosde onderwijs en kerkelijk leven van het christelijke deel van de bevolking. In juni 1813 verzocht hij een zendingsgenootschap in Calcutta (India) om een zendeling op Ambon te plaatsen. In augustus 1814 werd de zendeling J. Carey op Ambon aangesteld als schoolinspecteur en directeur van een door hem op te richten opleiding van jongeren tot schoolmeester. In maart 1815 kreeg hij versterking van de, via een Londens zendingsgenootschap uitgezonden, Nederlandse zendeling Joseph Kam.

Carey stichtte een 'centrale school' van vijf klassen in de stad Ambon waar hij persoonlijk toezicht op het onderwijs hield. Op 5 juni 1815, de verjaardag van koning George III, liet hij de scholieren in de grote zaal van het regeringsgebouw openbare examens afleggen, in aanwezigheid van de christelijke regenten van Ambon, Haruku, Saparua (en Nusalaut), de schoolmeesters van het district Fort Victoria en van de belangrijkste bestuursambtenaren, officieren en Nederlandse inwoners. De scholieren lazen bijbelhoofdstukken voor, beantwoordden catechismusvragen en demonstreerden hun vaardigheden in het overschrijven van een Maleistaalig Onze Vader. Aan schoolmeesters die zich door hun gedrag hadden onderscheiden, werden beloningen uitgereikt. Tot slot hield Martin een toespraak tot Carey:

Toespraak van W.B. Martin, resident der Molukken ⁴

Mijnheer Carey,

De openbare oefeningen van vandaag leveren een bevredigend bewijs van de vooruitgang die de scholieren van de centrale school onder uw leiding hebben bereikt bij het verwerven van de eerste beginselen van nuttige kennis.

Gedurende een aanzienlijk deel van de tijd die ik deze bezittingen heb bestuurd, is mijn aandacht en zorg gericht geweest op het belang van invoering van een verbeterd stelsel van basisonderwijs en doeltreffende discipline op de scholen die het vorige Gouvernement heeft gesticht.

Hoewel deze instellingen voorheen waren afgestemd op de welwillende doelstellingen van hun oorspronkelijke grondslag, was de reikwijdte van hun bruikbaarheid geleidelijk ingekrompen en hun luisterrijke karakter in toenemende mate verduisterd door de gecombineerde werking van verschillende politieke oorzaken waaronder de publieke geest uitdoofde, nijverheid verkommerde, de beginselen van inzet voor de publieke zaak werden gecorrumpeerd en de vruchtbare zaden van wanorde over elke afdeling van het plaatselijk bestuur werden uitgezaaid.

Onder zulke omstandigheden was het niet te verwachten dat de scholen zelf de besmettelijke invloed van algemene corruptie konden weerstaan, maar hoewel de geest waardoor deze instellingen oorspronkelijk waren bezield was uitgedoofd, bleef hun organisatie bestaan en waren zij bestemd om, in een veelbelovender tijdperk en onder de koestering en bescherming van een Brits Gouvernement, de succesvolle instrumenten te worden die de bronnen van nuttige kennis openen en verruimen en de inboorlingen van deze waardevolle eilanden de onschatbare voordelen van kennis, beschaving en godsdienst verschaffen.

Het is mij bijgevolg een belangrijke zorg geweest deze instellingen uit de staat van verval te verheffen, ze met een deel van hun oude geest nieuw leven in te blazen en ze toe te rusten om als instelling hun oorspronkelijke weldadige doelstellingen te verwezenlijken, door een reglement dat beoogt een werkzame remedie toe te dienen voor de talrijke misstanden die verwaarlozing had teweeggebracht en tijd had versterkt, door nauwgezet te letten op het zedelijk karakter, de vaardigheden en bekwaamheden van de meesters die aangesteld zijn om het te handhaven, en door in de geest van diegenen voor wie hun heilzame werk bestemd is, een vaste bodem van hoop en vrees te leggen onder een strikt en doeltreffend stelsel van controle en discipline en onder een eerlijke en onpartijdige verstrekking van beloningen en straffen. [...]

De aldus geleverde bevredigende bewijzen van algemene ijver bij de meesters, van zowel de centrale als de ondergeschikte scholen, boezemen mij een gerechtvaardigd vertrouwen in dat het uiteindelijk zal slagen op deze eilanden diepe belangstelling voor het leren van deugd en godsdienst aan te kweken en te bevorderen. Dit zijn de grote doelstellingen van elke wijze en heilzame publieke voorziening.

consequent

Het zijn de doelstellingen waarop de inspanningen van het Brits Bestuur consistent gericht zijn geweest en ik zal, welke verdere tijdsduur ook aan zijn bestaan wordt

toegekend, ze blijven koesteren en najagen met een ijver en vasthoudendheid die evenredig is aan mijn diep besef van hun belang voor het bestendig geluk van de mensen die aan mijn bestuur zijn toevertrouwd, en aan de standvastigheid en warmte van mijn toewijding aan het belang en de eer van de publieke zaak.

Martin hield er al rekening mee dat de Molukken op kortere of langere termijn weer aan de Nederlanders zouden worden overgedragen. Tot er meer zekerheid over de toekomst was, nam hij geen maatregelen om zijn onderwijsbeleid verder door te voeren en uit te breiden.

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1810-03-06 1: Militair en civiel gezaghebber te Ambon (kapitein Court) aan algemeen secretaris te Madras (Falconar), Ambon, 6 maart 1810. (Vert. hs)

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1810-07-24: Militair en civiel gezaghebber te Ambon (kapitein Court) aan algemeen secretaris te Madras (Falconar), Ambon, 24 juli 1810. (Vert. hs)

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1813-09-08: Luitenant J. Orchard, deelnemer aan gevecht op Gorom, aan waarnemend secretaris van de residentie (vaandrig Gale), Ambon, 8 september 1813. (Vert. hs)

4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1815-08-28 1: Resident der Molukken (Martin) aan waarnemend algemeen secretaris te Calcutta (Tucker), Ambon, 28 augustus 1815. (Vert. hs)

1.05 Startfouten

Op 8 maart 1817 kwamen het fregat *Maria Reijgersbergen* en de linieschepen *Admiraal Evertsen* en *Nassau* op Ambon aan. Aan boord waren N. Engelhard, de eerste commissaris voor de overname van de Molukken, en J.A. van Middelkoop, tweede commissaris en de nieuwe gouverneur van de Molukken. De overname vond plaats op 25 maart. De overname van Banda vond plaats op 2 april, die van Ternate op 30 april.

Het door de Britten opgezette Ambonees Corps werd ontbonden. De ex-militairen konden nu in Nederlandse dienst treden, maar alleen onder voorwaarde dat ze bereid waren om buiten de Molukken, op Java en elders, te worden ingezet. Daartoe waren de meesten niet bereid: zij keerden terug naar hun dorpen van herkomst.

*Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes*¹

De plechtigheid waarmee de Britse Resident Martin het Ambonese corps afdankte, de vleiende aanspraken en uitgedeelde geschenken heeft ook zeer veel invloed op de gemoederen gemaakt; vooral op die, welke te Saparoua thuishoorden en die bijna allen tegelijk met kruis-orembaais naar derwaarts terugkeerden en in het voorbij gaan van onze schepen reeds duidelijk blijken van hun afkeer tegen ons gaven, zoals mij enige officieren hebben verzekerd.

Ambonse kruis-orembaai: vaartuig zonder uitleggers, met mast, zeil en roef, gewapende manschappen en geschut

daarheen

Eerste commissaris Engelhard was in Batavia een voorstander van het instandhouden van het specerijmonopolie geweest. De Britten hadden weliswaar plantmateriaal van de kruidnagel en de nootmuskaat meegenomen om in hun eigen koloniën aan te planten, maar hij geloofde niet dat de teelt van deze specerijen elders een succes zou worden.

Advies van Engelhard over het specerijenmonopolie ²

op Java

De nagelenbomen, die van Amboina hier overgebracht zijn, hebben nimmer in de vruchten willen schieten, wat moeite ook daartoe is aangewend. En wat betreft de nootmuskaten die hier ingeogst worden, hoe ogenschijnlijk ook overeenkomend met die van Banda, bespeurt men evenwel, zo[wel] aan de noten als [aan de] foelie een aanmerkelijk onderscheid, als zijnde niet zo aromatisch en aangenaam van smaak als de laatstgemelde, en zulks geeft genoegzame grond [om] te veronderstellen, dat het met die cultuur op de andere plaatsen niet veel beter als op Java zal zijn gesteld, en dat het te geloven zij de bomen van Amboina en Banda naar elders overgebracht, door de tijd geheel verwilderen zullen, terwijl de vruchten van bomen van de alhier of elders ingeogste vruchten geteeld, geheel smakeloos zullen worden, en men dus als zeker mag stellen dat er geen de minste vrees is [dat door] enige vreemde mogendheid, zolang wij in 't bezit blijven van de Molukken en dat op de sluikhandel gelet wordt, ons in die handelstak afbreuk zal worden gedaan en dat men altoos zal prefereren de specerijen die in de Molukken voort[aan] geteeld worden.

voldoende reden
verbouw van een gewas
aannemelijk is dat

Het hoogste gezag in Batavia werd uitgeoefend door de commissarissen-generaal C. Th. Elout, G.A.G.Ph. baron van der Capellen en A.A. Buijskes. Zij gaven Engelhard en Van Middelkoop gedetailleerde instructies mee, onder meer om grondig te onderzoeken of handhaving van het specerijenmonopolie inderdaad beter zou zijn dan een liberalisering van de teelt en de handel.

Instructie van de commissarissen-generaal ³

verbouw, teelt

17 Zij zullen bijzonderlijk en [nauw]gezet nagaan tot welk een hoogte de cultuur der specerijen in het tegenwoordig stelsel zou kunnen gebracht worden.

Zij zullen tevens onpartijdiglijk en met nauwkeurigheid onderzoeken of en waarom de monopolie der specerijen voor de staat voordeliger zou moeten geacht worden dan het aanmoedigen van de landbouw door een vrije vaart en handel en het regelen van 's Lands inkomsten door het heffen van grondlasten en in- en uitgaande rechten.

Zij zullen bij dat onderzoek mede letten op de toestand van de specerij-eilanden, op de gevolgen van het vroegere en tegenwoordige bezit derzelve door de Britse regering en van de overbrenging en aanplanting der specerijen naar en op andere Britse bezittingen.

in het bijzonder
met wortel en tak uitroeien

18 Zij zullen bepaaldelijk overwegen of, zelfs in de [ver]onderstelling van een blijvend monopolie, een voortdurende extirpatie kan worden aangeraden, bij dit onderzoek in het oog houdende het aangehaalde bij het vorige artikel en de veranderde staat van handel in het algemeen.

Al spoedig bleek dat Van Middelkoop na zijn aanstelling als gouverneur van de Molukken overgevoelig en overspannen reageerde op wat hij zag als een aantasting van zijn bevoegdheden en competenties door eerste commissaris Engelhard. (Zie ook § 2.07) Omdat de onbeheerste uitbarstingen van Van Middelkoop tot pijnlijke taferelen leidden, voelde Engelhard zich na verloop van tijd gedwongen om over het optreden van zijn collega zijn beklag

Q.M.R. Ver Huell,
*Chinezen en Ambonse burgers
in een straatbeeld van de stad
Ambon*

te doen in een brief aan zijn superieuren in Batavia.

Zonder Engelhard te informeren stuurde Van Middelkoop de residenten op de Ambonse eilanden een circulaire waarin hij benadrukte dat zij bij hun bestuurlijke werkzaamheden voortaan alleen met hem als gouverneur te maken hadden.

Geheime circulaire van gouverneur Van Middelkoop ⁴

Naardien **sommige Residenten en andere ambtenaren nog geen volkomen distinctie maken tusschen de afscheiding der werkzaamheden van Commissarissen tot de overname van de M[olukken] en die van den Gouverneur, distinct beschreven** bij missive van den 26 maart 1817 no. 58, en hieruit verwarring vooral in het vak van administratie ontstaan zou kunnen, zo instere ik UwEd[ele] om in voldoening aan dit aanschrijven voortaan omtrent alle administratieve, huiselijke en militaire zaken alleen met mij te corresponderen, en zich ten aanzien van Uw correspondentie met Commissarissen alleen te bepalen tot alles wat het organiseren, de benoeming en continuatie van ambtenaren en het beantwoorden van requesten daartoe relatie hebbende betreft.

Voorts inviteer ik U ook om mij zo spoedig doenlijk in te zenden een accurate zielsbeschrijving of statistique staat Uwer residentie en onderhorigheden, met distincte aantoning tevens van de hoeveelheid nagelen en notebomen in de verschillende gesteldheid van vruchtdragende, onvruchtdragende, half volwassen en jong aangeplante [bomen], zomede van alle andere tot nooddrift en voedsel dienende vruchtbomen en gewassen, met aantoning van al hetgene dat deswegen te observeren valt, daarbij in het oog houdende al hetgene wat tot de uitbreiding en verbetering bij de zo belangrijke cultuur van nagelen en noten strekken kan, [ter]wijl U de aanplant daarvan voor zo veel het practicabel is mede met nadruk wordt aanbevoelen.

omdat . onderscheid

afzonderlijk

per brief

insisteer: dring aan

handhaving . verzoekschriften

nodig uit

bevolkingscijfers

levensbehoeften

Tussen 5 en 22 april stuurde Van Middelkoop de residenten een reeks veeleisende opdrachten, waaronder een lijst met aan te leveren palissaden, houten balken en planken.

***Besluit van gouverneur Van Middelkoop*⁵**

In aanmerking genomen zijnde, dat tot de verschillende werkzaamheden van de genie en artillerie, en bijzonder tot de te doene verplichte noodzakelijke reparatiën van het hospitaal, magazijn, kaserne en andere militaire gebouwen, aanzienlijke partijen houtwerken benodigd zijn [...], is besloten:

aan de Resident[en] van Saparoua, Hila en Haroekoe bij verdeling de leverantie van de ondervolgende houtwerken op te leggen, als [volgt]:

Saparoua

voet: lengtemaat 25 à 32 cm. duim: tiende, elfde of twaalfde deel van een voet	200 ijzerhouten palissaden	
	120 lange balken	lang 10 voet, breed 7 duim
	100 lange balken	lang 15 voet, [breed] 8 à 9 duim
	50 lange balken	lang 20 voet, [breed] 10 à 12 duim
<i>Halaor: Tetranthera forstenii</i> , levert licht en gemakkelijk te bewerken timmerhout.	100 lange ribben	lang 20 voet, dik 2 à 3 duim
	200 halaor planken	lang 10 voet, dik 1 duim, breed 7 duim

Hila

100 lange balken	lang 10 voet, breed 6 à 7 duim
120 lange balken	lang 11 voet, breed 9 à 10 duim
300 ijzerhouten palissaden	
100 lange balken	lang 20 voet, breed 9 à 10 duim
200 lange ribben	lang 20 voet, breed 2 à 3 duim
200 halaor planken	lang 10 voet, breed 6 à 7 duim dik

Haroekoe

100 lange balken	lang 11 voet, breed 9 à 10 duim
70 lange balken	lang 10 voet, breed 10 à 11 duim
70 lange balken	lang 20 voet, breed 6 à 7 duim
100 lange ribben	lang 20 voet, breed 2 à 3 duim
200 ijzerhouten palissaden	

machtiging
hierheen **Met autorisatie op gemelde residentiën, om al deze houtwerken zo spoedig [als] doenlijk [is] te doen kappen en herwaards over te zenden.**

De instructies die de commissarissen-generaal in Batavia aan Van Middelkoop hadden meegegeven, waren ambitieus. Zo moest hij onderzoek naar nieuwe economische mogelijkheden voor de Molukken doen.

***Instructie van de commissarissen-generaal*⁶**

Hij zal een nauwkeurig onderzoek doen of en, zo ja, welke produkten op de verschillende eilanden van zijn gouvernement met hoop op een gunstige uitslag zouden kunnen aangekweekt worden, en daartoe de meest doelmatige middelen in het werk stellen.

Van Middelkoop zadelde voor dit onderzoek de residenten met een in de bestuurspraktijk onuitvoerbare opdracht op.

***Besluit van gouverneur Van Middelkoop*⁷**

reeds **In aanmerking genomen zijnde dat de Molukse Eilanden meer dan enig ander in de Indische zeeën gelegen [eilanden] verschillende soorten van medicijn, berijds**

scheeps-, huistimmer- en meubelhout oplevert, en het meerder gedeelte derzelve bij de Europeaan zowel in naam als gebruik nog onbekend is, en het nochtans van het uiterste belang te zijn aangemerkt worden moet, zowel voor het Gouvernement ten gebruik als de natuurlijke historie tot vermeerdering van kennis en wetenschap, dat dezelve alle met haar wezenlijke naam, aard en karakter bekend worden;

Is besloten:

De Residenten van Banda, Ternate, Menado, Timor, Saparoua, Hila, Harouko, Bouro, Poulo Aij en Run en de Zuidwester Eilanden, nevens den Superintendent van de negorijen alhier, eenieder in het zijne op te dragen, een exact en nauwkeurig onderzoek te doen naar de differente soorten van houtwerken, boom- of heestergewassen, welke onder derzelve ressort en omliggende eilanden gevonden worden, en daarvan een descriptie van derzelve naam, zo[wel] in de eigenlijke landstaal als in het Hollands en Maleis, aard, gebruik en eigenschap, als wijze van aanplant en voortkweking, zo spoedig [als] doenlijk [is] een monster in vierkante blokjes van 2 tot 4 duim aan de Gouverneur der Molukken in te zenden; voorts daarna ook, mede binnen de kortst mogelijke tijd, van ieder houtwerk voor het cabinet of museum van Zijne Majesteit de Koning te doen vervaardigen, en aan den Gouverneur in te zenden, gemaakte boekjes in klein octaaf, ter dikte van 1, ter breedte van 4 en ter lengte van 8 duim, in dewelke zich behoorlijk gedroogd en wel geconserveerd zal moeten bevinden een klein takje met de bladeren, de vrucht, het zaad of bol en bast, nevens de gom of harst van ieder boom- en heestergewas, daarbij aanhalende de tijd of seizoen, maand van het zaad, wanneer moet worden geplant, hoe lang het duurt eer dezelve vruchten voortbrengt of ten gebruike geschikt is, de gewone lengte en dikte van dezelve, nevens de tijd van bloeien, het inoogsten der vruchten, en het zetten van de zaden of bollen, van welke descriptie, buiten de bekendstelling in de doosjes, met een exact journaal of register bij dezelve ter informatie gevoegd zal moeten worden.

verschillende
gebied
beschrijving

Een boek in octavo-formaat
is ca. 16 bij 24 cm.

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1810-10-10: Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Kedung Halang, 10 oktober 1818.

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1816-10-00 1: Advies van N. Engelhard over onder meer de organisatie van het bestuur in de Molukken en de handhaving van het specerijenmonopolie, Batavia, z.d.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-01-31 1: Verbaal handelingen en besluiten commissarissen-generaal (Elout, Van der Capellen, Buijskes) 31 januari 1817 no. 15a, Batavia.

4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-04-05: Circulaire gouverneur der Molukken (Van Middelkoop) aan residenten op Ambonse eilanden, Ambon, 5 april 1817.

5 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-04-12: Extract besluit gouverneur der Molukken (Van Middelkoop) 12 april 1817 no. 39, Ambon.

6 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-01-31 2: Verbaal handelingen en besluiten commissarissen-generaal (Elout, Van der Capellen, Buijskes) 31 januari 1817 no. 15b, Batavia.

7 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-04-20: Extract besluit gouverneur der Molukken (Van Middelkoop) 20 april 1817 no. 60, Ambon.

1.06 Opstand op Saparua

Nadat de opstand was uitgebroken en schout-bij-nacht A.A. Buijskes uit Batavia was gekomen om orde op zaken te stellen, moest gouverneur Van Middelkoop rapporteren wat er aan de onlusten was voorafgegaan. Hij geloofde niet dat zijn beleid de directe aanleiding tot de opstand was geweest.

*Rapport van gouverneur Van Middelkoop*¹

Wanneer men echter geloof slaan mag aan geruchten en verhalen, buiten af, dan zoude dit vuur van inwendige onlusten bereids onder het Engelsche bestuur, langen tijd voor onzen komst alhier, gesmeuld hebben. (...)

Volgens verhaal van den pakhuismeester De Keijzer (...) is ook bereids acht dagen na ons arrivement alhier aan het huis van den predikant Kam, sprekende over den staat der zaken in de Moluccos, te kennen gegeven men het volk niet te veel vertrouwen moest, daar het wel mogelijk kon zijn, er eenige onaangename gebeurtenissen na het vertrek der Engelschen zouden plaats hebben, terwijl het ook zeer speculatief voorkomt, dat alle de schoolmeesters den grootsten rol in den opstand speelden, en den opperschoolmeester van Saparoea als het ware zeer gevreesd is en ontzien wordt door den kapitein Moetulisie.

J. de Keizer, pakhuismeester te
Ambon van 1817 tot 1822.
aankomst
J. Kam, zendeling en predikant te
Ambon van 1815 tot 1833.
een twijfelachtige
veronderstelling lijkt
J. Sahetapij
Matulesy

De resident van Saparua, J.R. van den Berg, had al verontrustende signalen van een oproerige sfeer op het eiland gekregen voordat de opstand op Saparua uitbarstte, maar hij hechtte er geen geloof aan.

*Van Doren, 'Thomas Matulesia'*²

De Resident van Saparoea, de heer van den Berg, had reeds eenige dagen over zekere geruchten eener heerschende ontevredenheid onder de inwoners van Saparoea hooren mompelen, doch, overtuigd, dat hij in het uitoefenen zijner pligten billijkerwijze en zonder overdreven ijver de bevelen van den Gouverneur der Molukken handhaafde, vond hij, dat er geene redenen bestonden, om aan zulke marktpraatjes geloof te hechten. Zekere Pieter Matheus Soehoka kwam hem echter in vertrouwen die geruchten mededeelen, waarop hij de zaak onder 's hands liet onderzoeken.

Hij liet ten overvloede de Regenten van Booy en Nollot bij zich komen; en op de verklaring van deze beide Radja's, dat er niets van aan was, maar dat het kwaadwillige praatjes waren, liet hij den vorengenoemden Soehoka binnen 's huis met rôtan slagen afstraffen. Een paar dagen later vertelde de njora (echtgenoot) van den Radja van Nollot in hare onnoozelheid aan Mevrouw van den Berg, terwijl zij met haar een kop koffij gebruikte, dat Soehoka de waarheid gesproken had, en hij derhalve onregtvaardig was gestraft, aangezien er dagelijks vereenigingen te Nollot plaats hadden en de negorijvolken hunne wapenen in gereedheid bragten. Het scheen, alsof Saparoea voor eenen opstand gedoemd was, want even als te Amboina, werden die geruchten door den heer van den Berg in den wind geslagen, zoo als naar aanleiding van het volgende te vooronderstellen is.

De Radja van Sory-Sory, Seráni (Christen), Johannes Salomon Kirauly, een getrouw en aan het Nederlandsch gouvernement verkleefd Regent, had insgelijks van het plan eens opstands vernomen, doch was huiverig zulks aan den Resident bekend te maken, omdat hij bevreesd was, dat de Resident hem als den zegsman zoude bekend

Souhoka

njora: mevrouw
onschuld

J.S. Kesaulya was de regent van
Siri Sori Serani, het christelijk
deel van het dorp Siri Sori, dat
voor een deel islamitisch is, met
een eigen, islamitische, regent.

maken, en dat hij dan gewis met zijne geheele familie door de eilanders zoude omgebracht worden. Daarom besloot hij, die losse geruchten in persoon aan den Gouverneur te Amboina mede te deelen; doch hij bevond zich in zijne verwachting zeer te leur gesteld, aangezien de Landvoogd van Middelkoop, noch de heer Engelhard, mede Kommissaris voor de overname der Moluccos, aan zijne confidentiële kennisgeving geloof wilden slaan (...).

vertrouwelijke

Op 13 november 1817, onmiddellijk nadat de opstand op Saparua was beëindigd, overhandigde de schoolmeester van Porto, H. Risakotta, een Maleistalig verslag van de gebeurtenissen aan de fungerend resident van Ambon, J. Neys. Risakotta was een belangrijke ooggetuige. Als schoolmeester zal hij voor veel inwoners van Porto en het aangrenzende dorp Haria een vertrouwenspersoon zijn geweest. Bovendien was in Haria een hoofdkwartier van de opstandelingen gevestigd omdat dit het dorp van herkomst was van Thomas Matulesy, de leider van de opstand. Het is uit de tekst van zijn verslag niet goed op te maken hoe Risakotta zich tijdens de opstand heeft opgesteld. In de jaren na de opstand fungeerde hij lange tijd als opperschoolmeester van Saparua.

Risakotta's verslag begint met een beschrijving van de geheime bijeenkomsten op 3, 9 en 14 mei die aan de opstand voorafgingen.

Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto ³

Dit dan is een ware getuigenis van de oorsprong en achtergrond van de oorlog. Zes mannen – te weten Johannes Matulesia, Nicolaas Pattinasarany, Jeremias Tamaèla, Marawael Hatu, Bastiaan Latupeirissa en Hermanus Latupeirissa – gingen te Haria huis in, huis uit en riepen de mannen op dat ze bijeen moesten komen op een plek op het grondgebied van Haria, genaamd Waehauw, dat tegen de grens met Tiouw en Papéru ligt. Het doel van de bijeenkomst was te overleggen over het gerucht, dat de Hollandse Compagnie mannen wilde pressen dienst te nemen als soldaat en ze naar Batavia over te brengen. Daarom kwamen ongeveer honderd mensen bijeen en zwoeren een eed, en Hermanus Latupeirissa sprak een gebed uit voor hen. Zij kwamen overeen het fort te gaan verwoesten en alle ingezetenen ervan te doden. Wanneer iemand niet mee zou gaan en er niet aan mee zou doen, zouden lieden van over het hele eiland mogen komen om hem met zijn hele gezin uit te moorden. Deze eerste bijeenkomst vond plaats op 3 mei 1817.

onder druk zetten om

fort Duurstede

Op de 9e van genoemde maand gingen de zes genoemde mannen opnieuw te Haria van huis tot huis om de mannen bijeen te roepen. Bij de bijeenkomst waren ongeveer ruim honderd mensen aanwezig en op de vraag wie aanvoerder wilde worden, antwoordde Thomas Matulesia: 'Ik zal krijgsoverste worden en ik zal de troepen aanvoeren om het fort te verwoesten en de resident te doden'. Deze Thomas sprak een gebed voor hen uit en men kwam nog overeen dat men de radja van Siri Sori en de patih van Haria zou doden, omdat deze beide regenten dagelijks bij de resident verkeerden. De genoemde zes mannen gingen het hele eiland rond met de boodschap

J.S. Kesaulya, regent van Siri Sori

J. Leihitu, regent van Haria

De vergaderplaats van 14 mei
1817 op Gunung Saniri (2010)

De vergaderplaats was gelegen op de *Gunung Frikadel*, tegenwoordig bekend als *Gunung Saniri*.

dat alle mannen bijeen moesten komen bij het kajuputih-bos op het grondgebied van de plaats Saparua, tegen de grens met Siri Sori en Tuhaha. Deze tweede vergadering was op dezelfde plaats als de eerste.

Op 14 mei kwamen lieden van het hele eiland bij elkaar om te vergaderen en een eed van trouw te zweren, en wel 's avonds omstreeks negen uur op de genoemde plaats bij het kajuputih-bos op het grondgebied van de plaats Saparua. Dit dan was het begin van de opstand.

In de nacht van 14 op 15 mei verzamelden zich opstandelingen bij de baai van de dorpen Porto en Haria om te verhinderen dat een orembaai met de door Van Middelkoop bestelde palissaden naar Ambon zou vertrekken. In de vroege morgen reed resident J.R. van den Berg van zijn residentie in het dorp Saparua naar Haria om polshoogte te nemen.

Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto⁴

patih: dorpsheofd, in rang lager dan een *radja* en hoger dan een *orangkaja*

Op 15 mei, ongeveer zeven uur 's morgens, vertrok de resident te paard van Saparua en kwam bij het huis van de patih van Haria om te kijken naar de mensen die de palen moesten laden en naar Ambon brengen. Toen kwamen lieden van Haria met de bedoeling de resident te doden. Daarop liet de patih van Haria mij roepen en snel ben ik op weg gegaan. Gekomen bij het huis van Marcus Manuhutu zag ik dat een grote menigte zich had verzameld voor de ingang van de woning van de patih van Haria. Ik dan ging weer op weg naar huis, maar gekomen bij de hoek bij de school keerde ik terug, ziende dat allen zich verwijderd hadden, en ik ging dus naar de resident in het huis van de patih van Haria. De patih van Haria vroeg de resident of hij niet liever met mij naar mijn huis zou gaan. Zo kwam de resident bij mij in huis.

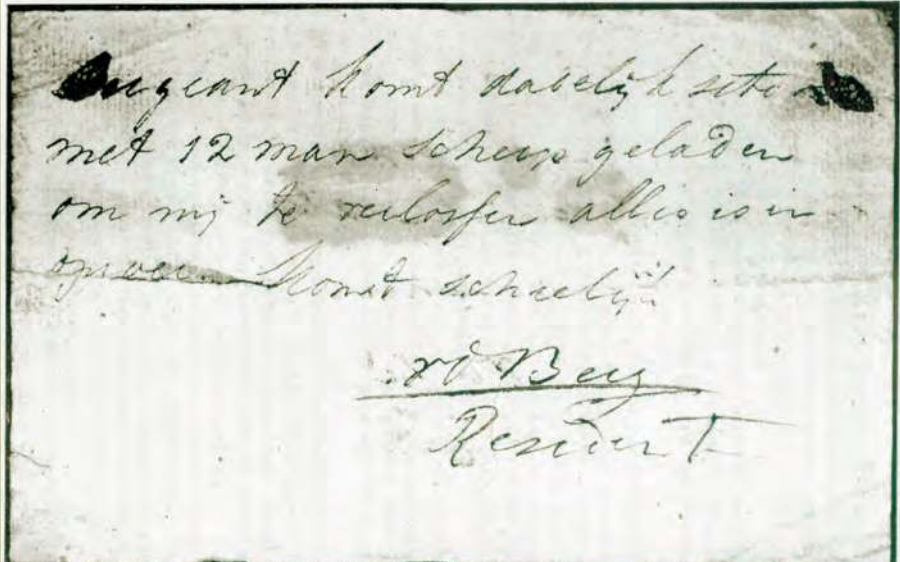
inwoner van Haria

W.P. Nanlohi, regent van Porto

Johannes Radjawange kwam met de bedoeling de resident neer te steken. De resident vroeg mij om een zwaard. Ik antwoordde dat ik geen zwaard had. Daarop dan zei de resident: 'Meester en patih, breng mij naar het huis van de radja van Porto.' Hij voegde er nog aan toe: 'Meester, wijk niet van mijn zijde.' Waarop ik antwoordde: 'Ik zal niet van Uw zijde wijken. Wordt U gedood, dan zal ik met U gedood worden; blijft U in leven, zo zal ik met U in leven blijven.' De Resident schreef brieven om Saparua

Door resident Van den Berg op 15 mei 1817 in Porto geschreven briefje

Sergeant komt dadelijk site met 12 man scherp geladen om mij te verlossen alles is in oproer komt schielijk
Vd Berg
Resident

kennis te geven. Eén brief werd door David Berhиту en één brief werd door Cornelis Nanlohi naar Saparua gebracht.

inwoner van Porto
inwoner van Porto

Later, na de herovering van het fort Duurstede op 3 augustus 1817, werd daar een briefje van de resident aangetroffen met de volgende tekst:

**Sergeant, komt dadelijk sito met 12 man scherp geladen om mij te verlossen.
Alles is in oproer. Komt schielijk. V.d. Berg, Resident.** ⁵

sito: onmiddellijk, met spoed

Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto ⁶

Vervolgens vroeg ik de resident: 'Blijft U maar liever hier bij de radja van Porto en de patih van Haria. Dan ga ik de lieden van Haria om excuses vragen en mensen zoeken om U naar huis te brengen, want nu zijn de radja van Porto en de patih van Haria zo goed als dood.' De resident dan stemde daarin toe en ik ging naar het raadhuis van Haria, naar de dorpsoudste Sahuleka, die ik vroeg waarom zij zo handelden. Hij zei: 'Dit gaat niet uit van ons als mensen van Haria, maar dit gaat van heel het eiland uit.' Ik zei daarop tegen deze Sahuleka: 'Als het zo is, dat dit het werk is van heel het eiland, waarom moet de resident dan sterven in de negorij Porto of Haria?' Daarop dan liet de dorpsoudste Sahuleka de dorpsoudsten Souhoka en Soijsa naar het raadhuis roepen. Ik zei dan tegen die drie oudsten: 'Wij mogen niet op voorhand ergens spijt van hebben, en het vervolgens doen.' Die drie oudsten dan lieten een man deze woorden overbrengen naar de lieden van Haria, die verzameld waren boven Air Radja om de resident daar de doorgang te beletten. Snel dan ging ik terug naar de woning van de radja van Porto.

Air Radja: watertje
aan de weg voor Tiouw

Daar kwam Lucas Souhoka ruzie maken. Hij wees met zijn parang naar de resident en zei: 'Wij tonen ons toegevend, waarom dan komt de schrijver met soldaten op ons schieten?' Vervolgens ging hij terug.

Zodra de schrijver of secretaris van de residentie, P.H. Ornek, hoorde van de hachelijke situatie waarin de resident verkeerde, ging hij met enkele manschappen op weg om hem te bevrijden. Zij werden onderweg, na een schotenwisseling waarbij Ornek in zijn hand werd geschoten, door de opstandelingen teruggedreven. Aan een tweede poging tot bevrijding, onder leiding van de garnizoenscommandant, nam ook een aantal Javaanse militairen en schutters uit de burgerij deel, evenals N. Pattinasarany, de regent van het dorp Amet (Nusalaut), die met enkele dorpsgenoten in de residentie op bezoek was. Zij trokken zich met verscheidene gewonden eveneens terug.

Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto ⁷

De resident vroeg: 'Zijn er al mensen gevonden?' Ik zei: 'Wacht U maar even.' Ik ging terstond weer terug naar Haria. Onderwijl kwam de radja van Ulat, Salemba, met Thomas Matulesia, en die zei tegen de resident dat het in orde was, dat hij de vijand had tegengehouden. Op de terugweg van Haria naar Porto ontmoette ik voor de deur van de school Thomas Matulesia, die zei: 'Meester, U hoeft niet bang te zijn, breng de resident maar naar huis.' Ik kwam dan bij het huis van de radja van Porto en zei tegen de resident: 'Roept U maar die man Thomas Matulesia, dat hij U naar huis brenge.'

De resident dan liet Thomas Matulesia roepen om te komen en de resident zei tegen hem: 'Jij moet mij naar huis brengen, samen met de meester en de patih van Haria, en de twee dorpsoudsten van Haria, Sahuleka en Souhoka, en verder nog de boodschapper van de kerk van Haria, Matheus Hatu, en voorts van Porto de radja Ulat,

Salemba: een alias voor J.
Latuihamallo, de door de Britten afgezette en tijdelijk verbannen regent van het dorp Ulat. Salemba was een plaats op Java waar hij mogelijk als balling heeft verbleven. Hij werd in mei door Thomas Matulesy tot de nieuwe regent van Porto benoemd.

Salemba, en de oudsten Wattimurij, Polnaija en Aponno, alsmede Lucas Sahertian, Lucas Waelipattij, Lucas Anakotta, Benjamin Wattimurij, Matheus Pelamesene, Frans Sijarimas, Pieter Wattimurij, Pieter Nanlohi, Pieter Nunlesij en Lucas Marlesij.'

parang: langwerpige hakmes die bij de arbeid, maar ook als slagwapen kan worden gebruikt

Al dezen brachten de resident tot voorbij Air Radja, waar ongeveer dertig lieden van Haria – gewapend met schilden, parangs en spiesen – verzameld waren met de bedoeling de resident de doortocht te beletten. Maar zij deden geen kwaad en lieten de resident door. Maar een man, genaamd Thobias Takarija, lachte de resident uit en zei: 'Goede reis, Mijnheer.'

Het besluit om resident Van den Berg onder bescherming terug naar Saparua te laten gaan werd vermoedelijk genomen om te voorkomen dat de verantwoordelijkheid voor de opstand na afloop volledig bij de dorpen Haria en Porto zou worden gelegd.

*Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto*⁸

J. Pattiwael, regent van Tiouw

De resident dan gaf de oudsten Sahuleka en Souhoka opdracht vooruit te gaan en aan de patih van Tiouw en de lieden van Tiouw te melden dat zij de resident tegemoet moesten komen, opdat de vijand hem niet onderweg zou treffen. Wij dan brachten de resident tot aan het raadhuis van Tiouw. Toen pas troffen we de patih van Tiouw en het volk van Tiouw, alsmede burgers, allen bij elkaar ongeveer ruim twintig mensen. En de patih van Tiouw deelde mede dat de schrijver en de radja van Amèt soldaten hadden meegebracht om de resident te begeleiden, maar dat de vijand de schrijver met een schot in de arm had verwond, zodat de schrijver en de radja van Amèt met de soldaten in het fort waren teruggekeerd.

Aangekomen in het dorp Tiouw, ging Thomas Matulesia er vandoor, maar ik en de patih van Haria hebben de resident begeleid tot onder de cederboom bij de poort van het fort.

in beslag te nemen

Ongeveer drie uur 's middags kwam de schrijver uit het fort en toonde aan de resident zijn arm waarin hij een schot van de vijand had gekregen. De radja van Amèt deelde mede dat hij de brief van de resident vanuit Porto had ontvangen en dat hij al aan lieden van Amèt de opdracht had gegeven de brief naar Ambon te brengen. Daarop gelastte de resident die orembaai op de rede van Papéru aan te halen, maar die lieden kwamen niet terug.

Op 16 mei ontving eerste commissaris Engelhard op Ambon een brief van mevrouw J.C. van den Berg, de echtgenote van de resident, waarin zij dringend militaire bijstand vroeg, en een verslag dat was ondertekend door de secretaris van de residentie Saparua, P.H. Ornek, en de commandant van het fort Duurstede, sergeant Verhagen. Ze moeten op 15 mei zijn geschreven en verzonden. Engelhard, een oom van mevrouw Van den Berg, maakte er bezorgd melding van in een brief aan zijn zwager, eveneens een oom van haar. Er lijkt geen brief van de resident zelf op Ambon te zijn aangekomen.

*Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto*⁹

M.J. Titaley, regent van Saparua

Vervolgens kwam de schrijver de resident mededelen dat hij geschoten had op de vijand die in het kajuputih-bos zat. Daarop beval de resident direct aan de burgers dat een deel van hen de weg naar Hatowano zou bewaken, dat een deel de weg naar Siri-Sori, Ulat en Ouw, een ander deel de weg naar Porto en Haria, weer een deel de weg naar Booi zou bewaken, en dat een deel der burgers in het fort zou blijven. De resident gaf ook bevel aan de patih van Tiouw en de radja van Saparua dat er streng de wacht gehouden moest worden in hun dorpen.

Toen pas zei de resident: 'Meester van Porto, ga nu naar huis, doe Uw godsdienstig werk zoals gewoonlijk.' Toen ging de resident het fort binnen en met de schrijver maakte hij de wapens in gereedheid. De radja van Amèt ging met de radja van Ulat, Salemba, naar het fort en verzocht de resident om munitie. Die gaf twee schoten de man. Toen pas ging ik naar huis met de groep. Aangekomen bij de grens van het dorp Tiouw werd de patih van Haria bang voor zijn eigen mensen en hij ging terug naar de plaats Saparua. Maar ik keerde terug naar het dorp Porto, waar ik om ongeveer vier uur 's middags aankwam.

Die nacht dan verzamelde zich volk van het hele eiland om het fort in de gaten te houden.

De inwoners van Porto en Haria die de resident naar het fort hadden begeleid.

Resident Van den Berg deed een beroep op het deel van de bevolking van Saparua dat de status van 'burger' had en bijgevolg niet onder het gezag van een regent viel, om de verschillende uitvalswegen van Saparua te helpen bewaken. Zelf trok hij zich met zijn gezin, zijn secretaris, het garnizoen van vijf Europese en twaalf Javaanse soldaten, en de overige burgers terug in het fort Duurstede. Hij wist niet hoeveel steun de opstand onder de bevolking genoot, hoe de opstandelingen waren georganiseerd en wat zij van plan waren. Hij wist ook niet in welke dorpen het gezag van de regenten nog werd erkend en op welke regenten hij nog zou kunnen rekenen.

Van Doren, 'Thomas Matulesia' ¹⁰

Ongeveer acht uren des avonds vernam de Resident door zekeren Anthony Rhébok(*), die, vergezeld van zekeren Latoemahina, het fort binnen was gekomen, dat de ontevredenheid haren oorsprong uit de negorij Sory-Sory Slam nam, omdat de inwoners eenen Mohammedaanschen Regent in stede van eenen Christen verlangden, en dat een groot aantal inboorlingen van de kust van Hitoe reeds te hunner adsistentie waren komen opdagen. Derhalve ried hij den Resident aan, geen geweld te gebruiken, maar liever door zachte maatregelen de zaak in der minne te schikken.

Siri-Sori Islam: het islamitisch deel van Siri Sori

om hen bij te staan

De heer van den Berg, verheugd over de komst van Rhébok, drukte hem de hand, betuigde zijn leedwezen over de straf, die hij verplicht was geweest hem op te leggen, en dronk een glas wijn met hem en degenen, die hem vergezelde. Rhébok, die bemerkte, dat de Resident zijnen raad met erkentelijkheid aannam, bood zich aan, om den brief, dien de Resident zou schrijven, eigenhandig aan de inwoners van Sory-Sory te zullen overgeven, en verliet daarmede het fort(**); terwijl Latoemahina dien nacht in het fort bij den Resident doorbragt.

(*) Deze was eenigen tijd te voren voor eene vechtpartij met rôtan-slagen afgestraft geworden. Hij was de afstammeling van eene der oudste familiën van Saparoea en is later als 2de hoofd der miteurs gekozen.

(**) Later is gebleken, dat hij dien brief op eenen paal op de bâzâr geplakt heeft.

pasar: markt

Rhébok en Latoemahina hadden beiden de status van burger en zouden in de opstand een leidende rol spelen.

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-10-04 1: Rapport over de stand van zaken in de Molukken van tweede commissaris voor de overname der Molukken, tevens gouverneur der Molukken (Van Middelkoop), aan schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes, Ambon, 4 oktober 1817.

- 2 J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817*. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857, p. 16-18.
- 3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-13*: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (Vert. Ch.F. van Fraassen)
- 4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-13*: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (Vert. Ch.F. van Fraassen)
- 5 Zie *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1815-09-09*: Journaal door de luitenant-ter-zee 2e klasse J.Jzn. Boelen gehouden aan boord van het fregat Maria Reijgersbergen, 9 september 1815 – 10 augustus 1819, sub 3 augustus 1817.
- 6 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-13*: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (Vert. Ch.F. van Fraassen)
- 7 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-13*: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (Vert. Ch.F. van Fraassen)
- 8 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-13*: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (Vert. Ch.F. van Fraassen)
- 9 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-13*: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (Vert. Ch.F. van Fraassen)
- 10 J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817*. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857, p. 20-21.

1.07 Fort Duurstede overmeesterd

Van de bestorming van het fort Duurstede op 16 mei 1817 schreef J.B.J. van Doren, van 1836 tot 1839 werkzaam bij de legerinspectie op Ambon, een verslag op basis van gesprekken met ooggetuigen en, op sommige punten, het reisverhaal van Q.M.R. Ver Huell.

*Van Doren, 'Thomas Matulesia'*¹

Den volgenden dag, ongeveer tien ure des morgens, liet de Resident de witte vlag van het fort hijschen, doch wel verre, dat dit geruststellend werkte, werd de toestand van eenen meer oorlogzuchtigen aard. Ter naauwernood was de witte vlag in top geheschen, of men hoorde bij de muitelingen de tifa tjakileli slaan, en het oorlogsein op den horen – Buccinem Tritonis – blazen; de opstandelingen groeiden als eene massa muggen aan, en kwamen al nader en nader bij het fort.

Inmiddels verzamelde zich een vijftigtal hoofden der muiters achter den ringmuur van het residentiehuis, ten einde een hoofd onder hen te kiezen en het plan van aanval des forts te beramen, terwijl de overigen zich onledig hielden met bamboezen ladders te maken, om den muur van het fort te beklimmen.

De daár verzamelde hoofden konden het echter niet eens worden ten aanzien van de keuze van eenen aanvoerder, totdat eindelijk de kapála Soya van Tuhaha, tevens kapitein der burgerij, voorstelde om Thomas Matulesia als opperhoofd te kiezen, en wel, omdat hij in de vergadering te Porto voorgebeden had.

Dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen, en vier personen wer-

tifa: trommel . *tjakalele*:

krijgsdans

Buccinem Tritonis: tritonschelp,
traditioneel gebruikt als trompet

De woning van de resident lag
op enige afstand ten noorden
van het fort.

kepala soa: wijkhoofd
Het dorp Tuhaha kende
meerdere *kepala soa*.

den uit hun midden gekozen en uit naam van de geheele vergadering als afgevaardigden naar Matulesia gezonden, om hem te noodigen onmiddellijk naar Saparoea te komen.

Matulesia, in de vergadering komende, werd met algemeene stemmen tot kapitein Poeloe (hoofd des eilands) uitgeroepen, welke benoeming hij aannam met den titel van 'opperhoofd des oorlog, over de eilanden Honimoo, Haroea, Noessa-Laut, Amboina, Ceram en nabijgelegen kusten[']. Hij deed het echter onder de stipte voorwaarde, dat men hem in alles gehoorzamen en zijne bevelen blindelings en zonder de minste aanmerking opvolgen zoude, terwijl de onwilligen, indien er zich die mogten opdoen, door dwang daartoe zouden genoodzaakt worden.

pulau: eiland

die zich zouden voordoen

Deze voorwaarde aangenomen en door eenen eed bekrachtigd zijnde, gaf Matulesia het bevel, het fort aan te vallen, en stelde zich aan de spits der aanvallende opstandelingen. (...)

De Resident, de beweging der muiters gade slaande en bemerkende, dat zij eenen aanval tegen het fort wilden beproeven, begaf zich op de borstwering met eenen witten zakdoek in de hand, dien hij als een teeken van eene vriendschappelijke onderhandeling heên en weêr zwaaide; terwijl hij te gelijk aan zijne onderhebbenden den last gaf, geen' tegenstand te bieden.

ondergeschikten

De kapitein Matulesia loste zijn geweer en trof den Resident met eenen kogel in de regter dij, waarop hij naar beneden stortte. De twaalf Javaansche soldaten – de sterkte der bezetting – zich verbeeldende, dat de Resident gesneuveld was, sprongen onmiddellijk over de batterij, vielen in handen der muiters en werden onmeêdoo-gend afgemaakt. Nu beklommen de opstandelingen van alle kanten de batterijen van het fort, terwijl de burgers, die tot dusverre den Resident getrouw waren gebleven, nu ook de vlugt namen. De scriba Ornek ontvlugtte door middel van een prauwtje het fort, doch hij werd in zee achtervolgd en afgemaakt, en vervolgens aan wal gebracht, waar hij aan stukken is gehakt geworden. Zijn broeder Frederik en de Radja van Ameth, die ook bij den Resident waren gebleven, zijn, buiten het fort komende, even als de anderen vermoord geworden.

vestingmuur

schrijver, secretaris

Verschrikkelijk en ongehoord was de wijze, waarop de Resident en de zijnen vermoord zijn geworden! Een ooggetuige, dien ik, te Saparoea zijnde, gesproken heb, heeft er mij het volgende treurige tafereel van medegedeeld. De ongelukkige Resident, zeide hij, na zijnen val van de borstwering aan zijn weerloos lot overgelaten, werd door de menigte naar den paal, waaraan de klok van het fort hing, gesleept en daaraan vastgebonden, terwijl een inlandsch schoolmeester voortrad en een kort gebed uitsprak, waarna de ongelukkige Resident met kogels doorboord werd. (...)

Van Doren citeert vervolgens een door Q.M.R. Ver Huell geschreven passage over de gruwelijke wijze waarop mevrouw Van den Berg en haar kinderen om het leven zouden zijn

Fort Duurstede aan de
baai van Saparua (2010)

Fort Duurstede,
poort, trap en wallen (2010)

gebracht. Zijn dramatische versie van de gebeurtenissen was echter niet op documenten of verklaringen van ooggetuigen gebaseerd, maar aan zijn verbeelding ontsproten.

Het gezin van resident Van den Berg bestond uit zijn vrouw, J.C. van den Berg-Umbgrove, en zijn zoontjes Jean Lubbert (1812), Johannes Gerardus (1813) en Johannes Rudolf (1815). Het oudste kind, Jean Lubbert, werd zwaar gewond, maar werd de volgende dag nog levend aangetroffen.

Het garnizoen bestond uit vijf Europese militairen – een sergeant-bombardier, twee korporals, een kannonnier en een uit Polen afkomstige fuselier – en twaalf op Java geronselde soldaten. Sergeant en commandant Verhagen was gehuwd met Christina Latupeirissa uit Saparua. Hij slaagde erin zijn zevenjarige dochtertje Maria 's nachts over de muur van het fort te laten ontsnappen.

Tot de doden in het fort behoorden onder meer ook de regenten van Porto en Amet, en een in Saparua woonachtige gepensioneerd sergeant Alling die zich door afzetterijen bij de bevolking gehaat had gemaakt. Ook werd later, op 6 september, in de grond bij de verwoeste residentswoning een onthoofd lichaam gevonden dat wellicht aan de Hollandse dienstbode van de resident had toebehoord.

*Van Doren, 'Thomas Matulesia'*²

Na dit moorddadig tafereel verlieten de booswichten het fort, gingen naar de woning van den Resident, die geplunderd en vervolgens geheel onder de voeten gehaald werd. Des anderen daags, in den morgen, werden de stoffelijke overblijfselen der rampzalige slagtoffers regts van den trap van het fort Duurstede begraven, terwijl het van den dood geredde kind tusschen de lijken gevonden werd. (*) Zekere Pieter Matheus Soehoka (**) nam het onder zijne bescherming, bragt het naar de hoofdwacht en gaf er kennis van aan Thomas Matulesia, die gelastte het kind bij hem te brengen.

De menigte wilde, dat dit onschuldig wicht het hoofdje zou afgeslagen worden, doch Matulesia stemde daarin niet toe, omdat, zeide hij, het een klaar bewijs was, dat God niet wilde, dat dit kind zoude om het leven gebragt worden (NB.!); en bijaldien men, in weerwil van zijne bevelen het kind wilde dooden, zouden zij onvermijdelijk over hen allen de goddelijke gramschap brengen, waarop zij besloten het kind in het leven te zullen sparen.

Zekere Arnold Pattywaal, die zich bij het beklimmen der borstwering van het fort onderscheiden had, verwierf het voorregt, dat het kind aan zijnen broeder Salomon Pattywaal – deze is later tot Radja van Tiouw verheven – die te Ricla woonde, zoude toevertrouwd worden, bij wien het tot de komst van den Schout-bij-Nacht en Kommissaris Generaal Buijskes gebleven is.

(*) Door deze omstandigheid was het dat een van hare kinderen eenen wissen dood ontkomen is.

(**) Deze is wegens goede trouw aan het Nederlandsche gouvernement, toen in 1829 een complot van Ambonezen, om het fort "Nieuw Victoria" af te loopen, is ontdekt geworden, met een getuigschrift van tevredenheid vereerd en tot kapâla Soya van de negorij Haria aangesteld.

Volgens Van Doren werden de slachtoffers van de overrompeling van fort Duurstede op 17 mei begraven bij de trap naar de ingang van het fort. De stoffelijke overblijfselen van de resident en zijn echtgenote werden bij toeval op een andere plaats gevonden.

*Journal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft*³

Zondag 16 November 1817. (...) Aan wal was in eene ledere koffer aan strand de overblijfselen van den vermoorden Resident en deszelfs vrouw gevonden. Maakten

in het geval dat

'Ricla' is waarschijnlijk een verschrijving of drukfout: Salomon Pattiwael was een inwoner van Tiouw.

kepala soa: wijkhoofd

eene behoorlijke kist daarvoor, ten einde dezelve beter te begraven.

Maandag 17 November 1817. (...) Begroeven de gevondene overblijfselen van den Resident en deszelfs vrouw op eene betere plaats.

Luitenant H.P.N. 't Hooft was een officier op het lineschip *Admiraal Evertsen*. Zijn commandant, Q.M.R. Ver Huell, beschreef de ontdekking in zijn reisverhaal in meer dramatische bewoordingen.

*Ver Huell, 'Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën'*⁴

Tegen den avond baadden zich eenige matrozen aan het strand, digt hij het kasteel Duurstede, die, bij geval, even onder het zand een' zwarten Engelschen reiskoffer met koperen spijkers ontdekten. Vermeenende iets van waarde te hebben gevonden, sloegen zij vol ongeduld den bodem in, en deinsden vol van afgrijzen terug, toen zij de bloedige ledematen van eenige menschelijke lichamen ontdekten, onder anderen kinderbeentjes met de schoenen nog aan; waaruit genoegzaam bleek, dat dit de treurige overblijfsels der familie van den Berg waren. Zoodra ik hiervan kennis kreeg, liet ik aan boord eene groote doodkist maken, en deze ijzingwekkende voorwerpen diep in de aarde delven.

1 J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817*. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857, p. 21-24.

2 J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817*. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857, p. 25-26

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1816-12-01: Journaal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het lineschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816 – 21 april 1819.

4 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Eerste deel. Haarlem: Vincent Loosjes, p. 256.

1.08 Expeditie van majoor Beetjes

Op 16 mei besloten Engelhard, Van Middelkoop, de gewestelijk militair commandant C.J. Kraijenhoff en de eskadercommandant J. Sloterdijk om onmiddellijk een detachement naar Saparua te sturen. Het bestond uit 146 militairen en manschappen van de marineschepen *Nassau* en *Admiraal Evertsen*, 8 Europese officieren en 4 Europese adelborsten. Aan dit detachement werden 50 Inlandse militairen met een Inlandse luitenant toegevoegd, onder het bevel van Europese officieren. Het begrip 'Inlandse militairen' behoorde tot het koloniale jargon: het geeft aan dat deze militairen onder de autochtone bevolking werden geworven en in aparte eenheden waren georganiseerd.

Het commando over de expeditie werd in handen gelegd van majoor der genie P.J. Beetjes, die naar de Molukken was gestuurd om militaire posten, forten en verdedigingswerken te inspecteren en, waar nodig, voor herstel en verbetering te zorgen.

De troepen overnachtten van 17 op 18 mei in het dorp Suli op Ambon en werden vervolgens met orembaais van Tulehu overgezet naar het dorp Haruku op het gelijknamige eiland. Ter versterking van het garnizoen van het fort Zeelandia werden hier 32 man achtergelaten. De overige manschappen trokken op 19 mei naar het dorp Pelau op Haruku, waar ze laat in de avond inscheepten op elf orembaais om naar de baai van Saparua te varen.

Vanuit zijn woonplaats Porto volgde schoolmeester H. Risakotta de gebeurtenissen.

Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto ¹

De 19e mei, ongeveer zes uur 's morgens, kwamen lieden van Hulaliu berichten aan Thomas Matulesia dat de Hollandse Compagnie van Ambon al op Haruku was en om omstreeks acht uur kwamen burgers van de hoofdplaats Saparua zich verzamelen te Haria om de wacht te houden voor de komst van de Compagnie van Haruku.

Kaap Hatualane ligt aan de zuidpunt van de baai van Haria, aan de westzijde van het eiland. De kust tussen kaap Uraputih en Paperu vormt de westzijde van de baai van Saparua.

Op 20 mei, ongeveer zes uur 's morgens, stak de Compagnie over van Hulaliu naar kaap Hatualane en ongeveer zeven uur 's morgens ging de Compagnie naar de hoofdplaats Saparua. Thomas Matulesia zei: 'Kijk, de orembaais gaan op Saparua af.' Vervolgens gaf hij de lieden van Haria bevel de wacht te houden vanaf Uraputih tot aan Papéru. Maar de burgers gingen met Thomas Matulesia mee naar de hoofdplaats Saparua om het gevecht aan te gaan met de Compagnie. Om ongeveer negen uur kwamen lieden van Kulor, Rumahkai en Tihulalé te Haria. En 's morgens werd er gevochten bij de hoofdplaats Saparua. Ongeveer om twaalf uur kwam er bericht dat de Compagnie vernietigend verslagen was.

De twee gevangenen waren de flankeurs (verkenners) Van Hamer en J. Leidelmeijer.

Ongeveer om drie uur kwamen de dorpsoudsten Sahuleka en Lucas Souhoka met vele lieden van Haria achter zich aan. Ze voerden een Hollander mee van de hoofdplaats Saparua tot aan Haria, zijn handen gebonden. Aangekomen bij het raadhuis van Haria liepen ze met geweren, parangs, schilden en spiesen drie maal met de Hollander rond het raadhuis. Vervolgens zetten ze de Hollander met zijn voeten in het blok in het raadhuis. Ongeveer om vijf uur kwam Thomas Matulesia met lieden van Porto en Haria terug van Saparua, en ook zij voerden een Hollander mee, alleen zij deden niets geen kwaad aan hem.

Wai Sisil is een riviertje dat tussen Paperu en Tiouw in de baai uitmondt; het strand bij Wai Sisil was de landingsplaats van de expeditie van majoor Beetjes.

De 21e mei kwamen lieden van Nusalaut en begroeven de lijken aan het uiteinde van het dorp Tiouw, bij Wai Sisil.

Omdat majoor Beetjes op Saparua was gesneuveld, moest de gewestelijk militair commandant C.J. Kraijenhoff zelf een rapport over de expeditie samenstellen op basis van getuigenissen van de 2e luitenant W. van der Brügghen en de sergeant M.H. Loukamp. Hij rapporteerde dat er 145 militairen waren gesneuveld en dat er slechts een gering aantal aan de slachting op het strand bij Wai Sisil had kunnen ontkomen. Het rapport werd door zijn superieur in Batavia, luitenant-generaal Anthing, samengevat en voorgelegd aan de commissarissen-generaal Elout, Van der Capellen en Buijskes:

Rapport van legercommandant Anthing ²

rotsen

Uit dit relaas blijkt, dat de Majoor Beetjes den 19den 's morgens met elf prauwen de westkust van Saparoea in het gezigt kreeg, en toen langs die kust naar [het dorp] Saparoea is opgevaren; dat men aldaar een groote menigte volk zag marcheren, 't welk van achter de klippen van tijd tot tijd op de onzen schoot, zonder echter iemand te bereiken; dat tegen elf uren voor den middag de prauwen in de baai van Saparoea aan de linkerzijde van het fort zijn gekomen, alwaar de troepen zijn ontscheept; dat bij het landen door de rebellen sterk werd gevuerd; dat toen de

Q.M.R. Ver Huell,
*Gevecht op 20 mei 1817
bij Wai Sasil, Saparua.*

Ver Huell was van dit gevecht geen ooggetuige. In de aquarel geeft hij een centrale plaats aan de zeventienjarige adelborst F.X.R. 't Hooft die voorkomen zou hebben dat de Nederlandse vlag in handen van de opstandelingen viel.

Majoor Beetjes, de Kapitein Staalman en de Luitenant-ter-zee Scheidius te zamen met hunne troepen zijn gebleven, en hij Luitenant Van der Bruggen door den Kapitein Staalman wierd gelast om met de flankeurs langs den weg, die zijn [troepen] naar het fort geleidt, in het bosch te dringen, om het te zuiveren; dat zulks door hem Luitenant is ten uitvoer gebragt, hij tot aan de eerste kampong marcheerte en toen duidelijk een witte vlag met een rood kruis kon zien waaijen; dat hij toen de verdere troepen hoorde aanmarcheren, waarop door den Kapitein Staalman bevolen werd om met het detachement zich weder te vereenigen; dat terugkomende de Inlandsche Luitenant Abdulmana met zijn detachement Javanen aan de linker zijde van het fort geattakeerd wierd en zich sterk heeft verdedigd; dat te gelijker tijd met een sterke magt een aanval op den Majoor Beetjes is gedaan; dat deze, zoo wel als zijne onderhebbende officieren en manschappen, zich manmoedig hebben verdedigd, doch voor overmagt moesten wijken en de linker vleugel in het water werd gedreven; dat door dit gezigt onder alle de troepen een schrik ontstond er geen middel scheen te zijn van zich te kunnen herstellen, en iedereen zijn best deed om een goed heenkomen te zoeken, 't geen maar aan weinigen is gelukt, dewijl de prauwen meerendeels de vlugt namen toen men uit deze vaartuigen de konfusie aan 't strand ontwaarde.

Dit is alles wat ik uit de verschillende rapporten opzigtelijk deze ongelukkige zaak heb kunnen te weten komen. Het schijnt mij toe, dat bij de handeling daarvan vele voor de dienst nadeelige fouten hebben plaats gehad. Vooreerst had de Luitenant-Kolonel Kraijenhoff niet moeten toegeven aan de begeerte van Heeren Kommissarissen, om het bevel dezer gewigtige expeditie aan den Majoor Beetjes op te dragen; want hij had behooren te weten, dat die officier altoos bij het wapen der genie en, nog wel hier te lande, geëmployeerd geweest is, en hij evenmin kunde als ervarenis had. (...) De Majoor Beetjes schijnt gemanoeuvrerd te hebben, zoo als men verwachtten moest dat hij manoeuvreren zoude, zonder plan van attaque en zonder op middelen van retraite bedacht te wezen.

De wijze, waarop het detachement was samengesteld, is niet minder viciëus. Het had meer uit geoefende troepen moeten bestaan, en de zeelieden, zeker niet minder dapper, maar minder ervaren in de taktiek, had de Luitenant-Kolonel bij zich in het kasteel behooren te houden.

verkenners

het dorp Tiouw
Op het fort Duurstede was
een Britse vlag gehesen.

Abdul Mana
aangevallen

verwarring

met betrekking tot

Engelhard en Van Middelkoop

ervaring

aanval
terugtrekking
belabberd

Het publiek in Nederland werd over het rampzalige verloop van de expeditie geïnformeerd door een anoniem ooggetuigenverslag dat in de *Amsterdamse Courant* van 8 december 1817 verscheen. Afgaande op de in het stuk genoemde namen was het waarschijnlijk afkomstig van een opvarende van het linesschip *Nassau*. Er namen 52 opvarenden van de *Nassau* aan de expeditie deel, waarvan er slechts negen overleefden.

*Verslag van deelnemer aan expeditie van majoor Beetjes*³

Dinsdag, den 20sten Mei. Wij zagen met den dag het eiland Saparoea op eenigen afstand, naderden met kracht van riemen en roeiden de baai in, de prauwen zoo veel mogelijk in linie geschaard. De baaij was aan beide zijden dik beplant met geboomte, tot kort tegen het strand, en nergens ontdekte men eenige vlakten, dan eene kleine, onder het fort [Duurstede], en tot daartoe geavanceerd zijnde liet de Heer Lith de Jeude, die eene kruisprauw kommandeerde, met drie draaibassen eenige schoten doen, passeerde het fort, waarna op een gegeven sein de troepen landden en zich aan den wal vereenigden. Gedurende het inroeijen der baai had men uit de prauwen continueel op de bosschen gevuurd, hetwelk onder en na het landen bleef aanhouden; tot dus verre was ons vuur slechts weinig beantwoord en de Luitenant Munter was de eenige, die in de prauwen geblesseerd werd en dadelijk overleed. Op Pilaauw had de commandant berigt ontvangen dat er 500 geweren op het eiland waren.

scheepskanonnen

aanhoudend

Pelau

Bij het inroeijen der baai ontdekte men van tijd tot tijd eenige gewapende manschappen met witte bandelieren en met doeken om het hoofd, de meesten met geweren gewapend, en in het fort zag men eene menigte geweren en bajonetten schitteren.

Zoodra de troepen aan den wal vereenigd waren, werden er patrouilles uitgezonden die, rondom, de standplaats en de bosschen doorzochten.

slagorde

Deze patrouilles weder ingetrokken zijnde, formeerde men zich in bataille. Doch nu vermeerderde het vuur van den vijand, hoewel men maar weinig van hun konde zien, en om het smalle terrein moesten de op de vleugels geplaatste manschappen of door het water (het was hoog water) of tusschen de takken der boomen met moeite doormarcheren. Er werd dan op nieuw halt gecommandeerd en de Luitenant Scheidius, geblesseerd zijnde, werd, op aanraden van den Luitenant De Jongh, veiligheidshalve naar een vaartuig gebragt, om door den chirurgijn Opdorp verbonden te worden. Intusschen was de Heer Van Lidt met de Inlanders, het reserve corps uitmakende, ook geland, en de jonker Haverman, welke met hem aan wal gekomen was, ad sisteerde om den Heer Scheidius te helpen bezorgen in het commandants vaartuig, waar zijn oppasser en de oppasser van den Majoor waren, terwijl een andere gekwetste opvolgde, zijnde N. v.d. Bos. Doch naauwelijks waren wij binnen boord, of zagen ons volk hand over hand veld verliezen en op eenigen afstand van elkander werden twee der onzen door den vijand gedood; zoo het toescheen waren deze de marinier Buiteweg en de matroos J. Everts. Kort hierna en slechts een uur of hoogst vijf kwartier uurs na het debarkeren zagen wij reeds het grootste gedeelte der onzen te water, om de vaartuigen te bereiken. Zoo veel de afstand het toeliet, dacht ik eenige Heeren te erkennen; de Majoor Beetjes, tot over het middel in het water, ontving een schot in het achterste gedeelte van het hoofd of hals, de Heer D. Anemaet sloeg zijne handen naar eene prauw, doch dezelve voortroeijende, miste hij en verdween. Reeds drie prauwen voor ons uit ziende, begonnen wij ook met kracht door te roeijen, doch slechts weinig manschappen in dit vaartuig hebbende, zoo kwamen er uit eene andere 10 Pilaauwsche roeijers over; thans roeiden wij met kracht de baai uit en zagen in dezelve een vaartuig omslaan, waarop ten minste 60 koppen stonden, waarvan de meeste ons toeschenen flankeurs te zijn.

Nicolaas van den Bosch,
kwartiermeester van de *Nassau*

P. Buitenweg en J. Everts,
beide van de *Nassau*
ontschepen

Blijkbaar had Beetjes in
het dorp Pelau (Haruku)
roeiers geronseld.

verkenners

Van het lineschip *Admiraal Evertsen* werd volgens het journaal van 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft een detachement van 70 man met de expeditie meegezonden, waarvan er 44 sneuvelden.

***Journaal van 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft*⁴**

Vrijdag 16 Meij 1817. (...) Maakten een detachement van 70 man gereed om te kunnen debarqueeren, daar er op Saparoua onlusten waren voorgevallen, waarbij den Resident Van den Bergh vermoord was. Van Z.M. schip Nassau werd ook een detachement klaar gemaakt en een aan de wal van de troupen, en zouden door den Majoor der pionniers Beetjes worden gecommandeerd. Van ons was benoemd den Luit[enant] Munter en de Jong, adelb[orsten] Musquetier en 't Hooft, een chiru[r]gijn, 38 matroozen en 26 mariniers.

ontschepen

(...)

Woensdag 21 Meij 1817. (...) Van het detachement, op den 17 dezer vertrokken, terug gekomen den adelb[orst] 't Hooft, leerling Haverman, 6 mariniers en 2 matroozen. Volgens hunne berigten en die van den Luit[enant] Verbrugge was, toen de expeditie zoude debarqueeren, den Luit[enant] Munter in de prauw reeds gesneuveld door een schot in de linkerborst. Alle andere officieren sneuvelden aanwal en de detachementen werden totaal geslagen, zoo dat den Majoor tot eene retraite overgong, welke zeer noodlottige gevolgen had, zoo als men nader zal zien. Wij verloren van onzen bodem twee mijner beste camaraden, waarvan De Jongh mijn hutgenoot was, en 42 man van onze equipagie.

Pioniers waren genietroepen die verdedigingswerken aan moesten leggen, bruggen moesten slaan en belast waren met de bouw en het onderhoud van militaire gebouwen.

Nominative lijst der gesneuvelden op het eiland Saparoua van Z.M. schip Admiraal Evertzen: Luitenant 2e klasse P.A. de Jongh, Luitenant 2e klasse J.H.F. Munter; matroozen Roos, Lutz, Bakker, Muller, Van Zelm, Portier, De Wolf, Duim, Polderman, Hoogwerf, Zuiderveld, Vermij, Hectos, Van der Meer, de Leeuw, Van Leeuwen, Van der Waal, Le Mat, Tielkens, Schellinger, Wiedes, Guerin, Limberg, Otter, Wiekera, Suur; mariniers sergent Bakker, sergent Scholten, corporaal Diederids; soldaaten Van Leeuwen, Posma, Paulus, Bakker, Schoen, Maas, Zoetevisch, van IJteren, Jesoij, Guldezwaard, De Vries, Duijts, Aris. Totaal 44 koppen.

naamlijst

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-11-13: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (vert. Ch.F. van Fraassen)

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-06-20 3: Legercommandant (luitenant-generaal Anthing) aan commissarissen-generaal (Elout, Van der Capellen en Buijskes), Batavia, 20 juni 1817.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-06-02 1: Verslag van deelnemer aan expeditie van majoor P.J. Beetjes tegen opstandelingen te Saparua, te Ambon of aan boord van de Nassau, 2 juni 1817

4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1816-12-01: Journaal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het lineschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816 – 21 april 1819.

1.09 Opstand op Haruku

Nog voor de expeditie van majoor Beetjes riep Thomas Matulesy de hoofden van het eiland Haruku op om het fort Zeelandia, aan de westkust bij het gelijknamige dorp gelegen, te veroveren. Na de overwinning bij Wai Sisil stroomden strijders van Seram en Nusalaut toe, die hij ter versterking naar Haruku stuurde.

*Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto*¹

Op 18 mei ging Thomas Matulesia naar Hulaliu en gaf bevel aan de hoofden van het eiland Haruku dat zij het fort te Haruku moesten bestormen.

(...)

respectievelijk F. Hatalaibessij,
P. Usmany, L. Uniputtij,
J. Mustamu en C. Kiriweno

De 22e mei, om ongeveer vier uur, toen bijna de avond viel, kwamen de patih's van Hulaliu en van Aboru, en de schoolmeesters van Hulaliu, Aboru en Wasu te Haria om bevelen te ontvangen van Thomas Matulesia. Hij sloeg en schopte hen, en schold hen uit met allerlei vuile scheldwoorden.

De 26e mei kwamen 58 lieden van Kamarian te Haria. Thomas Matulesia beval hen te gaan vechten op Haruku.

Op 27 mei, ongeveer tien uur 's morgens, verzamelden zich lieden van Iha, Latu, Hualoi en Amahei te Haria om ten strijde te gaan trekken op Haruku. En ongeveer drie uur 's middags kwamen de radja van Iha, de patih van Latu, de orangkaja van Sépa en de orangkaja's van twee dorpen van de Elpaputih-baai met Alfoeren te Haria, ongeveer ruim honderd man bij elkaar, om deel te gaan nemen aan de strijd op Haruku. En om ongeveer vijf uur kwamen de radja van Pelau, de patih van Hulaliu en de orangkaja van Kailolo te Haria om bevelen te krijgen van Thomas Matulesia. Hij sloeg en schopte hen, en schold hen uit met allerlei vuile scheldwoorden, en verder beval hij met geweren bewapende lieden van Haria hen te omsingelen, om hen eventueel neer te schieten.

De 31e mei kwamen lieden van Nusalaut te Haria, en Thomas Matulesia koos er tachtig man van uit om op Haruku te gaan vechten.

Resten van Fort Zeelandia,
Haruku (2010)

De strijders van Nusalaut stonden onder bevel van A. Hukom, die als aanvoerder was aangesteld door J.N. Hehanussa, de regent van Titawai.²

Op 21 mei kreeg de adelborst 1e klasse W.C.N. Scheidius die zich met een detachement van 30 manschappen op de Pas van Baguala bevond, opdracht van gouverneur Van Middelkoop om vanwege de sterk toenemende onrust op het eiland Haruku het garnizoen van het fort Zeelandia te gaan versterken. Scheidius schreef later een verslag van de gebeurtenissen op verzoek van zijn toenmalige commandant Q.M.R. Ver Huell.

*Verslag van de adelborst 1e klasse W.C.N. Scheidius*³

Vond den adelborst 1e kl. den Heer Musquetier met 53 soldaten, en na alles voorlopig bezigtigd te hebben, liet ik mijne vermoeide manschappen uitrusten en schaften. De volgende morgen het fort (Zelandia genaamd) geïnspecteerd hebbende, vond ik het zelve in een bedroefde staat, bijna geen kanon wat bruikbaar was en de affuiten verrot en vergaan. Wij begonnen dadelijk van eenige brokken hout eenige rolpaarden te vervaardigen, om van de beste stukken des noods noch eenig gebruik van te hebben, maakten eenige amunitie en posteerde dezelve buiten het fort zo-

danig, daar wij dachten de rebellen ons het eerst zoude komen attaqueren, zijnde het fort alleen geschikt tot defensie van de zee kant, van waar [wij] niets te vrezen hadden. Intusschen de noodzakelijkheid inziende van eenige rolpaarden enz. aan te vragen, alzoo de onzen, hoe goed mogelijk ook in elkander gebracht, altoos gebrekkig bleven, werd ons door een Engelsch transport schip, Zwaluw genaamd, Kapitein Wilson, twee veldstukken en zes rolpaarden gebracht, welke aanwinst zeer groot was, daarbij de nodige amunitie, en waren thans in de gelegenheid om ons plan van defensie te formeren, waarvoor [we] eenige huizen weg namen en eenige borstweringen maakten, waardoor [we] de stukken en veldstukken lieten spelen van die hoogte, dat de vijand ons niet zoude bespieden. Met alles zoo ver klaar zijnde, zonden wij een patroelje uit, bestaande uit de radja van de negerij Harouco, welke ons steeds bleven aankleven, en eenige van de zijnen, ten einde de gezindheid der muiters te ontwaren en [of zij] hunlieden onderwerping voorsloegen aan het Hollandsch Gouvernement, of, zoo als zijlieden zich uitdrukten, aan Jan Kompagnie, doch kregen een allergrofst antwoord terug, dat zijlieden ons eerdaags een bezoek zouden brengen, wanneer zijlieden die witte varkens wat anders zouden leren praten, daarbij vernemende hun getal van dag tot dag aangroeide, en alleen een gunstige gelegenheid afwachte om ons op de huid te vallen, maakte ik den Gouverneur Generaal met mijne gedaane demarches bekend, te gelijker tijd om versterking verzocht, met welke gelegenheid den adelborst 1e kl. Musquetier verzocht om ongesteldheid naar zijn bodem te retourneren. Waarop den 26ste daarop tot versterking van ons werd gezonden een Kapitein der infanterie P.L. van Driel, Luitenant Scheffer en 20 manschappen, zijnde thans met alles daaronder begrepen 106 manschappen sterk. Aan den Kapitein Van Driel gaf ik als meer in rang zijnde het kommandement over en werd door Zijn Edele gechargeerd met het bestieren der veldstukken enz. Den adelborst 1e kl. Musquetier vertrok met die gelegenheid naar boord van zijn schip Admiraal Evertzen, gekommandeerd wordende door den Kapt. Luitenant Q.M.R. Ver Huell.

Intusschen de muitelingen genaderd zijnde van de negorij Halileo naar die van Pelau en Cabauw, welke laatste negerij 1 uur gaans van de negerij Harouco aflegd, werden wij op den 30ste Meij des namiddags ten 3 uren overvallen door een troep van na gissing 600 Inlanders. Wij steeds op onze hoede zijnde en onafscheidbaar van onze wapens, kwam die verrassing niet onverwachts en bleven een groot uur hardnekkig door vegten, en ziende zijlieden door de veldstukken te veel volk verloren en ons niet kunnende bespieden door de borstwering waaragter wij als het waare verscholen lagen, besloten van terug te trekken. Het goed effect alzoo gezien hebbende van onze gemaakte borstwering en de deugdzaamheid van de twee veldstukjes, ging den Kapitein en mij persoon met een patroelje de ronde doen en vonden niets ten onze nadeele van eenig aanbelang. Alleen dient hier gemeld te worden van twee menschen van ons, welke in hunne handen waren gevallen [en] op eene wreede wijze vermoord waren geworden. Bragten alles wederom in gereedheid en maakten de weg, welke zijlieden moesten afkomen, zoo veel mogelijk ongangbaar met bamboezen pennen en voet angels, en wijders eene verschansing om onze legerplaats. Den 31ste Meij kwam een spion van hunlieden in onze handen vallen (Adriaan Radjawan genaamd), welke door de onze spoedig ontdekt werd en voor ons van het uiterste gewigd was. Wij ondervroegen hem na eenige belangrijke punten, doch wat zeer natuurlijk was niets los wilde geven; kwamen wij met dreigementen van pijnigingen enz. te weten de muitelingen plan gemaakt hadden om ons op den 2e Junij tusschen 12 en 3 uur 's namiddags met een paar duizend man zouden komen overvallen, dat zijlieden ons van vijf verschillende punten op een daartoe bepaald sein zouden attaqueren, dat zijlieden die nacht bij elkander verzameld hadden een gedeelte Cerammers (koppensnellers genaamd) van het eiland Saparoua en de overigen van het eiland Harouco, en gewapend waren met geweren, pieken, clewangs, parangs, pijl en boog. Van dit belangrijke ontdekking werd den Gouverneur Ge-

onderstellen voor geschut

kanonnen . hun werk doen

waarschijnlijk P.E. Ferdinandus
trouw bleven

initiatieven
om hem vanwege ziekte naar
zijn schip terug te sturen

commando
belast . commanderen

Hulaliu
naar gissing

onbegaanbaar

A. Radjawange

naar

Volgens resident Uijenbroek van
Haruku vond deze aanval op 3
juni plaats.

waren met schroot geladen buksen verbazingswekkend handelen, optreden terugtrekken toch niet mogelijk borrel aanval	neraal te Amboina terstond berigt, en verzochten, indien het mogelijk was, om versterking, 't geen goed gunstig werd toegestaan, en wezen thans nagenoeg met de aangekomen manschappen 200 koppen sterk. Lieten vervolgens de spion naar het koopvaardij schip Zwaluw gaan, om naar Amboina getransporteerd te worden. Alles zoo ver in gereedheid gebracht hebbende om de vijand af te wachten, doch weinig hoop tegen zoo eene geduchte overmacht, daarbij weinig of geen nacht rust en zeer slecht voedsel, welk den inwendige mensch geen kracht bij zet, liep den dag van den 2e Junij zeer vreedzaam ten einde en schenen zulks tot op den 3de verschoven te hebben, werden met het aan heffen van een verward geluid op onderscheidene punten te gelijk aan gevallen. Een ieder stond van ons na de trom geroerd te hebben op zijn post en begon het vuur aan weerszijden op eene krachtige wijze. Als bezaaid hadden zijlieden een halve cirkel om ons geformeerd, springende en dansende voor de stukken op een zeer korte distantie. Wij alzo niet dan met schroot bossen op hun vuurende, waarvan bijna geen kogeltje mis konde zijn, was het bloedbad aan hun kant verschrikkelijk. Te bewonderen was het echter zij lieden met een zoo groot getal bij elkander niet tot het besluit kwamen van stormenderhand op ons af te komen en ons te overrompelen, wanneer het met ons handje vol volks gedaan zoude zijn geweest. Al wederom ziet men hierin de bestiering van het Opperwezen, zonder wien het met ons sedert lang gedaan zoude zijn geweest. Met geen mogelijkheid zoude ik het juiste getal van hunne sterkte hebben kunnen bepalen, doch kan zeker op meer dan het [door Radjawange] genoemde getal begroot worden. Met die zelfde kracht van ageren bleven wij drie uren onophoudelijk aan de gang, waarna zijlieden zich gingen retireren en waarschijnlijk in de bergen zich ophielden. Wij behaalden dan met Gods hulp de overwinning waarop wij het minst gerekend hadden en deed de Kapitein en mij persoontje met een patroelje als naar gewoonte de ronde en vonden weinig nadeel aan onze kant. Zoo ver wij ons dorsten te wagen was de weg een bad van bloed, echter is het evenmin onmogelijk hun lieden verlies te bepalen, 't geen noch al aanmerkelijk moet geweest zijn. Wij lieten onze manschappen uitrusten, gaven dezelve een extra oorlam en maakten ons wederom gereed tot een volgende attaque. Door de zwakheid van manschappen in vergelijking van hunlieden was het echter geraten om te behouden wat men had en niet voorwaards te gaan, hoewel onze manschappen er genoeg naar haakten, hadden wij groote reden van dankbaarheid dat wij noch bestonden en dus ons niet moedwillig mogten riskeren.
--	---

Op 9 en 14 juni 1817 vonden nieuwe aanvallen op Zeelandia plaats die tot frustratie van Matulesy en de strijders op Saparua eveneens werden afgeslagen.

Lucas Huliselan, alias Lucas Silano S. Pattinama, regent van Wasu	<i>Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto ⁴</i> Op 4 juni, om ongeveer zes uur 's morgens, bracht de voorvechter van Nolot drie gewonden van Haruku te Haria: één van Titawaai, één van Abubu en één van Amèt. Om ongeveer tien uur verzamelden zich lieden van heel het eiland Saparua te Haria en Thomas Matulesia koos er tachtig man van uit om op Haruku te gaan vechten. Op 5 juni, ongeveer twaalf uur 's middags, bracht de voorvechter van Nolot de patih van Aboru, de patih van Wasu, de radja van Pelau, de orangkaja van Kailolo en de orangkaja van Rohomoni van het eiland Haruku te Haria, en zij berichtten aan Thomas Matulesia dat de lieden van de dorpen Haruku en Samèt om vrede verzochten. Daarop sloeg Thomas Matulesia hen, schopte deze hoofden en schold hen uit met allerlei vuile woorden. [...] De 9e, 's avonds om ongeveer zeven uur, brachten lieden van Hulaliu van Haruku een man van Siri Sori, die gedood was door een kogel, en om ongeveer twaalf uur
---	---

Q.M.R. Ver Huell,
*Tjakalele of krijgsdans van
Alfoerse strijders bij de aanvallen
op fort Zeelandia (Haruku)*

Ver Huell was geen ooggetuige van de pogingen om Zeelandia te overheersen. Hij heeft dit tafereel op basis van verslagen van ooggetuigen vanuit zijn verbeelding getekend.

brachten ze nog een man van Siri Sori, die gewond was.

En op 10 juni brachten lieden van Aboru een man van Aboru, om te Haria aan Thomas Matulesia te laten zien dat hij gewond was geraakt op Haruku.

De voormalige regent van Aboru, Ph.B. Ferdinandus, was, in tegenstelling tot de nieuwe regent, de Nederlanders trouw gebleven. Vanuit de negorij Haruku, die in Nederlandse handen was, ging hij op 16 juni 1817 met een gevolg van 18 man uit dat dorp en een witte vlag naar de opstandige negorij Oma om contact met de opstandelingen te leggen en hun bereidheid tot overleg te polsen. Daar werd hij met zes man uit zijn gevolg gedood. Vijf andere mannen en een slaaf uit Haruku werden door opstandelingen uit Oma en Hulaliu diezelfde dag nog overgebracht naar het hoofdkwartier van Matulesy in Haria.

Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto⁵

Op 16 Juni, ongeveer negen uur 's avonds, brachten lieden van Hulaliu de radja en schoolmeester van Oma, en vijf mannen van [het dorp] Haruku en ook nog een slaaf. Zij brachten het bericht dat de oude radja van Aboru van de plaats Haruku was gekomen met een vredesvoorstel. Zijn vijanden waren gekomen en hadden de oude radja doodgeschoten. Thomas Matulesia dan schopte deze vijf lieden, sloeg hen met zijn parang, en vele lieden van Haria kwamen hen slaan, schoppen en op hen inbeuken met geweerkolven, en zij scholden hen uit met allerlei woorden die totaal ongepast zijn. Maar de slaaf plaatsten ze op een graf midden op het kerkhof, ze stenigden hem tot hij dood was, brachten zijn lijk naar de hoofdplaats Saparua, sloegen hem het hoofd af en brachten het lijk naar Molana.

B. Pattinama, regent van Oma
N. Kiriwenno, *guru* van Oma

de vijf gevangenen uit Haruku

Molana: dodeneiland ten
zuidwesten van Saparua

- 1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-11-13: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (vert. Ch.F. van Fraassen)
- 2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-02-07 2: Besluit schout-bij-nacht commissaris-generaal Buijskes 7 februari 1818 no. 194, Ambon.
- 3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-11-27 6: Verslag van de adelborst 1e klasse W.C.N. Scheidius van zijn belevenissen op Ambon, Haruku en Nusalaut in het tijdvak 17 mei – 27 november 1817, z.d.
- 4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-11-13: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (vert. Ch.F. van Fraassen)
- 5 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-11-13: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (vert. Ch.F. van Fraassen)

1.10 Opstand op Hitu

Terwijl op Haruku pogingen werden gedaan het fort Zeelandia te veroveren, breidde de opstand zich ook uit naar Hitu. De leider was hier een *kapitan* of voorvechter uit de negorij Seit, die in de documenten Ulupaha wordt genoemd. Het is waarschijnlijk een verbastering van de titel *hulubalang*, aanvoerder of krijgsheer. Commissaris Engelhard wees er in het rapport dat hij na terugkomst in Batavia schreef, op dat deze krijgsheer een zoon was van de *Ulupaha* of *Kapitan Brani*, stoutmoedige voorvechter, die leiding had gegeven aan de door de Britten onderdrukte opstand van 1796. (Zie § 1.02)

***Rapport van gewezen eerste commissaris ter overname der Molukken*¹**

anno: in het jaar

Kort na de overgave van Amboina aan de Engelschen in Ao 1796 hebben zich in deze zelve gesteldheid van zaken de volkeren van Hittoe onder hun hoofd Oeloepaha ook tot een opstand gewapend en het casteel Victoria bedreigd, hetgeen hun door de swakke staat van het guarnisoen mischien gelukt zoude zijn, was niet toevallig een Engelsch linie schip in de baaij ten anker geweest, die aan de muitelingen den overtocht naar Amboina afsneed. En ofschoon zij voor deze euveldaad gestraft zijn geworden, als zijnde hunnen hoofdaanvoerder Oeloepaha gevangen genomen en in een ijzere kooij opgehangen en nog daar en boven 50 andere g'executeert, onbegrepen ruim 200, die op het slagveld omgekomen zijn, zo heeft dit exempel nogthans zijnen afstammeling niet kunnen afschrikken om zich andermaal aan het hoofd van een oproerige bende te stellen en het casteel Victoria op nieuw te bedreigen met een aanval.

niet inbegrepen
voorbeeld

Eind mei kreeg de resident van Haruku van de regent van het dorp Tulehu, gelegen aan de overzijde van Haruku, de eerste signalen dat de opstandelingen op Hitu een aanval op Hila beraamden.

***Resident van Haruku aan gouverneur der Molukken*²**

De patih van Tulehu

Het pattij van Tulihi verklaard dat een man van Liang, Hio Pattij genaamd, door zijne

orangkaija en de gansche negorij aan hem gezonden, om gem[elde] pattij van Tulihi, en uit order van haer kapitein van negorij Zeijt, genaamd Oeloepaa, [te verzoeken] om 40 man met 2 orangbaijen te geven om Hila te attacqueeren, en dat hij pattij de zelfde order zouden zenden na de negorij Tinga Tinga; maar hij heeft gewijgerd en gezegt: 'Indien gijlieden wilt gaan, kund gij het zelf doen'.

Daar op heeft het pattij van Tulehu zijne orang tua, genaamd Kapoeha, b[e]nevens 4 man na Liang gezonden, om te vernemen bij den orangkaija van Liang of het waar was, waar op den orangkaija van Liang gezegt heeft [dat hij] die order van haar kapitein Oeloepaa ontvangen hadt, en dat een orangbaij met volk van Waij na Liang vertrokken is.

Het pattij van Tulehu heeft ons verzogt om te mogen spioneeren na Liang en Hila, en iets verneemende den Heer Burggraaf en mijn te waarschouwen. Ik heb het hem toegestaan.

orangkaja: hoofd van lagere rang
kapitan: voorvechter Seit
 orembaaien
 naar het dorp Tengah-Tengah

oudere vertrouweling

naar

bespieden . *patih*: hoofd,
 lager van rang dan *radja*,
 hoger van rang dan *orangkaja*

Een militaire post in Liang sloeg op 1 juli 1817 een aanval af, maar besloot toch om uit te wijken naar het naburige dorp Wai:

*Circulaire van de gouverneur der Molukken aan de residenten van Hila en Haruku*³

Ik geve UEG. kennis als dat ik zoo eve tijding erlang dat gisteren morgen omstreeks vijf uren door de muitelingen van de negorij Ceit een aanval op de negorij Liang is gedaan, doch dat dezelve met groot verlies zijn afgeslagen, en zelf één hunner capiteinen, in name Oelupaha, daar bij het leve gelaten en waar van de kop te Waij op een klapper boom geplaatst is. Het detachement aldaar heeft egter, uit hoofde der onzekerheid of onder de rebellen zelve niet een gedeelte der inwoonders van Liang zich bevonden, de post verlaten en [is] naar Waij geretireerd. Dan dezelve [post] zal dadelijk met eene versterking van hier weder in bezit genomen worden.

Inmiddels dient zulks tot UEG. informatie, om des te meer tegens alles op hoede te zijn en inzonderheid UEG. attentie [te] vestigen op het vernielen van alle de vaartuigen onder Ceit beizonder behorende.

Uedelgestrenge . krijg

Deze kapitan droeg dezelfde
 titel als de voorvechter Ulupaha
 van Seit.

teruggetrokken
 op korte termijn

Op 10 juli 1817 deelde gouverneur Van Middelkoop aan de gouverneur-generaal Van der Capellen in Batavia mee dat opstandelingen van Hitu zich meester hadden gemaakt van de militaire post te Luhu, op het Seramese schiereiland Hoamoal. Op 28 augustus 1817 kwam hij, op basis van rapporten die hij intussen had verzameld, uitvoeriger terug op de activiteiten die de opstandelingen in de maand juli hadden ontplooid, en op de strafexpedities die hierop vanuit Hila waren gevolgd. (Zie ook § 2.24)

*Gouverneur der Molukken aan gouverneur-generaal*⁴

De rapporten zedert deswegens ingelopen zijn deze, als:

dat op den 30e Junij den ouden Ouloupaha, kapitein der muitelingen van Seith, zich na de op Cerams kust gelegen en onder Haroukou en Hila sorterende plaatsen Kaijibobo, Pieroe en Tanounou begeven heeft, om als een gevolg der bekomen order van den kapitein der rebellen te Saparoua aldaar assistentie van volk en vaartuigen te verzoeken;

dat hij die bekomen hebbende eerst, versterkt met een gedeelte der volkeren van de onder Haroukou gehorende negorijen Pilauw en Kaijlolo, de negorij Liang heeft aangevallen, om, was het mogelijk, die te overmeesteren en als dan een doortogt van Waai, Solie en de Pas Bagouala zomede Hitoelama te zoeken, om ons alzo langs dien weg de correspondentie [met] Haroukou aftesnijden en tevens den toevoer van sago vandaar naar herwaards te beletten;

Haruku
 Tanunu

Pelau

Suli . Pas van Baguala
 verbinding
 sago-meel . hierheen

J. Knop, posthouder te Luhū
uit vrije wil

doch dat hem dit niet gelukt zijnde, hij van plan verandert en met zijne eigene vaartuigen naar Loehoe overgestoken is, terwijl de inwoonders van Pirou en Tanounou zich overland derwaards begeven hebben en zich alzo door list en verraad van dien post meester gemaakt hebben, alzo drie man der bezetting, zijnde Amboinesen, zich dadelijk bij de muitelingen hebben gevoegd en den posthouder met de overige zich op discretie hebben overgegeven, doch alle na de overgave hunner wapenen nevens het meerder gedeelte der Christen inwoonders, welke hun partij niet dadelijk hadden begeeren te kiezen, op eene gruwzame wijze om het leven gebragt en zelf vrouwen noch zuigelingen gespaart hebben;

Loki zijnde deze post, zo wel als die van Lokkie, noch in der zelve handen.

Asilulu en Wakasihū

hierheen

Op Hila hebben zedert mijne laatste schrijvens de muitelingen van Ceith de inwoonders van de onder Larique gehorende negorijen Oering, Assaloeloe en Waka-sioe, gedeeltelijk door vrees en dwang en gedeeltelijk uit vrije wil, in derzelve belang weten te krijgen, zodat ook deze drie negorijen van ons afvallig zijn, hebbende zich de orang kaijas of regenten noch voor de komst der muitelingen vandaar naar herwaards begeven, zo zij voorwenden ten blijke van hunne verkleefdheid aan het Gouvernement, schoon ik reden heb te veronderstellen dit te zijn geschied uit vrees, ofwel om dat [zij] vooraf van alles kondschap hebben gedragen en dus de bezitting van hun en famielle langs dien weg hebben tragten te bewaren en verzekeren, doch het geen eerst na het termineren van alles zal kunnen worden nagegaan en beslist.

beëindigen

L. Schmidt de Haart was de resi-
dent van Hila, H. van Walraven
de militair commandant.

De bij de eerste expeditie van den Resident de Haart tegens de muitelingen van Ceith noch onverbrand gebleven negorijen Lain en Lima zijn zedert mede verwoest, hebbende den Resident deze expeditie gedaan buiten de militairen met 300 negorij's volkeren van Hitoelama, Wakal, Mamala en Kaijteto, ofschoon volgens de rapporten de laatste slechts blote aanschouwers van het geval geweest zijn en zich in de agterwouden na bij het strand gehouden hebben.

onderscheiden

In deze expeditie is het ons echter mogen gelukken drie der hoofdaanvoerders of voorvegters der muitelingen ter neder te vellen, welker hoofden te Hila ten toon gesteld zijn, terwijl van onze zijde den Amboinees Lieutenant Pieters en een sergeant der burgers van Hila, die zich beide bijzonder gedistingeerd hebben, door geweer schoote geblesseerd geraakt, doch thans weder zo goed als hersteld zijn, schoon de eerstgemelde, welke ik Uwe Excellentie attentie bijzonder aanbevele, een gebrek aan zijne spraak delen behouden zal, wijl de kogel bezijde het hoofd onder het oog ingekomen en de mond weder uitgegaan is, en dus zijne tong eenig-

J.B.J. van Doren,
De residentie Hila op Hitu
(getekend omstreeks 1836)

A de kerk
B het residentiehuis
C het fort Amsterdam

zints geledert, en het meerder gedeelte van deszelfs tanden verloren heeft, zijnde de tweede genoemde door mij, in hope van goedkeuring, tot luitenant der burgers bevordert.

beschadigd

Voorts zijn op Hila geen andere daadzaken voorgevallen, als dat eenige der muitelingen zich nu en dan in de nabijheid van het fort vertoonen om onze veringtingen te bespieden en in de bosschen ongelukkige slagtoffers hunner wraak en euvelmoed te maken, als hebbende op den 26e dezer noch een vrouw en kind nevens twee aankomende meisjes bij de rivier van Hila deerlijk vermoord.

naast, en daarbij gevoegd

Op 4 oktober 1817 begon Van Middelkoop, twee dagen tevoren als gouverneur ontslagen door schout-bij-nacht Buijskes, in diens opdracht aan het schrijven van een rapport over de stand van zaken op de Ambonse eilanden. Hij rapporteerde dat het Nederlandse gezag op Hitu nog slechts in enkele enclaves, zoals Hila, Hitulama en Larique, werd erkend en dat de opstandelingen op Hitu de steun hadden van de meeste aan de overzijde, op Seram, gelegen kustdorpen.

*Rapport over de stand van zaken in de Molukken van gouverneur der Molukken*⁵

Omtrent Hila is de situatie even als ten aanzien van Haroekoe is gezegd. De rebellen zijn cijsbaar en onderworpen aan den hoofd rebel van Saparoea, en worden daar en boven in vrees en dwang gehouden door den ouden Oulopaha van de negerij Ceijt, broeder van den in den jare 1796, onder het Engelsche bestuur, voor eene gelijke misdaad te Hila opgehangen kapitein Braanie, die de zelfde rol aldaar als Matulisme op Saparoea denkt te spelen.

schatplichtig

De afvallige negerijen aldaar zijn die van Ceijt, Hatoeana, Libelehoe en Lima, en op de daar onder gehouden kust van Ceram: Pirou, Tennoena, Eijtie, Loeloet en Lokkie; terwijl de getrouwgeblevenen bestaan op Hila in die van Lihan, Hainala, Morella, Hitoelaina, Waekal, Kaaijteto en Hila, en op Ceram: Hiha. Die van Mamala, Hila en Hitoelama verdienen echter in het generaal den meesten lof, en ik kan dus ook niet afzijn, die volkeren en regenten de bijzondere attentie van Uwe Excellenciën aanbevelen.

Kapitan Brani of Ulupahal .

Matulesy

Seit, soa Hatuna, soa Lebalehu

Piru, Tanunu, Eti, Luhu en Loki

Liang, Mamala, Morela, Hitulama,

Wakal, Kaitetu . Iha

over het geheel genomen .

verzuimen . aandacht

(...)

Larique, dat onder Hila staat, dat sedert Junij als afgescheiden van daar en op zich zelve staande als geconsidereerd worden moet, is thans ook geheel van alle correspondentiën over land met Ambon afgesneden sedert dat de inwoners van de negerijen Assaloeloe, Oring, Wakatuo en Larique de partij der rebellen getrokken hebben, zoodat de burgers en inwoners van de residentie Larique thans als het ware alle in het fort, en eene kleine omtrek gronds van hetzelfde, zijn ingesloten.

Larique

beschouwd

verbindingen

Asilulu, Uring, Wakasihu

fort Rotterdam te Larique

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-05-31: Rapport van gewezen eerste commissaris ter overname der Molukken (Engelhard) aan commissarissen-generaal (Elout, Van der Capellen en Buijskes), Batavia, 31 mei 1818.

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-05-27 1: Resident van Haruku (Uijtenbroek) aan gouverneur der Molukken (Van Middelkoop), Haruku, 27 mei 1817.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-07-02: Circulaire van de gouverneur der Molukken (Van Middelkoop) aan de residenten van Hila en Haruku, Ambon, 2 juli 1817.

4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-08-28 1: Gouverneur der Molukken (Van Middelkoop) aan gouverneur-generaal (Van der Capellen), Ambon, 28 augustus 1817.

5 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-10-04 1: Rapport over de stand van zaken in de Molukken van tweede commissaris voor de overname der Molukken, tevens gouverneur der Molukken (Van Middelkoop), aan schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes, Ambon, 4 oktober 1817.

1.11 Onderhandelingen op Hatowano

In de laatste week van juni 1817 kwam het fregat *Maria Reijgersbergen*, onder commandant J. Groot, van Ternate terug op Ambon. Hij kreeg opdracht om de negorijen op de noordkust van Saparua in het gareel te brengen en, zo mogelijk, het fort Duurstede te heroveren. Bij de expeditie waren ook betrokken het korvet *Iris*, onder commandant J.M. Pool, en het ingehuurd Britse koopvaardijship *Dispatch*, onder gezagvoerder W. Crozier.

Hatowano, kuststrook van
Saparua met de dorpen Ihamahu,
Iha, Nolot en Itawaka
assegaai: werpspeer

vm: vadem
werpanker . naar
Edele . sloep
uitgevoerd

***Verslag van kapitein-ter-zee J. Groot aan schout-bij-nacht Buijskes*¹**

Den 9 Julij met den dag naderde de negerij op de hoek van Hatowane. Ik zag veel vrouwen en kinderen naar de bergen vlugte, doch de mans stonde gewapend agter bo[r]s[t]weringe met geweren, kleewangs en assingaje, en liete twee Engelsche vlagge waijen. In 't passeren van de oostelijkste hoek liet ik met schroot onder hun vuren, en ankerde op 10 vm koraal grond op een geweerschot lengte van de wal. Liet toen door den kadet 1e classe Zoutman een werp na de wal brengen, dat door Zijn Ed[ele], hoewel er sterk met hand geweer op de chaloup werd geschoten, wel geëffectueerd wierd. Op het werp het fregat nader aan de wal gehaald hebbende, beschoot ik de negerij, doch door de zware verschansinge en het geboomte hier mede weinig effect doende, besloot ik de *Iris* aftewagten, die naar mij toewerkte. Den 12e kwam de *Iris* bij mij ten anker en deeze dag bestemd tot het verbrande der negerij, doch daar uijt zodanige een vernietiging niet dan schaden voor het Rijk zelve konde zijn, wilde ik eerst beproeven hun door eene onderhandeling tot het Gouvernement als het waren terug te brenge, daar naderhand altijd de hoofd rebelle gestraft konde worden, en zond daarom een brief aan de wal met een witte vlag, waarin ik haar 24 uren tijd van beraad gaf, of zij zich wilde onderwerpen dan of zij met geweld en door verlies van hunne huizen en goederen daartoe genoodzaakt moeste worden. De onderhandeling wierd aangenomen en ik wierd verzogt de witte vlag te doen waaijen, wjl de hoofden der negerijen bij elkander moeste geroepen worden om zich te verzamelen.

afgeperst

over te halen om

Den 14e 's morgens wierd mij gevraagd eene commissie aan de wal te zenden, dewijl zij hunne belangen en hunne klagte wenschte te uiten. Ik zond daarom den Luit[enant] Ellinghuisen en den Oud Luit[enant] Christiaanse als tolk. De zake welke zij dien tijd opgaven, bestond daarin, dat de Resident Van den Berg hun mishandeld en hun geld afgekneveld had, dat men hunne schoolmeesters hadde afgenomen en wel verder eenige kleenigheden meer, doch zij zelve naar vrede verlangde en hun aller opperhoofd, Matulesia genaamd, hier over spreken wilde. Het gedrag van deeze negerijen zedert het begin der onderhandeling toonde alles aan dat zij vreedens gezind waren, en zond daarom de Luit[enant] Boelen naar Amboina om, ware het mogelijk, een der Commissarissen over de Molukkes te persuaderen van hier te komen, daar zij lieden met den aart en de taal beter bekend waren dan den ondergetekende.

Luitenant-ter-zee 2e klasse J. Boelen maakte de tocht van Hatowano via Haruku naar Tulehu met een orembaai, bemand met een onderofficier, acht Europese en vier Javaanse matrozen. Vandaar ging hij over land naar Ambon, waar hij op 15 juli 's avonds aankwam. De Commissarissen Engelhard en Van Middelkoop zagen af van deelname aan onderhandelingen, maar gaven instructies voor de commandant Groot mee. Op 17 juli terug in Tulehu,

stak Boelen de volgende dag over naar Haruku en vertrok om 9 uur 's avonds voor het laatste stuk van de terugreis naar Hatowano. Omdat de reis door oorlogsgebied voerde, waren er acht geweren en twee donderbuksen, zware met hagel, schroot of grind geladen handvuurwapens, aan boord.

Journal door de luitenant-ter-zee 2e klasse J.Jzn. Boelen ²

Dog den 19den Jullij 1817 des 's morgens, even na zons opgang, zag ik bij den hoek van Porto twee orang baaijs met gewapende Indianen voor mij. Van de Ceramsche kust kwam een grooter vaartuig, met gewapend volk sterk bemand. Ik vervolgde intuschen mijne koers om de Oost en dwars van de hoek van Pelloauw komende zag ik nog 4 kleindere vaartuigen met gewapend volk op mij aan komen. De twee vaartuigen bleven regt voor mij liggen. Daar ik volgens order van den Kapt. Groot de witte vlag bij de Hollandsche vlag als een teken van vredes gezindheid moest voeren, zo zette ik (de vaartuigen enigzints genadert zijnde) de witte vlag op. Dog dezen hezen de rode vlag, hieven een allarm kreet onder 't gestadig tandakken en zwaaij[en] der kleewan. Terwijl ik aldus hunne vijands gezindheid zag, wierp ik de witte vlag met de stok over boord en naderde hun met kragt, terwijl ik de geweren gereed hield en de bootsmans maat bij de voorste en ik bij de agterste donderbuks klaar stond. Onge-lukkig had eene van het volk, eerst een groot uur geleden van Haroko vertrokken, de lont in het water laten vallen. Daarbij sprong met het eerste schot het slot van de donderbuks. Het twee[de] schot stak ik af door [een schot met] een geladen pistool, dat ik bij mij had leggen. De Indianen egter hielden meer na de wal van Saproa. Ik hield naar hun toe en ontving (hun op een klein pistool schot genadert zijnde) enige geweerschooten, dog beantwoorde deze met een schroot schot uit de agterste donderbuks en eene decharge uit de bakboords geweren, dat wel geaplieerd was. Spoedig zond ik hun een kogel uit de donderbuks na. Intuschen had ik het volk ten strengste belast geen vuur te geven voor dat ik het beval, daar ik hun eerst goed wilde kunnen treffen. Dog het eerste schot uit de donderbus deed hun reeds wijken naar een kleinder vaartuig, waarin zij, zo als wij zagen, twee menschen in over bragten, die ons toe scheenen door het schot getroffen te zijn. Intuschen roeijden ik met kragt voort naar de rhede van Hatawana. Men vervolgde ons als nog een goed half uur, dog met minder kragt, en weken eindelijk wederom naar de wal. Het vaartuig van de Ceramsche kust, op nog niet op een geweerschot genadert zijnde, week eindelijk

Pelau

dansen

klewangs

koersten meer naar de
kust van Saproa

salvo . goed uitwerkte

De luitenant ter zee J. Boelen, van het Fregat Maria Reigersbergen, werpt de vredesvlag in zee en dringt stoutmoedig door de vloot der opstandelingen. Illustratie in Boelen, Het merkwaardig dagboek van een Nederlandsch zeeman.

Boelen maakte zelf een schets-tekening, die later door Q.M.R. Ver Huell werd uitgewerkt tot Plaat 48 van zijn *Schilderachtige Ophelderingen der Herinneringen van eene Reis naar de Oost-Indiën*. (Ver Huell 2008, p. 541) Deze boekillustratie is op Ver Huells aquarel gebaseerd.

fregat *Maria Reijgersbergen*

ook. Men had op ons circa 24 geweerschoten gedaan, waarvan zommige goed gerigt waren, dog gelukkig is gene onzer gekwetst. Om 11½ uur kwam ik wederom aan boord van het fregat M.R. en vond het schip *the Despatch* voor Hatawano geankerd. Op de 3 scheepen had men nog de witte vlag waaijen.

Terwijl Boelen naar Ambon was, zette Groot de onderhandelingen voort.

***Verslag van kapitein-ter-zee J. Groot aan schout-bij-nacht Buijskes*³**

Men verzogt mij uit de negerijen om de Oud Luit[enant] Christiaanse over land met hun naar Saparoua te zenden, wijl hij de taal magtig zijnde met de opperhoofden, die daar vergaderd waren, konde spreken. Den genoemde Luit[enant] hier zich zelve daartoe aanbiedende, en daar geen zwarigheid in vindende, gaf ik hierin mijne toestemming.

vergezellen
naar hen met dit doel

Den 15de ontving ik een brief van de opperhoofde, dat zij genegen waren om vrede (zo zij het noemde) te maken, en verzogte zij om den 19e aan de wal op het strand te komen, daar zijlieden dan alle zoude bevinden. Ook verzogte zij een officier of kadet om haar te verzellen. Daar ik veronderstelde zij zulks uit wantrouwe deede en ik op dit moment geen blijk van mistrouwe wilde geven, zond ik den 17e den cadet der 1e classe Feldmann, als zijnde een geschikt jongman, na hun tot dat einde.

De adelborst 1e klasse Th. Feldmann werd met Chr. Christiaanse, die als tolk en contact-persoon fungeerde, van Hatowano naar Saparua gebracht, waar hij door Thomas Matulesy werd ontvangen. Van zijn verblijf in het kamp van de opstandelingen schreef hij een ooggetuigenverslag op verzoek van Q.M.R. Ver Huell, de commandant van de *Admiraal Evertsen*, die het later volledig citeerde in zijn reisverslag.

***Verslag van adelborst 1e klasse Th. Feldmann*⁴**

Zijne Majesteits
Hatowano
onderhandelaar

‘Ingevolge order van den Kapitein Luitenant ter zee J. Groot, kommanderende Z.M. fregat *Maria Reigersbergen*, liggende voor de negorij Hatoeana op het eiland Saparoua, vertrok ik,’ zegt de Heer Feldmann, ‘op den 17 Julij 1817, des morgens ten 8 ure, als Parlementair naar Saparoua.

lhamahu
Feldmann werd waarschijnlijk
overgebracht naar het dorp Pia,
aan de overzijde van de baai van
Tuhaha, vanwaar de weg naar
Saparua korter is.

Met de sloep aan wal gekomen zijnde, werd ik dadelijk door eene inlandsche burgerwacht van zes man naar de tweede digt bij zijnde negorij Jahamao getransporteerd, alwaar ik mij, benevens gemelde wacht, in een visschers prauwtje begaf, hetwelk mij aan de overzijde van de bogt bragt, waarna ik mij op weg landwaarts in naar de negorij Saparoua begaf. Op gemelden weg ontmoette ik op kleine afstanden eene wacht van inlanders, die zich mede achter mij vervoegde, zoodat ik op het laatst, in plaats van zes man, er over de veertig bij mij had. Digt bij Saparoua gekomen zijnde, werd mij door de wacht gezegd, om hier te moeten wachten, waarop zij eenige van hen naar het Opperhoofd zonden, om hem van mijne aankomst te verwittigen. Een half uur daar gestaan hebbende, hoorde ik van verre in het bosch een groot geschreeuw der inlanders, en eenigen tijd daarna zag ik, volgens mijne gissing, ruim zeshonderd eilanders gewapend met geweren, sabels, pieken, klewangs, pijlen, enz. op mij aankomen, met Matulesia aan het hoofd, voorafgegaan door een twintigtal Alfoeren, die tot digt vóór mij kwamen, en al dreigende, om mij met hunne pieken te willen doorsteken. De Kapitein was toen op dat oogenblik zeer eenvoudig op inlandsche wijze gekleed, gewapend met twee pistolen in een’ gordel om zijn lijf, en eene groote klewang in zijne hand. Na mij eenigen tijd met een verachtend oog aangezien te hebben, zonder een woord te spreken, gebod hij, zich eindelijk omdraaijende, dat ik hem volgen moest.

Op Saparoua gekomen zijnde, zag ik een groot plein, waar eene overdekte loods stond, hetwelk hun verblijf was. Om hetzelfde werd ik driemaal henen geleid, waarna het Opperhoofd zich in de loods begaf, en mij op het plein vóór dezelve liet staan, gevende mij den vlaggestok, waaraan de witte vlag waaide, die ik mede gebragt had, in de hand. Daarop schaarden zich toen alle de gewapende manschappen om mij heen; en op zijn' wenk rigtten al de manschappen hunne wapens op mij aan, even of ik zoo ter neder zou geschoten worden. Toen liet het Opperhoofd mij voor het eerst vragen: Wat ik kwam doen? Ik antwoordde, dat ik, volgens zijn verlangen, gezonden was, om de Radja's, die op zaterdag den 19den dezer zich naar Hatoeana zouden begeven, af te halen, en met hen derwaarts zoude vertrekken, zoo als, reeds eenige dagen te voren, door den Overste aan hem geschreven was. Hierop liet hij de omstanders, die rondom mij geschaard waren, uit elkander gaan, en hunne geweren weder op nieuw op mij aanleggen. Toen dacht ik niets anders, of ik zou met een generale decharge ter neder geschoten worden. Hij liet mij voor de tweedemaal dezelfde vraag doen, er bijvoegende, waarom er geen kadet was medegekomen, zoo als hij geschreven had. Ik antwoordde hem, dat men zijn' brief dan niet goed begrepen had, dat dit anders wel zou gebeurd zijn. Of ik dit alles op mijne wapens kon bezweren, waarop ik ja! antwoordde. Daarop werd mij de degen afgenomen, en aan hem overgegeven: bij mijn vertrek heb ik dien eerst weder terug gekregen.

Alstoen werd ik bij hem onder de loods gebragt. Ik zette mij op een' stoel neder, terwijl zich al de gewapende manschappen om mij heen schaarden. Een oogenblik stil gezeten hebbende, vroeg hij mij, wat het voor een schip was, dat dezen morgen op Hatoeana gekomen was. Ik antwoordde hem, dat ik dat niet wist; dat ik bij mijn vertrek van boord, het schip wel van verre gezien had, maar hetzelfde niet had kunnen onderscheiden; (het was the Dispatch, door het Gouvernement in huur genomen), waarop hij toornig wordende, mij gelastte, om dadelijk aan den Overste te schrijven, en te vragen, wat schip het was, wat het kwam doen, en waar het van daan kwam? dat de Kapitein, of een Officier, van het schip nog dezen avond bij hem moest komen. Hij liet mij papier, pen en inkt geven, en, toen ik dit alles geschreven had, liet ik hem vragen, of hij daarbij nog iets wilde gevoegd hebben, en of hij den brief ook wilde lezen. Ik zeide hem zulks, om hem niet in het denkbeeld te brengen, dat ik mij over zijn gedrag omtrent mij zou beklagen; doch hij van zijn' stoel opspringende, kwam naar mij toe, zette zijne groote klewang mij in den nek, en voegde er de woorden bij: 'kapot of niet kapot!' Dit was een oogenblik voor mij, of ik wegzonk; en zoo werd ik meermalen door hem bedreigd.

Hij liet den brief dadelijk bezorgen, en ging daarop heen, liet mij met de Radja's en overige manschappen in de loods blijven. Een half uur daar gewacht hebbende, kwam hij onder een groot geschreeuw der inlanders terug, hebbende zich nu gekleed in eene lange witte broek, witte kousen, schoenen, en een roode Engelsche frak met twee Luitenant-Kollonels epauletten er op, die van den Majoor Beetjes afkomstig waren, als ook met een' driekanten hoed, waarop eene pluim van zwarte en roode veren, en eene groote sleepsabel in zijne hand. Nadat hij eenige malen, even als een razende hond, de loods op en neêr had gewandeld, zeide hij tegen mij: 'Kom!' waarop hij vooruit, en ik achter hem, en daarna zijn gevolg de negorij inging, en zoo langs het residentiehuis en het fort naar het strand wandelde. Daar zag hij door zijn' verreijkjer de baai uit, of er ook schepen in het gezigt waren. Niets ziende, keerden wij weder terug, waarop hij beneden aan de stoep van het residentiehuis op een' stoel ging zitten, en mij zeide van naast hem te gaan staan. Alstoen hield hij inspectie over zijne gewapende manschappen, die bij hem waren, aan mij vragende, of ik al dat volk en hunne wapens wel gezien had? Toen ik, ja! antwoordde, zeide hij, dat dit maar een gedeelte volks was, maar dat hij er nog duizenden meer had. Hij bragt mij toen verder in een huis, waar hij mij een glas Sagoeer liet drinken.

hier: de door het gouvernement
aangestelde regenten
J. Groot, commandant van het
fregat *Maria Reijgersbergen*

salvo
hier: hoge piet, officier

uniformjas

sagoeer of palmwijn

In dien tusschentijd liet hij zijn paard voor de deur brengen, ging er vervolgens op

uitrusting zitten, en liet mij in mijne montering, gebonden aan den staart van het paard, naar de negorij Haria, waar zijne moeder woonde, achterna loopen. Daar het reeds middag was, en dus op het heetst van den dag, en ik 's morgens al een uur geloopen had, kon ik dit loopen achter het paard niet lang uithouden. Hem om *ampon* (vergeving, of genade) verzoekende, werd ik, op aanhoudend smeeken, losgemaakt. Toen werd ik geleid tusschen twee Radja's. Gedurende dezen weg, die een groot uur lang is, werd ik elk oogenblik op het onverwachtst door een verschrikkelijk geschreeuw van omtrent veertig gewapende inlanders, die zich in het lange gras verscholen hadden, aangevallen, en met hunne wapens bedreigd, even of men mij wilde vermoorden. Verscheidene stooten en slagen heb ik bij die gelegenheid bekomen; en, ware ik niet door die twee Radja's begeleid geworden, zeker zou men mij op dien weg vermoord hebben. Daar hij nu te paard zittende vooruit was gereden, kwam hij naderhand mij weder terug opzoeken, en vroeg mij; of zij mij niet kapot hadden willen maken? Toen ik hem ja! antwoordde, zeide hij mij, dat dit ook zeker zou gebeurd zijn, indien hij er niet bij was geweest. Op Haria gekomen zijnde, bragt hij mij bij zijne moeder aan huis, eene oude vrouw, die mij met een medelijdend oog aanzag, doch geen woord tegen mij gesproken heeft.

Beide krijgsgevangenen, de soldaten Van Hamer en J. Leidelmeijer, waren gespaard omdat zij Engels hadden gesproken en beweerd hadden dat zij Britten waren; Van Hamer had ook 'Britse tatoeages' op zijn armen laten zien.

Hij liet daar twee soldaten, die van de Expeditie van den Majoor Beetjes gevangen genomen en nu op zijn inlandsch gekleed waren, voor mij brengen. Die menschen dachten, dat ik hun verlosser was; doch te vergeefs, zij moesten mij vertellen, hoe zij gevangen genomen waren, en hoe de overige menschen van die mislukte Expeditie vermoord waren: daarna werden zij weder naar hunne gevangenis gebragt. Het was hier, dat wij bij zijne moeder aan huis ons middagmaal ontvingen, waarbij verscheidene Radja's tegenwoordig waren. Bij die gelegenheid vroeg hij mij, of ik nog ouders had, en wat zij deden? Toen ik hem antwoordde, dat mijn vader Predikant was, vertelde hij dit aanstonds in het rond, en allen zagen mij toen met verwondering aan, en sloegen hunne handen te zamen; – en van dat oogenblik af aan, werd ik beter behandeld. Hij wilde mijn vader als Resident hier bij zich hebben; dit moest ik dezen schrijven, zoo als ik hem dan ook maar alles beloofde.

aangedaan Tegen den avond vertrokken wij weder naar Saparoua; doch ik bleef toen van de herhaling der ontzettende tooneelen, die mij 's morgens waren bejegend, gelukkig bevrijd. Des nachts wilde hij mij alleen in een huis laten slapen; ik verzocht van hij hem te blijven, dewijl ik anders mijn leven niet zeker was. Dit stond hij mij toe, en toen heb ik de beide nachten in de loods, onder al die gewapende manschappen, naast hem op een matje, zonder uit de kleederen te komen, onder het geraas van trommelen en zingen, terwijl hij soms met mij een dobbelspel wilde spelen, doorgebragt. Des anderen daags ging hij met mij rondwandelen, doch liet mij niets van het fort zien. Dan nam hij mij eens aan de hand, even of ik zijn kind was, en dan had hij weder opwellingen van drift, zoo dat ik altoos op mijne hoede moest zijn, en hem in alles maar trachtte te voldoen. Hetgeen hij deed, aapte ik getrouw na, zoo als bij voorbeeld bij het passeren van de kerk op Haria. Op een' kleinen afstand van daar zijnde, nam hij zijn' hoed al af, en vouwde zijne handen te zamen, hetwelk ik in alle opzigten volgde, en zoo heb ik de beide dagen met hem doorgebragt; bij afwisseling was hij goed van humeur, en dan weer als een razende.

Den 19den Julij liet hij mij des morgens met eene wacht naar Hatoeana, waar het fregat was blijven liggen, terugbrengen. Ik vroeg hem bij mijn vertrek, of hij niet medeging, hetwelk hij met neen beantwoordde, maar mij zeide, dat zich eenige Radja's op Hatoeana zouden bevinden, en dat ik aan den Overste moest zeggen, van daar ook te komen, om met hen te onderhandelen. De onderhandeling had plaats. Gedurende dezelve zagen wij van verre eene groote menigte gewapende manschappen door het bosch komen, waarbij hij aan het hoofd was, voorzeker met' oogmerk, om ons allen te overvallen, hetwelk wij, door dadelijk in de sloep te gaan, ontkwamen. Bij mijn vertrek moest ik hem belooven, dat ik hem een zwart zijden vest en

wat buskruid zoude sturen, zoo als bleek uit een' brief, door hem zelf geschreven, dien hij mij dadelijk, toen ik aan boord was, nazond, doch waaraan natuurlijk geen gevolg werd gegeven; alzoo ik maar alles beloofde, om mij niet op eene ellendige wijs te zien mishandelen.'

Commandant Groot besteedde de tijd intussen aan verkenning vanaf zee van de verdedigingswerken die bij de dorpen op Hatowano waren aangelegd. Op 19 juli kwamen zowel Boelen als Feldmann en Christiaanse terug aan boord van de *Maria Reijgersbergen*. Groot bereidde zich voor op een bijeenkomst op het strand van Hatowano met alle hoofden van Saparua.

***Verslag van kapitein-ter-zee J. Groot aan schout-bij-nacht Buijskes*⁵**

Geduurende de onderhandeling had ik het fregat zodanige positie gegeven, dat ik volstrekt langs in de negerij konde vuuren, en had ik zoo veel mogelijk hunne sterkten opgenomen. Langs alle negerijen ware sterke muren van kraal klippen, een manshoogte van circa 4 à 5 voet dik gemaakt, en twijfelde ook niet of overal ware wolf kuilen en voet angels gelegen, 't welke ook nader bevestigd wierd. De muren stonden hier drie en vier agter elkander, zoo dat de Inlanders zich van den een op den andere kon retireren.

Den 19e zagen zeer veel gewapend volk agter de negerij langs komen, als mede ook den cadet 1e classe Feldmann en den Oud Luit[enant] Christiaanse. De eerst genoemde kwam te 2 uren 's middags aanboord, mij te kenne gevende dat de radja's en pattie's zich verzameld en nu mij wagtende waren. Ik begaf mij hierop aan de wal met den Luit[enant] Ellinghuizen en de Kapitein Crosier van de *Dispaths*, doch had alvorens order gegeven dat op een bepaald seijn uit de chaloup de scheepen dadelijke moesten beginne te vuuren en de gewapende chaloupen, die klaar leide, moeste landen, daar de Inlanders niet te vertrouwen waren. Bij onze komst aan de wal wierde met alle eerbied ontfangen en in een aan alle kante open op strand staande loos geleid, waar alle de pattie's en raadja's vergaderd waren. Geen van alle sprekende, vroeg ik hun om hunne belangen en klagte, die zij meende te hebbe, mij optegeven. Een der oudste zeide mij dat bij deeze vergadering, hoewel zij zeer talrijk waren, noch drie van de hunne mankeerde. Op de vraag dat ieder [zijne] bijzondere belangen zoude opgeven, kreeg ik ten antwoord, dat zij één belange hadde. Eindelijk kwame twee van de drie mankerende, waarvan de eene het woord doen zoude, dog door confusie buite staat was om te spreken. De Luit[enant] Ellinghuizen en Kapitein Crozier waarschuwde dat het tijd was om te vertrekke. Eenige beweginge van gewapend volk agter ons, als ook het uit en in loopen van de raadjas en patties zelve, welke de vergadering uitmaakte, maakte hun suspect van eene aanslag op ons, 't welke de reden was waarom ik met de bij mij hebbende Heeren vertrok. De patties dit ziende, zогte ons door niets beduidende vragen ons op te houden, daar hun wagen was na het opperhoofd Thomas Mattulesia om het feit te volbrengen, welke niet minder was als ons alle te massacreeren, zoo als ik nadien ben geïnformeerd geworden.

vestingwerken . koraalstenen

valkuilen

terugtrekken

sloep

lagen

Met 'loods' wordt een *sabua* of baldakijn op palen bedoeld.

punten van belang

verwarring

verdacht

op

vermoorden

1 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-10-04 3: Verslag van kapitein-ter-zee J. Groot, commandant van het fregat Maria Reijgersbergen, aan schout-bij-nacht Buijskes over de expeditie tegen Saparua, Ambon, z.d.

2 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1815-09-09: Journaal door de luitenant-ter-zee 2e klasse J.Jzn. Boelen gehouden aan boord van het fregat Maria Reijgersbergen, 9 september 1815 – 10 augustus 1819.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-10-04 3: Verslag van kapitein-ter-zee J. Groot, commandant van het fregat Maria Reijgersbergen, aan schout-bij-nacht Buijskes over de expeditie tegen Saparua, Ambon, z.d.

4 Q.M.R. Ver Huell, *Herinnering van eene reis naar de Oost-Indiën*. Eerste deel. Haarlem: Vincent Loosjes, 1835, 181-189.

5 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-10-04 3: Verslag van kapitein-ter-zee J. Groot, commandant van het fregat Maria Reijgersbergen, aan schout-bij-nacht Buijskes over de expeditie tegen Saparua, Ambon, z.d.

1.12 Punten van beklag

Direct nadat hij de bijeenkomst met de hoofden op Hatowano had opgebroken, stelde commandant J. Groot de hoofden een ultimatum: zij zouden de volgende dag, op 20 juli, vóór vier uur op de *Maria Reijgersbergen* een vredescontract moeten ondertekenen.

Rapport van kapitein-ter-zee Groot, bijlage M¹

Kapitein-ter-zee J. Groot, commandant van de Maria Reijgersbergen, aan hoofden van Saparua, aan boord van de Maria Reijgersbergen liggend voor Nolot, 19 juli 1817.

bedoeling
punten van belang

Ik heb Ulieden van daag alle mogelijke gelegenheid gegeven met mij, Kapt. Kroezier en de andere Heeren te spreken, en heb alles aangewend om met Ulieden vrede te maken. Zoo het nu van Ulieden ook de intentie is, verwacht ik dat Uw Uwelieden belangs op schrift voor morgen middag vier uren, of eene commissie, aan boord zend, waarmede Ulieden het zelve goed vertrouwen toond welke ik getoond heb. De witte vlag is bij mij heilig en beloof Uw bij God dat Uw geen leed zal geschieden. Mijn plicht vordert geen langer uitstel.

In antwoord op deze brief vroegen de hoofden om uitstel van het ultimatum en om voortzetting van de bezoeken van contactpersonen. Groot ging op 21 juli echter over tot verwoesting van de dorpen op Hatowano. Onder de bescherming van het scheepsgeschut gingen detachementen militairen van 21 tot 24 juli aan wal om de dorpen af te branden. Op 21 juli, een dag ná het ultimatum, kreeg Groot een omvangrijk stuk waarin de door de regenten ingebrachte punten van beklag werden opgesomd. Hij nam het in een ter plekke gemaakte vertaling als bijlage in zijn rapport over de onderhandelingen op.

Rapport van kapitein-ter-zee Groot, bijlage O²

Hoofden der opstandige negorijen aan kapitein-ter-zee J. Groot en overige officieren aan boord der schepen voor de kust van Saparua, Hatowano (Nolot), 20 juli 1817.

Dit is het antwoord omtrend de zaken der volkeren aan de commandanten der expeditie:

1 De Edele Compagnie wilde de meesters van ons geloof afzetten, om ons als hejdenen te maken, en dit heeft ons Christenen veel smart gebaart, want de Edele Hol-

landsche Compagnie nu had in de vorige tijd onze voorouders van de bosschen en steene en houte boomen afgehaald om Christenen te worden, en nu wilde de Edele Compagnie het veranderen, en dat niet alleen in deeze tijd, maar het is gerekend van 't jaar 1809, ten tijde van den Gouverneur Heukevlugt, welke de meesters hadde afgezet.

2 De Edele Compagnie is met ijzere boeijens hier aangekomen om ons in die ijzers te klinken en als soldaat naar Batavia overtezen, en onze vrouwen en kinderen zonder onderhoud en in armoede te verlaten, niet alleen in deeze tijd, maar het was al in 't jaar 1808, in de regering van den Gouverneur Cranssen, welke de menschen met geweld aangenomen hadden, en vervolgens in anno 1810, toen Kapitein Harting met ijzere boeijens hier kwam om de menschen ten tweede maale als soldaat in dienst aan te nemen en de onwillige in de ijzers te klinken; maar met zijn arrivement alhier kwam de Engelsche Compagnie om het land in bezit te nemen.

3 Het viel ons zeer moeilijk om met papieren geld te handelen, en wanneer wij dat niet ontfangen, wierden wij zwaar daar over gestraft, en te meer dewijl wij van de Edele Compagnie geverg'd wierden om dit geld te accepteren; en wanneer wij arme menschen iets met dezelve te handelen hadden, het zij om het een of ander in te kopen, moesten wij alles aan dezelve in zilver betalen, welk ons te zeer bedroefd had. En dit is niet eens geschied, maar het was van de Gouverneur Cranssen zijn tijd af tot de komst der Engelsche, welke het papiere geld vernietigd en het zilver en koper weder gelijker tijd in de wandeling hadden gebracht.

Engelhard en Van Middelkoop hadden in maart 1817 zo weinig zilvergeld meegebracht dat ze noodgedwongen papieren geld introduceerden. Daarvan waren de coupures te groot om door de bevolking in de dagelijkse transacties te worden gebruikt. Bovendien diende de bevolking betalingen aan het gouvernement wél in klinkende munt te voldoen. Deze financiële problemen hadden zich ook onder het Nederlandse bestuur in de periode 1803-1810 voorgedaan. (Zie § 1.03)

Voorafgaand aan punt 5 lijkt de vertaler of kopiïst een punt 4 over 'onbetamelijke dingen' in de residenties te hebben overgeslagen of vergeten.

5 Alle deeze onbetamelijke dingen hadden een begin genomen ten tijde van de Heer Kruipen, Resident van Saparoua, en de andere opvolgende Residenten hadden ons gedwongen om hunne waaren op eene uitermate hoge prijs in te kopen, welke wij niet in staat waaren te betalen en daar voor tot onze kinds kinderen tot nu toe in schulden moesten blijven, en hadden ons op allerhande onnodige zaken op boete geslagen.

6 En na alle zulke dingen, daar het Engelsch Gouvernement ons zoo veele jaaren geregeerd, ons voor alle onze werken beloond en de godsdienst verheerlijkt hadde, leefde wij met gehoorzaamheid en in vrede onder zijne beveelen, maar zo dra de Hollandsche Compagnie over ons in regering kwam, had hij zulks niet willen opvolgen, waardoor wij zeer bedroefd zijn geworden en hebben deze oorlog tegen de Edele Compagnie verwekt.

7 De Resident Van den Berg had ons geordonneerd om zout te maken en sago te poekelen, op dat zulks mogte strekken tot een negotie voor de Edele Compagnie, welke dingen wij nooit van onze voorouders af tot nu toe voor de Edele Compagnie gedaan hadden, waarom dit ons veel smarte had gebaart.

Op 10 april 1817 had Van Middelkoop de residenten aangeschreven om te onderzoeken of er in hun ressort ergens geschikte plekken voor de aanleg van zoutpannen zouden zijn, en zo ja, dan dadelijk een begin te maken met de zoutwinning, zodat het zout niet meer van Java aangevoerd hoefde te worden.

8 De Resident ging zelfs over alle de negorijen van Saparoua, Nusselaut en Ceram

De ongeciviliseerde voorouders zouden een spirituele betekenis hebben toegekend aan bepaalde rotsen en bomen.

Voor het besluit om schoolmeesters te ontslaan, zie § 1.03.

Over de werving van militairen voor de verdediging van Java, zie § 1.03.

aankomst

omdat de Edele Compagnie van ons eiste

éénmaal

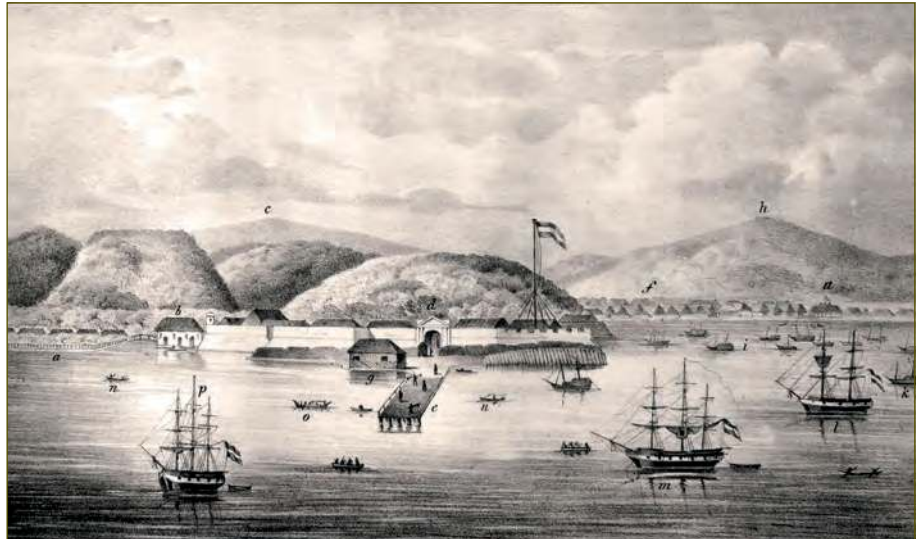
in omloop

J.C. Cruijpenning was in elk geval resident van Haruku in de jaren 1769 tot 1771 en van Saparua van 1774 tot 1781.

Van Middelkoop gelastte op 10 april 1817 een onderzoek naar de mogelijkheid om op de Molukken zout te produceren. kloppen . koopwaar

J.B.J. van Doren,
*De stad Amboina, residentie van
 de gouverneur van de Molukken*
 (ca. 1836)

- a Batoe Mejrah
- b De oude werf
- c Het gebergte van Soya
- d Het fort Nieuw Victoria
- e Het havenhoofd
- f Het Chinesche kamp
- g De burgerwacht
- h Het gebergte Oeroemessing
- i-p Verschillende typen van-
 vaartuigen en schepen op de
 rede van Ambon

Op 5 april 1817 had Van
 Middelkoop de residenten
 opgedragen zo spoedig mogelijk
 een volkstelling te houden.

de herendiensten voor
 de Compagnie

om de zielen te beschrijven, en de gene die niet bij de hand waaren [om] zijn naam en die van zijn huisgezin op te geeven, wierd gevoelig met rotting tot nabij de dood gegeeselt, en wij moesten 6 stuivers voor ieder kop betalen, daar wij van te voren maar 2 stuivers hadden betaald, want de Resident zocht te veel zijn eigen profijt van de arme menschen, waarom zij zeer verbitterd zijn geworden.

9 En de burgers van de negorijen waaren door de Resident bij de ziels beschrijving met geweld geordonneerd de Compagnies werken onder het beleid van de radjas en patties te moeten verrigten, en die gaarn daarvan vrij wilde wezen moest geld aan de Resident geven, en dit had hun ook veel smarte toegebracht.

De gewone negorijlieden stonden onder het gezag van de regent en konden opgeroepen worden om arbeid voor het gouvernement te verrichten. De inwoners met de status van 'burger' hadden die verplichting niet.

10 Wanneer tussen ons eenige geschillen plaats hebben en dezelve tot de Resident wierden gebracht, die dan 't eerst kwamen wierden zonder eenig verder onderzoek vrij verklaard, en die het laatste kwam kreeg de schuld en wierd nog daarvoor gestraft en in de ijzers geklonken om zijne regtvaardige zaak.

11 Ook waren wij niet gewend 4 ropijen voor een pas naar Amboina en twee ropijen voor die naar Ceram te betalen.

Het was niet toegestaan om vrij naar Ambon of Seram te reizen: door de verstrekking van reispassen oefende het gouvernement een zekere controle uit.

gekruid vlees . pikul: schouder-
 vracht van ca. 62,5 kilo . terwijl
 . arbeid voor de Compagnie
 teelt, verbouw

12 De Resident had van elk negerij van ons geordonneerd om gedroogde visch en dingding bij pikols wijs aan den Edele Compagnie te leveren, daar wij in 't geheel geen ademhaling hadden van 's Compagnies werken, welke ons ook veel smarte had toegebracht.

13 Daar wij niet in staat waren om voor de nagel en koffij culture te zorgen, wierden wij bovendien geordonneerd om een noten plantagie aan te leggen, waarvan wij zeer veel smerte gevoelde dat wij, mannen en vrouwen, met zoo veel moeite voor d'Edele Compagnie moesten werken.

Op 22 april 1817 had Van Middelkoop de residenten opgedragen om te onderzoeken of in de negorijen op ongebruikte gronden nootmuskaatbomen aangeplant konden worden.

14 Wanneer eenige van de negerijen zig als meld bij de Gouverneur of bij de Residenten engageerde, en hij dezelve tot eenige ambten wilde verheffen, moesten zij geld geven; en de egte afstammelingen van radjas en patties wierden niet aangesteld, maar de gene die duizenden bezaten tot radjas en patties aangenomen.

15 De atappen en gabbe gabben waren wij gewoon alle jaaren aan de Edele Compagnie te leveren tot het afmatten van het fort en schip te Saparoua, doch nu had de Resident bevoelen dat wij atappen en gabbe gabben voor Ambon moesten leveren, en die zelfs daarnatoe met orembaija overbrengen en er geen betaling voor trokken, daar wij niet gewend waren om atappen en gabbe gabben voor Amboina dan tegens behoorlijke betaling te leveren.

16 De kalk waren wij ook van dit eijland niet gewend te leveren.

17 Ook waaren wij gewoon de nagelen alle jaaren ter weeging bij de Edele Compagnie in 't fort [Duurstede] te brengen en die daar in te bergen, tot dat er een schip of brik kwam om dezelve in te neemen en naar Amboina overtebrengen; dog nu wilde de Edele Compagnie dat wij die zelf met onze eigen orembaija naar Amboina moesten overbrengen, gelijk geschied is toen de Heeren Blondeel en Van Aart Resident op dit eiland waren.

18 En toen de twee Heeren Kruipen en Blondeel Resident op dit eijland waren, hadden zij onze nagel gelden alle jaren ter hunne profijten in gehouden, daar wij arme menschen niet wisten wat wij hen schuldig waren. Daarom wierden wij zeer bedroefd, om dat wij vergeefsche moeite gedaan hadden.

Omme alle deze dingen hebben wij oorlog gedaan, en om dat het Hollandsch Gouvernement de belofte, die hetzelfde met zijn arrivement alhier aan onze voor ouders gedaan hebben, van ze de waare Godsdienst om de naam des Heeren te verheerlijke te geven en alle geregt zaken met regt en billijkheid te beslissen, niet was nagekomen en deszelfs belofte niet gedagtigd was. Daarom is deeze oorlog niet geschied door onze eigene krachten alleen, maar door de Almagtigen hand des Heeren.

iemand . kandidaat
solliciteerde

atap: dakbedekking van
sagopalmladeren . *gaba-gaba*:
bladstelen van de sagopalm
afmatten: met matwerk bekleden
orembaaien: vrachtprouwen
tenzij

kruidnagels

C. van Aart, resident van Saparua
in 1803 en 1804 . D.J. Blondeel,
resident van Saparua van 1788
tot 1798 en van 1804 tot 1807.
J.C. Cruijpenning
voor eigen baat

aankomst

juridische geschillen
indachtig

Deze lijst met grieven was ondertekend door regenten van

– Saparua: H.E. Kesaulya, *radja* van Ulat; P. Latumaerissa, *radja* van Papéru; A. Tanalépij, *radja* van Tuhaha; J. Leihitu, *patih* van Haria; J.M. Pattiasina, *patih* van Booi; M. Nikijuluw, *patih* van Ouw; M.J. Titaley, *radja* van Saparua; J. Pattiwael, *patih* van Tiouw; M.S. Wattimena, *patih* van Itawaka; A. Lilipaly, *patih* van Ihamahu; N. Huliselan, *radja* van Nolot; Laurens Toisuta, regent van Siri Sori Serani;

– Nusalaut: J.N. Hehanussa, *radja* van Titawaai; J.M. Manusama, *patih* van Abubu; J.N. Pattinala, *patih* van Nalahia; L.P. Tanasalé, *patih* van Leinitu; D.T. Tuwanakotta, *patih* van Akoon; A.L. Soselisa, *patih* van Sila;

– Haruku: P. Pattinama, *radja* van Oma; P. Usmany, *patih* van Aboru; Frans Hatalaibessij, *patih* van Hulaliu; Salomon Pattinama, *patih* van Wasu; Paulus Salaka, hoofd van Kariu;

– Seram: Mattheus Wattimena, regent van Amahei; Pieter Tamaèla, *orangkaja* van Soahuku; Frans Wattimena, *orangkaja* van Makariki; Bastiaan Mailopo, *orangkaja* van Samasuru; Samuel Laturiuw, *orangkaja* van Paulohi.

Twee handtekeningen in Arabische karakters, waaronder wellicht die van S. Sanakij, *patih* van Siri Sori Islam, waren voor de vertaler onleesbaar.

Het stuk van 21 juli is een herziene en uitgebreide versie van een lijst met grieven die Thomas Matulesy al eerder, in de laatste week van mei, heeft opgesteld en laten ondertekenen door de regenten van Saparua en Nusalaut. Deze door Matulesy opgestelde lijst is pas veel later tevoorschijn gekomen: ze bevond zich in een dossier dat dominee S.J. de Vries in 1890 heeft doen toekomen aan de familie Van den Berg van Saparoea.

P.H. van der Kemp heeft alleen de door De Vries vervaardigde Nederlandse vertaling afgedrukt in *Het Nederlandsch-Indisch bestuur in het midden van 1817, naar oorspronkelijke*

stukken (1915). Hij geeft in zijn voetnoten wel fragmenten uit de oorspronkelijke Ambons-Maleise tekst: deze zijn hieronder tussen haakjes in de tekst ingevoegd.

De lijst, die bijvoorbeeld door Luhukay, Usmany en Pattikayhatu (zie § 2.26) is terugvertaald in het Indonesisch, staat in de Indonesische geschiedschrijving bekend als 'de proclamatie van Haria'. Ze omvat dertien punten van beklag die, afgezien van een klacht over de geringe vergoeding voor het postverkeer tussen de eilanden, ook in het op 21 juli 1817 bij commandant Groot ingediende stuk verwoord zijn. Punt 14 verwoordt geen klacht, maar trekt de conclusie uit de voorafgaande lijst van grieven.

***Door Thomas Matulessij opgestelde punten van beklag*³**

Honimoa (Saparua)

Hiermede geven wij van de eilanden Hunimuwa en Nussalaut een verantwoording naar waarheid.

Alles is geschied, omdat onze Kapitein Thomas Matulessia, die zeer verheven is, zijn regenten en het volk, al te veel hartzeer hadden van wege het kwaad dat het Hollandsch bestuur (*tuwan Compagnia Wolanda*) gedaan heeft als hieronder blijkt.

1 Wat de godsdienst betreft: het Hollandsch bestuur wilde de schoolmeesters ontslaan en den Christelijken godsdienst vernielen.

Dit punt houdt waarschijnlijk verband met een besluit van gouverneur Van Middelkoop van 9 april om onderzoek te laten doen naar de stand en de kwaliteit van het onderwijs. Het zal zeker herinneringen in het leven hebben geroepen aan het besluit van de prefect van Ambon van 26 januari 1810 om een groot aantal schoolmeesters te ontslaan. (Zie § 1.03)

2 Met geweld wilde het alle mannen wegnemen van hun arme vrouwen en kinderen en hen naar Batavia zenden: – wie niet goedschiks mocht medegaan, zou geboeid worden.

3 Wij, het volk, kunnen geen papieren geld gebruiken in het dagelijksche leven. (*Kamij orang-orang ketjil merasa terlalu susah pada balandja dengan kupan kartas.*) Weigeren wij, om het van het Gouvernement te ontvangen, dan worden wij streng gestraft. Daarbij komt nog, dat als wij iets uit het pakhuys van het Gouvernement koopen en wij wenschen dit met papieren geld te betalen, men het niet wil ontvangen; wij moeten dan met zilvergeld betalen.

4 Wij hebben veel zwaar werk voor het Gouvernement gedaan, maar daarvoor geen loon ontvangen om ervan te leven.

5 Voor zulk werk kregen wij van de Engelsche regeering jaren lang betaling en die eerbiedigde onzen godsdienst; daarom was het volk toen gehoorzaam en leefde in vrede, maar zodra de Hollanders kwamen om ons te regeeren was dat alles uit. Daarom is het volk ontevreden geworden en in verzet gekomen tegen het Bestuur; daarom wilde het volk van Hunimua en Nussalaut niet meer gehoorzamen aan het Bestuur; maar toen is de Resident dadelijk kwaad geworden en heeft met kanonnen en geweren geschoten (*sudah pasang dengan mariam dan sanapan*) en toen werd ons hart ziek en wij zijn begonnen met zulk een man te weerstaan.

J.R. van den Berg.

6 Evenzo heeft de Resident (*kapala fetor*) gelast, dat wij zout zouden maken, daar het Gouvernement het verkoopen wilde; maar van de vroegste tijden tot nu toe, hebben wij dat werk nooit voor het Gouvernement verricht: daarover zijn wij ontevreden geworden.

Voor de opdracht van Van Middelkoop tot het houden van een volkstelling, zie § 1.05.

7 De Resident zelf ging rond op Saparua en Nusalaut om volkstelling te houden; wie niet vlug genoeg kwam om zijn naam en de namen van zijn huisgezin op te geven, werd met den rottan bijna dood geslagen (*dapat sikhsa rotang dengan patut sarasa-rasa ija mawu matij*).

Bovendien had de Kepala datti vroeger slechts 2 Spaansche matten op te brengen, terwijl zij nu 6 moesten geven; omdat waarlijk het Gouvernement te veel voordeel

van de arme mensen (*orang kasyan*) wil hebben; daarom is hun hart verbitterd geworden.

8 Wat de burgers in de verschillende dorpen betreft, ter gelegenheid der volkstelling is door de Resident de strengste last gegeven, dat zij onder opzicht van de regenten voor het Gouvernement moesten werken; maar wie van dat werk verschoond wilde blijven, die moest geld (*kupang*) aan den Resident geven; daarom is hun hart verbitterd geworden.

9 Indien onder het volk de een den ander aanklaagde, dan onderzocht de Resident hun zaak in het geheel niet. Wie achteraf kwam klagen (*sayapa jang datang deri balakan*) werd gestraft en geboeid, zooals reeds geschied is (*dapat sikhsa dengan patut dan taru baragai di atas kabenarang*).

10 Wij zijn niet gewend, dat voor het overbrengen van de post naar Ceram maar vier gulden betaald wordt.

11 Voor het brengen der post naar Ambon en naderbij gelegen kantoren wordt twee gulden betaald; dit was dan toch al te erg (*utulah kami rasa terlalu sakit*).

12 Het Hollandsch bestuur gelastte ons het leveren van gedroogde visch per picol (*kaluwar ikan garam pikol*) en stelde ons niet vrij van andere heerediensten om het te kunnen doen.

13 Daarenboven zijn wij niet in staat om voor de Nagel- en Koffietuinen te zorgen, en toch is ons ook nog gelast om Notenmuskaattuinen aan te leggen; dit verbittert ons mannen en vrouwen, die te veel zwaar werk voor het Gouvernement moeten doen.

14 De bovenstaande zaken zijn naar waarheid vermeld. Wil het Hollandsch bestuur ons regeeren, dan moet het dat doen rechtvaardig en goed (*dengan damij dan bajik*), zooals de Engelschen het deden, die hunne beloften hielden; maar wat het Hollands bestuur aangaat, indien het ons niet regeeren wil als zij, dan zullen wij het tot in eeuwigheid weerstaan (*ini Puloh djuga akan ada Gogo Gampar sampy salama salamanja*).

Ook hebben wij, de regenten en het volk (*kamij kapala-kapala negerij serta bala bala*), niet onzen bovenvermeldden bevelhebber gekozen tot onzen aanvoerder; maar hij is daartoe door den Allerhoogste aangesteld (*djadi Capitan pada kamij hanja, itoe datang deri jang maha Tinggij sudah mengangkat padanja djadi Capitan pada kamij*).

Dit bekrachtigen wij met onze handteekening.

Saparoea, 29 Mei 1817.

Op 22 april 1817 vaardigde Van Middelkoop specifieke instructies voor de aanleg van nootmuskaatplantages uit. Zie § 1.05.

Het stuk werd getekend door: H.E. Kesaulya, *radja* van Ulat; P. Latumaerissa, *radja* van Papéru; A. Tanalépij, *radja* van Tuhaha; M. Kesaulya, *patih* van Siri Sori Serani; J.P. Nikijuluw, *patih* van Ouw; J. Leihitu, *patih* van Haria; J.M. Pattiasina, *patih* van Booi; J. Latuihamallo, *radja* van Porto; M.J. Titaley, *radja* van Saparua; J. Pattiwael, *patih* van Tiouw; M.S. Watimena, *patih* van Itawaka; I.N. Huliselan, *radja* van Nolot; A. Lilipaly, *radja* van Ihamahu; S. Sanakij, *patih* van Siri Sori Islam; J.N. Hehanussa, *radja* van Titawaai; N. Pattinasarany, *radja* van Amèt; J.M. Manusama, *patih* van Abubu; J.W. Pattinala, *patih* van Nalahia; L.P. Tanasalé, *patih* van Leinitu; A.L. Sospelisa, *patih* van Sila; en D.Th. Tuwanakotta, *patih* van Akoon.

1 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-07-21 9: Rapport van kapitein-ter-zee Groot, commandant van de Maria Reijgersbergen, aan kapitein-ter-zee J. Sloterdijk, commandant der zeemacht in de Molukken, aan boord van de Maria Reijgersbergen liggend voor Nolot, 21 juli 1817. Bijlage M.

2 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-07-21 9: Rapport van kapitein-ter-

zee Groot, commandant van de Maria Reijgersbergen, aan kapitein-ter-zee J. Sloterdijk, commandant der zeemacht in de Molukken, aan boord van de Maria Reijgersbergen liggend voor Nolot, 21 juli 1817. Bijlage O.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-05-29 3: Door Thomas Matulesij opgestelde punten van beklag over het herstelde Nederlands bestuur, Saparua, 29 mei 1817. Overgenomen uit: P.H. van der Kemp, *Het Nederlandsch-Indisch bestuur in het midden van 1817, naar oorspronkelijke stukken*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1915, p. 29-32.

1.13 Fiasco op Nusalaut

Na de verwoesting van de dorpen op Hatowano voer commandant Pool met het korvet *Iris* langs de oostkust en de monding van de baai van Saparua om de opstandelingen vanuit de baai van Haria te gaan belagen. Onderweg ontmoette hij op 26 juli ter hoogte van Nusalaut een vaartuig dat de Nederlandse vlag voerde en de regent van het dorp Akoon, D.T. Tuwanakotta, met enkele volgelingen bij hem aan boord bracht. Omdat de regent verklaarde dat hij de vredesonderhandelingen, die op 20 juli waren mislukt, met de dorpen van Nusalaut wilde voortzetten, bracht Pool hem naar commandant Groot van het fregat *Maria Reijgersbergen* dat nog voor Hatowano lag.

Journal van het fregat Maria Reijgersbergen (kapitein-ter-zee J. Groot) ¹

Maandag den 28e Julij 1817. (...) 's Morgens ten 8 uren kwam den Kap[itein]-L[uitenant] Pool benevens de patij van Alkoon aanboord. Laast gemelde kwam om vredes onderhandelingen te maken en zich uit naam der inwooners van gen[oemd] eijland aan het Gouvernement te onderwerpen, versoeckende tot dekking van het eiland een schip of eene besetting te mogen hebben tegen de aanvallen van de Sapoureesen. Ik konde die niet geven, daar mijn macht alreeds te klijn was om Saparoua te bevegten en mijn plan, als ook mijne order, was om, zo draa de Dispatsh was terug gekomen, om dat fort [Duurstede] in te neemen.

Op 28 juli werd Tuwanakotta ondervraagd door de commandanten Groot en Pool en door 1e luitenant-ter-zee van de *Maria Reijgersbergen*, A.A. Ellinghuijzen.

Proces-verbaal van het verhoor van Domingus Thomas Tuwanakotta ²

Wat is Uwen naam en beroep?

de regenten van de zes
overige negorijen op Nusalaut

Domingus Thomas Touan Cotta, hoofd van de negorij Akoon. Komt uit naam van zes anderen hoofden.

Wat is de reden van Uwe komst aan boord van de Iris?

aan Van het oogenblik der opstand verlangde wij weder in vrede te leeven, en wagten daartoe de komst der Hollanders. Zoodra de corvett *Iris* voor Nusselaut kwam, beslooten de hoofden na boord te gaan om zig weder te onderwerpen en kwam dan ook en met de Hollandsche vlag aan boord, tevens verzoekende een schip te hebben tot bescherming tegen de volkeren van Saparoua.

Wat is de reden van de opstand op Saparoua?

Zegt daar niet meede bekend te zijn, maar aantekening gehouden te hebben van 't voorgevallene gedurende de tijd. Den 16 Meij is de Resident vermoord.

In welke staat van defensie is 't kasteel op Nusselaut?

In goede staat, dog de twee stukken gedemonteerd door 't [in] stukken slaan der affuiten.

Waar is de Hollandsche bezetting gebleven van Nusselaut?

De bezetting bestond uit twee manschappen en zijn nog in leeven, een Europeesche corporaal en een Javaansche soldaat.

Welke mensen zijn de opstandelingen?

Na gissing twee mensen, welke tegen de vrede zijn.

Zullen de oproerlingen uit geleverd worden?

Zoodra 't schip voor Nusselaut komt, zullen de radjes en verdere hoofden aan boord komen en den kwaadwillige overleveren.

Hoedanig is de gesteldheid van 't fort te Saparoua?

Het kasteel is goed, dog de stukken zijn vernageld door den kapitein der opstandelingen. De deuren zijn van binnen gesloten met ijzere beugels. 't Strand is opgegraaven met kuilen, waarin scherpe bamboes staat, en tot aan het huis van den Resident met voetangels belegt.

Wanneer en bij welke gelegenheid zijn de stukken vernageld?

Den 17 Meij, den dag na de opstand.

Zijn er van de radjes en hoofden welke gezind zijn voor 't Hollandsche Gouvernement?

Zegt dit niet te weten, also hunlieden geen vrijheid gegeven is om te samen te spreken en de groote vrees welke de hoofden op Saparoua voor den kapitein hebben, belet hunl[ieden] zig hier over uit te laten. Wanneer er een schip voor Saparoua komt, zullen zig verscheidene mensen aangeven en om bescherming vragen.

Hoeveel geweeren zijn er op 't eiland bruikbaar?

Zegt niet te weeten, wijl de wapenen over 't geheele eiland verdeelt zijn.

Zullen de hoofden adsistentie geven om 't fort te hernemen?

Zodra de vrede getekend is, zullen zijl[ieden] dat geene leveren, wat nodig is, als planken en bamboes etc., om bij 't fort te komen.

Groot liet Tuwanakotta met de *Iris* naar Ambon brengen en berichtte gouverneur Van Middelkoop dat de regent hem waardevolle inlichtingen over de stand van zaken op Saparoua en Nusalaut zou kunnen verschaffen. Uit een rapport dat Van Middelkoop later naar Batavia stuurde, blijkt dat de gouverneur onder meer nadere informatie wenste over wie eigenlijk de leider van de opstand was.

*Verslag van gouverneur Van Middelkoop*³

Een der hoofden op Noussalaut is hier geweest en heeft mij verzekerd dat de inwoonders van dat eiland werkelijk na eene verandering haken, en dus niets vuriger wenschen dan dat zij door een schip gedekt tegens alle aanvallen der rebellen van Saparoua beveilligt zijn; dan dezelve heeft eene verklaring gepasseert, waarvan ik Uwe Excellentie bezijde deze [brief] onder la C een copia aanbieden, en uit dewelke Uwe Excellentie (des behagende) blijken zal dat den kapitein of het opperhoofd der rebellen geenzints een Alfoerees, maar wel deegelijk een zogenaamde Christen is, zijnde denzelve lange jaaren als dienaar bij Hollandse ambtenaaren en ook bij Engelsche officieren, en bijzonder bij den Engelschen Resident van Saparoua Kapitein Keith geweest, en thans getrouwd met de huishoudster van de vorige Engelsche havenmeester alhier White, wiens broeder mede een der hoofde van de rebellen is.

Fort Beverwijk op de noordwesthoek van Nusalaut onderstellen van de kanonnen

vernagelen: het zundgat van een kanon (waardoor het kruit tot ontbranding wordt gebracht) afdichten met een ijzeren pin. De residentswoning stond op enige afstand ten noorden van het fort Duurstede.

afgelegd
afschrift

luitenant H. Kyd, resident van Hila en in 1815 van Saparoua .
luitenant J. White, tot 1817 havenmeester op Ambon

Op basis van Tuwanakotta's verzekering dat de hoofden en de bevolking van Nusalaut vrede wilden, werd hij in de eerste week van september met de *Dispatch* teruggebracht naar Nusalaut. Blijkens een rapport van gouverneur Van Middelkoop was de regent van Akoon een maand later echter nog steeds in Ambon.

***Rapport over de stand van zaken in de Molukken van Van Middelkoop*⁴**

patih van Akoon **Van Saparoea bevindt zich thans hier aanwezig den Patteakong van Noussa Laut. Deze heeft zich, even als alle andere regenten, in den aanvang der onlusten te Saparoea aan de bevelen van het hoofd der rebellen Matuliana onderworpen, doch is op verschijning van de Iris tot ons overgekomen. Hij is vervolgens weder naar Saparoea afgezonden, met brieven aan de welgezinden, om hen tot onderwerping en uitlevering der hoofden aantemanen. Dan op Noussa Laut terug gebracht wordende, wilde men hem om het leven brengen, doch is nog in tijds door het kanon vuur van den**

Dispatch . huisbedienden **Dispasch gered, schoon een zijner domestiquen met al zijne goederen in handen der rebellen gevallen is, hebbende dezelve bij zijne afwezendheid, even als ten aanzien van het fort [Beverwijk] heeft plaats gehad, zijn huis mede gedemunieerd, terwijl hij nog onkundig is van het lot zijner familie.**

Matulessy

leeggeroofd

Tuwanakotta zou op 6 of 7 september 1817 op Nusalaut aan land worden gezet, maar werd vijandig bejegend en moest naar de *Dispatch* terugvluchten. Nadat meerdere pogingen om heelhuids aan land te komen waren mislukt, bleef hij aan boord.

***Journal van het fregat Maria Reijgersbergen (kapitein-ter-zee J. Groot)*⁵**

Maandag den 8e September 1817. (...) In de agtermiddag de Dispatch alhier ten anker hebbende, noch de pattij van Akoon aan boord. De Kapitein Krosier had op differente plaatsen getracht genoemde pattij op Nusalaut aan de wal te brengen, doch was door de rebelle afgewezen. De knecht was door hun gevange gemaakt en men had het ergste voor hem zoo wel als voor de familie dier pattij te vreezen. Ook waren zijn huizen door de rebelle om verre gehaald.

Het bericht dat de regent van Akoon zich onder bescherming van de Nederlanders had gesteld, was voor Matulessy en de zijnen aanleiding om op Nusalaut in te grijpen en een voorbeeld te stellen. Het fortje Beverwijk, dat tot dan toe ongemoeid was gelaten omdat het militair nauwelijks van betekenis was, werd in de eerste of tweede week van augustus verwoest. De woning van Tuwanakotta werd afgebroken en zijn naaste familieleden werden in gevangenschap overgebracht naar Saparua.

***Van Doren, 'Thomas Matulesia'*⁶**

Sosilisa is geen plaats, maar de familienaam van de regenten van Sila. Vermoedelijk zijn de dorpen Sila en Leinitu bedoeld.

Nadat het blokhuis 'Beverwijk' door de opstandelingen was afgeloopen – alleen een Europeesch korporaal Biroe en 2 Javaansche soldaten waren door de Regenten van Sila en Sosilisa, dien hen in het bosch verborgen hadden, van den dood gered worden, doch de korporaal is er door gebrek aan voedsel bezweken – had deze Pattij, die het Nederlandsche gouvernement getrouw was gebleven, zich aan de woede der muiters weten te onttrekken, terwijl de vrouw en kinderen door den hiervoren genoemden Rhébok op last van Matulesia waren opgeligt en naar Boy overgebracht, dáár aanvankelijk gevangen gehouden en vervolgens ter dood veroordeeld werden, doch aan welk vonnis echter geen gevolg werd gegeven. Zeker ooggetuige heeft ons verhaald, dat eenige dagen na het afloopen van het blokhuis 'Beverwijk' Matulesia eene partij in de negorij Haria gaf, dat hij de vrouw

Fort Beverwijk op Nusalaut (2010)

Op de achtergrond rechts de eilanden Haruku en Saparua.

en kinderen van genoemden Patty dáár liet brengen, alleen met het doel, om deze weerlooze wezens te kunnen mishandelen. Men ving aan met de vrouw te ont-eeren, doch haar zwager, dit ziende, werd in woede ontstoken en liep met getrokken zwaard naar de ellendelingen, die het feit begingen; doch hij werd dood gesteenigd, terwijl twee zijner slaven in hetzelfde lot deelden.

Volgens het ooggetuigenverslag van H. Risakotta, onderwijzer van Porto, was het de dochter van Tuwanakotta die onteerd werd.

Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto⁷

Op 13 augustus, ongeveer tien uur 's avonds, kwamen de radja Ulat Salemba en Nicolaas Pattinasarany overeen met Thomas Matulesia en de voorvechter van Ihamahu, Arong genaamd, om de dochter van de patih van Akoon te laten dansen en een schande te brengen over het huis van Latulorij Latumahina. Lieden van Porto en Haria hebben de broer van de patih van Akoon, Johannes Tuwanakotta, gedood. Ik weet echter niet waar zij het lijk heen gebracht hebben en waar zij het hebben achtergelaten, maar U kunt bij de daders onderzoeken waar zij het lijk gelaten hebben.

J. Latuihamallo, alias Salemba, voormalig radja van Ulat, in mei 1817 door Thomas Matulesy tot regent van Porto benoemd . N. Pattinasarany, in 1817 regent van Amet (Nusalaut) . *Latulorij Latumahina*: wellicht de titel van de clan Tuwanakotta

Lucas Lisapaly, alias Aron, had op 16 mei 1817 als voorvechter van Ihamahu deelgenomen aan de aanval op fort Duurstede en een leidende rol in de opstand gespeeld. Hij werd op 16 januari 1818 door de raad van justitie op Ambon geïdentificeerd als de moordenaar van J. Tuwanakotta en, mede op grond hiervan, ter dood veroordeeld. Dit oordeel werd op 7 februari 1818 goedgekeurd en bevestigd door schout-bij-nacht commissaris-generaal A.A. Buijskes.

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-01-08: Journaal van het fregat Maria Reijgersbergen, 8 januari 1817 – 25 augustus 1819, gehouden door de commandant kapitein-ter-zee J. Groot.

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-07-28: Proces-verbaal van het ver-

hoor van Domingus Thomas Tuwanakotta, regent van Akoon, door kapitein-ter-zee J. Groot, commandant van de Maria Reijgersbergen, kapitein-luitenant-ter-zee J.M. Pool, commandant van de Iris, en 1e luitenant-ter-zee A.A. Ellinghuijzen, behorend tot de bemanning van de Maria Reijgersbergen, aan boord van de Maria Reijgersbergen, 28 juli 1817.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-08-28 1: Gouverneur der Molukken (Van Middelkoop) aan gouverneur-generaal (Van der Capellen), Ambon, 28 augustus 1817.

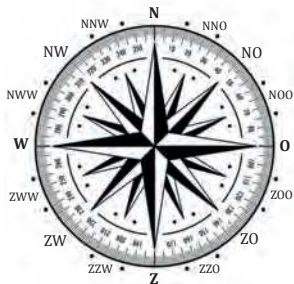
4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-10-04 1: Rapport over de stand van zaken in de Molukken van tweede commissaris voor de overname der Molukken, tevens gouverneur der Molukken (Van Middelkoop), aan schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes, Ambon, 4 oktober 1817.

5 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-01-08: Journaal van het fregat Maria Reijgersbergen, 8 januari 1817 – 25 augustus 1819, gehouden door de commandant kapitein-ter-zee J. Groot.

6 J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817*. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857, p. 61.

7 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-11-13: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (Vert. Ch.F. van Fraassen)

1.14 Fort Duurstede heroverd

Commandant Groot had van zijn superieuren op Ambon de opdracht om met het fregat *Maria Reijgersbergen*, het korvet *Iris* en het koopvaardijship *Dispatch* zo mogelijk het fort Duurstede te heroveren. Nadat hij de pogingen om op Hatowano met de opstandelingen in gesprek te komen had afgebroken, voer hij met de *Maria Reijgersbergen* naar de baai van Saparua en ankerde voor het fort.

Journaal van het fregat Maria Reijgersbergen (kapitein-ter-zee J. Groot) ¹

Vrijdag den 2e Augustus 1817. [...] Kwart voor vier uren ankerde voor 't fort Wijk de Duurstede voor het bakboords anker op 11 vaam zandgrond op een kwart touw. Maakte de zijlen vast en zette de chaloepen uit. Bragte een werpanker om de Zuid en springe op het touw. Doordien er met handgeweer en draaijbasse uit het fort wierd gevuerd, deeden een schot naar het zelve, waarna het vuur verminderde. Peilde de vlaggestok in het NNO½O en de zuidhoek van de baaij in het ZO½O. Deeze dag te ver geavanceerd zijnde en de nacht op handen, resolveerde om de volgende morgen aftewagten, om also met meer succes het fort te kunnen bestormen en de geheelen dag voorhanden te hebben om het fort, genomen zijnde, te kunnen versterken tegen de volgende nacht. Geen zwaar geschut in het fort bemerkende, liet ik de draaijbassen en donderbossen weder uit de marsen nemen en in de chaloepen plaats en. Ook liet ik nog een kabeltouw en werpanker plaats maken voor de volgende morgen, om het schip in een goede positie te houden, en verrichte alles wat ik konde denken den volgende morgen te passe zoude komen.

Zondag den 3e Augustus 1817. Stilte en goed weer. Ten half vier uren liet ik overal maken, de kooijen verschansen en alles aanboord tot het attakeeren van het

11 vaam: ca. 20 meter
kwart touw: kwart lengte van de
ankerkabel . sloepen .
kabel dwars op de ankerkabel

gevorderd . besloot ik

licht kaliber kanonnen
donderbussen . platforms
halverwege de mast

het sein tot ontwaken geven, de

fort in order brengen. Bragten het werp agter uit aan st[uur] boord zijde. Gaven elk een der gewapende manschappen een pakje patroonen, hun tegelijk belovende een halve maand gagie aan de drie eerste, welke in het fort kwamen en de vlag heesen. Ten 5 uren liet ik het volk in de vaartuigen gaan. Het getal derzelve was een honderd en twintig man. Ten half 6 uren staken dezelve van boord. Op hetzelfde moment begon ik het fort te beschieten. In den beginnen vielen er eenige geweerschooten, dog door het vuur van de Maria en de Dispatch retireerde de vijand, waar door de landing zeer makkelijk wierd. Zo dra de vaartuigen aan de wal kwamen, wierd het fort met daartoe gemaakte stormladders beklommen en de mattruosen Jan Smit, Nicolaas de Leeuw en Johan Heer, welke dadelijk de vlag heesen en door het andre volk wierd gevolgd, zodat ten 6 uren de vlag reets waaijde. Zo dra ik meester van het fort was, liet ik van de Dispatich vier ligte 6 ponders benevens de benodigde amunitie halen, waarmede ten 7 uren uit het fort wierd geschoten. Versterkte het fort nog met twee ijzere 6 ponders van de Maria. Lieten alle de huizen rondom het zelve in brand steken om daardoor het schieten uit de daken te beletten. Het residents huis benevens verscheiden burgerhuizen, rondom en dicht bij het fort staande, wierden een prooij der vlammen. Ik voorzag het fort van kruit en verdre amunitie, deden de stukken zo veel mogelijk ontnagelen en op de rolpaarde brengen, waartoe ik mijn klijne voorraad ten besten moest geven. Ook voorzag ik het zelve van victualij en water, daar er in het fort geen water was te krijgen, en de putten buiten het zelve waaren alle gedempt. Nadat ik alles zo veel mogelijk had laten voorsien dat tot defensie van het fort konde dienen, zond ik de Dispatich naar Amboina om rapport te maken van de overwinning door ons behaald, en versogt teffens zoo spoedig mogelijk om versterking aan den com[mandant] en Commissarissen. Het weinige volk dat aanboord bleef, verdeelde ik in twee wagten en hield de batterij altijd gereed om met een aanval der vijanden daar dadelijk gebruik van te kunnen maken, waarom ook alle nachten de lamptaarns waaren opgestoken. De Dispatch, welke ten 11 uren onder zijl was gegaan, was verplicht wegens stilte weder ten anker te komen. Twee Amboineesche burgers, zich te verre buiten het bereik van het geschut begeven hebbende, geraakte hun leven kwijt.

Maandag den 4e Augustus 1817. De wind in de baai varieerdende, bewolkte lugt. Met den dag zeilde de Dispatich de baai uit. Zonden naar het fort eenig artillerij goederen, om de daar zijnde rolpaarde te repareeren. Hielden ons den gantsche dag onledig met het fort zoo veel mogelijk te versterken. Maakte gebruik der bamboesen, die in de wolf kuilen rondom het fort stonden, en maakte van dezelve voet angels. Ook nam ik de ledige vlessen, zoo wel van mij als van de officieren, sloegen dezelve aan stukken en wierpen ze om het fort, zijnde in al 860 stuks. Op het zien

hangmatten in de verschansingen van het schip bergen
werp: werpanker . soldij

trok zich terug

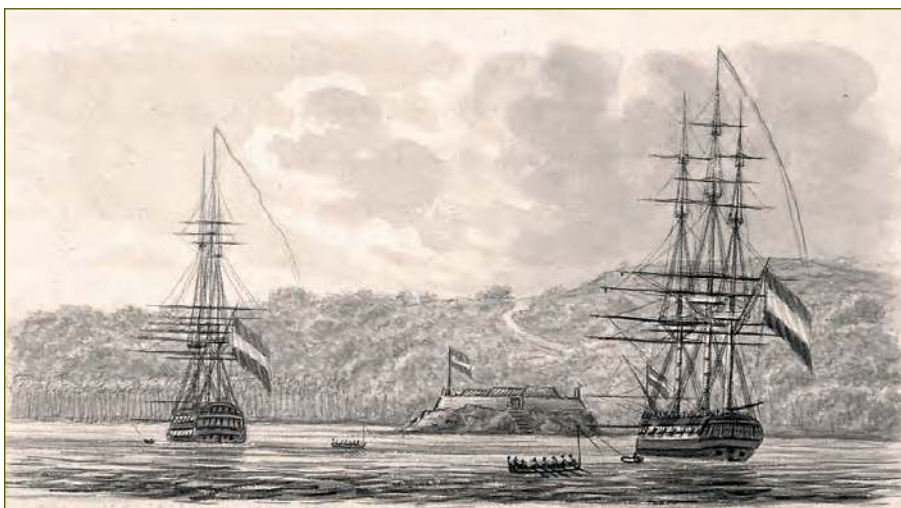
zesponder: zwaar kanon

Om kanonnen onbruikbaar te maken werd een ijzeren pin geslagen in het gat waardoor het kruit werd ontstoken: het ontnagelen maakte dit ongedaan.
rolpaarden: onderstellen
voedselvoorraden

J. Sloterdijk, eskadercommandant in de Molukken, Engelhard en Van Middelkoop
het geschut

windstilte

valkuilen

Q.M.R. Ver Huell,
Fort Duurstede aan de baai van Saparua, na de heroovering op 3 augustus 1817.

Op de voorgrond links het linieschip *Admiraal Evertsen* en rechts het fregat *Maria Reijgersbergen*.

van eenige manschappen deden van de batterij en van de Maria eenige schoten, waarop zij zich verwijderden. Voorzagen het fort voor 8 dagen victualij en van eenig water. Gaven hun ledig vaatwerk om water te kunnen vangen.

Voorlopig werd 1e luitenant-ter-zee Ellinghuijzen van de *Maria Reijgersbergen* aangesteld tot commandant van het fort Duurstede. Hij had te weinig manschappen en middelen om offensief te kunnen optreden en werd door de opstandelingen belegerd, zodat het levensgevaarlijk bleef om bijvoorbeeld drinkwater uit de put buiten het fort te halen.

Op 21 en 27 augustus kwamen uit Java de koopvaardijsschepen *Lady Patterson* en *Industrie* op Ambon aan, met versterkingen en levensmiddelen voor de troepen in de Molukken. Gouverneur Van Middelkoop rapporteerde op 28 augustus aan de gouverneur-generaal in Batavia dat de *Dispatch* onmiddellijk met een deel van deze extra troepen naar fort Duurstede was vertrokken. Ter verklaring schreef hij dat

Rapport van Van Middelkoop aan gouverneur-generaal²

herovering . waarheen

zedert de weder bezetting van het fort te Saparoua, werwaards dadelijk na de aankomst der troepes met de schepen Patterson en Industrie eene versterking, zo van burgers als militaire, tot 200 man is afgezonden, tot op den 24e dezer noch geen een der inwoonders zich genegen getoond heeft tot ons overtekomen, maar integendeel de bezitting aanhoudent ontrusten en bij de minste verwijdering van deze of gene van het fort op eene verraderlijke wijze het leven benemen, terwijl zij zich ook zedert het weder in bezit nemen van het fort, dat geheel verlaten en toegespijkt was, en dus zonder eenige tegenstand is hernomen, inwendig vooral op de negorijen Porto en Haria door verschansingen en het graven van wolfskuilen zodanig hebben versterkt, dat derzelver vernietiging thans met veel meer moeijenis dan bevorens verzeld gaan zal, te meer daar zij elkander onderling opnieuw trouw gezworen hebben.

valkuilen

moeite

vergezeld

De *Dispatch* arriveerde op 3 september 1817 voor het fort Duurstede. Enkele dagen tevoren hadden de opstandelingen, wellicht in de wetenschap dat er versterkingen in aantocht waren, een poging gedaan om het fort te heroveren.

Journal van het fregat Maria Reijgersbergen (kapitein-ter-zee J. Groot)³

zwakke wind

schimansmaat: matroos die in
het tuig van een schip werkt

grote sloep

hondenwacht: 0.00 tot 4.00 u.

kanonnen . richten

collectief . vuurwapens

ononderbroken

zich terugtrekken

Donderdag den 28e Augustus 1817. De wind Oost en OZO. Stil en bramz[eil] koelte, overdrijvende lugt. Met den dag hadde eenige posten uitgezet aan de wal, om water te halen, waarbij den schimansmaat A. Loef in de rug zwaar werd gekwetst. Ook zagen des tijds meer volk dan naar gewoonte, waarop ik somtijds als ook het fort een schot deed. Ook liet in het fort waarschouwen wel op hun hoede te zijn. Verrichte aanboord het nodige en heesen de barkas op zijde om te repareren.

Vrijdag den 29e Augustus 1817. Gedurende de nacht stil. Overdrijvende lugt. Ten 9 uren de zeewind uit het OZO. In de honde wagt wierden twee gewerschooten uit het fort gedaan, waarop ik het volk dadelijk bij de stukken liet komen. Ten 5 uren de batterij goed kunnende zien, deed ik de stukken als naar gewoonte baksen om dadelijk langs het fort te kunnen schieten. Een quart voor 6 uren, met de schemering, hoorde ik een generaal geschreeuw en het handgeweer des vijands, welke een begin van aanval op het fort wilde maken. Dadelijk werd van het fort met handgeweer en een paar kanonschoten gevraagd, het welk door een continueel vuur van de Maria Rijgersbergen werd beantwoord. Het een en ander deed den vijand ten 9 uren hunne retraite nemen, zo dat ten 1/2 10 uren het vuuren geëindigt was. Ik zond dadelijk een chaloep naar het fort om met de details bekend te worden.

Den Luit[enant] Ellinghuizen, welke aldaar commandeerde, rapporteerde mij, dat den vijand gedurende de nacht stil agter de muuren van de residentie had verscholen en met de dag, zo als boven gemeld, den aanval deed; dat op het vuur, zo wel van de Maria als van het fort, zijl[ieden] zich weder agter de muuren verschanste, waartegenop zij nu de stormladders zette, om zo in de batterij te schieten, tot twee maalen door het vuur van het fregat daarvan moeste wijken, wijl dat vuur meest op die muur gericht was. ZijnEd[ele] heeft daarom enkel het vuur uit het handgeweer der Amboineesche [burgers] gebruikt om, in geval de vijand de couragie mogt hebben om het fort te bestormen, zich van het geschut, dat met schroot geladen was, en het handgeweer der equipagie te kunnen bedienen; dat ook het handgeweer der Amboineesche [burgers] met het vuur van het fregat voldoende is geweest om hun in bedwang te houden, en dat ZijnEd. eerst is begonnen met het geschut toen de vijand retourneerde, als zijnde toen buiten bereik van het handgeweer; dat bij de eerste aanval den mattroosen H. Brinkamp en J. Smit, daarna J. Bakker door de ambrusure doodelijk gewond zijn en een Amboineesch in de arm gekwetst is; dat het getal der doden en gekweten des vijands moeilijk is optegeven, doordien zij die wegsleepen, maar dat sommige eenige hunner heeft zien weg dragen. Genoemde Luit[enant] was bizonder over het gedrag der equipagie en over de Amboineesche burgers te vreden en versogt mij hun aan den Schout-bij-Nacht en Gouverneur der Molukkes te recommandeeren. Ook versogt gem[elde] Luitenant de gesneuvelden en gekweten te doen remplaceeren.

Ik liet de equipagie voor de boeg komen, gaf hun mijne te vredenheid over hun gehouden gedrag te kennen, en ook van dat hunner kamarade. Hierop vrijwilligers vragende om naar het fort te gaan, kwamen zij alle en presenteerde zich dadelijk, zoo dat ik verplicht was zelve te kiezen. Ik zond ogenblikkelijk zes man met de benodigde amunitie en vivres naar de wal om, ingeval de vijand nog eens lust had, hun weder te kunnen afslaan.

Het complex van de residents-woning met bijgebouwen en omliggende burgerwoningen, ten noorden van het fort bastion met kanonnen

moed

bemannings

terugkeerde

embouchure: de mond van een kanon waar het wordt geladen

bemannings

aan te bevelen
vervangen

levensmiddelen

Ook op 4 en 5 september vonden schermutselingen plaats. (Zie § 2.09) Nadat de opstand was neergeslagen, bleek uit een verhoor van Paulus Tiahahu, een voorvechter uit het dorp Abubu op Nusalaut, dat deze behoorde tot de leiders van de opstandelingen die het plan hadden gemaakt om het fort Duurstede opnieuw te veroveren en vervolgens een aanval te doen op het fregat *Maria Reijgersbergen*. Het verhoor vond plaats op de *Admiraal Evertsen* en werd afgenomen door schout-bij-nacht Buijskes.

Journal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft ⁴

Vrijdag 14 November 1817. (...) Door een kruis orangbaai, komende van het eiland Nussalaut, aanboord gebragt den muiteling Paulus Treago, welke zich als kapitein op Nussalaut had opgeworpen, benevens zijne dogter Kristina Martha, die hem overal had gevolgd en als wapendraagster had gediend. Zij waren beiden van de negorij Aboeoe. Deeze muiteling was een oud man van in de zeventig jaaren en eene van de grootste der rebellen. Hij had het voorneemen gehad om het fort Wijk te Duurstede mede te helpen veroveren, en na dat zulks zoude veroverd zijn eenen aanval te wagen op Z.M. fregat Maria Reijgersbergen, daar dit fregat alleen in de baai lag en hij wist [dat] hetzelfde zich zeer verzwakt had van volk, hebbende zulks meest naar het fort Duurstede moeten zenden, wilde men geen gevaar loopen [dat] de rebellen zulks zoude overrompelen. Beiden werden in de ijzers geklonken.

kapitein: *kapitan*

In de Nederlandse bronnen wordt de naam 'Tiahahu' verbasterd tot 'Triago' of 'Treago'.

Met de *Dispatch* kwam op 3 september een detachement militairen onder kapitein der infanterie Ph.A. Lisnet aan. Hij nam het commando over het fort Duurstede over van luitenant Ellinghuijzen.

- 1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-01-08: Journaal van het fregat Maria Reijgersbergen, 8 januari 1817 – 25 augustus 1819, gehouden door de commandant kapitein-ter-zee J. Groot.
- 2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-08-28 1: Gouverneur der Molukken (Van Middelkoop) aan gouverneur-generaal (Van der Capellen), Ambon, 28 augustus 1817.
- 3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-01-08: Journaal van het fregat Maria Reijgersbergen, 8 januari 1817 – 25 augustus 1819, gehouden door de commandant kapitein-ter-zee J. Groot.
- 4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1816-12-01: Journaal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het linieschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816 – 21 april 1819.

1.15 Oorzaken volgens Buijskes

Schout-bij-nacht A.A. Buijskes

Eerste commissaris Engelhard en gouverneur Van Middelkoop verzonden pas in de eerste week van juni brieven aan de commissarissen-generaal in Batavia over het uitbreken van de opstand en de nederlaag van de expeditie onder majoor Beetjes. De commissarissen, G.A.G.Ph. baron van der Capellen, C.Th. Elout en A.A. Buijskes, besloten in vergaderingen op 24 en 25 juni om een troepenmacht naar de Molukken te sturen. Buijskes zou hierover het bevel voeren als gevolmachtigde van de commissarissen-generaal.

Engelhard en Van Middelkoop rapporteerden in hun brieven welke gebeurtenissen hadden plaatsgevonden, maar niet wat de oorzaken van de opstand waren. Buijskes vormde zich hierover tijdens zijn verblijf op de Molukken zelf een oordeel en zette zijn bevindingen op schrift in een rapport aan zijn collega's Elout en Van der Capellen.

*Rapport van Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes*¹

Ik heb de eer Uwe Excellentien bij deze mijne gedachten mede te deelen wegens de oorsprong en verdere aanleidende oorzaken van den plaats gehad hebbende gevaarlijken opstand onder ingezetenen der Moluksche eilanden.

[Knevelarijen onder de Verenigde Oostindische Compagnie]

In de eerste plaats vermeen ik met eenige zekerheid te kunnen veronderstellen, dat de ingezetenen dier eilanden, vooral van de afgelegene residentiën, onder het voormalig bestier van de O.I. Comp[agnie] door deszelfs bedienden in het algemeen, en wel door de Residenten in het bijzonder, zeer gedrukt en gekneveld zijn geworden. Om hiervan verzekerd te zijn, behoeft men slechts nategaan het aanzienlijk vermogen dat onderscheiden Residenten van Saparoua (om van geene anderen melding te maken) aldaar bijeen vergaard hebben.

Ik ben toevallig in de gelegenheid geweest om in den staat des boedels van een gewezen Resident van Saparoua, circa veertig jaren geleden aldaar in functie geweest zijnde, te ontwaren dat dien ambtenaar in een zeer korten tijd een vermogen van 100/m rijxdaalders had bijeengeschaapt, en daar de bezoldiging van een Resident destijds zeer gering en er bijna geene gelegenheid was, om eenigen smokkelhandel in specerijen te drijven, zoo blijft er niets over, dan mijne veronderstelling van kne-

Waarschijnlijk doelt Buijskes op J.C. Cruipenning, die omstreeks 1783 resident van Saparoua was.

100.000

afzetterij

velarij aan te nemen.

Dit wordt nog meer bevestigd door de aanzienlijke schuld die de erven van den gewezen Resident van Saparoua Blondeel nog te vorderen hebben van verscheiden der voornaamste hoofden van dat eiland, en waarvan de obligatiën door den gewezen Britschen Resident Martin zijn opgeëischt en aan Commissarissen tot de overname overgegeven, also hij vermeende in de schuldvordering te hebben moeten difficulteren.

Deze schuld was (als ik het wel heb) oorspronkelijk van boeten, door den Gouverneur der Molukko's in der tijd aan die hoofden opgelegd, en die door den Resident moesten worden voorgeschoten. Daarvoor werd aan dezen overgelaten om dezelve op de best mogelijke wijze in te vorderen, die alsdan deswege schikkingen maakte, door obligatiën te doen passeren, of te wel panden daarvoor te nemen, in zoo verre het aandeel, dat de hoofden der negorijen uit de betaling der specerijen toekwam en men inhield, niet toereikende bevonden werd.

Ik veronderstel dat deze handelwijs op alle residentiën almede plaats gevonden heeft, ofschoon Saparoua als het sterkst bevolkt, en daardoor de grootste hoeveelheid nagelen opleverende, eigenlijk het neusje van de zalm was. Dit zal dan ook de reden geweest zijn dat de Oud Gouverneur-Generaal Siberg zijnen neef Van den Berg als Resident van Saparoua bij Uwe Excellentien heeft aanbevolen.

[Wegvallen van het gezag]

Dat de hoofden en voornaamste ingezetenen eindelijk deze knevelarij moede wierden is niet te verwonderen, vooral als men in aanmerking neemt, dat sedert de doorvaart in de Molukkos aan alle de Europesche schepen is moeten worden toegestaan, en dus den smokkelhandel in specerijen open gesteld en niet meer te beletten geweest is.

De ingezetenen van Ceram, Goram en alle verdere daar omstreeks gelegen eilanden, dewelke niet onmiddellijk onder de controle van onze militaire macht en ambtenaren stonden, hadden zeer veel voor boven die [eilanden] waar het Nederlandsche gezag den inzaam en vervoer van producten kon verhinderen en waarvan zij dagelijks door de onderlinge communicatie, die er tusschen deze eilanden plaats heeft, geïnformeerd wierden.

De zugt tot onafhankelijkheid en naar het genot van die zelfde voordeelen bezielde dus reeds sedert langen tijd de ingezetenen.

Oude gewoonten en slaafschen eerbied voor het oppergezag van de Nederlandsche O.I. Comp[agnie] hielden hen echter terug, en deed hen dat juk met geduld dragen, tot dat in 1796 dit in hunne oogen colossaal bestuur op eene schandelijke wijze aan eene geringe Engelsche scheepsmagt overgegeven werd, waarmede de illusie van Nederlandsche grootheid in hunne oogen verdween.

De ingezetenen dewelke den Christen godsdienst beleden, wierden nog door hunne verkleefdheid aan hunne kerkhoofden terug gehouden om alstoen uittespatten. Dan die van de Mahomedaansche leer vermeenden dat het tijd was om het juk afgeschudden, en gebruik makende van de weinige militaire macht die de Engelschen op Amboina hadden achter gelaten (zijnde alstoen ter overmeestering van Banda afwezig), stonden de ingezetenen der negorijen op de kust van Hitou tegen het Europeische gezag op en bedreigden voor eenige oogenblikken de Christen bevolking van de negorijen bij het kasteel Victoria gelegen. Dan spoedig ontvangen versterking van Banda deed deze insurrectie gelukkig afloopen.

Velen der muitelingen verloren hierbij het leven, zoo die in de gevechten omkwamen, als dewelke gevangen genomen zijnde zonder vorm van proces wierden opgehangen.

Het is nog al aanmerkingswaardig dat onder de laatst genoemden zich hebben bevonden de vader en eenige broeders van Oeloepaha, die in de jongste onlusten als hoofd der muitelingen op de kust van Hitou zich opgeworpen had en die in een

D.J. Blondeel, resident van Saparoua van 1804 tot 1807
schuldbrieven

bezwaar maken

uit te geven . onderpanden

De echtgenote van J. Siberg was een tante van de echtgenote van resident J.R. van den Berg.

Na de Vierde Engels-Nederlandse oorlog (1780-1784) kreeg Engeland bij de Vrede van Parijs het recht van vrije doorvaart door de Molukken.
Gorom

inzameling

opstand . goed aflopen

Zie § 1.17.

der laatste expeditiën, op mijn bevel ondernomen, gevangen genomen en door den raad van justitie te Amboina ter dood veroordeeld is.

Door deze gepaste strafoefening en verdere ferm genomen maatregelen bleef de rust in de Molukkos ongestoord, en wij namen dezelve in 1803 in eenen zeer gerusten toestand over.

[De Molukken onder Daendels]

Makassar

De ingezetenen konden zich niet wel begrijpen dat deze overgave zo vriendschappelijk toeging. Doch daar Java en Macasser gedurende dien oorlog in onze magt waren verbleven, waarvan zij door de Inlandsche vaartuigen, die vooral van Macassar te Amboina ten handel kwamen, steeds geïnformeerd waren geworden, hield de vrees voor het alstoen nog bestaande O.I. Comp[agnies] gezag hen in behoorlijke onderwerping.

geweven doeken . contant geld

salarissen

pasars, markten

hertebeesten

H.W. Daendels was gouverneur-generaal van 1808 tot 1811.

vorderingen
verdedigingswerken

J.W. Cranssen, gouverneur van
Ambon van 1804 tot 1809 .

luitenant-kolonel C.E. von
Jett, militair commandant der
Molukken van 1803 tot 1809 .
naar Batavia te ontbieden .

C.L. Wieling, gouverneur van
Ambon in 1803, 1804 en 1809.

Kolonel J.Ph.F. Filz, militair com-
mandant van de Molukken van
maart 1809 tot 19 febr. 1810.

L. Heukevlugt, prefect voor
het burgerlijk bestuur op
Ambon . uitvoerige
belastingaanslag

Zie § 1.03.

Dan ongelukkig barstte de oorlog weder spoedig uit, waardoor de verzendingen van lijnwaten, comptanten en verdere benoodigdheden dikwijls door de vijandelijke kruisers onderschept wordende, het bestuur in de Molukkos in de grootste verlegenheid raakte, zoo om de tractementen der militairen en ambtenaren uit te betalen, als om aan de ingezetenen der negorijen het aan hen verschuldigde voor de leverantie van specerijen te voldoen. Er schoot dus niets over, als om eene papieren noodmunt te creëren, die door geweld gangbaar moest worden gehouden. Het gevolg hiervan was dat er bijna niets meer op de passers wierd aangebragt en de prijzen voor alle eerste behoeften zeer hoog stegen, waarover de militairen zeer te onvreden waren.

Men nam zijne toevlugt tot gedwongen leverantiën van hoenders, harte beesten, wilde varkens, olie etc. voor zeer verminderde prijzen. Hierbij kwam de geforceerde recrutering voor Java, door den Gouverneur-Generaal Daendels ten sterksten aanbevolen, de aanmerkelijke verandering in het bestuur, door den militairen commandant verantwoordelijk voor de defensie te stellen; requisitiën van volk en materialen om batterijen aanteleggen hadden nu geen einde, en waarschijnlijk allen zonder betaling.

De hieruit voortvloeiende oneenigheden tusschen den Gouverneur Cransen en den militairen commandant rezen zoo hoog, dat de Gouverneur Generaal Daendels zich verplicht vond beiden naar herwaarts opteontbieden. De Heer Wieling volgde den Gouverneur Cransen op, en indien die achtenswaardige ambtenaar tijdig genoeg met de nadere bepalingen en verhoudingen betrekkelijk het militair gezag bekend was geweest, zoude zich alles zeer wel geschikt hebben. Dan van een zeer zwaarmoedig gestel zijnde, en de gevolgen vooruitziende die men bij de verschijning van vijandelijke schepen te wachten had, bezat hij geene sterkte van geest genoeg om zich hier tegen te stellen, en in een oogenblik van vertwijfeling maakte hij een einde aan zijn leven, waarmede het oppergezag zoo civiel als militair aan een zeer zwak officier verviel, die zich, zoo als het mij is voorgekomen, door zijn ondergeschikten liet regeren.

De Gouverneur Generaal Daendels had intusschen het belang van de Moluksche bezittingen niet uit het oog verloren. Vele pogingen wierden aangewend om dezelve van het noodige te voorzien, en een civiel landvoogd (Prefect) van eene zeer ampele instructie voorzien naar Amboina gezonden.

Het groot gebrek aan comptanten gaf aanleiding tot eene gedwongen quotisatie van de gegoedste ingezetenen en tot eene algemeene bezuiniging in de uitgaven.

Men oordeelde dat de ingezetenen hunne schoolmeesters zelve dienden te onderhouden, en de geringe bezoldiging van deze zoo nuttige en waarlijk behoeftige dienaars wierd ingetrokken voor dat de noodige schikkingen voor hun onderhoud waren gemaakt, en deze menschen, in het algemeen te hooghartig om van almoezen te leven (zo als zij zulks uitdrukten), leden spoedig gebrek. Een onverzettelijke haat tegen het alstoen plaats hebbende bestuur was hiervan het gevolg, en daar zij als

bedienaren van den godsdienst in hunne negorijen wierden beschouwd, en dus veel invloed hadden, is het niet te verwonderen dat zij hunne gevoelens aan de ingezetenen mededeelden.

[Zachtheid van het Brits bestuur]

In deze gesteldheid van zaken en gisting der gemoederen verscheen eene geringe vijandelijke magt, die waarschijnlijk daarmede bekend op eene zwakke verdediging kon staat maken.

Door het schandelijk gedrag van eenige officieren viel Amboina en de daaronder sorterende residentien andermaal in Britsche handen, dewelke zich op alle mogelijke wijzen van de genegenheid der ingezetenen trachtten te verzekeren door dadelijk de schoolmeesters hun achterstallig tractement te doen uitbetalen en alles weder op den ouden voet te brengen, de specerijen met comptanten te voldoen, de lijnwaden voor mindere prijzen afstaan, geene verpligte leverantien te vorderen, de heerendiensten te verminderen en de betaling der zoogenaamde kwartslieden te verhoogen van een op drie ropijen 's maands. En eindelijk, doordien de Britsche ambtenaren groote verteeringen maakten, kwam er veel geld in circulatie en de ingezetenen kregen eene goede betaling voor hunne producten. Deze welvaart werd nog vermeerderd door het oprigten van een Amboineesch corps soldaten, ruim 500 man sterk, die eene zeer hooge soldij genoten en zeer goed gekleed wierden.

Het Inlandsche bestuur was onder de Engelschen zeer zagt. Wanneer het negorij volk over hunne hoofden klagten inbragten, wierden deze dikwijls afgezet zonder gehoord te worden. Hierdoor verloren de radja's, pattij's en verdere hoofden veel van hun gezag. Zij vermogten niet meer te straffen. Het volk werd hierdoor hoe langer hoe losbandiger, de schoolmeesters alleen behielden hunnen invloed.

En eindelijk nadat alle onze bezittingen aan de Engelschen waren overgegaan en ons vaderland bij het Fransche rijk was ingelijfd, verzuimde men niet om de ingezetenen der Molukkos te verzekeren dat wij als natie niet meer bestonden, en ook nimmer als zoodanig bestaan zouden, dat zij dus voortaan altijd onder het Britsche bestuur zouden blijven.

Dat alle de ambtenaren en geëmploijeerden dit verlangden, is ligt nategaan, zoo als ook de Europeesche officieren en onderofficieren bij het Amboinesche corps militairen geplaatst, waarvan zeer veele in de Molukkos getrouwd en zich aldaar gevestigd hadden. Dus was de tijding van eenen algemeenen vrede, van de herstelling der Nederlandsche natie, en eindelijk die van het gesloten tractaat waarbij de teruggave onzer coloniën bepaald was, niet zeer welkom. Een ieder was daarover ontevreden, en dat men de ingezetenen vervolgens op alle mogelijke wijzen van het verwagt wordende Nederlandsch gezag afkeerig heeft trachten te maken, geloof ik voor mij zeker, en wel voornamelijk door aan hun alle de knevelarijen der vorige Gouverneurs en Residenten te herinneren, en te voorspellen dat de voor hun zo gunstige dispositien betrekkelijk de schoolmeesters, heerendiensten, requisitien etc. dadelijk op den ouden voet zouden worden terug gebracht, dat zij in stede van klinkende munt weder papier zouden moeten ontvangen, dat hunne kinderen weder naar Java als soldaten met geweld zouden worden mede genomen, hun verders beklagende over het harde juk dat zij andermaal zouden moeten dragen, en hun lot vergelijkende met dat van hunne naburen en vrienden, de ingezetenen der strandnegorijen op Ceram, Goram en verdere nabij gelegen eilanden, die men als vrij en onafhankelijk van het Europeesch gezag konde beschouwen en die hunne producten, vooral de specerijen, tegen hooge prijzen aan vreemde schepen konden verkoopen, daar zijlieden verpligt zouden zijn de vruchten van hunnen arbeid voor de van ouds bepaalde spotprijs afstaan, eindelijk hun te kennen gevende dat de Britsche macht zeker binnen de tijd van drie jaren even als bevorens in de Molukkos weder terug zoude zijn.

Ofschoon ik vertrouw dat de voornaamste Britsche ambtenaren en officieren met

Kwartslieden waren verplicht herendiensten te verrichten.

ropij: munt van 30 stuivers
uitgaven deden

werknemers

Tot teruggave werd besloten op de Conventie van Londen van 13 augustus 1814.

beschikkingen . vorderingen

tevoren

ondergeschikte	deze ophitsingen en oproer stokende gesprekken onbekend zijn geweest, is het echter zeker dat eenige subalterne individus van die natie, zoo als ook zoodanige Inlandsche hoofden die bijzonder aan hun verkleefd waren, zich hieraan moeten hebben schuldig gemaakt. Men neme slechts in aanmerking dat de muitelingen van Saparoua dadelijk na het veroveren van het fort Duurstede de Engelsche vlag opheschen, dat de aanvallen tegen het fort op Haroukou onder een aantal van die vlaggen zijn geschied, dat dezelve dus hun oproerleus was, en ik herinner mij niet dat de Britsche autoriteiten, alstoen nog op Amboina aanwezig, eenige demarches of verklaringen hiertegen gedaan hebben, en het is zeker dat door hen geweigerd is eenige assistentie te geven om den verderen voortgang van den gevaarlijken opstand te dempen.
stappen (genomen)	De nadeelige indruk die een zamenloop van omstandigheden gedurende ettelijke jaren op de ingezetenen der Ambonsche eilanden tegen het Nederlandsch Gouvernement gemaakt had, wierd nog vermeerderd door den aankomst van onze geringe militaire magt, voor het grootste gedeelte uit Javasche recruten bestaande, die nog niet gekleed waren en die men dus bijna naakt op schildwacht zag staan. De plegtigheid waarmede de Britsche Resident Martin het Amboinesche corps afdankte, de vlijende aanspraken en uitgedeelde geschenken heeft ook zeer veel invloed op de gemoederen gemaakt; vooral op die, welke te Saparoua t'huis hoorden en die bijna allen tegelijk met kruis orang baais naar derwaarts terug keerden, en in het voorbij gaan van onze schepen reeds duidelijk blijken van hunnen afkeer tegen ons gaven, zoo als mij eenige officieren hebben verzekerd.
kruisorembaaien	Alle deze afgedankte militairen, zoo als ook de Inlanders die in particulieren dienst der Engelschen waren geweest, kregen zoogenaamde burger- of vrijbrieven, waardoor zijlieden niet meer onder de Inlandsche negerijhoofden stonden en dus als het ware aan hun zelf overgelaten, vooral die op de buiten residentien t'huis hoorden, en geen middel van bestaan hebbende, moesten zij spoedig voor de openbare rust gevaarlijk worden.
Dorpelingen met de status van 'burger' hadden geen verplichtingen aan de regent, maar ook geen rechten.	<i>[Wanbeleid van gouverneur Van Middelkoop]</i> Het ware te wenschen geweest dat Commissarissen tot de overname, en wel de Gouverneur der Molukkos in het bijzonder, zich bij hunne aankomst wegens de gezindheid der ingezetenen hadden geïnformeerd, en daarna zoodanige maatregelen in tijds hadden genomen, waar door mogelijk de algemeenen opstand en de daaruit voortgesproten ongelukken hadden kunnen worden verhoed of voorgekomen. Dat zij echter van de te onvrede van een gedeelte der ingezetenen eenige kennis hadden, blijkt uit hunne missive aan Uwe Excellentien van den 18e April l.l. Onvergeeflijk zijn dus eenige dispositien door den Gouverneur kort na de overname genomen, in de gesteldheid waarin hij zich bevond, en hebben tot niets anders kunnen dienen als om het reeds smeulend vuur van oproer te eerder aantebazen. Ik herzegge smeulend vuur van oproer, wijl het blijkt dat reeds zeer weinige dagen na de overname hier en daar samenrottingen hebben plaats gehad, dat er correspondentie is gehouden tusschen de ingezetenen van Hitou en die van de noordkust van Haroukou, en waarschijnlijk met die van Saparoua, waarin zijlieden zich onderling met zware eeden verbonden zich vrij en onafhankelijk te zullen maken. Onvergeeflijk is het van de Nederlandsche ambtenaren, dat zij tegen deze samenrottingen niet gewaakt hebben, en nog onvergeeflijker dat zij hiervan door eenige getrouwe Inlandsche hoofden geïnformeerd wordende, er geen geloof aan hebben geslagen, doordien zij onoordeelkundig te werk gaande zich ter bekoming van inligting juist aan de kwalijk gezinde hoofden adresseerden, die alles aanwendden om hun als het ware in slaap te wiegen, door voortgeven dat alles in volmaakte rust en men bijzonder met het Nederlandsche bestuur te vrede was. Onbegrijpelijk komt het mij voor dat de Resident Van den Berg niets van de oproerige bewegingen, die reeds in het begin van Mei op Saparoua plaats gehad hebben,
brief . van 28 april 1817 beschikkingen	
herhaal	
tot ... richtten	

heeft kennis gedragen. Dit blijkt uit zijn gedrag, daar hij alleen en onvergezel te paard naar de negorij Porto is gereden, om zich te informeeren naar de redenen waarom een prauw met gerequireerde houtwerken voor Amboina nog niet was vertrokken, en den laatste door dien ambtenaar gegeven order schijnt het teeken tot uitbarsting geweest te zijn. Immers is de overmeestering van het fort Duurstede en de moord aan allen die zich daarin bevonden daarop gevolgd.

gevorderde

[Conclusies]

Ik vertrouw Uwe Excellentiën als nu eenig denkbeeld te hebben gegeven van den oorsprong des gevaarlijken opstands onder de ingezetenen der Ambonsche eilanden kort na de overname dier bezittingen uitgebarsten, en ik neem de vrijheid als mijne gevoelens in dezen te verklaren:

- Dat een samenloop van omstandigheden tot dezen algemeenen opstand aanleiding schijnen gegeven te hebben.
- Dat ik den eersten oorsprong vermeen te moeten zoeken in de verregaande knevelarijen der Gouverneurs, Residenten en geëmploijeerden van het voormalig Nederlandsch Oost-Indisch bestuur sedert een reeks van jaren.
- Vervolgens heeft het lot van den oorlog deze bezittingen tweemaal (en wel gedurende den leeftijd van dit geslacht) in handen der Engelschen doen vallen, op eene wijze die de ingezetenen niet veel achting en vertrouwen op onze wapenen konde inboezemen. Hierbij kan men als zeker veronderstellen, dat eenige Engelsche subalterne individus op alle mogelijke wijze hebben getracht de ingezetenen van het Nederlandsche bestuur afkeerig te maken, en dezelve tot den opstand zelfs schijnen aangespoord te hebben.
- En dan eindelijk eenige onoordeelkundige dispositiën door den gewezen Gouverneur Van Middelkoop kort na de overname genomen (en waarvan ik bereids in het algemeen verslag mijner verrichtingen aan Uwe Excellentiën op den 25 September l.l. aangeboden, gewag heb gemaakt) hebben het smeulend vuur doen ontvlammen, hetwelk mogelijk door zagte[,] schoon ferme maatregelen had kunnen worden uitgedoofd.

ondergeschikte

beschikkingen

laatstleden

hoewel

Ik moet echter tot decharge van dien ambtenaar bekennen dat de middelen, die ter zijner dispositiën stonden om den eens uitgebarsten opstand te dempen, zeer bepaald waren; en dat door het ontijdig afsterven van den Kapitein Dietz het commando op een zeer zwak officier was vervallen, die in die verwarden toestand van zaken den voornoemden Gouverneur van geene de minste assistentie is geweest.

ter verontschuldiging

tot zijn beschikking . beperkt

Kapitein-ter-zee D.H. Dietz, commandant van het linieschip *Admiraal Evertsen* en eskadercommandant van de marineschepen in de Molukken overleed onverwachts op 24 maart 1817. Zijn opvolger als eskadercommandant was van maart tot september 1817 kapitein-ter-zee J. Sloterdijk, commandant van het linieschip *Nassau*. Deze pleegde op 30 september 1817, vlak voor de komst van schout-bij-nacht Buijskes, zelfmoord.

1 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1818-10-10: Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Kedung Halang, 10 oktober 1818.

1.16 Onderwerping van Hitu

De Commissarissen-generaal in Batavia lieten Engelhard en gouverneur Van Middelkoop in een brief van 25 juni 1817 weten dat zij Buijskes afvaardigden om het gezag over de Molukken over te nemen.

***Geheim verslag handelingen en besluiten van commissarissen-generaal*¹**

De ongunstige tijdingen welke wij door u en langs andere wegen nopens de gesteldheid in de Molukkes ontvangen hebben, en de onvolbrachte en ondoelmatige maatregelen door UEd[ele], zoo het schijnt, tot opspeuring der oorzaken en het voorkomen der gevolgen van de UEd[ele] reeds voor lang bekende ontevredenheid bij de ingezetenen genomen, noodzaken ons tot krachtige voorzieningen.

Wij hebben deswegens onzen ambtgenoot den Schout bij Nacht Commissaris Generaal Buijskes verzocht en gecommitteerd, om zich in persoon naar Amboina te begeven en aldaar uit onzen naam al het souverain gezag te oefenen, hetwelk wij tegenwoordig zijnde zouden kunnen doen.

Wij gelasten UEd[ele] dierhalven denzelven als zoodanig te respecteeren en zijne bevelen te gehoorzamen.

Op 2 oktober, een dag na zijn aankomst op Ambon, ontsloeg Buijskes beiden uit hun functie.

Hij was eind juli met 254 Europese en Inlandse militairen in Surabaya aan boord gegaan van het lineschip *Prins Frederik* en vandaar eerst naar Ternate en Tidore gevaren om de goede verhoudingen met het gouvernement te bevestigen. Hij verzocht de sultans tevens om in de maand september een vloot oorlogsprouwen met hulptroepen uit te rusten die op de Ambonse eilanden ingezet zouden kunnen worden. De *Prins Frederik* vertrok op 12 september van Ternate en ging op 1 oktober in de baai van Ambon voor anker.

In een rapport voor Elout en Van der Capellen schetste Buijskes later de situatie die hij aantrof.

Q.M.R. Ver Huell, *Alfoer van Tobelo en aankomst van hulptroepen van Ternate en Tidore in de baai van Ambon*

Rapport van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes²

Het zal alsnu noodig zijn Uwe Excellentie bekend te maken met den toestand der zaken tijdens dat ik het oppergezag op mij heb genomen, vooral die betrekkelijk den opstand der ingezetenen van een gedeelte der Moluksche Eilanden tegen het Nederlandsch Gouvernement.

Op het eiland Saparoua waren alle de negorijen in volkomen opstand. Het fort Duurstede was wel weder in onze magt, dan zoodanig door de muitelingen ingesloten, dat het waterhalen uit een put, slechts 25 passen van het fort verwijderd, voor de bezetting zeer moeilijk en gevaarlijk was.

Op het eiland Haroukou waren de negorijen van Sameth en Haroukou de eenige die getrouw waren gebleven, ofschoon vele ingezetenen ook tot de muitelingen zijn overgelopen en men veronderstellen mag dat de bezetting, door den Majoor Van Driel gecommandeerd, voornoemde negorijen in bedwang hield.

Het eiland Noessalaut was geheel aan de muitelingen onderworpen.

Alle de negorijen op de zuidkust van Ceram hielden het insgelijks met hen en hebben van tijd tot tijd gewapend volk tot hulp gezonden, zoo op Saparoua, Haroukou als op de kust van Hitou.

En eindelijk waren de negorijen Lima, Ceith, Asseloeloe, Oering, Larique en Waccas-sieuw op het westelijk gedeelte van het eiland Amboina zelve geheel in opstand, en verscheiden anderen wachtten slechts na de verschijning der muitelingen om zich bij hen te voegen.

Men kan dus zeggen dat de opstand onder de ingezetenen van de Ambonsche eilanden algemeen was, met uitzondering van die der hoofdnegorijen op Leijtimor, waarin zich vele burgers bevinden die getrouw gebleven en tegen de muitelingen zich braaf hebben gedragen. Men dient ook hiervan uittezonderen de ingezetenen van de eilanden Boero, Bonoa en Manipa, die aan de zendelingen der muitelingen geen gehoor hebben gegeven, ofschoon er op het laatst gemeld eiland een partij voor hen was, doch die door de fermiteit van een der hoofden bedwongen is en eenige der oproerigsten aan mij als gevaarlijk voor de openbare rust overgegeven heeft, met verzoek die te verwijderen.

Zodra ik het gezag had overgenomen, en mij met den toestand der zaken bekend had gemaakt en van de positie der muitelingen behoorlijk onderrigt was, begreep ik dat het volstrekt noodzakelijk zoude zijn om de oproerige negorijen op de kust van Hitou het eerst tot onderwerping te dwingen en de rust op het eiland Amboina te herstellen en te verzekeren, voor en aleer men iets met voordeel en zonder gevaar tegen de muitelingen op Saparoua en verdere naburige eilanden konde ondernemen.

Geene canonneerbooten noch andere ligte gewapende vaartuigen ter mijner dispositie hebbende, was ik verplicht om de Ternaatsche corra corra's aftewachten, waarvan op den 12e October eene divisie arriveerde.

Op 12 oktober arriveerden 18 kora-kora's in de baai van Ambon. Ze waren bemand met zo'n 1500, overwegend Alfoerse, strijders die de sultans op Halmahera en andere omliggende eilanden hadden opgeroepen. De Ternataanse vaartuigen stonden onder het bevel van een prins met de titel O'Toussan (*Utusan*: Afgevaardigde), de Tidorese onder de *kimelaha* (edelman) Doekimi.

Buijskes was nu in staat om, met de beschikbare troepen, de hulptroepen en een flink aantal burgers dat zich in Ambon als vrijwilliger aanmeldde, een plan voor de onderwerping van Hitou op te zetten.

Rapport van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes³

Eindelijk was het tijdstip daar, dat ik vermeende met verzekering van een goeden

Wakasihu

op

dapper
gezanten

doortastendheid

beschikking
kora-kora: oorlogsprouw
met uitleggers

Q.M.R. Ver Huell,
Kimelaha Doekimi

beschikkingen uitslag een algemeene aanval kon laten doen. Mijne dispositiën waren deze. Ik had 120 matrozen, 30 Europ[ese] en 20 Inlandsche militairen tot een corps geformeerd en in drie divisiën verdeeld; aan iedere divisie twee gewapende chaloupen, twee sloepen orembaais . bijgevoegd gewapende Ambonesche orang baaijs en een Tidoresche korra korra geattacheerd, door goede land en zee officieren gecommandeerd. Deze divisiën liet ik den 15e 's morgens van hier vertrekken en zich op Larique verzamelen, zijnde den 16e voor den algemeene aanval bepaald.

majoor der infanterie J.A. Meijer Van de kust van Hila liet ik ook eene divisie militairen, geassisteerd door getrouw geblevene negerijs volken, tegen de muitelingen opmarcheren, en eindelijk had ik een sterk detachement militairen, gewapende Ambonezen burgers en 100 Ternaatsche Alfoeren bij Laha dwars het gebergte laten overtrekken, om de legerplaats der muitelingen, daar zij zich versterkt hadden, van achteren in de rug te vallen. Het commando van deze geheele expeditie had ik aan den Majoor Meijer opgedragen.

De instructies van Buijskes voor deze expeditie waren erop gericht om een catastrofe zoals die van 20 mei op het strand bij Wai Sisil te voorkomen.

Instructie voor landing op de kust van Hitu ⁴

inschepen De manschappen zullen behoorlijk in de orang baaij's en sloepen worden verdeeld, en daar er ruimte genoeg in dezelve zal zijn, zoo zullen de roeijers alleen in de sloepen blijven, en de overige matrozen benevens de militairen in de kruis orang baaij's embarqueeren.

Indien het echter bij het landen beter bevonden word, kan men dan altijd eenig meerder volk in de sloepen laten overgaan.

De vaartuigen zullen een soort van marsch order houden, de orang baaij's en sloepen van dezelfde divisie altijd bij elkander op zijde blijven.

verwarring De manschappen, op order van den Majoor Meijer geland zijnde, zullen zich altoos
ontscheept zoo veel mogelijk bij hunne officieren houden, en er zal in ieder sloep ten minste drie man moeten blijven om op dezelve te passen. De kruis orang baaij's houden zich insgelijks altijd bij de sloepen daar zij bij behoorden, ten einde er geene confusie kan plaats hebben en dat het gedebarqueerd detachement ten allen tijde weder in de vaartuigen kan komen.

De schepen zullen aan alle manschappen tot hunne divisiën behorende (die van de orang baaij's daar niet onder begrepen) voor een week rantzoen medegeven, en voor ten minste 24 uren gekookte rijst. De arak moet vooral onder de speciale zorg van de officieren en adelborsten blijven, en daar altijd een vertrouwd schildwacht bij plaatsen. De officieren zullen zich herinneren, dat het ongeluk, te Saparoua overkomen, ook al is toe te schrijven geweest aan het misbruik, dat eenige manschappen van den drank gemaakt hadden.

De officieren zullen vooral de drift der manschappen beteugelen in het vervolgen van de muitelingen, ten einde in geen hinderlaag gelokt te worden. Ook voorzigtig voor de wolfskuilen, voetangels etc. zijn, daar men onderrigt is hun legerplaats en posten daarmede versterkt zijn.

algemeen pardon Daar ik eene generale amnestie beloofd heb aan de verleide ingezetenen, die vóór den aanval hunne wapens wegwerpen en tot ons overkomen, zoo moeten dezelve gespaard worden. Dan al wat met de wapenen in de hand gevangen genomen word, moeite kost . bewaken en er de minste zwaarigheid is om hen te surveilleren, kunnen dadelijk de verdiende straf voor hunne gepleegde misdaad ontvangen.

De officieren zullen speciaal zorgen, dat hunne onderhoorige manschappen de getrouw gebleven ingezetenen geen overlast aandoen, en dat geen negerij of huizingen in brand worden gestoken, als op uitdrukkelijken last van den Majoor Meijer. Eindelijk worden de heeren officieren bijzonder aangemaand om onderling eene

goede harmonie te onderhouden en elkanderen getrouw bij staan, dat zij insgelijks aan hunne manschappen aanbevelen; ik twijfel alsdan geenszins aan eene goede uitslag dezer kleine expeditie, die voor de rust van dit eiland van aanbelang is.

belang

Al op 17 oktober rapporteerde commandant Meijer aan Buijskes dat de expeditie succesvol was verlopen.

*Rapport van majoor J.A. Meijer aan Buijskes*⁵

Ik heb de eer Uwe Excellentie bij deze kennis te geven, dat ik op den morgen van den 16 Oct[ober] te Lima ben geland. De tijding dewelke ik reeds had ingewonnen, deden mij op kleine distantie van Lima een vaartuig met de orang kaija afgaan, met order, dat zij binnen vijf minuten de wapens zouden nederleggen en vergiffenis voor het gepasseerde zouden komen vragen, of op de vernieling konden rekenen. Het zelfde moment deed ik de landing, en de stranden, even als de negorijen, werden in een ogenblik met witte vlaggen door hun beplant, en zij voldeeden aan alles, wat tot het bereik van Uwe Excellentie's oogmerk noodig was. De vrees onder de inwoonders was onuitsprekelijk groot, doch mijne handelwijze scheen hun veel vertrouwen in te boezemen, en een ieder ging op mijne order de bosschen in om hunne huisgezinnen en de verdere vlugtelingen terug te halen en bij mij te brengen. Onderscheidene hoofden van Oering en Assilauloa kwamen ter zelfder tijd om vergiffenis vragen.

Negeri Lima
afstand
orangkaja: lagere hoofden
voorgevallene

De rust nu geheel daar hersteld zijnde, marcheerde ik naar Liang en Ceith, met agterlating van een order aan de Luitenant Hofman om met de Alfoeren aldaar te bivaqueeren, en te zorgen dat geen de minste leed aan de inwoonders werd gedaan. Daar, en onder de gantsche weg, vond ik niets en kreeg de tijding, dat Oeloepaha en zijn zoon Katahalla, benevens de Alfoeren en eenige inwoonders van Ceith, naar Ceram waren gevlugt. De negorij waar de Alfoeren, even als de andere oproerlingen, hunne schuilplaats hadden opgeslagen, heb ik ook gevonden en laten verbranden. Ook zijn bij mij in handen gevallen zeven personen als Namalofice, Pattij, Marpat-tij, Ahamade en Torbet van Lima, en Sakobang en Djumat van Ceith, die niet alleen, even als de inwoonders, de wapens tegen ons hebben opgevat, maar zich aan meerdere moorden en roverijen hebben schuldig gemaakt. Ik heb daarvoor den Heer Resident de Haart verzocht alle verklaring[en] tegen hun in te winnen, om aan Uwe Excellentien gegeven pardon, bij de proclamatie bepaald, kunnen gerekend te worden. De laatstgenoemde is, gevangen zijnde, gevlugt, doch weer gekregen, waarop ik hem heb laten doodschieten.

Asilulu

Lain: een soa of wijk van Seit
door Ternate en Tidore gele-
verde hulp troepen

opstandige strijders van Seram

namelijk Namalossy
Djumat Milokohu

verklaringen tegen hen te ver-
zamelen, zodat zij niet zouden
kunnen vallen onder het pardon
dat Buijskes op 10 oktober had
afgekondigd voor de inwoners
die zich zouden onderwerpen

Voor het overige is alles in de beste rust, en de vlugtende en verschuilde ingezetene zijn weder meest alle terug en begeben zich naar hunne negorijen.

Op basis van de door L. Schmidt de Haart, resident van Hila, ingewonnen informatie werden Namalossy en Patty ter dood veroordeeld en geëxecuteerd, terwijl Marpatty, Ahamade en Torbet tot verbanning naar Java werden veroordeeld. Djumat Milokohu werd na een ontsnappingspoging neergeschoten.

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-06-25: Geheim verbaal handelingen en besluiten commissarissen-generaal (Van der Capellen, Elout en Buijskes) 25 juni 1817 la A, Batavia.

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-09-25: Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Buitenzorg, 25 september 1818.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-10-20* 1: Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Ambon, 20 oktober 1817.

4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-10-14* 2: 000. Instructie voor landing op de kust van Hitu van schout-bij-nacht Buijskes aan officieren onder leiding van majoor J.A. Meijer, Ambon, 14 oktober 1817.

5 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-10-17*: Rapport van majoor J.A. Meijer aan schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes, Hila, 17 oktober 1817.

1.17 Onderwerping van Haruku

Na het herstel van het Nederlandse gezag op Hitu richtte Buijskes zich op Haruku en Saparua. Om te voorkomen dat de opstandelingen versterkingen naar Haruku zouden sturen, liet hij de kusten van Saparua bewaken door de linieschepen *Admiraal Evertsen* en *Nassau*, het fregat *Maria Reijgersbergen* en de korvetten *Iris* en *Zwaluw*. Daarna werd het eiland Haruku vanuit het gelijknamige dorp, dat nog in Nederlandse handen was, onderworpen door een strijdmacht van militairen, Ambonse burgers en Alfoeren van Ternate.

*Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes*¹

De rust op het eigenlijke eiland Amboina geheel hersteld zijnde, besloot ik de muitelingen in hunne voornaamste sterkten op Saparoua aan te tasten en nam daartoe de volgende maatregelen.

Ik liet de schepen de Admiraal Evertsen en Nassau naar de baai van Saparoua verzeilen en aldaar zoodanige positie nemen, dat de vijandelijke verschansingen van de negerij Tiouw konden beschoten worden. Een groot gedeelte der ekwipagiën was met de behandeling der veldstukken en het geweer geoefend en bleef tot den generalen aanval disponibel.

De korvet de Iris posteerde zich voor de negerij van Hatuwana. De Venus voor de negerij Kulor. De Zwaluw (koloniale korvet) tusschen Saparoua en Nussalaut. En eindelijk liet ik de Maria Reijgersbergen in de baai van Poorto stationeren, ten einde de twee voorname negerijen van Poorto en Haria, die zeer sterk verschansd waren, met deszelfs geschut te vernielen.

Intusschen organiseerde ik op Haroekoe drie divisiën, ieder van slechts 100 man, en embarkeerde dezelve op de kleine gewapende vaartuigen die ik aldaar had laten verzamelen, en gaf het kommando over deze expeditie aan den Majoor Meijer, die bevorens zee-officier geweest zijnde, zoo als mij voorkwam daar het best voor geschikt was.

Ik gaf aan deze officier order om bij de negerij Pelauw te landen en de zich aldaar verzamelde muitelingen te omsingelen, latende de Alfoeren van Ternate door de bosschen trekken. Deze manoeuvre gelukte volkomen en zonder eenige tegenweer van belang kregen de onzen over de 300 gevangenen, waarvan de Majoor Meijer er dadelijk vier en twintig der voornaamste belhamels op mijne order liet fusileren en al de overigen naar hunne respectieve negerijen terugzond.

Ik had order gegeven om het vervallen fortje Pelauw zoo veel mogelijk in staat van

bemanningen
veldkanonnen . voor de
algemene aanval beschikbaar

Porto

scheepde deze in

defensie te brengen en liet een vierde divisie van 100 man benevens 2 veldstukken van Amboina komen om aldaar post te vatten, ten einde eene onbelemmerde communicatie met de post van Haroekoe te houden.

Van Pelauw vertrok de flotille naar Halolieuw, eene groote versterkte negerij aan de noord-oost kant van het eiland van Haroukoe. De vijand wagte onze troepen niet af, maar vlugtte in de bosschen. De negerij werd verbrand en sterke detachementen gewapende burgers en Alfoeren over de gebergten gezonden om de negerij Aboro, aan de zuidkant van het eiland liggende, te vernielen.

wachtpost
vloot van kleine oorlogsschepen
Hulaliu
Aboru

De expeditie naar Haruku is uitvoeriger beschreven in het journaal dat D.G. Muller, adelborst der 1e klasse op de *Prins Frederik*, bijhield.

Journaal door adelborst 1e klasse D.G. Muller²

Woensdag 29 October 1817. De wind NW tot ZO, flauw, variabel, somtijds ZW. Ten 31²u maakte overal. Maakte klarigheid om een expeditie te doen tegens de muitelingen op Harouko en Saparoua met de barkas en labberlot. Gaven de zelve voor 14 dagen virtualij in. Debarqueerde in dezelve den Luit[enant] 2e klasse 't Hoofd, adelborst 1e klasse Droop en den ondergeteekende adelborst 1ste klasse D.G. Muller, onder hebbende 38 man, zijnde de Heer Hooft en ik op de barkas met een onderofficier en 20 man en de Heer Droop met een onderofficier en 16 man in de labberlot.

Donderdag 30 October 1817. Vertrokken des morgens te 7 uren. Passeerde des namidd[ags] ten 5 uren de hoek van Rosanive. Kwamen 's morgens in de Pass baai aan. Embarqueerde enige troepen en zeilde in gezelschap van 21 Ternaatsche, Tidoreesche en Amboneesche vaartuigen naar Harouka. Gaven om een zware regen bui des nagts een extra ransoen arak.

Saterdag den 1 November 1817. Losten onze ledige vaten en enige belemmerende virtualij in de Amboneesche schooner van den Overste Jacobson. Woonde een redevoering van de Heere Lenting ter gelegenheid van deeze expeditie bij. Ontfingen nadere instructie van Z[ijne] Excell[entie]. Gaven aan ieder man tot drie pakjes patronen en haalde 's avonds de geweren.

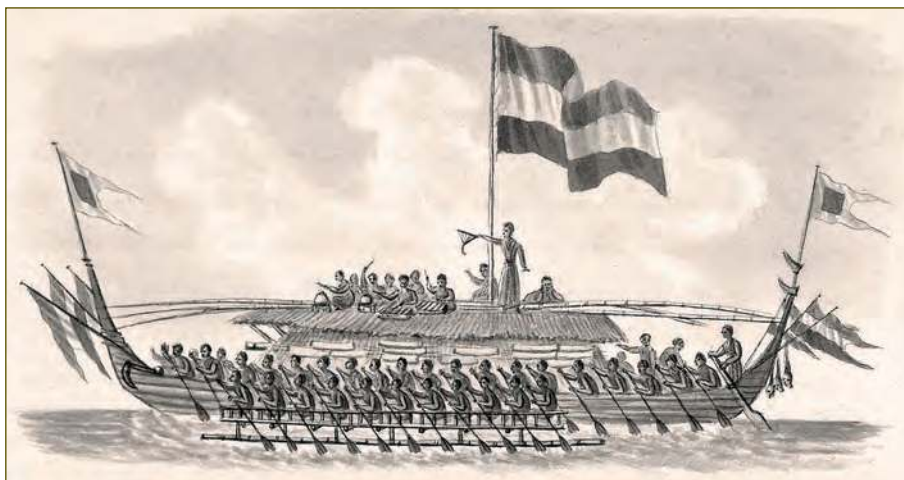
Zondag 2 November 1817. De Schout-bij-Nagt vertrokken naar Amboina. Embarqueerde de troupes. Vertrokken met 19 corracorras, 4 oranbaijen en onze twee sloepen onder de orders van den Majoor Meijer naar Cahilolo. Debarqueerde 2 der 3 divisieën en eenige Alfoeren. Dekte 't strand met de sloepen. Verbrandde de geheele negerij. Hier leggende Z.M. korvet Iris alsmede de Dispatch, zijnde een Eng[els] corvet gehuurd in Hollandsche dienst.

gaf sein tot opstaan .
toebereidselen
grote sloep . roeiboot
levensmiddelen . ontscheepte
H.P.N. 't Hooft, 2e luitenant-ter-zee op de *Admiraal Evertsen* .
J.H. Droop, adelborst 1e klasse op de *Prins Frederik*.
Nusaniwe . baai van Pas Baguala
scheepte in
Haruku
brandewijn

levensmiddelen . snel zeilschip
Ds. D. Lenting, legerpredikant
schout-bij-nacht A.A. Buijskes

troepen . kora-kora's
orembaaien . Kailolo
divisies . bestreek

Q.M.R. Ver Huell,
Ternataanse kora-kora.

om 3 uur . Pelau	Maandag 3 November 1817. Ten 3u des nagts vertrokken naar Pilauw met de 3e divisie om van de zeekant te attaqueeren. De 2 divisien overland gemarcheerd waren aldaar gearriveerd en hadden een witte vlag op het strand gezet alsmede een vijftig tal gevangenen genomen, waarvan er twee, in een lichte verdediging die zij ondernamen, gedood werden, en vermits weldra meerdere inwoonders met vrouwen en kinderen van het gebergte zich onderworpen, wierd besloten die negerij niet te verbranden, te meer wijl er een redelijk fortje bij ligt 't welk dezelve kan bestrijken. Wierden provisioneel alle gevangenen in de kerk, pagode en naaste huizen bewaard, komende gaande weg meer menschen van het gebergte afzakken, aangevoerd door de Amboinesche burgers welke hen zelve opzochten. Des nademiddags ten 3 uren heessen de vlag in het fortje genaamt Hoorn, 't welk vol met voetangels en wolfskuilen zijnde niet eer hadde kunnen opgeruimd worden. Om de inwooners evenwel enigsints voor hunne afvalligheid te straffen werd besloten de negerij 24 uren te plunderen. Zonde ten dien einde eenige manschap aan de wal om geiten en hoenders, die er in overvloed waren, te halen, welke alle beladen terug kwamen.
het blokhuis Hoorn kerk: van buurdorp Kariu . pagode: moskee van Pelau, met traditioneel pagode-dak	Des nademiddags de matrozen M. Borg en G. Lensveld met elkander dispuut hebbende vogten met de sabel, waardoor eerstgenoemde een kwetzuur aan den linkerarm ontving. Werd door den 3de chirurgijn Luderhoff verbonden en op deszelfs voordragt naar Z.M. schip Iris gezonden. Het Engelsch korvet the Dispatch bij ons ten anker.
valkuilen . eerder	Dingsdag 4 November 1817. Kwamen deze dag nog veele mannen, vrouwen en kinderen zich aan ons onderwerpen en in bewaring genomen. Wierd ook gevangen genomen de schoolmeester en verscheide andere hoofden der muitelingen. Waterde de barkas en sloep op nieuw en wierd door de Heer Hooft van 't voorgevallene rapport gedaen aan den Kapitein-ter-zee W.H. van Senden.
ruzie wonde	Woensdag 5 November 1817. Des middags om twee uren het getal der terug gekomen mannen tot 400 en daar boven aangegroeid zijnde, wierden alle mannen gebonden geleid nabij het fort, alwaar het volk van de 3 divisien in de wapenen staande 23 der schuldigen wierden uitgekozen en gefusileerd, na welke executien uit naam van Commissarissen Generaal door den Majoor Meijer aan alle inwoonders van Pilauw pardon wierd gegeven en weder aangesteld den oude radja welke bij het begin der rebellie naar Ambon gevlucht was, waarop zij alle plechtig gehoorzaamheid en trouw zwoeren, waarop zij naar hunne vrouwen en kinderen geleid wierden en de negerij weder betrokken. De lijken der geëxecuteerden waren op verzoek van de radja aan de familie toegestaan om te begraven. Het fort Hoorn verder opgeruimd en twee veldstukken op de muren geplaatst en bleef den Luit[enant] Richemond met de soldaten der 3e divisie hetzelfde bezetten tot er versterking van Ambon kwam. De 2 andere divisie[s] embarqueerde[n] des avonds weer.
Zijne Majesteits	Donderdag 6 November 1817. Met den dag vertrokken van Pileuw. Om 6u debarqueerde de troupes, zullende dezelve de negerij van de landkant aanvallen, en gingen met de korracorras, die gewapend waren, 1/3 mijl boven de negerij Ololeho een valsche attaque maken. Deede 4 schooten met de hauwitsen in het bosch als mede enige draaibasschoten door de korracorras en twee decharges van het volk uit de labberlot onder bevel van de Heer Droop gedebarqueerd. Rukte verder op bekomen order van den Majoor Meijer aan tot de negerij, welke ontruimd en door de troepen bezet was met verlies van een Ambonsch burger – deze wierd met krijgseer in de kerk aldaar begraven – en twee Alfouren gekwetst door enige verschole muitelingen, welke echter ongezien vluchtten, en wierpen het anker voor de vlaggestok waaraan de Holl[andsche] vlag woei. Wierd verders de negerij verbrand. Wierden voorts 500 Alfouren in de bergen gezonden om volk op te zoeken en tot de negerij Aborro door te dringen. Ten 1u ontfangen order en vertrokken met de sloepen en 2 kruisoranbaais naar Aborro om de Alfouren tot het overmeesteren der negerij de [helpende] hand te bieden. Ten ½ 6 uur aldaar gekomen vond de Heer Hooft het niet geraten de negerij te naderen met onze vaartuigen, wijl wij aldaar
W.H. van Senden, commandant van het linieschip <i>Prins Frederik</i>	
Pelau P. Latuconsina, regent van Pelau	
scheepten in 6 uur	
troepen . het dorp Hulaliu. kora-kora's . Hulaliu	
salvo's roeiboort verkregen	
Aboru . om 1 uur	
om half zes omdat	

geene Alfouren zagen, maar terug te keeren, gelastende aan de oranbaijs om ons hierin te volgen. Ten ½ 8 zagen de negerij in de brand. Vorderde door de tegenstroom zeer weinig, zo dat wij pas om 1u aankwamen te Ololeho. Gaven aan 't volk een extra ransoen arak om hunne vermoeidheid.

om half acht
1 uur . Hulaliu
brandewijn

Op 5 november werden te Pelau dus ruim twintig opstandelingen standrechtelijk geëxecuteerd. Q.M.R. Ver Huell treedt hierover in zijn reisverslag meer in detail.

Ver Huell, 'Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën' ³

Vierhonderd der inwoners waren nu teruggekomen; de schuldigsten of belhamels, waaronder de Schoolmeester, een halve Geestelijke tevens, die de godsdienstoefeningen in de negorijen waarneemt, waren nu reeds afzonderlijk opgesloten geworden. Alle deze Indianen werden in twee rijen geschaard; terwijl onze zee- en landmagt onder de wapens stond. De belhamels werden vóórgebragt; en de Majoor Meijer maakte met eene korte en krachtige aanspraak het volk bekend, dat men deze met den dood zoude straffen; en de schuldige hoop werd getiërceerd. Drieëntwintig kregen bevel om neder te knielen, te bidden, en werden dadelijk over hoop geschoten!

Na deze schrikbarende regtspleging, werd aan al de overige vergiffenis geschonken, mits zij op staanden voet bij al wat heilig was, zouden zweren, om voor altoos getrouw te blijven aan de Compagnie, of het Nederlandsch Gouvernement. Allen voldeden met eenen heiligen eerbied dadelijk aan dezen eisch. Zij werden even spoedig op vrije voeten gesteld.

Akelig was het gegil der vrouwen en kinderen, opgesloten in de Massiegit en kerk, toen de geweerschoten door de bosschen klonken. Zij waanden al de gevangenen mannen reeds omgekomen. De angst en droefheid veranderden echter in blijdschap, toen zij bijna allen vrij en onverlet zagen wederkeeren. De lijken der doodgeschoten muitelingen bleven tot het ondergaan der zon onbegraven liggen. De nabestaanden kregen toen, op voorbede van den weder aangestelden Radja, verlof, om dezelve weg te halen en ter aarde te bestellen.

J. Tehumahu, schoolmeester van Kariu en Hulaliu, tevens deelnemer aan de opstand.
raddraaiers

tot éénderde teruggebracht

massiegit: *mesjid*: moskee

Op 6 november werd het dorp Hulaliu bezet. Om vluchtelingen in het bos te achtervolgen werden geen geregelde troepen van Nederlandse militairen en Ambonse burgers ingezet, maar Ternataanse hulptroepen.

Van Doren, 'Thomas Matulesia' ⁴

Te Hoelalioe aan land komende, werd geen enkele inwoner gevonden, doch verder het gebergte indringende, werd de voorhoede aan beide zijden met klein geweer vuur begroet, zonder dat de onzen eenen enkelen muiter te zien kregen. Bij deze gelegenheid werd een aanvoerder der Ternataansche Alfoeren door eenen kogel in de borst zwaar getroffen.

Hierop drong de gansche massa Alfoeren, onder het lossen van eenige salvo's der geweren, het woud in, terwijl de muitelingen hals over kop, sauve qui peut, op de vlugt gingen.

De Ternataansche Alfoeren, die voorwaarts rukten, vonden verscheidene houten mikken in den grond geplant, waarop de muitelingen de trompen van hunnen geweren legden, om een vast schot te hebben, terwijl voor ieder mik een met bladeren bedekte kuil gegraven was en waarin scherpe borrans van bamboe geplant waren, zoodat twee Alfoeren, die in eenen dusdanigen kluit waren geloopt, zeer zwaar aan de voeten gewond werden.

redde wie zich redden kan

gevoekte stutten . geweerlopen

borang: voetangel

- 1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-02-24 12: Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan de koning (Willem I) inzake zijn verrichtingen in de Molukken, Ambon, 24 februari 1818.
- 2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-10-29: Journaal door adelborst 1e klasse D.G. Muller gehouden aan boord van het linesschip Prins Frederik, 29 oktober – 30 november 1817.
- 3 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Eerste deel. Haarlem: Vincent Loosjes, 1835, p. 217-219.
- 4 J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817*. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857, p. 94-95.

1.18 Onderwerping van Saparua

Nadat het eiland Haruku in zijn geheel onder controle was gebracht, werd Saparua onderworpen. De strijd begon op 8 november met een landing bij de dorpen Porto en Haria, onder dekking van kanonvuur vanaf het fregat *Maria Reijgersbergen*, onder commando van kapitein-ter-zee J. Groot. In de baai van Saparua lagen de linesschepen *Admiraal Evertsen* en *Nassau* klaar om de aanval op Tiouw op 9 november te ondersteunen.

***Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes*¹**

Eindelijk was de 9 November bepaald voor de algemeene aanval op Saparoua. 's Avonds van den 8e had de Kapitein Groot reeds de vijand uit de negerijen Haria en Porto met deszelfs geschut verdreven en door een sterk detachement uit deszelfs

bemanning **ekwipaadje de negerijen in brand laten steken.**

De Majoor Meijer vond dus bij de landing op Porto geen tegenstand en had tijd en gelegenheid om met deszelfs divisien militairen, versterkt door eene divisie matrozen van de Maria Reijgersbergen en 500 Ternaatsche Alfoeren, geregeld tegen de

ordelijk **voornaamste verschansingen der muitelingen op Tiouw te marcheren.**

Ingevolge mijne orders moest het gansche garnizoen van het fort Duurstede reeds 's morgens vroeg met 2 veldstukken een uitval doen, hebbende ik een sterk detachement van de ekwipaadje van de Nassau doen debarkeren en de negerij Tiouw van

ontschepen **die zijde aangevallen, zoodra men het vuur van den Majoor Meijer zoude kunnen hooren, hetwelk tegen 7 ure door den Kapt.-Luit[enant] Verhuell op de Evertsen**

op de hoogte stelde **opgemerkt zijnde, den voornoemden kommandant hiervan prevenieerde, waarop deze officier de vijandelijke verschansingen attakeerde. Inmiddels vuurden de linesschepen met al hun geschut door het bosch en over de bergen, om het aanrukken**

aanviel **ofte wel het vlugten der muitelingen zoo veel mogelijk te beletten.**

beschikkingen **De vijand raakte door al deze dispositien in de war en wierd van wederszijde te gelijk met de bajonet uit hunne verschansingen verdreven. De zaak was hier, zoo als ik mij voorgesteld had, beslissend. De negerij Tiouw stond in een oogenblik rondomme in den brand en in een uur tijds waren de muitelingen, die zich achter hunne zware muren veilig achten, uiteengedreven en de bosschen ingejaagd.**

verbinding **Tiouw ingenomen zijnde, was de communicatij van Porto met Saparoua geopend en**

onze troepen namen dien avond overal goede positiën [in].

Inmiddels zond de Kapitein Groot al de gewapende sloepen rondom het eiland, om al de Inlandsche vaartuigen, die zich op strand bevonden, te vernielen, ten einde het vlugten der muitelingen te beletten, bij welke gelegenheid reeds een van de hoofden derzelven door den Luit[enant] Veerman gevangen werd.

De landing en de beschietingen van Porto en Haria op 8 november hadden tot doel de invasie van Saparua door een troepenmacht op 9 november voor te bereiden.

Journal van het fregat Maria Reijgersbergen (kapitein-ter-zee J. Groot) ²

Zaterdag den 8e November 1817. De wind van het NO tot ZW. Variabel en stil. Ten 4 uren liet ik overal maken, de eerste en twee[de] divisie der landing en Amboinee-sche burgers tot de landing klaar maken en vervolgens in de chaloupen gaan. Met de b.b. zijde langs de wal leggende bracht ik aan die zijde de houwitscher boven de val-reep, met schroot geladen, omdat de distantie voor de grenaten en brandkogels te kort was om daarvan eenig effect te hebben. Ten half zeven uren stake de chaloupe van boord en roeijde met de korra-korra's gesamentlijk naar de wal onder vuur van het geschut van het fregat. De Inlanders schoote in het begin zeer sterk op de vaartuigen agter de zware verschansingen van daan, doch door het zwaar geschut verplicht zijnde om te moeten wijken kreegen de onze de gelegendheid om te landen, en zeer spoedig ware de beide negerijen in de brand en de verschansingen en wolfs kuilen vernietigd. Te agt uren was het vuur van het fregat niet meer noodzakelijk, doch zond noch eenige patronen naar de wal voor het musket vuur en een chaloup voor de gekwesten, welke bestonden in negen gekwesten matrozen, agt gekwesten Alvoeren en twee van hunne kapiteins gesneuveld.

Ten 11 uren kwame de vaartuigen weder aanboord, nadat alles was vernietigd.

Op 25 juni 1818 verscheen in de *Haarlemse Courant* een brief van een opvarende van de *Admiraal Evertsen* waarin verslag werd gedaan van de verovering van het zwaar versterkte dorp Tiouw. In het manuscript met zijn levensherinneringen vertelt Q.M.R. Ver Huell, destijds commandant van de *Admiraal Evertsen*, dat hij deze brief had geschreven

Q.M.R. Ver Huell, *Arrestatie van Philip Latumahina bij Paperu.*

het sein tot opstaan geven
sloepen
bakboord . houwitscher: een
kanon dat projectielen in een
kromme baan afvuurt

Porto en Haria

projectielen

Q.M.R. Ver Huell,
De verovering van Tiouw op 9 november 1817.

Tiouw werd vanuit het westen aangevallen door troepen die over de weg van Porto en Haria optrokken, en vanuit het oosten door troepen die een uitval vanuit fort Duurstede deden. Het linienschip *Admiraal Evertsen* ondersteunde de aanval met kanonnades. Op deze tekening is in Tiouw al een Nederlandse vlag gehesen.

en toegestuurd aan een vriend in Haarlem die hem onbedoeld ter inzage had gegeven aan de uitgever van de *Haarlemsche Courant*.

Opregte Donderdagsche Haarlemsche Courant van den 25 Junij. Ao. 1818³

HAARLEM den 24 Junij. Een particuliere brief, geschreven aan boord van een [der] Z.M. schepen van oorlog, welke hebben medegewerkt tot demping van den opstand op de eilanden van Haroeko en Saparoua, twee der Moluksche eilanden, vermeldt dienaangaande de navolgende bijzonderheden.

J. Sloterdijk pleegde bij
aankomst van Buijskes op 30
september 1817 zelfmoord;
J.W. van Rijn, eerste officier op de
Nassau, kreeg het commando.

vuren

schelptrompetten

‘Weldra kwam ook Z.M. schip van oorlog Nassau, gecommandeerd (na het overlijden van den kapitein ter zee J. Sloterdijk) door den luitenant van Rijn, in de baai van Saparoua en alstoen zeilde het fregat Maria [Reijgersbergen], kap[itein] Groot, naar den westkant van het eiland, ten einde zich voor de versterkte negerijen van Porto en Haria te posteren en dezelve te vernielen. Des avonds liet de Maria het anker vallen en met het aanbreken van den dag opende zij haar vuur. Toen zich het schieten uit het klein geweer, bij de landing, deed horen, liet men voor Saparoua het grof geschut op de vijandelijke verschanzingen spelen en deed men uit het fort een uitval, ten einde de aandacht der rebellen aftewenden en alzoo kapitein Groot in zijnen aanval te ondersteunen; met dat gewenscht gevolg, dat verscheidene opstandelingen, welke reeds op weg naar Porto waren, terug keerden. Weldra zag men van den kant van Porto eene zware rook opgaan en des avonds hoorde men van de Maria twee kanonschoten en zag men vier vuurpijlen opstijgen, ten teeken dat de aanval met een gewenscht gevolg bekroond was geworden. Des nachts hoorde men de alarmkreet van de rebellen en het geluid hunner horens in de bosschen.

Den 9 November, des nachts ten 12 uren, bekwam men in de baai bericht van de Maria, dat het eiland Haroeko door de troepen en matrozen van Z.M. Schip van oorlog Prins Fredrik, onder bevel van den majoor Meijer, was vermeesterd; dat de majoor (welke van genoemd eiland naar Porto overstak, om aldaar onder bedekking van de Maria te landen) den volgenden ochtend ten vijf uren met zijn divisie zoude opmarscheren om de versterkte negerij Tiouw, gelegen aan de baai, onder het vuur der schepen en van het fort, aan te vallen; met aanwijzing om, zoo dra men de na-

Q.M.R. Ver Huell,
*Ontscheping na de verovering van
Tiouw van Alfoerse hulptroepen
op het strand bij Wai Sisil.*

dering van den majoor vernam, een uitval te doen op de sterkten, ter blokkade van het fort dienende, dezelve te vermeesteren en zich alzoo met de collonne van den majoor te vereenigen. Het nodige werd voor den uitval gereed gemaakt. Het bevel van de divisie Evertzen werd aan den luitenant 't Hoofd opgedragen; men voorzag dezelve van een vaandel en veldstukken, en de bewaring van het fort werd aan den luitenant Anemaet opgedragen. Voor den dageraad was alles in gereedheid en ten vijf uren hoorde men de kannonnade van de Maria, ter dekking van de landing van den majoor Meijer op Porto, waarop de oorlogschepen voor het fort mede dadelijk vuur gaven, ten einde de rebellen aldaar bijeen te houden. Niettegenstaande men ten half zeven nog niets van den majoor vernam, begreep men echter dat hij niet ver meer af konde zijn, weshalve de uitval als toen dadelijk ondernomen werd. De collonnen geraakten in beweging en werden al spoedig door een hevig vuur des vijands begroet. Kapitein Lisnet beantwoordde hetzelfde, zoo met veldgeschut, als met klein geweer en drong door, onder het slaan van den stormmarsch, met dat gelukkig gevolg, dat, juist toen men den stormmarsch van den majoor Meijer, welke op Tiouw aanviel, vernam, de vijanden hunne sterkten verlieten en over de bergen, onder het schrootvuur van de Nassau, de vlugt namen. Weldra zag men onze Jantjes langs het strand tirailieren; de negerij werd vermeesterd en stond al spoedig in ligte laaije vlam, en de beide collonnen vereenigden zich met elkanderen.

Bij het beschouwen der vijandelijke sterkten kon men zich niet genoeg over derzelver aanleg verwonderen. De muren waren van scherpe koraalsteen, 12 à 14 voeten dik, 5 voet hoog, van buiten en van binnen met zware balken geschoord. Geen dertigponder konde door dezelve henen boren. Van gewerschot tot gewerschot waren traversen aangelegd, om zich al retirerende te kunnen weren en van voren waren de muren door wolfskuilen gedekt, waarin scherp gepunte bamboezen bevestigd waren, terwijl de grond met voetangels als bezaaid was, waar door verscheidene der onzen gekwetst werden, als onder andere de dappere luitenant 't Hoofd; de kwetzuur belette hem echter niet om voorwaarts te rukken. De sterkten werden met de bajonet veroverd. De bootman van de Evertzen, Heers, welke het vaandel droeg, sprong op den muur, terwijl de luitenant van de infanterie, Frisschart, aan zijne zijde sneuvelde.'

Na de verovering van Porto, Haria, Tiouw en Saparua werden contacten gelegd met hoofden en andere inwoners die zich bereid verklaarden het herstel van het Nederlandse gezag te aanvaarden.

Journal door de luitenant-ter-zee 2e klasse J.Jzn. Boelen ⁴

Dingsdag den 11de November 1817. (...) Om 8 ¼ uur zagen enig volk met drie witte vlaggen op het strand komen. Wij zonden eene orang baai en lieten zeggen dat den Kap[itein] weldraa in persoon bij hun zoude zijn. Zonden de groote chaloep en orang baai met de eerste divisie der landing compagnie om bij het onderhandelen te waken. Daarna begaf den Kap[itein], den loots Christiaansche en den on[dergetekende] B[oe]len zich naar de wal. Wij vonden er circa 45 mannen, enig[e] vrouwen en kinderen bij de oude radja van Porto, zijn zoon en den schoolmeester. De geweeren, die zij reeds in den beginnen hadden afgeschoten, gaven zij alle over, benevens enige kleewans, krissen, pieken en ander moord geweren. Vervolgen ondervroegen wij allen een voor een, bijzonder de radja, zijn zoon en de schoolmeester, welke laatste ons ene lijst gaf van de belhamels bij het oproer en andere ongehoorde handelwijze tegens het Gouvernement. Verder arresteerde 4 man die ons enigzints suspekt voor kwamen en zonden dezelve naar boord. Vernamen verders dat de nog overige van de negerij Porto zich thans in de bergen ophield en [dat] zij die tot vreedden zoude bewegen. Gaven hun intuschen verlof om geweldig te kunnen ageren. Vernamen ver-

H.P.N. 't Hooft, 2e luitenant-ter-zee op de *Admiraal Evertsen*.
A. Anemaet, 1e luitenant-ter-zee op de *Admiraal Evertsen*.

Kapitein der infanterie Ph.A. Lisnet, commandant van het fort Duurstede.

gewone soldaten of matrozen in verspreide gevechtsorde vuren

dwarsmuren . terugtrekkende

W. Heers, bootmansmaat op de *Admiraal Evertsen*.
C. Frissart, 1e luitenant der infanterie.

kwart over acht

Commandant van fregat *Maria Reijgersbergen*, J. Groot.

W.P. Nanlohi, oud-regent van Porto.
klewangs . moordwapens

verdacht

toestemming om met toepassing van geweld op te treden

hoofdstuk	ders dat den kap[itein] Tomas Matulezia zich thans in het gebergte van Haria met nog 230 man ophield, dat het volk van die negerij Haria hem als nog meest allen bleven aan hangen. Alles naar behoren onderzocht zijnde, namen alle de manschappen en kinderen op en schreven hunne namen. Lieten een capittel uit de Bijbel lezen door de schoolmeester en vroegen van alle den eed van getrouwheid voor het Hollandsche Gouvernement, waarna hun wederom verlof gaven om hunne hutten te bouwen, te werken en te vissen als in de voorgaande tijden, mits zij zouden eerst alle gemaakte borstweringen omwerpen en alle voetangels uit trekken, waarna wederom naar boord vertrokken.
onmiddellijk	Nauwlijk[s] hadden wij het schip betreden, of men riep van de wal dat wij ten eerste hulp zouden zenden. Ik begaf mij ogenbliklijk met eene gewapende chaloep naar de wal en rukte met 14 gewapende manschappen in het bos. Er waaren 6 man met geweer gewapend van het gebergte gekomen, welke aan de inwoonder[s] van de negerij Porto op last van den kapt. Tomas Matulezia kwam zeggen dat wanneer zij niet ten spoedigste de Hol[landers] verlieten en naar hem te rug keerden, hij kap[itein] met al zijn volk zoude komen en hun zonder onderscheid vermoorden. Na de vijand verjaagd te hebben, vertrok ik wederom aan boord met den radja en schoolmeester van de negerij. Wij gaven hun 4 geweeren, 1 donderbuks en 220 patronen tot hunne diffintsie, en ontsloegen de 4 manschappen welke van de wal gebracht in arrest genomen waren, zijnde drie Amboijnesche burgers[,] op het eil[and] Ceram om handel te drijven zijnde door den vijand met het oproer naar hier in arrest gezonden.
defensie, verdediging	
detentie	

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-02-24 12: Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan de koning (Willem I) inzake zijn verrichtingen in de Molukken, Ambon, 24 februari 1818.

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-01-08: Journaal van het fregat *Maria Reijgersbergen*, 8 januari 1817 – 25 augustus 1819, gehouden door de commandant kapitein-ter-zee J. Groot.

3 *Opregte Donderdagsche Haarlemsche Courant* van den 25 Junij. Ao. 1818 No. 76.

4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1815-09-09: Journaal door de luitenant-ter-zee 2e klasse J.Jzn. Boelen gehouden aan boord van het fregat *Maria Reijgersbergen*, 9 september 1815 – 10 augustus 1819.

1.19 Beslissing bij Ulat Ouw

Na de verovering van Tiouw op 9 november liet majoor Meijer in de vroege morgen van 10 november een legermacht van 400 militairen en 150 man Ternataanse en Tidorese hulp-troepen oprukken naar de negorij Siri-Sori. Hieraan nam ook een detachement matrozen van de *Admiraal Evertsen* onder leiding van luitenant H.P.N. 't Hooft deel.

Journal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft ¹

Om 9 uur kwamen wij bij de negerij en rukte met de stormmarsch dezelve binnen. In een oogenblik waaren al hunne verschanzingen ingenoomen zonder een man van ons verloren nog gewond te hebben. De confusie was bij hun algemeen. Ook hadden zij ons zoo schielijk niet gewagt en weinig op ons geschooten. Bij de kerk van Sirrij-Sorrij komende (welke zeker een der netste is die ik in Indiën heb gezien) werd halt gehouden. In de kerk stond eene gedekte tafel, waarop eenige wijn en borden.

verwarring

Kennelijk wilde men een avondmaalsdienst houden.

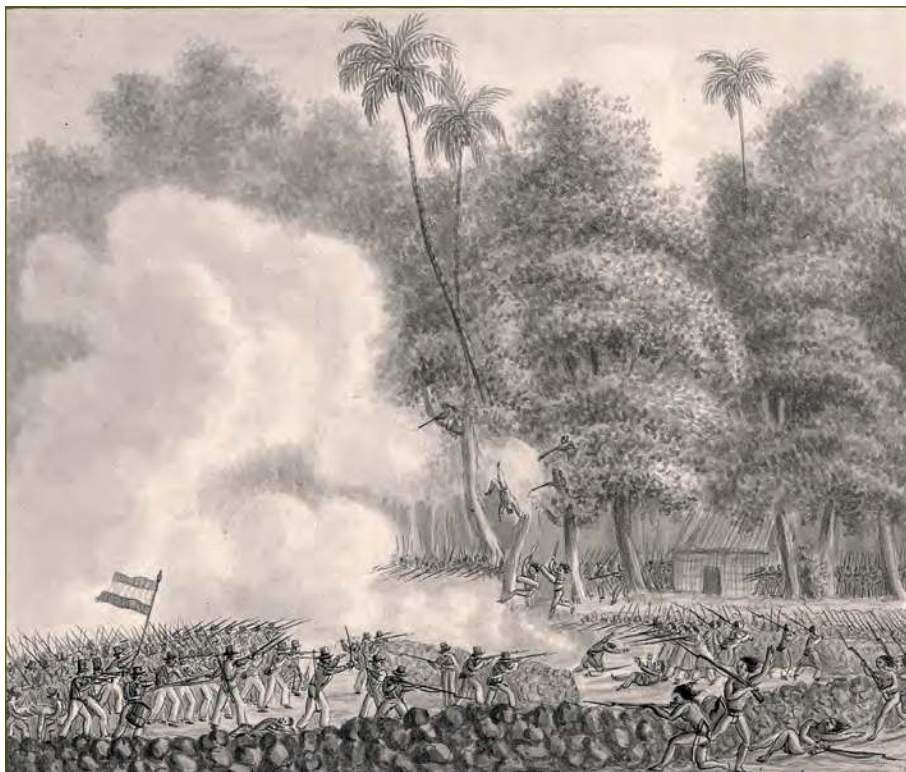
Met de val van Siri-Sori leek de strijd gestreden. Op 11 november bleek dit echter nog niet het geval.

Journal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft ²

Den 11e des morgens generaal appèl en tot 9 uren niets voorgevallen, toen 4 à 5 van onze manschappen, die de kant van de hoek van Ouw hadden opgelopen, muitelingen hadden gezien, welke op hen hadden geschooten. Den Luitenant Richemont werd oogenbliklijk met een detachement van 50 man derwaards gezonden, doch kwam na verloop van anderhalf uur [terug], hebbende een geblesseerde Javaan en meldende dat hij door de overmagt der muitelingen, en omdat de Javaanen niet voorwaards wilden, genoodzaakt was geworden te retourneeren. Den Majoor Meijer liet appèl slaan en om 11 uur gingen wij met 118 man, de officieren daar onder begrepen (zijnde den Majoor Meijer, Kapitein Krieger, Kapitein Brouwer, Luit[enant] Richemont en den ondergetekende) op marsch. Bij de eerste muur van de negerij Oelat komende begon het vuur van den vijand reeds. De stormmarsch werd dadelijk geslagen en geblaazen. Den L[uitenant] Richemont werd zwaar gewond, insgelijks den matroos Ten Dam, en daar de negerij Sirrij-Sorrij niet ver van daar was daar heen getransporteerd. Den Kapitein Krieger kreeg een schampschot aan de

P.F. Vermeulen Krieger, kapitein der infanterie . W. Brouwer, kapitein-ingenieur . P. Richemont, 1e luitenant der infanterie.

P. ten Dam, matroos 1e klasse op de *Admiraal Evertsen*.

Q.M.R. Ver Huell,
Bestorming van de verschanste negorijen Ulat en Ouw (Saparua).

Ver Huell werkte een schets-tekening van luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft uit die in dit gevecht een detachement van de *Admiraal Evertsen* commandeerde.

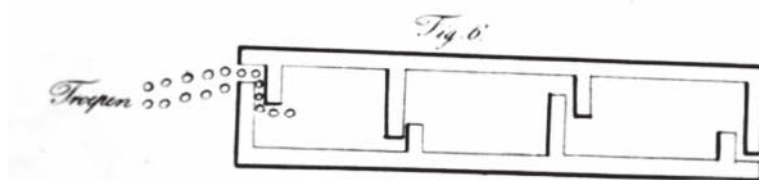
	linkerborst, welk hem niet belette voorwaards te gaan. In minder dan een half uur waren wij 8 steene en eene van klapperboomen gemaakte verschaningen van hun gepasseerd en bevonden ons aan het einden van de negerij Ouw onder eene loots, waar een groote en twee kleine orangbaaijen waaren. De muitelingen omsingelden ons toen van alle kanten. Wij konden niet verder, daar wij tegen het gebergte stuitten. Zij maakten een groot geschreeuw, dansende met hunne klewangs en schilden over den weg. Er bleef ons niets over dan agter eene muur bij de loots post te vatten en ons daar staande te houden, daar er volkome geene retraite was zonder ons alle opteofferen. Er werd een prauwtje, welke bij de loots was, met drie man naar Sirrij-Sorrij geëxpédieerd om de corra-corra's spoedig te doen koomen. De muitelingen liepen ver op strand en wilde daarop schieten, doch werden door ons verjaagd. Om 2 uur werd den Majoor Meijer zwaar in den hals gewond. Zeker kwam de kogel uit een der boomen van de hoek van Ouw. Continueel kreegen wij geblesseerden, tot dat het ons eindelijk gelukte dat den Kapitein der genie Brouwer de huizen op het gebergte in den brand stak en dat ik de negerij Ouw aan het branden kreeg, hetgeen hun vuur veel deed zwijgen en hun ver van ons verwijderen. Tegen 3 uur kwamen 3 Tidoreesche corra-corra's en den Luitenant Armand met een kistje patroonen. Niets was ons van grooter dienst, want de onze waren op eenige weinige na verschooten. [Wij] hadden bij deeze affaire 3 dooden, waaronder den Luitenant Richemont, die aan zijne wonden gestorven was, [en] 15 geblesseerden, waaronder den Majoor Meijer.
mogelijkheid tot aftocht	
gestuurd	
voortdurend	Met zonnen ondergang staken wij de loots en de orangbaaien in den brand en vatte post agter eene muur aan strand. Zette 21 dubbelde voorposten uit. Staken de vuren van het bivouaq op en deede alle halve uren patrouille. Van tijd tot tijd werd een schot gedaan. De muitelingen moeten zeker gebrek aan amunitie op het laatst gehad hebben, daar zij ons met steenen begonnen te gooijen. Ook was het mogelijk eene krijgslist.
A.Th. Armand, 1e luitenant der infanterie. Majoor J.A. Meijer overleed op 16 januari 1818 te Ambon eveneens aan zijn verwondingen.	Des avonds om 9 uur kwam den Kapitein Geselschap met een detachement van 100 man en den Luitenant-ter-zee Heldewier Vignon. 70 man nam hij weder mede naar de negerij Sirrij-Sorrij. Den Kapitein Brouwer ging mede derwaards met den Luitenant Armand om aldaar post te vatten. Des avonds was den Kapitein Krieger wat pijnlijk, doch anders wel.
stookten	Den 12e met het aanbreken van den dag werd de negerij Oelat verbrand. De muitelingen deeden wel nog eenige schooten, maar werden schielijk tot zwijgen gebragt.
H.L. Geselschap, kapitein der infanterie . G.A.C. Heldewier-Vignon, 1e luitenant-ter-zee op de Nassau.	
	Meijer had kunnen weten dat hij lichtvaardig handelde door met een klein detachement en een geringe hoeveelheid munitie op te trekken naar Ulat en Ouw, want de commandant van het fregat <i>Maria Reijgersbergen</i>, J. Groot, had hem op 9 november gewaarschuwd.
terugtrekken . Siri-Sori . Ulat Ouwaarschuwde aftocht	<i>Journal van het fregat Maria Reijgersbergen (kapitein-ter-zee J. Groot)</i> ³ Voor het vertrek van den Majoor Meijer had ik ZijnEde[le] geïnformeert dat ik informatie had bekomen dat de rebelle, ingeval zij bij Tiouw wierde geslagen, zich zoude retireeren op Soora Soori en van daar op Hoela Oud, dat deeze negerijen zeer zwaar waren verschanst en dat de rebelle daar het uiterste zoude wagen, zoo dat ik ZijnEde[le] prevenieerde van daar niet na toe tegaan dan met de geheele [leger]magt, en dat het fort daarom altijd bezet zoude blijven door het volk der schepen en dus altijd tot een punt van noodzakelijkheid zoude blijve ingeval van een retraite.

Vermeulen Krieger publiceerde op basis van zijn ervaringen als militair in Indië in 1829 een boekje over guerillatechnieken in Oost-Indië waarin het gevecht bij Ulat en Ouw ook aan de orde kwam.

*Vermeulen Krieger, 'Oost-Indische oorlogen'*⁴

De muitelingen in de Moluksche eilanden hebben nog eene andere soort van verschansingen, welke echter niet tot bewaarplaatsen van het eene of andere dienen, maar alleen zijn daargesteld, om den vijand aftewachten, het hoofd te bieden en tevens om voor het gevaar der kogels van alle kanten gedekt en beschut te zijn. Hiertoe bedienen zij zich gewoonlijk van zeekoraal of kalksteen, welke in die gewesten, allerwege, aan het strand overvloedig voor handen zijn, en waarvan zij dubbele muren van 6 à 7 voeten hoogte en 3 à 4 voeten dikte optrekken, verbeeldende van binnen eene straat van 20 à 30 voeten breed, in welke zij, op 50 tot 60 schreden afstands twee dwarsmuren van dezelfde hoogte en dikte opwerpen, welke hun, van alle zijden, tot borstwering dienstig zijn.

Om nu uit de eene in de andere te kunnen komen, laten zij in deze dwarsmuren eene kleine ruimte over, waar zij echter niet dan man voor man kunnen door gaan.

Deze muren zijn volgens figuur VI aangelegd. Tusschen en achter deze muren bevinden zich voornamelijk al diegenen, welke van schietgeweren voorzien zijn. Bij het naderen van dergelijke verschansingen, ziet of hoort men hoegenaamd geen mensch; alleen bij het aanleggen hunner geweren ontdekt men over de muren de hoofden en trompen, en bekomt eene onaangename verrassing hunner welgerigte kogels. Op deze wijze vervaardigen zij, ter plaatse, welke zij tot verdedigingspunt gekozen hebben, eene menigte dezer muren. Derzelver aanleg is van onderscheiden gedaante, rond en vierkant, doch meest altijd langwerpig. De ondervinding heeft den schrijver overtuigd, dat deze soort van verschansingen het moeilijkst te bemagtigen is, hoofdzakelijk wegens derzelver smallen ingang, welke den aanval zeer bezwaarlijk en het bresschieten ondoenlijk maakt; voorts doordien de muitelingen, welke zich daarin bevinden, voor het gevaar der kogels van alle kanten gedekt zijn, waarbij eindelijk nog komt de aangeborene ligchamelijke vlugheid van deze natie, welke hen, over de muren, van de eene in de andere verschansing doet springen, hen derhalve langer in massa bij elkanderen houdt, en den langzaam indringenden vijand, die hen niet zoo spoedig kan vervolgen, eenen langdurigen en zeer nadeeligen tegenstand doet ondervinden, gelijk den schrijver volkomen gebleken is, daar hij bij de overmeestering van eenige dier verschansingen, in den tijd van een uur het verlies van twee brave officieren (majoor Meijer en 1e luitenant Richemont) benevens twee en veertig manschappen, zoo dooden als geblesseerden, te betreuren had (Sapperoia, Auw en Oulat, den 11 November 1817).

geweerlopen

overmeesteren

dit volk

moedige

Saparua, Ouw en Ulat

In de nacht van 11 op 12 november kreeg commandant J. Groot van de *Maria Reijgersbergen* bericht over de netelige situatie waarin de troepen bij Ulat en Ouw verkeerden. Hij voer onmiddellijk met twee vaartuigen van de baai van Haria naar de baai van Saparua. Daar vernam hij dat Vermeulen Krieger had standgehouden, dat de voornaamste leiders van de opstand intussen waren gearresteerd en dat de bevolking van Saparua en Nusalaut

zich bereid toonde om zich aan het Nederlandse gezag te onderwerpen. De opstand was voorbij.

*Journal van het fregat Maria Reijgersbergen (kapitein-ter-zee J. Groot)*⁵

0.00 - 04.00 uur
Ver Huell
Siri-Sori Ulat en Ouw

naar

Woensdag den 12e November 1817. De wind Zuidelijk en stil. In de hondewagt een kruis orangbaaij aanboord met een brief van den Kapit[ein]-Luit[enant] Verheul, mij rapporteerende dat den Majoor Meijer de negerij van Sirra-Sorri en Hoela Oud had geattaqueerd en bij de attacque van de laatste de Majoor Meijer zwaar was gewond geworden en aanboord van de Adm[iraal] Evertze gebragt, en dat zijne troepe door de Inlanders waren ingesloten, maar dat den Kapit[ein] Krieger zich noch staande hield. Ik liet dadelijk twee gewapende vaartuigen klaar maken, waarmede ik in persoon na Saparoua vertrok, om ware het mogelijk den Kapit[ein] Krieger adsistentie te geven of met den Invanterie Kapit[ein] Gezelschap middelen te beramen, die het beste zoude kunnen dienen om de rebelle te overmeesteren.

namelijk

Paulus Tiahahu, *kapitan* .
Christina Martha Tiahahu . J.N.
Hehanussa, regent van Titawai.
een ligplaats was toegewezen

Paulus Tiahahu, Christina Martha Tiahahu en J.N. Hehanussa
werden op 13 november op
Nusalaut gearresteerd.
Jean Lubbert van den Berg

's Morgens ten half zeven uren arriveerde ik aan boord de Adm[iraal] Evertze, waar mij door den Kapitein-Luitenant Verheul wierd gerapporteerd: dat den Kapitein Krieger de rebelle uit een had gejaagd; dat zij door gebrek aan ammunitie het laatst met steenen hadde geworpen en eindelijk gevlugt waren; dat den Kapitein Krieger zich in de gepasseerde nacht zich in de verschansde muren van de rebelle had opgehouden en met den dag de negerij Hoela Oud in brand had laten steken, en Kapit[ein] Gezelschap gisteren avond met zijn divisie tot adsistentie was opgemarcheerd; dat eindelijk door het stand houden van den Kapit[ein] Krieger de overwinning volkomen was en de voornaamste opperhoofde reeds waren gevat, als Thomas Mattelesia, hoofd der rebelle, twee gebroeders Reebok, Philip Latumahina, Jacob Sahetapij, opper schoolmeester te Saparoua, een kapitein van Nousalout die zijn dochter tot wapendrager heeft, en de radja van Titawaij.

Ook ontving ik een brief van den Kapit[ein]-Luit[enant] Duval, commandant van de Zwaluw, welke voor Nousalout was geposteerd, dat de bewoonders zich aan het Gouvernement onderwierpen, dat zij enkel daar mede hadde gewagt tot dat die van Saparoua hun eiland hadde verlaten. Bij de ontvangst deezes had ik order gegeven om de drie laatste personen te doen arresteeren. Van alle kante kwame de inwoonders nu met witte vlagge, om vrede en onderwerping verzoekende, en een groot gedeelte van de Amboineesche burgers met de Tidoreesche en Ternataansche Alvoeren wierde gebruikt om de inwoonders uit het gebergte te halen, waar door ook het kind van de vermoorde Resident Van den Berg ook mij gebragt wierd.

1 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1816-01-08: Journal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het linieschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816 – 21 april 1819, sub *Aantekeningen over Amboina en over den Molukschen opstand*.

2 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1816-12-01: Journal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het linieschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816 – 21 april 1819, sub *Aantekeningen over Amboina en over den Molukschen opstand*.

3 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-01-08: Journal van het fregat Maria Reijgersbergen, 8 januari 1817 – 25 augustus 1819, gehouden door de commandant kapitein-ter-zee J. Groot.

4 P.F. Vermeulen Krieger, *Oost-Indische oorlogen, of listen, hinderlagen en verdedigings-wijze der inlandsche volkeren, waargenomen in de onderscheidene oorlogen op de Moluksche eilanden, Cheribonsche, Bantamsche en Malakkasche landen; in de jaren 1817, 1818, 1819 en 1820. Ten dienste der officieren en onder-officieren, dienstdoende in de Indische armee*. Breda: Broese & Comp., 1829, p. 72-75.

5 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-01-08: Journal van het fregat Maria Reijgersbergen, 8 januari 1817–25 augustus 1819, gehouden door commandant kapitein-ter-zee J. Groot.

1.20 Tuchtiging van Seram

Nadat de opstand was neergeslagen, werden op Hitu, Haruku, Saparua en Nusalaut militaire posten opgericht om te voorkomen dat de opstandelingen zich zouden hergroeperen. Vervolgens verzamelden het fregat *Maria Reijgersbergen*, de korvetten *Iris* en *Venus*, de koopvaarder *Dispatch*, twee sloepen van de *Admiraal Evertsen* en de Ternataanse en Tidorese kora-kora's zich voor de kust van Hila om over te steken naar de baai van Piru. De expeditie begon op 1 december 1817 en nam vier dagen in beslag.

*Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes*¹

Er bleef nu nog over om de inwoners der negorijen langs de zuidkust van Ceram gelegen te straffen, zoo voor de hulp die zij aan de muitelingen hadden gegeven, als voor de door hun gepleegde gruwelijke moorden aan de Europeesche gevangenen, die bij gelegenheid der mislukte expeditie onder den Majoor Beetjes in handen der muitelingen waren gevallen, en aan de bezetting van Loehoe en verdere Christen ingezetenen van die negorij. En eindelijk omdat hunne regenten niet waren opgekomen om aan het nieuw aangekomen Nederlandsch bestuur hunnen verschuldigten eerbied en onderwerping te betoonen, alsmede om bij die gelegenheid den eed van trouw aan het zelve te doen, zoo als zulks altijd gebruikelijk geweest is en mij ook zeer noodzakelijk voorkomt.

Daar het seizoen reeds zoo verre verlopen was, dat men dagelijks slecht weder uit het zuiden te verwachten had, moest dus eene expeditie op de zuidkust van Ceram ten spoedigste voortgang hebben en uitgevoerd worden, waarom ik dan drie divisien van gewapende vaartuigen organiseerde, die op drie onderscheiden punten langs de kust te gelijker tijd konden ageren. Het hernemen van het fort te Loehoe was het voornaamste gedeelte dezer expeditie, en de uitvoering daarvan had ik den Kapitein Groot en den Kapitein (nu Majoor) Van Driel opgedragen.

Fort Overburg

Een groot aantal muitelingen, bij onze eerste expeditie op de kust van Hitoe naar Ceram gevlugt, benevens vele ingezetenen van de daar tegenover leggende groote negorijen Piroe, Tanono en Caijbobo hadden zich te Loehoe genesteld en wierden aangevoerd door het beruchte hoofd Oeloepaha genaamd. Dezelve wachtten de onzen moedig af. Dan de *Maria Rijgersbergen* op een pistoolschot van de klippen geankerd zijnde en de landing van onze gewapende manschappen dus zeer goed kunnende dekken, was de zaak spoedig beslist. De vijand vlugtte overal de bosschen in.

Tanunu

De twee andere divisien vernielden binnen den tijd van drie dagen alle de negorijen langs de kust tot Tamilouw toe, benevens alle de vaartuigen die zich op strand bevonden.

De opstandelingen die bij de verovering van Luhu waren ontkomen, werden in de daarop volgende weken opgejaagd door hulptroepen die op de eilanden Manipa en Buano werden geworven en bewapend. Ulupala werd twee maanden later in Piru gearresteerd, ter dood veroordeeld en op 20 februari 1818 opgehangen.

Intussen bleek uit verschillende getuigenissen dat de opstand niet alleen steun had gekregen van de kustdorpen op West- en Midden-Seram, maar ook van kustdorpen op Oost-Seram zoals Kelibon, Kwamar en Kilmuri, die over hun eigen handelsnetwerken beschikten en de kruidnagelvoorraden van Saparua op Bali en Lombok hadden verhandeld voor wapens en kruit.

J.B.J. van Doren, *Fort Overburg*
en het dorp Loehoe, Hoamoal
 (ca. 1836) . E. Goupil,
Waru-waru, dorp op de kust van
Oost-Seram (ca. 1840)

Verslag van Risakotta, onderwijzer van Porto²

Op 28 augustus kwam te Haria een Seramse orembaai van Kelibon met kruit, en toen zij naar huis gingen gaf Thomas Matulesia hun kruidnagelen om die te gaan ruilen tegen kruit.

Op 8 september kwam te Haria een orembaai met Serammers van Kwamar met kruit, en toen zij naar huis gingen gaf Thomas Matulesia hun kruidnagelen om die te gaan ruilen tegen kruit.

Op 16 september kwam te Haria een Seramse orembaai met lieden van Kilmuri met kruit, en toen zij naar huis gingen gaf Thomas Matulesia hun kruidnagelen om die te gaan ruilen tegen kruit. Op 20 september gebeurde hetzelfde.

Op 22 september bracht een schipper van Kilmuri, Batuluhi genaamd, een brief over aan de radja van Keliluhu, en een ander bracht een brief over aan de radja van Ondor.

Op 23 september kwamen Alfoeren van Amahei, de Elpaputih-baai en Sépa om te gaan vechten op Haruku.

Op 25 september kwam te Haria een orembaai met Serammers van Kilmuri met kruit. Toen zij huiswaarts keerden gaf Thomas Matulesia hun kruidnagelen om die te gaan ruilen tegen kruit en gaf hun een brief om die te bezorgen te Ternate.

Op 27 september kwam te Haria een Seramse orembaai met lieden van Kilmuri kruit brengen, en toen zij naar huis gingen gaf Thomas Matulesia hun kruidnagelen om die te gaan ruilen tegen kruit. Hetzelfde gebeurde op 2 oktober.

Op 3 oktober, ongeveer zeven uur 's morgens, kwam een orembaai met Serammers van Kilmuri te Haria met kruit, en ongeveer zeven uur 's avonds kwamen te Haria twee Seramse orembaaien van Werinama met kruit. Bij hun thuisreis gaf Thomas Matulesia hun kruidnagelen mee. Om ongeveer elf uur kwam de radja van Ondor te Haria met een orembaai en bracht kruit mee en bij zijn vertrek gaf Thomas Matulesia hem kruidnagelen mee en een brief voor de vorst van Bali. Ook gingen twee islamitische burgers mee.

Op 13 oktober kwam te Haria een Seramse orembaai met lieden van Selor, en toen zij naar huis gingen gaf Thomas Matulesia hun kruidnagelen om die te gaan ruilen tegen kruit.

Op 19 oktober kwam te Haria een orembaai van Hitu met twee soldaten die bij de Compagnie waren gedeserteerd om aan de zijde van de opstandelingen te vechten. De ene, iemand van Haria, heet Matheus Ruhulesin; de ander, iemand van Porto, heet Jacob Wattimurij. Beiden zijn hier gebleven en hebben Thomas Matulesia om wapens verzocht. Zij berichtten dat achttien kora-koras van Ternate op Ambon waren aangekomen.

Buijskes nam alsnog maatregelen tegen de handelaren op Oost-Seram.

*Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes*³

Uit de verschillende verklaringen en uit de verhooren van eenige gevangenen was mij gebleken dat de ingezetenen van de oostelijkste negorijen van Ceram gedurende den opstand de mitelingen van buskruid hadden voorzien, en wel in ruiling tegen de nagelen die zij in 's Gouvernements pakhuys in het fort Duurstede hadden buit gemaakt, bedragen hebbende c.c. 10/m ponden. Ook was ik in het zekere onder- rigt, dat die Cerammers beloofd hadden tegen eene gedeeltelijk reeds op rekening ontvangene hoeveelheid nagelen meerder ammunitie op Balij [en] Lomboek te gaan verruilen en daarmede bij het doorkomen van den westmousson te zullen terug keeren.

circa 10.000

Ik vond deze ontdekking van zóó veel aanbelang, dat ik dezelve aan Zijne Excel- lentie den Heere Gouverneur Generaal bij eerst voorkomende scheepsgelegenheid mededeelde en Zijne Excellentie voorstelde om des mogelijk eenige onzer gewa- pende vaartuigen op Java voorhanden op de hoogte van Balij [en] Lomboek te laten kruisen, ten einde deze Ceramsche vaartuigen op te ligten; en ik van mijne zijde liet dadelijk Zijne Majesteits fregatten de Wilhelmina en Maria Rijgersbergen, alsmede de korvetten Venus en Iris, op verschillende punten eenen geruimen tijd kruisen, totdat de harde weste winden de vaart der Inlandsche vaartuigen zoude strem- men; en het gelukte het eerstgenoemd fregat om vier derzelve, dewelke van geene paspoorten waren voorzien, en waarvan er drie van Balij Lomboek kwamen en van buskruid voorzien waren, te vernielen.

De commandant van het fregat Wilhelmina deed in zijn journaal verslag van zijn op- dracht.

*Journaal van het fregat Wilhelmina (kapitein-ter-zee H.M. Dibbetz)*⁴

Saterdag 20 December 1817. (...) Ten half 3 uren kregen een vaartuig in 't gezigt in 't Zuiden. Stuurden momentelijk op hetzelfde aan. Kreeg met een frissche bui de wind uit het ZW. Liet de br/z vast maken en een rif in de m/z nemen. Zette voorts de br/z weer bij en maakte jagt op het vaartuig, dat ik ten half 6 op zij had. Liet het achter het schip vastmaken, den schipper en voorts nog 4 man overkomen. Hij gaf voor van Bouton te komen en naar zijn negorij Cavi op Ceram te gaan. Had geen pas van Gou- vernements geëmploijeerden, noch Compagniesstok. Hij had een weinig kruid, drie geweeren, een draaibas en kleedjes. Was ingevolge mijne order verplicht dit vaartuig te vernielen. Liet het achter aan liggen om hetzelfde morgen ochtend nader te visi- teren. Ten 10 uren meende een licht in 't NO te zien. Maakte dadelijk jagt daarop, doch toen ik kwart voor 11 uren bevond mij vergist te hebben, liet ik weer bij den wind opsteken. Ten 12 uren ging ik om de Zuid liggen.

Zondag 21 December 1817. (...) De prauw deede ik zoo veel mogelijk ontladen. De 24 man die er op waren (met die welke gister aan boord zijn gekomen) liet ik over- nemen en de prauw met een 18 ponder in den grond schieten. (...)

Maandag 22 December 1817. Tot midd[ag] de wind WtZ, omloopende naar 't NNW, WNW en NW. Ongelijke br/z ko. Wolkdrijvende lucht. Ten 12 uren wendde om de ZW. Met den dag zagen van top twee vaartuigen in het Zuid. Ten half 6 uren liet ik ZZW, voorts Zuid en toen op de vaartuigen aan het ZuidOost½O sturen. Had kracht van zeil. Ten 8 uren heesch ik de witte Engelsche vlag. Zijlieden hadden Holland- sche vlag waaijen. Kwart na 9 uren de vaartuigen op zij zijnde, minderde zeil en draaijde bij. Zond den 1ste Luit[enant] Pické om dezelve te visiteren. Gemelde Luit[enant] terugkomende, rapporteerde zijl[ieden] van Balij kwamen, kruid onder de lading hadden en van geene passen voor deze reis voorzien waren. Ik deed hen op zij halen, om de vaartuigen des te beter te kunnen visiteren. De schippers, die zeker stelden wij Engelschen waren, omdat ik hen ook in het Engelsch deed praaijen,

Voor de windstreken van het kompas, zie § 1.14.
onmiddellijk
Liet de bramzeilen ophalen en vastzetten en het oppervlak van de marszeilen verkleinen.
Buton . Kwaos
reisvergunning . werknemers
klein kaliber kanon
inspecteren

C.J. Pické, 1e luitenant-ter-zee
op het fregat *Wilhelmina*.

aanroepen

gaf opdracht
J. van der Meulen, adelborst 1e
klasse op het fregat *Wilhelmina*.
gewond

waren intusschen aan boord gekomen, bragten eenige niets beduidende papieren mede en antwoordden op de vraag welke hun gedaan werd, wat zij te Balij gedaan hadden: 'Wel kruid gekocht en meer andere dingen.' Ik liet nu de Engelsche vlag neerhalen, en de Hollandsche hijschen, waarop zij geweldig schrikten en vroegen 'of wij Hollanders waren?' De vaartuigen op zij zijnde chargeerde ik onder anderen ook den adelborst der 1ste classe Van der Meulen om dit vaartuig te visiteren, en deze werd op 't onverwachtst door een houw over het hoofd geblesseerd. Gebruikte dubbelde omzigtigheid, en liet het volk van de eene prauw mede op de andere overgaan. Nam de vrouwen en kinderen over, en liet daarna dat vaartuig in den grond schieten. Borg van het kruid, draaibassen, geweeren, kleedjes, zout en rijst, zooveel wij konden. Lieten het vaartuig dat nog aan boord was achteraan bezorgen, om zeil te kunnen maken, en te zien of wij morgen nog wat uit konden krijgen; doch het zonk des nachts den 23sten ten 1½ ure. (...)

Dibbetz liet om het manoeuvreren te vergemakkelijken de lijzeilen, stagzeilen, bramzeilen en bovenbramzeilen innemen.
ingenomen marszeilen

in plaats hiervan
riep aan

Saterdag 27 December 1817. (...) Ten 5 uren kregen een vaartuig in 't gezigt in 't ZOtZ. Stuurde dadelijk op hetzelfde aan en maakte met kracht van zeil jagt op hetzelfde. Toen wij het vaartuig in 't gezicht kregen, lag het om de NO. Hij ging dadelijk om de ZO liggen en stuurde voorts oostelijker om ons te ontvlugten. Ik liep het vaartuig sterk op, doch de donker viel nog spoediger. Ten 7 uren raakte het vaartuig, dat ik reeds mooi genaderd was, in 't ZOtO uit het gezigt. Ik berekende, volgens de vaart die ik liep, het om half 8 op zij te moeten hebben. Dit zoo niet zijnde, begreep ik [dat] hij eene andere koers was gaan sturen. Ik stuurde al oostelijker om te zorgen hij mij om de Zuid niet passeren kon. ¼ voor 8 uren borg ik de leizeils, stagzeils, boven br/z en br/z, en ging ten 8 uren voor de wind om. Bleef met de enkelde m/z met 't rif er in om de NNO leggen, vertrouwend hem met deze koers wel weer in 't gezicht te zullen krijgen, hetgene ook ten 10 uren gebeurde. Maakte kracht van zeil, en had hem ten half 11 uren onder het schot. Liet verscheiden schoten op hem doen om hem te dwingen van bij te draaijen, doch in stede van dit zocht hij het nog altijd met kracht van zeil te ontloopen, en stuurde al oostelijker. Ik praaide hem eindelijk. Hij kwam van Balie, moest naar Ceram, waar hij t'huis behoorde, en had geene passen van Gouvernementswege aan boord. Hij wilde niet met de prauw aan boord komen, ten einde hem nader te visiteren, en er kwam een zware bui opzetten, waardoor hij het mogelijk weer zou kunnen ontkomen. Liet hem in den grond booren, ten half 12 uren.

In april 1818 voer een kleine vloot van het korvet *Venus*, twee kanonneerboden, een schoener van de marine en enkele orembaaien uit om Oost-Seram te tuchtigen. De dorpen Kilmuri, Kelibon en Selor werden verwoest, andere dorpen betuigden hun trouw aan het gouvernement.

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-09-25: Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Buitenzorg, 25 september 1818.

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-11-13: Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817. (Vert. Ch.F. van Fraassen)

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-09-25: Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Buitenzorg, 25 september 1818.

4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-09-25: Journaal van het fregat *Wilhelmina*, 25 september 1817 – 13 april 1818, gehouden door de commandant kapitein-ter-zee H.M. Dibbetz.

1.21 Ter dood veroordeeld

Tijdens het neerslaan van de opstand werden, met inbegrip van de executies in Pelau (zie § 1.18), in totaal 27 personen standrechtelijk veroordeeld en terechtgesteld. Bovendien werden de volgende personen vanwege hun aandeel in de opstand voor de Ambonse raad van justitie gebracht, veroordeeld en op het veld voor het fort Victoria opgehangen:

*Ter dood veroordeeld en terechtgesteld*¹

oktober 1817 terechtgesteld

(a) Adriaan Radjawange, inwoner van Kariu, onder beschuldiging 'de muitelingen op Haroukou als spion te hebben gediend';

november 1817 terechtgesteld

(b/c) Namalossij en Pattij, opstandelingen afkomstig uit Negeri Lima, onder beschuldiging 'bij den aanval van de negerij Wakkal zich aan het plegen van een moord te hebben schuldig gemaakt';

december 1817 terechtgesteld

(d) Salama, slaaf uit Paperu, door Matulesy tot aanvoerder aangesteld, onder beschuldiging dat hij 'een der eerste bestormers van het fort Duurstede was geweest en Mevr[ouw] Van den Berg had vermoord';

16 december 1817 terechtgesteld

(e) Thomas Matulesy, 'het opperhoofd en aanvoerder der muitelingen en moordenaars op de eilanden Saparoua, Haroukou, Nussalaut, Ceram en de negerijen van Ceith en Lima';

(f) Anthonie Rhebok, 'kapitein en aanvoerder der oproerige burgerij te Saparoua, en door Thomas Matulesy aangesteld en deelgenoot aan de gepleegde moorden en gruwelen op Saparoua';

(g) Philip Latumahina, 'luit[enant] der oproerige burgers door Thomas Matulesy aangesteld en aanvoerder van een hoop muitelingen';

(h) Melchior Kesaulya, alias Said Perintah, alias Patty Saha, als 'radja van die negerij (Siri Sori) door Thomas Matulesy aangesteld en aanvoerder der muitelingen tegen de bezetting van Haroukou';

11 februari 1818 terechtgesteld

(j) Jacobus Pattiwael, regent van Tiouw, onder beschuldiging dat 'hij als pattij van voorn[oemde] negerij zich gesteld heeft onder de regering van het opperhoofd der muitelingen Thomas Matulesia, denzelven alle hulp en raad heeft gegeven tot het volhouden van den opstand en dat hij eenige vlugtende Nederlanders, behoord hebbende tot de expeditie van wijlen den Majoor Beetjes, heeft doen vervolgen en ombrengen';

(k) Lucas Lisapaly, alias Aron[g], voorvechter van Ihamahu, onder beschuldiging van 'kapitein van gemelde negerij door het opperhoofd der muitelingen Thomas Matulesia aangesteld en gewapenderhand het fort Duurstede te hebben aangevalen, verder te zijn geweest deelgenoot en aanlegger der moorden gepleegd aan den schoolmeester van Amaheij, deszelfs broer en kinderen, zoo als ook aan het ombrengen van Julianus Toeankotta, broeder van den pattij van Akoon';

(l) Abraham Hukom, 'kapitein der muitelingen door den radja van Titawai op order van Thomas Matulesy aangesteld en aanvoerder van eene oproerige bende tegen de Nederlandsche bezetting op het fort te Haroukou';

(m) Lucas Huliselan, alias Lucas (Wattimena) Silano, voorvechter van Nolot, 'kapitein der muitelingen van voorn[oemde] negerij door het hoofd der oproerlingen

Wakal

Tuwanakotta

J.N. Hehanussa, regent van Titawai.

L.A. de Sainson,
Veld voor fort Victoria (Ambon)
 waar de executies van terdood-
 veroordeelden plaatsvonden.
 (ca. 1828)

Thomas Matulesij aangesteld, moordenaar van de vrouw van den Resident Van den Berg en een der aanvallers tegen de bezetting op het fort Haroukou’;

20 februari 1818 terechtgesteld

(n) Ulupaha, voorvechter van Seit, waarschijnlijk van de clan Tulalatu, ‘het opperhoofd der muitelingen van de kust van Hitoe’.

Buijskes verleende gratie aan negen andere ter dood veroordeelde gevangenen, waaronder J.N. Hehanusa, regent van Titawai, J. Latuihamallo (alias Salemba), door Matulesy benoemd tot regent van Porto, J. Sahetapij, opperschoolmeester van Saparua, en A. Pattinaja, soahoofd van Ihamahu. Zij werden veroordeeld tot verbanning en dwangarbeid.

De leiding van de opstand was toevertrouwd aan Thomas Matulesy, een Ambonees uit Haria met burgerstatus. Van hem werd gezegd dat hij lange tijd in dienst van Hollandse en Britse bestuursambtenaren was geweest. (Zie § 1.14) Hij had dienst genomen in het door de Britten opgezette Ambonees Corps, verliet het Corps in 1817 als sergeant-majoor (zie § 1.04) en keerde terug naar Haria op Saparua, waar zijn naaste familie woonde. Hij baarde opzien door samen te leven met Elisabeth Gassier, die in Ambon de huishoudster van de Britse havenmeester J. White was geweest.

Toen de aanval op Saparua op 8 november werd ingezet, trok Matulesy zich met zijn getrouwen terug in de bossen tussen Porto, Haria en Booi. Hier probeerde hij de lokale bevolking nog tot trouw aan de opstand te bewegen. Op 10 november zochten de inwoners van deze dorpen echter al toenadering tot de Nederlanders. Luitenant-ter-zee 't Hooft, op dat moment in Siri Sori gelegerd, noteerde in zijn journaal:

***Journaal van 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft*²**

J.J.L. Pattiasina, regent van Booi.

Majoor J.A. Meijer

Tegen den middag kwam den pattij van de negerij Booi, welke door den chef der rebellen was afgezet, met de witte vlag bij ons. Hij beloofde alle moeite te zullen aanwenden om de opperhoofden uitteleveren en ten dien einde gaf hem den Majoor 2 kruis orangbaaijen en een detachement van 40 man met den Luitenant Pietersen en eene proclamatie van Commissarissen-Generaal.

Thomas Matulesy werd op 11 november gearresteerd in Booi.

***Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes*³**

Den volgenden dag zond de Majoor Meijer een sterk detachement over de bergen naar de negorij Booi, waarheen Matulesia, het opperhoofd der muitelingen, met eenige zijner voornaamste aanhangelingen gevlugt was, en het gelukte den Amboineschen Luitenant Pietersen dien grooten booswicht, benevens twee van zijn luitenanten, in handen te krijgen, en met behulp van eenigen der flotille vaartuigen nog dien avond aan boord van de Evertsen in verzekerde bewaring overtegeven.

Twee jaar later maakte gouverneur der Molukken H. Tielenius Kruijthoff een inspectiereis langs de Ambonse eilanden. Tijdens zijn bezoek aan Saparua besloot hij de regent van Booi, J.J.L. Pattiasina, in rang te verhogen van patih tot radja. In zijn verslag aan de gouverneur-generaal te Batavia lichtte hij zijn beslissing als volgt toe:

***Verslag van gouverneur der Molukken (Tielenius Kruijthoff)*⁴**

Bij deze gelegenheid wierdt mij door den Resident te Saparoua aanbevolen den pattij van Booi. Dit hoofd is degene geweest die de berugte Matulesie, hoofd der opstandelingen in de jongste onlusten, op zijn negorij heeft opgehouden en daar van kennis gegeven aan den Luitenant Pieters, waardoor deze hoofd rebel destijds is gevangen genomen. Hem is daarvoor belooning toegezegd geworden, doch het is waarschijnlijk dat door de omstandigheden men hier aan niet meer gedacht heeft [...]. Ik heb daarom vermeend billijk te zijn dat dit verzuim hersteld wierd en denzelve bevordert tot radja van Booi, onder vereering van een goude rotting knop.

Matulesy werd op de *Admiraal Evertsen* in bewaring gesteld. Commandant Q.M.R. Ver Huell noteerde zijn herinneringen aan hem in een in 1835 gepubliceerd reisverslag.

Q.M.R. Ver Huell, *Prins O'Toussan*

***Ver Huell, 'Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën'*⁵**

Thomas Matulesia was een man van ongeveer vier-en-dertig jaren oud, rijzig van gestalte, schraal van wezen, van een duister uitzigt, dat evenwel niet veel sprekends of vernuftigs had. Hij was geheel in gedachten verzonken, en als verplet door zijnen val. Hij antwoordde bijna op niets, wat hem gevraagd werd. De Ternataansche Prins O. Toussan, opperbevelhebber der vloot Corra Corra's, die van tijd tot tijd mij aan boord een bezoek gaf, en een liefhebber van een glas rum en water was, (dat hij echter, ingevolge de wetten van Mahomed, niet mogt drinken, waarom hij, alvorens hij zich daarmede vergastte, de deur van de kajuit zorgvuldig sloot); – deze vorst vroeg hem, hoe hij zoo onberaden kon zijn, om tegen zulk een magtig volk als de Compagnie, (waarmede hij de Nederlanders meende) den oorlog te durven voeren. Hij antwoordde niets, maar zag den Prins met een oog vol verachting aan.

Hij was een Amboinees van geboorte en belijder van de gereformeerde godsdienst, burger van Saparoua, en Sergeant-Majoor geweest onder de Britsche inlandsche militie. Eene meer beschaafde opvoeding, zijne bedrevenheid in het lezen, schrijven en eenige militaire kundigheden hadden hem tot hoofd des opstands verheven. Hij was gedurende dien tijd meest gekleed in eene uniform, en versierd met de epauletten van wijlen den Majoor der Genie Beetjes, bij de uitbarsting des oproers omgekomen. Hij droeg een' hoed met pluimen en eene sleepsabel op zijde. Men had hem dikwijls te paard gezien, van eene bende scherpschutters omgeven, wanneer hij de onderscheiden werken in oogenschouw nam. Hij had den weidschen titel

utusan: gezant

zich hierop trakteerde

penghulu: leider; *perang*: oorlog
Zie over zijn optreden ook § 2.03.

aangenomen van: Panhoelo Parangan, di atas poelo Honimoo, Haroeke, Noessa Laut, Ambon, Ceram, dan lain Jang berikot; dat is: opperhoofd des oorlogs, over de eilanden: Honimoo, Haroeke, Noessa Laut, Amboina, Ceram en nabij gelegen kusten!

Ver Huells reisverslag beschrijft eveneens de terechtstelling van Matulesy, Rhebok, Latumahina en Kesaulya alias Said Perintah op 16 december 1817.

*Ver Huell, 'Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën'*⁶

De geheele Ternataansche en Tidoreesche oorlogsvloot, sterk vijfenveertig Corra Corra's, was hier thans vergaderd, en konde getuige zijn van het te regt stellen der hoofdmuiters, dat den 16den van deze maand plaats had vóór het Raadhuis, op het plein, buiten het kasteel Nieuw Victoria, op het zoogenaamde groene zoodje. Den avond van te voren bezocht ik de ter dood veroordeelden in hunne gevangenis. Het opperhoofd Thomas Matulesia vond ik omringd van Schoolmeesters, om zich door het onophoudelijk zingen van Psalmen voor den dood te bereiden. Hij stond onder de lamp, die in het midden van de gevangenis aan den zolder hing. Zijne gelaats-trekken waren kalm. Geheel met de godsdienstoefening bezig, scheen zijne ziel sterk ingespannen te zijn; niets kon hem aftrekken; voor alles, wat hem omringde,

grasveld

afleiden

Q.M.R. Ver Huell, Tuwan Thomas Matulesija, Panhulu Parangan atas Poelo Hunimuwa, Noessa Laut, Ceram, Hila, Haruka dan Layen Jang berikot, opperhoofd der Rebellen. (Heer Thomas Matulesia, Oorlogs Opperhoofd op het eiland Honimoo, Noessa Laut, Ceram, Hila, Haroeke en nabij gelegen landen, opperhoofd der rebellen)

Q.M.R. Ver Huell, Christina Martha, dogter van Paulus Triago, opperhoofd der rebellen van Noessa Laut, deszelfs wapendraagster. Toegevoegde notitie rechtsboven: Aan boord van de Evertzen geteekend toen zij gekluisterd aan boord kwam. Nb. de oogen staan te ver van elkander.

scheen hij onverschillig. De andere muitelingen namen een in zich zelven gekeerd stilzwijgen in acht.

Op den morgen van de straoefening ontscheepte al de divisies der schepen, onder het kommando van den eersten officier van Z. M. schip de Evertzen, den Luitenant van de eerste klasse Steenboom. Zij schaarden zich op het plein in bataille; en nu kwamen onze hulptroepen, de Alfoeren, aan den wal, uitgedost op hunne wijze, met lange vederen in de haren, als ten oorlog uitgerust. Zij rangschikten zich op de bevelen hunner opperhoofden mede op de plaats des gerigts.

Om zeven ure naderden de hoofden der muiters Thomas Matulesia, Chef, Anthony Rhébok, Kapitein, Philip Latoemahina, Luitenant, en de Radja van Sierie Sorry Sajat Printa. Het vonnis van den Raad van Justitie werd hun voorgelezen. Toen Matulesia hoorde, dat zijn ontziend lichaam ten eeuwigden dage in eene ijzeren kooi zoude hangen, opdat het, al ware hetzelfde tot stof vergaan, nog ten afschrik zoude dienen voor zijne gruweldaden, ligtte hij even het hoofd op, en zag toen weder strak voor zich neêr. Eerst werd Latoemahina gerigt; doch deze, een zwaar man zijnde, viel door het breken van den strop van boven neêr, en werd bijna levenloos, andermaal de ladder opgesleept, en voorgoed gehangen. Toen kwam de beurt aan Rhébok, voorts aan den Koning van Sierie Sorry, en laatstelijk aan Matulesia. Hij stapte onbeschroomd de ladder op, en boven komende, toen hem de noodlottige strop om den hals geslagen was, groette hij de regters zeer nederig, en zeide met eene bedaarde stem: *'slammat tingal Tuang Tuang'*, eene Oostersche wijze van groeten, dat letterlijk een gelukkig achter- of terugblijven beteekent; en hij stortte in de eeuwigheid. De lijken werden naar de buitengalg gebracht, en Matulesia in eene langwerpige ijzeren kooi gehangen.

slagorde

tuan-tuan: heren

Selamat tinggal: het ga u goed,
is een gebruikelijke wens bij een
min of meer definitief afscheid.

1 De documenten betreffende de doodvonnissen in *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902* zijn de volgende: (a) 1817-11-04 1; (b/c) 1817-11-06 2; (d) 1818-02-24 12; (e) 1817-12-13 5; (f) 1817-12-13 6; (g) 1817-12-13 4; (h) 1817-12-13 7; (j) 1818-02-07 4; (k) 1818-02-07 3; (l) 1818-02-07 2; (m) 1818-02-07 1; (n) 1818-02-19 1.

2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1816-12-01: Journaal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het linieschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816 – 21 april 1819, sub *Aantekeningen over Amboina en over den Molukschen opstand*.

3 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-09-25: Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Buitenzorg, 25 september 1818.

4 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1819-12-27: Verslag van gouverneur der Molukken (Tielenius Kruijthoff) aan gouverneur-generaal (Van der Capellen) van de hongi-tocht gehouden 22 oktober – 22 december, 27 december 1819.

5 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Eerste deel. Haarlem: Vincent Loosjes, 1835, p. 242-244.

6 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Eerste deel. Haarlem: Vincent Loosjes, 1835, p. 268-270.

1.22 Verbannen

Terwijl de opstand op Saparua werd neergeslagen, kruisten het korvet *Zwaluw*, twee gewapende sloepen en een kruisorembaai van Tulehu en Wai tussen de eilanden Saparua en Nusalaut. Vanaf de kust van Nusalaut kregen zij signalen dat de hoofden van Sila en Leinitu het herstel van het Nederlandse gezag toejuichten. Na verkennende gesprekken op 9 november werd het fort Beverwijk op 10 november weer in bezit genomen en namen de officieren de bevolking een dag later de eed van trouw af.

*Verslag van de adelborst 1e klasse W.C.N. Scheidius*¹

Den volgende dag, zijnde de 10de, gingen wij met de gewapende sloepen en den Heer Jacot, officier van de *Zwaluw*, naar de wal, om het fort in bezit te nemen. Aan land gekomen zijnde zagen een menigte volk onder de wapens, waaronder eenige van hunne radjaa's, waarvan er één naar ons toe kwam, welke ons naar het fort geleide, zonder wien het niet te naderen was, als zijnde omcingeld met bamboese pennen en voet angels. Het fort genaderd zijnde planten wij er de Hollandsche vlag, loste driemaal de geweren en riepen driemaal 'Leve de Koning van Holland', 't geen door hunlieden even gul beantwoord werdt. (...)

Paulus Tiahahu en Christina
Martha Tiahahu . opgepakt

Den 13de werdt den kapitein van Abobo met deszelfs dochter opgeligd en naar de baaij van Saparoua opgezonden. De gezindheid van de Inlanders bleef intusschen zeer vreedzaam en had daar geen de minste last meede.

Op 14 november werden Paulus Tiahahu en zijn dochter Christina Martha aan boord van de *Admiraal Evertsen* gebracht en vastgezet. Een dag later, op 15 november, werd Tiahahu op dat schip verhoord door schout-bij-nacht Buyskes en ter dood veroordeeld.

*Ver Huell, 'Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën'*²

Met eene kruis-Orangbaai van Noessa Laut werd bij ons aan boord gebragt, het hoofd der muitelingen van dat eiland, Paulus Triago, Radja van Aboeboe , vergezeld van een jong en schoon Indiaansch meisje. Spoedig vernam ik, dat zij de eenige dochter van den gevangen Radja was, en Christina Martha heette. Bij alle gevechten tegenwoordig, had zij niet alleen de wapens van haren grijzen vader gedragen, maar zelfs onder de voorvechters den Tjakileli of krijgdsdans mede gedaan, en in dapperheid en bloeddorstigheid uitgemunt.

(...)

De Schout bij Nacht begaf zich daarna weder aan boord van de Evertzen, en verhoorde verscheiden der aldaar in de ijzers zittende muitelingen, waaronder er eenigen, die genoegzaam onschuldig waren, ontslagen werden. Ook Christina Martha kwam in de kajuit. Dit zonderling meisje scheen naauwelijks zestien of achttien jaren oud te zijn. Hare lange, gitzwarte, haren hingen geheel los in golvende vlechten op haren rug. Welligt had zij dezelfde gelofte gedaan, als de heldin uit het Oostersch Heldendicht Brata Youdha: 'Zij heeft eene gelofte gedaan, de haren niet eer op te binden, alvorens zij zich gebaad heeft in het bloed van de honderden van Kenowa!'

Zij was zeer welgemaakt en rijzig van gestalte. Hare schoone zwarte oogen waren vol van uitdrukking. Zij had eenen weemoedigen trek om den mond, die fraai was, met sneeuw witte tanden; weder een bewijs, dat de sierie, welke het gebit zwart maakt, hier zoo algemeen niet in gebruik schijnt te zijn, als elders. Hare oogbeent-

Paulus Tiahahu was niet de *radja*
of regent van Abubu, maar een
kapitan of voorvechter.

buitengewone

De bedoelde heldin is Drupadi
uit het klassieke Hindoe-
Javaanse epos *Bharatayudha*. Ver
Huell leerde het epos kennen uit
de in 1817 te Londen verschenen
History of Java van T.S. Raffles.

deren staken, even als die der meeste eilanders van deze gewesten, wel wat uit. Hare kleeding bestond in een eenvoudig badjoe, of half hemd van blaauw linnen, en een kleedje of sarong om de middel.

Zij stond daar, in eene edele ongedwongene houding, de donkere oogen met zielvolle, en vorschende blikken op ieder van ons slaande, nu en dan de handen wringende door het angstig gevoel, dat haar hart overstelpte. Op eens stort zij wanhopig den Heer Buyskes te voet, en smeekt in roerende woorden om ontferming voor haren grijzen vader; doch helaas! er was geene hoop meer: de stichter van haar aanwezigheid, dien zij tot in het midden van het krijgsumroer gevolgd was, – moest sneven! Zij rigtte zich weder op, en verliet ons met strakke, neêrgeslagen blikken. Zij werd echter, uit aanmerking van hare jeugd, ontslagen; doch verkoos bij haren, in de ijzers geklonken, vader te blijven. Die Radja was een grijsaard van hooge jaren, en zoodanig door den angst bevangen, dat hij geen woord kon uitbrengen. Hij beefde als een blad; zoodra hij binnentrad en de vergadering overzag, rezen zijne grijze haren te berge. Nimmer had ik geloofd, dat de mensch zoodanig door den angst kon gefolterd worden. Ik zag nu voor de eerste maal van mijn leven, hetgeen ik voor een overdreven sprookje gehouden had.

bestaan
sterven

Op 16 november werd Tiahahu met zijn dochter naar Nusalaut overgebracht en op 17 november werd hij op een veld bij het fort Beverwijk geëxecuteerd. De executie vond plaats in aanwezigheid van de resident van Ambon en de commandanten van het linesschip *Admiraal Evertsen* en het fregat *Maria Reijgersbergen*.

*Ver Huell, 'Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën'*³

Z. M. fregat *Wilhelmina*, Kapitein ter Zee Dibbets, kwam van Amboina alhier in de baai ten anker. De Kapitein-Luitenant Groot, de Heer De Nijs, Resident van Amboina en ik, kregen bevel van den Commissaris-Generaal, om ons naar het eiland Noessa Laut te begeven, ten einde aldaar, vóór het oog der inboorlingen, den muiteling van Aboeboe, Radja Triago, te laten doodschieten. Dit hoofd was reeds met eene gewapende barkas derwaarts vertrokken, vergezeld van zijne jeugdige dochter. Wij scheepten ons in eene schep-Orangbaai in, en ondervonden onder den hoek van Ouw, overstekende naar Noessa Laut, eene zware stroomkaveling. Na een klein uur pagaaijens stapten wij in een klein baaitje, nabij het fortje, of wachttorens, Beverwijk, aan den wal. Hier lagen tien, of twaalf, Ternataansche en Tidoresche Corra Corra's. Wij verzochten derzelfer opperhoofden, den Prins O-Toussan, en Kimelaha Doekimi, om al de Alfoeren te ontschepen. Zes- of zevenhonderd naakte Indianen, van het hoofd tot de voeten gewapend, rukten aan. Velen dansten den Tjakileli, met hunne klewangs en schilden schermende, onder de vervaarlijkste luchtsprongen, en rangschikten zich om de plaats der strafoefening. O-Toussan trok zijn zwaard, waarvan hij de punt naar beneden hield; wanneer hij hetzelfde ophief, was het een teeken voor zijn leger, om aan te vallen. Eene zeer groote menigte Noessa Lauers bedekte de hoogten en vlakten in het ronde. Toen de veroordeelde Radja en zijne dochter verscheen, hurkte alles eerbiedig neder, en de grootste stilte heerschte alom. Christina Martha deed nog eene poging, om vergiffenis voor haren vader te erlangen; doch zij bezon zich op het zelfde oogenblik, en trad terug. Wij lieten het ongelukkige meisje in het fort brengen, om haar geen getuige te doen zijn van het, voor haar zoo hartverscheurende tooneel, den geweldigen dood van haren vader.

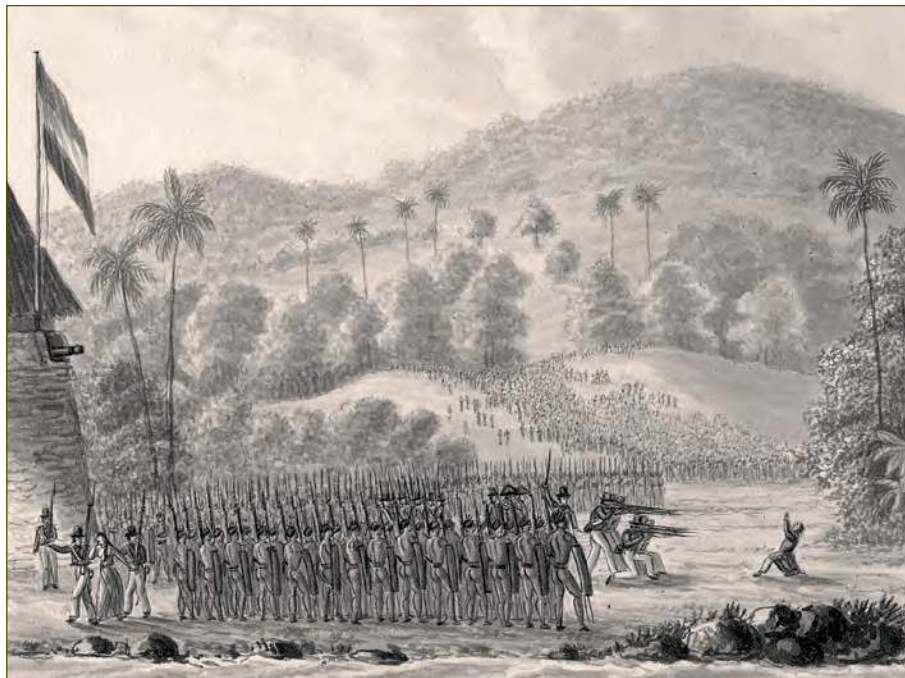
verkrijgen

gewelddadige

De Heer Resident de Nijs gaf den last van den Commissaris-Generaal aan Paulus Triago te kennen, dat hij de welverdiende straf zijner muiterij tegen het wettig gezag ondergaan zoude. Een schoolmeester trad voor, en las in het Maleitsch het Vader Ons. Korte oogenblikken daarna was de muiteling niet meer. Toen het detachement om het ontzielde ligchaam marcheerde, staken vele matrozen met hunne bajonet-

Q.M.R. Ver Huell,
Executie van Paulus Tiahahu
bij het fort Beverwijk (Nusalaut),
17 november 1817.

Ver Huell was als commandant van de *Admiraal Evertsen* getuige van de executie. Links voor wordt Christina Martha weggeleid om haar geen getuige te doen zijn van haar vaders dood. Het peloton bestaat uit Nederlandse militairen, rondom staan hulptroepen opgesteld.

ten in het lijk, onder het uitspreken van verwenschingen tegen de moordenaars hunner kameraden. De inboorlingen kregen verlof, om het stoffelijk overschot van hunnen Koning te begraven. Christina Martha werd bij den schoolmeester van Aboeboe besteed. Geen traan ontvlood haar oog; zij ging met vaste schreden heen, omringd van vele eilanders. De plegtige wijze dezer straoefening scheen eenen diepen indruk gemaakt te hebben.

Een maand later, op 17 december, werd Christina Martha in Ambon op de *Admiraal Evertsen* in de boeien gesloten om met enkele tientallen andere gevangenen naar Java te worden gebracht.

***Ver Huell, 'Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën'*⁴**

Negenendertig muitelingen werden bij mij aan boord gezonden, bestemd om hunnen levensloop in ballingschap, in de koffijtuinen van Java, te eindigen. Onder dit getal bevonden zich eenige voorname Indianen, zoo als Hehanoesa, Radja van Titowaay, Pattywaal, Radja van Tiouw, J. Sajetappi, de grijze Opperschoolmeester van Saparoua, en Patty Coela, Orangkaija van Wakkal, en tot mijne verwondering de beruchte Tjakileerster, of voorvechteres van Noessa Laut, Christina Martha.

J. Sahetapij
Patty Kula, *orangkaja* van Wakal.
tjakalele: krijgsgedans

De reden dat Christina Martha werd gearresteerd, wordt toegelicht in een besluit van commissaris-generaal Buijskes:

***Besluit schout-bij-nacht commissaris-generaal Buijskes*⁵**

De Schout bij Nacht Comm[issaris] Gen[eraal] over Ned[erlandsch] Indië, ontvangen hebbende verschillende rapporten van de radja pattij's van het eiland Nussa-laut, dat de personen bij gelegenheid van het weder in bezit nemen van dat eiland als gevaarlijk voor de openbare rust gearresteerd en naar herwaarts overgebracht alle

als zeer schadelijke sujetten door hun wierden beschouwd, en dat zij verzochten dezelve van deze eilanden mogten worden verwijderd;

En in aanmerking nemende dat het voor de herstelling der goede orde en de verzekering der openbare rust in het vervolg noodzakelijk is, dat alle kwalijk gezinde Inlanders zoo veel mogelijk uit de Molukkos worden verwijderd;

Heeft noodig geoordeeld:

De volgende personen met Z.M. schepen de Admiraal Evertzen en de Maria Rijgersbergen naar Java te doen overvoeren en dezelve te stellen ter dispositie van Zijne Excellentie den Heer Secretaris van Staat en Gouverneur Generaal, als:

van (...) negerij Titawaij[:]

Abraham Warloe, Julianus Hitiahubessij, Jeremias Marpaun, Frans Lansuwe, Simon Aijal en dochter van den gefusilleerden Tapiewakka.

onderdanen

namelijk

A. Warlau, J. Hitjahubessij, J. Maipau, F. Saisuwe, S. Aijal
Tapiewakka: Tabiwakan, de naam van een zestiende-eeuwse voorvechter uit het geslacht Tiahahu, werd gebruikt als titel van Paulus Tiahahu.

De arrestatie van Christina Martha maakte deel uit van een algemeen beleid om diegenen naar Java te verbannen die door trouwe regenten werden aangemerkt als een gevaar voor de openbare rust en orde.

Verslag van schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes ⁶

Naar Java zijn gerelegueerd ruim honderd Inlanders, waaronder negen die ter dood veroordeeld waren en door mij van die straffe zijn geremitteerd. Alle dezen zijn door mij als gevaarlijk voor de openbare rust en goede orde beschouwd en zullen met de onderscheidene schepen overgebracht worden, zijnde dezelve ter dispositie van Z.E. den Secretaris van Staat Gouverneur Generaal gesteld.

verbannen

kwijtgescholden

beschikking

De *Admiraal Evertsen* vertrok op 31 december 1817 van Ambon om via Ternate naar Java te varen. Christina Martha overleefde de reis niet.

Journal van 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft ⁷

Woensdag 17 December 1817. (...) Kreegen van Z.M. koloniale corvet Zwaluw zes-tien arrestanten, waaronder Christina Martha, wapendraagster en dogter van den op het eiland Nussalout doodgeschootenen Paulus Treago. Zette dezelve alle in de ijzers. (...)

Dingsdag 23 December 1817. (...) Volgens ongesteldheid werd Christina Martha uit de boeien gedaan en naar de ziekeboeg gebracht. (...)

Vrijdag 2 Januarij 1818. (...) De vrouw Christina Martha om 8 uur des avonds overleden.

Wegens ziekte

Commandant Ver Huell noteerde haar overlijden in zijn reisherinneringen.

Ver Huell, 'Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën' ⁸

Den eersten Januarij 1818 waren wij tusschen het groote eiland Boero, en het kleine Manippa; den anderen dag zagen wij de eilanden Kelang en Bonoa.

Boano

Tegen den avond overleed, tot mijn groot leedwezen, Christina Martha. (...) Hare afgezonderde levenswijze had hare gezondheid ondermijnd. Zij weigerde standvastig alle geneesmiddelen; en met weerzin nam zij eene zeer geringe hoeveelheid voedsel, zoodat het arme meisje geheel uitteerde, en als een geraamte werd, waarop eene diepe, sombere, neêrslagtigheid volgde, die haar weldra wegsleepte. Ik liet haar stoffelijk overblijfsel 's nachts stil in zee zakken.

- 1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1817-11-27 6: Verslag van de adelborst 1e klasse W.C.N. Scheidius van zijn belevenissen op Ambon, Haruku en Nusalaut in het tijdvak 17 mei – 27 november 1817, z.d.
- 2 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Eerste deel. Haarlem Vincent Loosjes, 1835, p. 248-251
- 3 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Eerste deel. Haarlem Vincent Loosjes, 1835, p. 252-254
- 4 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Eerste deel. Haarlem Vincent Loosjes, 1835, p. 270-271
- 5 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-02-09: Besluit schout-bij-nacht commissaris-generaal Buijskes 9 februari 1818 no. 199, Ambon.
- 6 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1818-02-24 06: Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buijskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Ambon, 24 februari 1818.
- 7 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1816-12-01: Journaal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het linieschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816 – 21 april 1819, sub dato 17 december 1817.
- 8 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Tweede deel. Haarlem Vincent Loosjes, 1836, p. 2-3.

1.23 Bron van zo veel onheil

De commissarissen-generaal Van der Capellen, Elout en Buijskes beëindigden hun werkzaamheden op 16 januari 1819. Het bestuur over Nederlands-Indië lag nu in handen van de gouverneur-generaal Van der Capellen en de twaalf leden van de Raad van Indië die samen de Hoge Regering vormden.

Na de opstand stond de vraag of het kruidnagelmonopolie opgeheven of gehandhaafd zou moeten worden, nog steeds op de agenda. Van Hogendorp had in 1799 gepleit voor opheffing van het monopolie (zie § 1.01), Engelhard in 1816 nog voor handhaving (zie § 1.05). Van nader onderzoek was door de opstand niets terechtgekomen, maar gouverneur-generaal G.A.G.Ph. baron van der Capellen benoemde in 1820 een commissie om alsnog ter plaatse onderzoek te doen en met voorstellen te komen. Hij vroeg ook de door hem in 1822 benoemde gouverneur der Molukken, P. Merkus, om zijn oordeel over het rapport van de commissie.

In februari 1824 reisde Van der Capellen zelf naar Oost-Indonesië om zich persoonlijk een oordeel over de kwestie te vormen. Na afloop schreef hij een verslag aan Elout, die door koning Willem I intussen tot minister van koloniën was benoemd.

Hoogst deszelfs K.K.G.G.: Diens
Kommissarissen-Generaal
vastgesteld

***Gouverneur-generaal aan minister van Nationale Nijverheid en Koloniën*¹**

Bij de instructie door Z.M. den Koning voor Hoogst deszelfs K.K.G.G. tot het weder overnemen en organiseren der bezittingen, in het jaar 1815 gearresteerd, was onder andere punten een speciaal onderzoek bevolen ten aanzien der vraag:

‘of en waarom met betrekking tot de nagelen op Ambon en daaromstreeks in-

gezameld wordende het monopolie voor den Staat voordeliger te achten waren dan het aanmoedigen van den landbouw door eene vrije vaart en het percipiëren van grondlasten en in- en uitgaande regten’

innen

Het is aan Uwe Excellentie bekend dat aan dezen last vóór de ontbinding der vergadering van Kommissarissen Gen[eraal] niet was voldaan, hebbende het rapport van de Commissarissen tot de overname der Moluksche Eilanden, aan welke dit onderzoek was opgedragen, geen voldoende licht over deze belangrijke stof verspreid om daarin een beslissend oordeel te kunnen vellen.

Engelhard en Van Middelkoop

Bij resolutie van 4 Februarij 1820 no. 3 werd door de Hooge Regering op nieuw eene Kommissie tot dit onderzoek benoemd en in loco gezonden, bestaande uit den toenmaligen Hoofd Inspecteur van Financiën mr. H.J. van de Graaf en den Inspecteur van Financiën G.F. Meijlan.

besluit
ter plaatse

Deze Kommissie leverde onder datum van den 4e Junij 1821 no. 5 een ampel rapport in omtrent hare bevinding, stellig als Haar gevoelen opgevende dat het monopolie stelzel als dat in het gouv[ernement] der Moluccos, en meer speciaal in de Ambonsche eilanden, bestond een verderflijk en gewelddadig bestuur opleverde, onbestaanbaar met den geest der tijden en der grondbeginzelen waarop nu het Nederlandsch Gouvernement in Indië gevestigd is, onbestaanbaar met de zedelijkheid en de welvaart der bevolking even zoo wel als met de duurzame en wel begrepen belangen van het Gouvernement; dat dit regerings stelsel mitsdien krachtige en dadelijke verandering vorderde, waartoe dan ook bij dat rapport onderscheidene voorstellen werden in het midden gebragt.

uitvoerig

derhalve

(...)

Ik landde eerlang te Amboina aan, en na zoo wel dat eiland als Haroekoe te hebben doorreist en diep ingedrongen te zijn in alles wat tot bestuur, landbouw en nijverheid in die oorden betrekking had, moest ik (het is niet zonder innerlijk leedwezen dat ik het herdenk) opregt erkennen dat, hoe elendig ik mij den staat der bevolking hadde voorgesteld, hoe sterk mijne meening ware geweest omtrent de bestaande inrigting des bestuurs, de wezenlijkheid het geen ik mij daarvan had voorgesteld, jammerlijk overtrof.

De bron van zoo veel onheils bleek altijd te zijn het monopolie der specerijen en de zucht om uit ‘t uitsluitend bezit derzelve zoo veel geldelijk voordeel te trekken als slechts te bedenken was, en hoezeer men moet erkennen dat alle maatregelen, tot de geringste toe, in verband stonden met dat doel (op eene wijze die men genegen zoude zijn met bittere woorden te bestempelen, indien men zich niet voor den geest stelde dat thans verwijtingen niet baten, en helaas ! slechts onze eigene voorouders zouden treffen), is het mij niet te min nu overtuigend gebleken dat dit doel op den duur op verre na niet meer bereikt wordt en dat, terwijl door een zamenloop van omstandigheden het voordeel aanvankelijk uit de monopolie genoten thans aanmerkelijk verminderd is, en de lasten dezer bezittingen de baten bereids te boven gaan, de middelen tot handhaving van het monopolie in volle kracht zijn gebleven, en dus in die zelfde maat grievender en wreeder zijn te achten als ze nutteloozer en min doeltreffender zijn geworden.

reeds

Eene volledige voorziening in zoo veel kwaad was de wensch van mijn hart, maar kon niet verkregen worden dan door eene radicale omverwerping des sijstema’s hier gevolgd.

een afdoende regeling ter
voorkoming van

Bedenkingen echter van ernstigen aard deden mij verkiezen niet zonder het gemeenschappelijk overleg van al de leden der Hooge Regeering een zoo gewigtig punt te beslissen, en ik voelde mij alzoo genoodzaakt het hoofdpunt (namelijk de questie van het monopolie) nog onaangeroerd latende, niet te min onverwijld in eenige der gewigtigste bezwaren door dadelijke voorschriften en wijzigingen te gemoet te komen.

Op 15 april 1824, nog tijdens zijn bezoek, deed Van der Capellen een publieke verklaring, in het Maleis en het Nederlands, uitgaan waarin hij aan 'de volkeren van Amboina' meedeelde dat hij getroffen was door hun beklagenswaardige lot en dat hij daarom in het belang van hun welvaart en welzijn op korte termijn een aantal concrete maatregelen wilde nemen.

Handelingen en besluiten van gouverneur-generaal Van der Capellen ²

Volkeren van Amboina, van Ley Timor, van Hitoe, van Oma, van Honimoa, van Noessa Laut, van Ceram, van Boero, van Amblauw, Manipa, Kelang, Bonoa en Goram, en van de verdere eilanden hierom gelegen!

(...)

Wij hebben Ons door eigene oogen willen overtuigen, of de berichten die Ons, op Onzen last door anderen gegeven zijn, en of de meening die Wij zelf, Ons van uwen toestand gevormd hadden, met de waarheid overeenstemden. Wij hadden gewenscht, dat dit anders ware geweest, maar Wij hebben tot Ons diep leedwezen uw lot beklagenswaardiger gevonden dan Wij Ons hadden kunnen voorstellen.

Gij zijt arm, terwijl de Voorzienigheid de rijkste voortbrengselen aan uwen grond geschonken heeft; gij zijt afhankelijk van alle volkeren, dewijl gij de vruchten van eigen vlijt en nijverheid niet hebt leeren kennen; gij slijt uwe dagen in onrust, in gedurige twisten en oneenigheden onder u zelve en met uwe naburen, omdat gij de weldaden van rust, regt en regtvaardigheid niet kunt waardeeren; gij haat en miskent het wettige gezag der hoofden, uit uwe oude geslachten gesproten, omdat hunne belangen niet de uwe zijn; gij onttrekt u aan de regeering der wetten, omdat gij derzelver beschermend vermogen niet weet op prijs te stellen.

Gij drijft eenen gevaarlijken en schadelijken sluikhandel, omdat gij de veiligheid en voordeelen van eenen vrijen handel niet hebt ondervonden; gij hebt eenen afkeer van allen arbeid, omdat gij het denkbeeld van dwang en verpligting daarvan niet kunt afscheiden; gij zijt ten prooi aan de roofzucht der lafhartigste volkeren, die uwen moed en uwe krachten zouden vreezen, zoo gij eensgezind uwe have en goed, uwe vrouwen en kinderen wist te verdedigen.

Menigvuldig en groot zijn deze rampen! Vele oorzaken hebben daartoe bijgedragen, waaraan echter gij zelve grootendeels onschuldig zijt. Wij weten dit, en zullen het den Koning, uwen en Onzen Heer, doen vernemen. Wij zijn dan ook niet tot u gekomen om u te bestraffen, maar om u op te beuren en te redden.

De middelen, die daartoe noodig zijn, vorderen eene langere overweging dan Wij in dit oogenblik, gedurende Ons kortstondig verblijf in uw midden, daaraan kunnen besteden. Hetgeen echter Onze hand nu reeds dadelijk te doen vindt, is reeds voor u door Ons gedaan, of zal terstond geschieden, opdat gij onverwijld de vruchten daarvan moogt inoogsten.

– Uwe nagelboomen, die gij thans uwe zorg niet waardig acht, omdat zij uwe moeite en arbeid, daaraan besteed, niet beloonden, zullen reeds dit jaar dierbaar voor u worden, door de meer zekere en grootere voordeelen, die gij en uwe hoofden daarvan zult hebben.

– Zonder arbeid kunnen menschen noch maatschappijen bestaan. De arbeid die nuttig is, moet echter doel en belooning hebben. Wij zullen geen nutteloozen arbeid van u vorderen, en geen arbeid onbeloond laten.

– De negorij-diensten, die gij verrichten moet, zijn in het belang van u zelve en van uwe vrouwen en kinderen. De arbeid, dien het Gouvernement van u zal vorderen, zal u reeds nu een dubbel loon opleveren van hetgeen gij thans geniet, opdat dit u tot vrijwilligen arbeid aanmoedige. Waar eenmaal vrijwillige arbeid gevonden kan worden, zal geen gedwongen arbeid meer bestaan.

– De leveranciën, die het Gouvernement vooreerst nog van u zal vergen, zullen reeds van dit oogenblik af aan voor u gemakkelijk en voordeeler gemaakt worden.

De inkoop prijs van de kruidnagelen werd op 8 februari 1825 verhoogd van 4 naar 6 stuivers per pond, terwijl de *hasil*-gelden (de vergoedingen voor het dorpsbestuur) meer dan verdubbeld werden

Men zal niets om niet van u verlangen, alles zal aan u tegen billijke en redelijke prijzen betaald worden, opdat gij uw eigen voordeel daarin leert kennen, en ook daardoor de lust tot vrijwilligen arbeid in u opgewekt worde.

– De hongie, die zoolang en zoo zwaar op u gedrukt heeft, zal slechts de herinnering van geleden rampen bij u overlaten; zij zal van dit oogenblik af niet meer bestaan en voor altijd vernietigd zijn. Gij zult voortaan uwe woningen, uwe vrouwen en kinderen niet meer behoeven te verlaten, dan om dezelve en uwe naburen tegen uwe en hunne vijanden te beschermen. Het Gouvernement zal daartoe zijne bescherming verleenen en de middelen tot zelfverdediging aan u gemakkelijk maken.

– Ook in de nieuwe wetten en voorschriften, die Wij u geven zullen, zult gij de blijken Onzer bezorgdheid voor uwe welvaart ontdekken. Gij zult daarin uwe aloude instellingen weder vinden. Gij zult daarin uwe regten en verpligtingen en de regten en verpligtingen uwer hoofden naauwkeurig leeren kennen. Deze uwe wettig gekozen hoofden zullen uwe achting en liefde verdienen, door uwe billijke belangen voor te staan. Gij zelve zult overal goed en gemakkelijk regt vinden, en niemand zal u ongestraft in uwe regten kunnen krenken.

G.A.G.Ph. baron van der Capellen, gouverneur-generaal van Nederlands-Indië (1816-1825) en Willem I, Koning der Nederlanden.

De koning wijst gebiedend naar een kaart van Java.

Van der Capellen was ervan overtuigd dat het monopolie een bron van onheil was geweest en dat het in het landsbelang was om het op te heffen. Hij vond voor zijn beleidsvoorname steun bij de leden van de Raad van Indië, maar niet bij de minister van koloniën en bij koning Willem I. Minister Elout pleitte na bestudering van de rapporten en voorstellen voor handhaving van het monopolie en de gedwongen leveranties. Zijns inziens was er geen andere oplossing dan te proberen 'de grootst mogelijke hoeveelheid specerijen tegen de laagste prijzen' op de markt te doen komen. Naar aanleiding van de publicatie van Van der Capellen aan de 'volkeren van Amboina' adviseerde hij de koning tevens om aan de bestuursambtenaren zijn wens kenbaar te maken dat

***Minister van Marine en Koloniën Elout aan koning Willem I*³**

uit de wettelijke verordeningen en publikatiën, zoo van de Indische Regering zelf als van hare ondergeschikten, zullen worden weggelaten alle verklaringen van algemeene regten of beginselen, afkeuringen van bestaande grieven, beloften van eene betere toekomst en andere hartstogtelijke toespoken aan de Inlanders, waardoor zonder eenig nut de aandacht op verandering wordt gevestigd en tegenstrijdige belangen worden wakker gemaakt.

Koning Willem I wenste het kruidnagelmonopolie inderdaad te handhaven. Hij liet een antwoord op het advies van zijn minister Elout formuleren dat aan duidelijkheid niets te wensen overliet.

***Vice-president van Raad van State aan minister van Marine en Koloniën*⁴**

de buitengewesten van
Nederlands-Indië

In al het geen door het Indisch bestuur in de aangelegenheden der Molukko's verordend is, in alle uitgevaardigde stukken daartoe betrekkelijk, heeft Zijne Majesteit op nieuw de overtuiging gevonden, dat in Indië van het beginsel wordt uitgegaan dat het groote doelwit daarhenen moet strekken om in de buiten etablissementen het Europeesch gezag te vestigen, de volkeren tot beschaving op te leiden en hun aan de Europeesche instellingen trapsgewijze te gewennen, terwijl het belang hetwelk die bezittingen aan den handel kunnen aanbrengen slegs als een ondergeschikt doel wordt aangemerkt.

afgezien van

Zijne Majesteit vermeent echter in tegendeel, ofschoon hulde doende aan de milde en menschlievende inzichten van het Indisch bestuur, dat het bezit der Koloniën in het algemeen, en dat der buiten etablissementen in het bijzonder, alleen en uitsluitend moet worden beschouwd uit het oogpunt van de voordeelen welke hetzelve, behoudens de welvaart der ingezetenen, aan het moederland en deszelfs handel en nijverheid vermag aan te brengen: in die voordeelen alleen kan eene vergoeding gevonden worden voor de opofferingen welke het behoud dier bezittingen noodzakelijk maken; over dezelve heerschen zonder wezenlijk nut voor den handel kan het moederland daarvoor niet schadeloos stellen.

1 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1825-02-08 1: Gouverneur-generaal (Van der Capellen) aan minister van Nationale Nijverheid en Koloniën (Elout), Buitenzorg, 8 februari 1825.

2 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1824-04-15 1: Verbaal handelingen en besluiten gouverneur-generaal (Van der Capellen) tijdens zijn reis door de Grote Oost 15 april 1824 no. 1, Ambon.

3 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1825-12-06: Minister van Marine en Koloniën (Elout) aan de koning (Willem I), 's-Gravenhage, 6 december 1825.

4 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1826-01-01: Vice-president van Raad van State (Mollerus) aan minister van Marine en Koloniën (Elout), 's-Gravenhage, 1 januari 1826.

2 DE STRIJD IN VERHALEN

Sinds de gebeurtenissen van 1817 zijn zo'n tweehonderd jaar verstreken. In de loop van die tijd hebben tal van auteurs over de opstand of *perang* (oorlog) van Pattimura geschreven. De selectie die we voor dit dossier uit hun verhalen hebben gemaakt, laat een enorme verscheidenheid in genre en benadering van het onderwerp zien.

Zo zijn er in de koloniale literatuur van de negentiende eeuw verscheidene vertellers die getuige van de gebeurtenissen zijn geweest of nog met ooggetuigen hebben gesproken, zoals P.F. Vermeulen Krieger, J.B.J. van Doren, W.A. van Rees, J.L. van den Berg van Saparoea en J.G.F. Riedel.

In de postkoloniale Indonesische literatuur vormen de historici de belangrijkste groep. Bij de opkomst van het nationalisme in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw begonnen jongeren zoals A.J. Patty en J. Latuharhary de opstand op de Molukken te zien als een oorlog tegen de kolonialistische onderdrukking. In de tweede helft van de twintigste eeuw herschreven historici zoals M. Sapija, F. Hitipeuw, I.O. Nanulaitta, L.J.H. Zacharias, R.Z. Leirissa, H. Luhukay en J.A. Pattikayhatu de geschiedenis vanuit een nationalistisch perspectief. De Indonesische teksten zijn door de samensteller in het Nederlands vertaald.

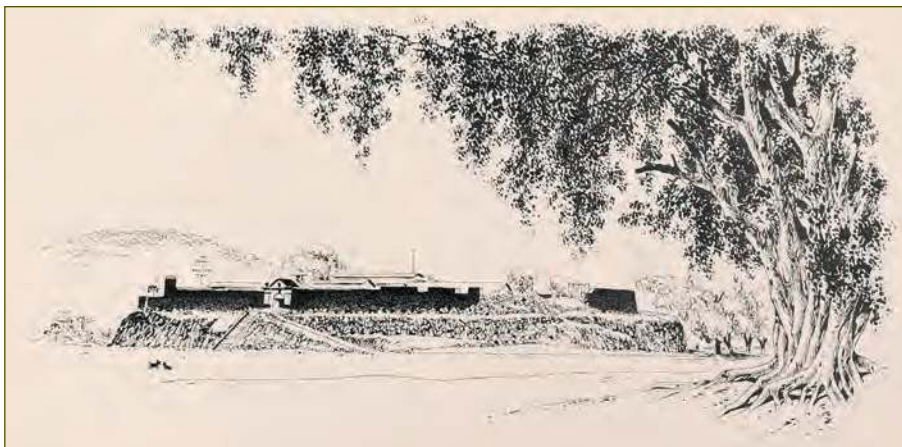
In postkoloniaal Nederland bleef de koloniale geschiedenis van Nederland en de Molukken de gemoederen eveneens bezighouden. Populair-wetenschappelijke uitgaven zoals van B. van Kaam, H.J. de Graaf of E. Vanvugt droegen uiteenlopende visies uit. Tegelijkertijd ontwikkelden Molukse jongeren, evenals de historici op de Molukken, een nieuwe belangstelling voor de koloniale geschiedenis en een nationalistisch gekleurde visie op de strijd van Pattimura.

De politiek-godsdienstige aspecten van de gebeurtenissen hebben de bijzondere aandacht van auteurs zoals I.H. Enklaar, A.M. Suryanegara en V. Patty getrokken.

Verskillende verhalen over de historische gebeurtenissen hebben een uitgesproken literair karakter, zoals die van Q.M.R. Ver Huell, M. Dermoût, J. Fabricius, A. Sani, H. Straver, J. Tomasowa en theatergroep DeltaDua. Zij stellen aspecten aan de orde die in de geschiedschrijving veelal buiten beschouwing blijven.

De verhalen verschillen van genre, inhoud, bedoeling en kwaliteit. Ze hebben met elkaar gemeen dat de vertellers, openlijk of onuitgesproken, een eigen agenda hebben. Hun verhalen vertellen evenzeer iets over henzelf als over de historische gebeurtenissen.

Tenslotte geeft een vergelijking van het werk van P.H. van der Kemp (1911) en Ch.F. van Fraassen (2018) een indruk van de enorme vooruitgang die er in de tussenliggende honderd jaar geboekt is met het toegankelijk maken van de historische documenten.

J. Spier,
Het fort 'Duurstede', Saparoea
(1950)

2.01 P.F. Vermeulen Krieger

Petro Ferdinand Vermeulen Krieger schreef een boek over de wijze van oorlogvoeren van de bevolking in Indië waarin hij zijn ervaringen met de opstand van 1817 verwerkte.¹ Daarnaast bewerkte de uitgever van het tijdschrift *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren* in 1825 gedeelten van zijn dagboek tot een artikel voor het publiek in Nederland. Hij koos hiervoor onder meer een fragment uit de aantekeningen over de gebeurtenissen tussen 3 en 5 november 1817 in Pelau.

*Vermeulen Krieger, 'Fragmenten betreffende den Indischen archipel', p. 235-237*²

Pelau

P.F. Vermeulen Krieger (1848)

In den veldtogt van 1817, woonde ik op het eiland Haroeko, (bij Amboina) een aandoenlijk tooneel bij, hetwelk mij tranen uit de oogen perste. Onder de muitelingen bevond zich ook de zoon van den ouden, eerbiedwaardigen koning van Pylorouw, een jong mensch van twee en twintig jaren. Hij was niet alleen de Nederlandsche regering ontrouw geworden, terwijl zijn vader bij het begin van den opstand dadelijk de toevlugt naar de stad Amboina genomen had, maar hij stelde zich zelfs aan het hoofd der oproerigen, weshalve de oude Koning zijnen zoon den dood hadt gezworen, hetwelk deze bekend was. Alle de muitelingen waren reeds bij ons teruggekomen, maar deze zoon, als aanvoerder, waagde het niet, uit vrees voor de gedane bedreiging zijns vaders. De Majoor Meijer zond dus eenige vertrouwelingen van den vader, en liet hem de verzekering geven, dat hij vrijelijk kon terugkomen, dat de Majoor bij den vader deszelfs krachtige voorspraak zou wezen. Ten gevolge hiervan kwam de zoon omstreeks vier uren des nademiddags, omtrent het uur, dat wij met den ouden Koning voor het huis op den weg stonden, bevend aan, wierp zich op den afstand van zes schreden voor zijnen vader op de knieën, en smeekte hem om vergiffenis. De grijsaard wilde zijnen zoon aanspreken, hetwelk hem echter door tranen en snikken belet werd. Doch hij snelde dadelijk naar zijnen zoon, ligtte hem van den grond, sloot hem in zijne vaderarmen, en schonk hem al snikkende vergiffenis en genade. Meer dan tien minuten duurde het, dat zich vader en zoon aan het hart gesloten hielden, en ik ben overtuigd, dat alle de aanschouwers van dit tooneel tranen gestort hebben. (*)

(*) Om den zachten en weldadigen indruk, dien dit verhaal zekerlijk op het hart onzer Lezers gemaakt heeft, niet te storen, zullen wij de tooneelen van onderlinge verbittering en bloedstorting, die in dezen korten, maar hevigen oorlog, op en omstreeks het eiland Amboina hebben plaats gehad, de daarop gevolgde gestrengte teregtstellingen enz., niet mededeelen; te minder, daar de geachte Schrijver, die in denzelven zulk een belangrijk deel heeft moeten nemen, misschien nog eenmaal, onder een' of anderen vorm, zijn dagboek in het licht zal geven. Slechts deze ééne trek. Eens werden er op Haroeko drie en twintig Opperhoofden der opstandelingen, waaronder twee opgeworpene Koningen, gelijktijdig doorschoten, uit hoofde der wreedheden, waaraan zij zich hadden schuldig gemaakt.

De standrechtelijke executies vonden in Pelau plaats na het in de tekst verhaalde voorval, op 5 november 1817. Zie § 1.17.

Het dagboek waarop dit verhaal is gebaseerd, bevindt zich helaas niet onder de archiefstukken van Vermeulen Krieger in het Nationaal Archief. (Zie ook § 2.04)

1 P.F. Vermeulen Krieger, *Oost-Indische oorlogen, of listen, hinderlagen en verdedigingswijze der inland-*

sche volkeren, waargenomen in de onderscheidene oorlogen op de Moluksche eilanden, Cheribonsche, Bantamsche en Malakkasche landen; in de jaren 1817, 1818, 1819 en 1820. Ten dienste der officieren en onder-officieren, dienstdoende in de Indische armee. Breda: Broese & Comp., 1829.

2 (P.F. Vermeulen Krieger), 'Fragmenten betreffende den Indischen Archipel en omliggende gewesten uit het Dagboek van eenen Opper-Officier, die aldaar verscheidene jaren heeft doorgebracht'. In: *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren, verzameld door N.G. van Kampen*. Deel IV, tweede stuk. Amsterdam: P. Meyer Warnars, 1825, p. 223-245.

2.02 Q.M.R. Ver Huell

Q.M.R. (Maurits) Ver Huell was commandant van het lineschip *Admiraal Evertsen*, waar Paulus Tiahahu en zijn dochter Christina Martha na hun arrestatie op 13 november 1817 in de boeien werden gesloten. Hij was aanwezig bij het verhoor van Tiahahu en bij zijn executie voor het fort Beverwijk op Nusalaut. Nadat Christina Martha in december 1817 opnieuw was gearresteerd, werd zij naar Java verbannen en bij hem aan boord gebracht, waar zij tijdens de overtocht van Ambon naar Ternate overleed. (Zie § 1.22)

In zijn bijna twintig jaar later gepubliceerde reisverslag *Herinneringen van een reis naar de Oost-Indiën*¹ vertelt Ver Huell niet alleen over haar lotgevalen, maar ook over zijn eigen emotionele reactie:

Ver Huell, 'Herinneringen van een reis naar de Oost-Indiën I', p. 271-272

Ik gevoelde een diep medelijden voor dit woeste kind der natuur. Onder een wild volk opgevoed, had zij, door ouderliefde gedreven, zich geheel overgegeven aan de dolle drift, om overal waar haar vader streed, mede te strijden, en was daarin welligt door den lof harer landslieden versterkt geworden.

Q.M.R. Ver Huell (ca. 1835)

Aan haar overlijden op de avond van 2 januari 1818 wijdt Ver Huell in het reisverslag een korte beschouwing:

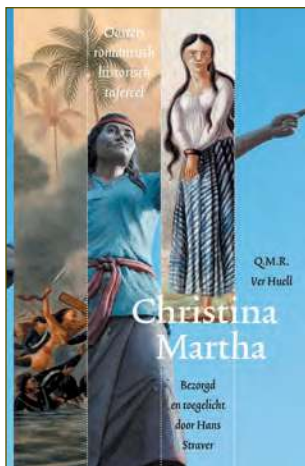
Ver Huell, 'Herinneringen van een reis naar de Oost-Indiën II', p. 2-3

Had zij, (dacht ik) onder beschaafde volken het levenslicht mogen aanschouwen, en ware hare sterke ziel door zachtere zedewetten getemperd geworden, hoe voortreffelijk hadden zich dan hare deugden niet ontwikkeld. Onder een woest volk geboren, nog weinig bestraald door het licht van de Godsdienst, had zij gretig alle die verwilderde zeden aangenomen, waarop deze volken eenen hoogen prijs stellen, en die eene zekere heldhaftigheid vertoonen, waardoor zoodanig een hartstogtelijk wezen, als zij geweest was, moest getroffen worden.

Na de publicatie van zijn reisverslag werd Ver Huell gevraagd om voor de Rotterdamse afdeling van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen op 28 februari 1837 een voordracht te houden. Hij schreef voor deze gelegenheid een literair

Q.M.R. Ver Huell,
*Christina Martha, voorvegteres
 der Muitelingen van het Eiland
 Noessa Laut, dochter van den
 Koning van Aboeboe, gekluisterd.*

Ver Huell heeft Christina Martha afgebeeld voor het fort Beverwijk op Nusalaut. Over haar gevangenschap schreef hij: 'Zij zag mij toen met een' veel-beteekenenden weemoedigen blik aan, en bewaarde het strikste stilzwijgen. Wanneer eenig diep gevoel de ziel ontroert, kunnen woorden weinig troost aanbrengen: een diep stilzwijgen drukte ook bij haar dit gevoel uit.' (Ver Huell 1835, p. 271)

verhaal met de titel *Christina Martha*. Het manuscript werd in 2013 uitgegeven.² In de aanhef van zijn verhaal omschrijft hij het als een zedenschets:

Ver Huell, 'Christina Martha', p. 27

Met schroomvalligheid beklim ik dit spreekgestoelte, waarvan zoo vele verdienstelijke letterkundigen met de belangrijkste onderwerpen uwen aandacht geboeid hebben, en de lier van menig groot dichter de verhevenste toonen geslagen heeft. Geen letterkundige, veel minder dichter zijnde, gevoele ik maar al te wel hoezeer ik uwe toegevendheid behoeve bij het voordragen van een romantisch verhaal, op historische waarheid gegrond, en waarvan het onderwerp, eene schets der zeden van een ver afgelegen volk dat ik in een gewigtig tijdvak bezocht, mogelijk daarom alleen eenigzins al het gebrekkige van mijne voordracht kan vergoeden.

Ook geeft hij aan dat zijn zedenschets van de Ambonse eilanden bedoeld is als een pleidooi voor een menslievend koloniaal beleid en bestuur:

Ver Huell, 'Christina Martha', p. 27-28

Waarom moeten die volkeren met kalmte de overheersching van vreemdelingen, geheel en al verschillend van aanzien en zeden, gedoogen? Van de andere zijde des aardbols tot hen gekomen. Waarom? Omdat die vreemdelingen, steunende op hunne meerdere beschaving en overmagt, zich gerechtigd achten als heeren en meesters over hun vaderland zich te mogen handhaven. Ik zal de voornaamste drangselen daartoe niet verder ontvouwen.

redenen

Doch zoo gloeiend als de stralen van de zon die hen beschijnt, ontvlamt het gevoel van eigenwaarde wanneer den trotschen Europeaan vergeten kan dat zij menschen zijn, even als hij naar Gods evenbeeld geschapen, en het den menschheid vernederend denkbeeld omdragen, het zijn slechts wilden, en daarom moeten zij met verachting aangezien en liefdeloos behandeld worden, als bloote werktuigen van het eigenbelang.

Over Christina Martha's lotgevallen tijdens de opstand was Ver Huell niets bekend. Hij liet zijn verbeelding de vrije teugel. In zijn verhaal zijn Christina Martha en Philip Latumahina geliefden en is Thomas Matulesy een rivaal van Latumahina.

Het romantische verhaal bood hem de gelegenheid om een idealistisch beeld van Christina Martha te schetsen.³ Zij was zijns inziens weliswaar opgegroeid in een samenleving die werd gekenmerkt door verwilderde zeden, redeloos geweld en bijgeloof, maar dankzij de aanraking met de Europese beschaving, in het bijzonder het christendom, had zij zich ontwikkeld tot een deugdzame jonge vrouw die tijdens de opstand niet alleen blijf gaf van heldenmoed en ouderliefde, maar ook van rechtvaardigheidsgevoel, ongekunstelde vroomheid en deernis met armen en hulpelozen.

Het verhaal Christina Martha houdt de luisteraars en lezers voor dat alle volkeren op de wereld een aangeboren edele natuur hebben en dat de christelijk-verlichte Europese naties zich daarom zouden moeten verplichten tot een menslievend koloniaal beleid

Ver Huell, 'Herinneringen van een reis naar de Oost-Indiën I', p. 128

Hebben zij ook niet eene geregte aanspraak, als bedeed met het Goddelijk licht der rede, om als menschen behandeld te worden, – met regtvaardigheid en eene liefderijke toegenegenheid, geëvenredigd naar hunne inborst en zeden? Zoo handelde de groote Cook, de edele en ongelukkige La Perouse en meer andere menschkundige reizigers. Geen volk, hoe woest, of onbeschaafd het ook moge zijn, of het laat zich veeleer door eene liefderijke behandeling leiden, dan door eenen wreedaardigen dwang. De geschiedenis levert ontelbare voorbeelden van dit sprekend bewijs, dat Gods Geest, de geest der liefde, in de harten van alle menschen met meerder of minder kracht woont, van pool tot pool!

James Cook en Jean François de Galaup, comte de La Pérouse, maakten in de tweede helft van de achttiende eeuw wetenschappelijke ontdekkingsreizen die grote publieke belangstelling voor de volkeren van de eilanden in de Stille Oceaan wekten: ze prikkelden het denken van Verlichtingsfilosofen over gelijkheid en ongelijkheid tussen de volkeren.

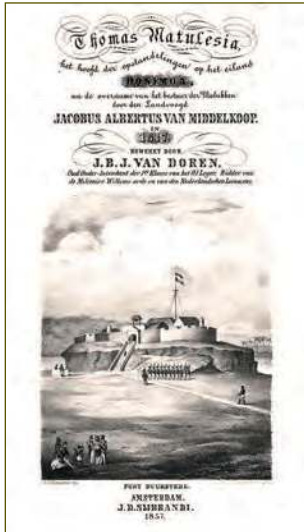
Ver Huell concretiseert in het verhaal niet tot welke maatregelen in het koloniale bestuur zijn pleidooi voor rechtvaardigheid en menselijkheid zou moeten leiden.

1 Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. 2 Delen. Haarlem: Vincent Loosjes, 1835-1836.

2 Q.M.R. Ver Huell, *Christina Martha. Oosters romantisch historisch tafereel*. Bezorgd en toegelicht door Hans Straver. Hilversum: Verloren, 2013.

3 H. Straver, *Vaders en dochters. Molukse historie in de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw en haar weerklank in Indonesië*. Hilversum: Verloren, 2018, p. 173-198.

2.03 J.B.J. van Doren

In 1857 verscheen het boek *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen van het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd J.A. van Middeldkoop in 1817*.¹ De schrijver, Jan Baptist Jozef van Doren, had als cavallerist in het Franse en Nederlandse leger gevochten en in 1819 dienst in het Oost-Indisch leger genomen. Na zijn aankomst in Batavia in 1822 werd hij op Java en Sumatra ingezet als adjunct-inspecteur bij de militaire administratie. In 1836 werd hij in deze functie op Ambon gestationeerd, waar hij tot zijn pensioen in 1839 werkzaam bleef.

Na zijn terugkeer in Nederland was hij in de gelegenheid om de pen op te nemen en een reeks van geschriften over Nederlands-Indië uit te brengen, waarvan het grootste gedeelte als reisbeschrijving kan worden gekarakteriseerd. Binnen zijn geschriften neemt het boek *Thomas Matulesia* een bijzondere plaats in: het is geen reisbeschrijving, maar een boek over historische gebeurtenissen die veertig jaar tevoren hadden plaatsgevonden en die zijn aandacht hadden getrokken toen hij op Ambon werkzaam was.

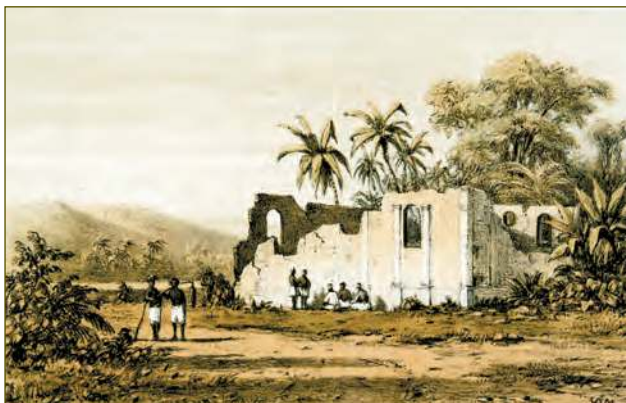
Als oud-militair stelde Van Doren zich niet in de eerste plaats ten doel om een biografie van Thomas Matulesy te schrijven, maar om 'de wapenfeiten van de dapperen des legers [...] nogmaals in het geheugen terug te roepen en meer algemeen te doen vernemen'. (p. III) Evenals in zijn reisbeschrijvingen streefde Van Doren er in dit boek naar zich door eigen waarneming en onderzoek een waarheidsgetrouw, onpartijdig beeld van de gebeurtenissen te vormen:

Van Doren, 'Thomas Matulesia', p. 1

Het is ontegensprekelijk een eerste vereischte, wanneer men wil bijdragen tot de kennis van het staat- of krijgskundig gebied, met betrekking tot de Nederlandsche koloniën, (...) [dat] men onpartijdig, gedachtig aan de spreuk: 'onderzoek leidt tot waarheid', het voor en tegen moet overwegen. Om dat doel te bereiken en zich voor eene onaangename censuur te waarborgen, moet men behalve locale kennis, in de gelegenheid gesteld zijn, zoowel overleveringen van het land als officiële bescheiden te kunnen raadplegen, en die met de ter plaatse zelve ingewonnene informatiën vergelijken, om tot den waren staat van zaken te komen.

Ruïne op Saparua,
vermoedelijk van de kerk van
Ouw die in 1817 werd
verbrand (1844 en 1857)

Door documenten te verzamelen en met informanten te spreken die zo'n veertig jaar tevoren ooggetuige van de opstand waren geweest, slaagde Van Doren erin een samen-

hangender en levendiger beeld van de gebeurtenissen te schetsen dan Ver Huell, zo'n twintig jaar eerder, in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* had gepresenteerd. De lezer kan er echter niet van uitgaan dat zijn relaas overal betrouwbaar is. Van Doren was geen historicus. Hij verzamelde gegevens uit bronnen van zeer verschillende aard, in veel gevallen zonder voor hun betrouwbaarheid te kunnen instaan. Dit is wat zijn informanten hem over Thomas Matulesy vertelden:

Van Doren, 'Thomas Matulesia', p. 108-110

Vóór dat wij met onzen lezer onze schreden naar het tooneel des opstands te Loehoe en de overige kust van Ceram wenden, is het ons niet ondienstig voorgekomen, eenige bijzonderheden ten aanzien van het privaat leven van den hoofdrebel Matulesia, alsmede den toestand van Saparoea gedurende den tijd, dat hij aan het hoofd der rebellen stond, in korte trekken te schetsen.

Matulesia was, zoo als wij reeds vroeger gezegd hebben, een dapper, ontzagwekkend man. Bij den aanval tegen de expeditie van den Majoor Beetjes was hij in een gewoon inlandsch pakje gedost. Daarna kwam hij immer te voorschijn in eenen rooden rok, welken hij uit den boedel van den gesneuvelde Radja van Sory-Sory gekregen had en waarop de gouden epauletten van den Majoor Beetjes tot zijne hooge onderscheiding strekten, overigens de steek en sabel van dien Majoor, witte pantalon en kousen met schoenen, terwijl als een bijzonder sieraad de gouden kam van de op eene ongehoorde wijze vermoorde mevrouw van den Berg in zijne haren schitterde. De overige hoofden gingen steeds in eene zeer eenvoudige Saparoeane-sche kleeding.

Gedurende de onlusten verkoos hij zich tot huishoudster de vroeger door ons vermelde bijzit van den Engelschen havenmeester te Amboina White, Elisabeth Gassier genaamd, liet haar den titel van prinses van 'Poeloe Saparoea' voeren en met den eerbied eener koningin naderen en aanspreken (*).

Matulesia leefde op eenen zeer grooten voet. Hij at dagelijks wel toebereide spijzen, terwijl zijne tafel op eene vorstelijke en Europesche wijze was gedekt. Hij had eene menigte djadjaroës – vrouwelijke en mannelijke bedienden – om hem en zijne huishoudster te bedienen. De Regenten werden van tijd tot tijd ten eten gevraagd.

In het begin woonde hij in het residentiehuis, alwaar geregeld eene eerewacht van burgers en inlanders dagelijks optrok en twee schildwachten voor de deur de wacht hielden. Later, nadat het fort 'Duurstede' door de onzen hernomen was, woonde hij op Haria, en toen deze negorij door het geschut van de 'Maria Reigersbergen' in brand was geschoten, hield hij zich in de bogt van Haria en Boij op.

In de negorijen heerschte gedurende den opstand eene goede orde: de gewone werkzaamheden werden verricht en de Zondagen aan godsdienstoefening gewijd. De Regenten, aan wier getrouwheid Matulesia twijfelde, werden ontslagen, en anderen werden in hunne plaats aangesteld, zoo als die van de negorijen Boy, Porto en meer andere; terwijl hij, in plaats van den gesneuvelde Radja van Sory-Sory, Serâni, zijnen neef Sajad Patty – later te Amboina voor den kop geschoten – benoemde.

Degenen, welke nalatig waren in het nakomen der door hem gegevene bevelen, werden in arrest genomen, en sommigen, zoo als de Regenten van Siela, Leinitoe en Nalahia, in het blok gesloten.

De nagelcultuur werd insgelijks goed onderhouden, terwijl het voorstel van Rhébok, om al de nagelboomen uit te roeijen, van de hand werd gewezen; en op last van Matulesia werd deze cultuur met kracht voortgezet. De schoolmeesters werden uit de armbus bezoldigd.

Matulesia bezocht dikwerf de negorijen, nu eens te paard en dan weder in eenen draagstoel, en werd altijd, gevolgd door vele menschen, met muziek – fluiten en violen – rondgedragen. Hervatten wij thans den draad van ons verhaal over het tooneel des opstands van Loehoe.

uniformjas

hoed met opgeslagen randen
Volgens Ver Huell droeg Matulesy slechts een eenvoudige kromkam van schildpad.

'Gassier' is wellicht een verbastering van 'Gaspersz'.
Zie ook § 1.21.

Haria werd verwoest op
8 november 1817. Zie § 1.18

J.S. Kesaulya, regent van het christelijk deel van Siri Sori, kwam op 20 mei 1817 aan Nederlandse kant om het leven. Hij werd opgevolgd door Melchior Kesaulya, alias Said Perintah, alias Patty Saha. met de voeten in een zwaar houten blok opgesloten

teelt, verbouw

(*) Men heeft ons verzekerd, dat Matulesia, nadat hij met Elisabeth Gassier in ongeoorloofde gemeenschap leefde, veel in eerbied bij de zijnen en in persoonlijke geestkracht verloren heeft.

1 J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817*. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857.

W.A. van Rees (1878)

2.04 W.A. van Rees

Willem Adriaan van Rees maakte van 1841 tot 1852 als officier der infanterie in Indië vermoedelijk carrière in de militaire administratie. Terug in Nederland ontwikkelde hij zich tot een productief en succesvol schrijver over het Indische 'krijgsleven', voorzover bekend zonder in zijn loopbaan daadwerkelijk bij gevechten betrokken te zijn geweest. Tot zijn meest populaire werken behoorden *Vermeulen Krieger* en *Toontje Poland*, beide geromantiseerde biografieën van militairen die zich door moedig en beleidvol optreden zouden hebben onderscheiden.¹

In *Vermeulen Krieger* schetst Van Rees het leven van een eenvoudige weesjongen van Duitse komaf, die zich in zijn lange militaire loopbaan, zowel in Europa als in Indië, tot een officier ontwikkelde wiens verdiensten voor Nederland uiteindelijk onvoldoende waren erkend.

Van Rees, 'Vermeulen Krieger', p. III-IV

In de collectie Vermeulen Krieger in het Nationaal Archief ontbreekt helaas het dagboek van zijn eerste reis naar de Oost, van 1816 tot 1822.

In het bezit gesteld van de nagelaten papieren van den luitenant-kolonel Ferdinand Vermeulen Krieger, zal ik beproeven het leven te schetsen van een rechtgeaard Nederlander, die door het lot herhaalde malen in de gelegenheid kwam zich als een held te doen kennen; het leven van een dapper en bekwaam krijgsman, die, zoowel onder den invloed eener alles verstijvende koude als, onder dien van een ontzenuwende keerkingshitte, steeds dezelfde geestkracht aan den dag legde; van een rechtschapen burger, die zijn gezin lief had, die zijne zonen voor den dienst van het vaderland opvoedde en die, tot den staat van welverdiende rust teruggekeerd, ten allen tijde gereed stond om andermaal het zwaard op te vatten en zijn laatsten dropfel bloed voor het welzijn van Nederland te vergieten.

De strijd in de Molukken, waar Vermeulen Krieger zijn eerste oorlogservaringen in Nederlands-Indië opdeed, kreeg ruime aandacht van Van Rees. Van de achtentwintig hoofdstukken van de biografie zijn er vijf aan deze episode gewijd. Ze handelen achtereenvolgens over het uitbreken van de opstand (*De moord te Saparoea*), het herstel van het gezag op Ambon (*Hitoe onderworpen*), de executie van drieëntwintig opstandelingen op Haruku (*Een onvergetelijke dag*), de eindstrijd op Saparua (*Oelat en Ouw*) en de terechtstelling van de belangrijkste leiders (*Selamat Tinggal!*). (Zie § 1.06, 1.07, 1.16, 1.17, 1.19 en 1.21)

In het hoofdstuk over het uitbreken van de opstand op Saparua liet Van Rees de teugels van zijn verbeelding vieren in een tafereel dat aantoonbaar geen enkele historische basis had. Het kan niet op dagboeknotities van Vermeulen Krieger zijn gebaseerd, omdat deze pas op 30 september 1817 op Ambon arriveerde, met de versterkingen op het lineschip *Prins Frederik*.

Van Rees, 'Vermeulen Krieger', p. 67-72

't Was avond na een heeten dag. (...) Onder het digte lommer van een groep kanangan-boomen lag achter een gabba-gabba pagger een lage maar ruime woning verscholen. Hij die een blik had kunnen slaan in de sombere binnenruimte, slechts flauw verlicht door een paar palita-lampjes, zou op de balie-balie's langs de wanden geschaard een aantal inlanders ontwaard hebben, wier ernstig en onheilspellend uiterlijk te zeer in het oogvallend was om niet het vermoeden op te wekken dat de geest des kwaads hier zijn zetel had gevestigd. Die de woorden gehoord had welke daar gesproken werden, zou dat vermoeden bevestigd vinden.

Reeds verscheidene leden dier geheimzinnige vergadering hadden het woord gevoerd; thans sprak op gedempten toon, maar toch met klem, terwijl zijne oogen bliksems schoten, een man van rijzige gestalte, Antonij Rhebok genaamd:

'... Mijn vader was christen, Matulesia! en mijn grootvader was het, en geen van ons geslacht heeft ooit gewerkt of *sago gepoekeld*. Ook ik heb als christen geleefd, en mijne handen zijn steeds rein gebleven van den arbeid. Geen mijner vaderen heeft zich ooit laten beleedigen, zelfs door de Engelschen niet; maar de nieuwe resident heeft mij, een christen mensch, behandeld als een mahomedaanschen hond, en dáárvor zal hij boeten. Thomas Matulesia! geen ander heeft meer regt dan ik om dien vervloekte een kogel door het hart te jagen. Als gij mij die taak wilt opdragen, zal ik u als koning van Saparoea erkennen.'

Na eenige oogenblikken van plegtige stilte sloeg een door ouderdom gebogen grijsaard, de vrome Sajepatti, zijne gerimpelde oogleden op en zeide langzaam en op zalvenden toon:

'Vrienden en broeders! De geest Gods is over mij gekomen en heeft mij toegefluis-terd dat alle blanken moeten verdelgd worden.

De nieuwe resident lacht, als ik hem zeg dat de kudde een herder behoeft. En toch sedert meer dan vijf-en-twintig jaren werd hier het woord niet verkondigd; het woord dat uit God is, het woord dat door God is, het woord dat God is. Maar de nieuwe resident gelooft niet aan den dorst onzer zielen naar de sago des eeuwigen levens!

Lang zwierven de booze geesten met loshangende haren 's nachts om mijne woning en maakten mij vreesachtig. Maar in den afgeloopen nacht zwaaiden de takken der manggaboomen met groot gesuis boven mijn dak; en toen ik opstond, was alles weder stil geworden en vond ik zeven welriekende sedap-malam bloemen voor de deur. De booze geesten waren verdwenen en het beeld van Christus zweefde boven mijn hoofd. En toen werd ik genoopt om bijbelspreuken te schrijven en onrijpe pinang te plukken.

En andermaal in slaap gerakende, hoorde ik een stem, zeggende: "Sajepatti! door het bloed des kruises zijt gij vrij en zullen uwe zonden u vergeven worden. Wikkel daarom elke pinangboon in een spreuk, en gij zult talismans verkrijgen, die de geloovige bezitters in den aanstaanden strijd onkwetsbaar maken"

Deze mystieke woorden, een mengelmoes van heidenschen en christelijken onzin, maakten een zichtbaren indruk. Ieder der aanwezigen was diep getroffen; maar toen Sajepatti nu zijn vuilen driekanten predikantschoed van het hoofd nam en er een aantal dezer talismans uit te voorschijn kwam, sprongen de bijgeloovige christenen van hun zetel op, Matulesia niet uitgezonderd, en spoedden zich naar den grijsaard, om uit zijne handen een talisman te ontvangen.

gaba-gaba: stelen van sagopalm-blad . *pagar*: omheining
palita: olielamp . *balai-balai*: rustbanken

pukul sago: sago kloppen, traditionele wijze van sagowinning

J. Sahetapij

mangobomen
sedap: heerlijk; *malam*: nacht

pinang: betelnoot

Nadat de orde hersteld was, zag Matulesia in de rondte en ontmoette den blik van Lucas Latoemahina, die nog niets gezegd had.

‘Welke zijn uwe grieven, Lucas?’ vroeg hij.

‘Den resident dooden, goed, sprak deze; al de blanken afmaken, nog beter; een predikant eischen, opperbest. Maar in de eerste plaats moeten er weêr spaansche daalders, harde klinkende munten komen. Waar zijn de tijden gebleven, waarin het geluid van het edele metaal onze ooren streelde? Met de Engelschen zijn ook de gouden en zilveren schijven verdwenen. De nieuwe resident voert het papieren geld in. Ik geloof dat de resident het goud voor zich houdt en ons het papier geeft. Ik wil mij van de waarheid overtuigen; ik wil de kas opnemen.’

Een vlugtige glimlach ging over het gelaat der vergaderden, die echter de hebzucht van den spreker deelden.

Nu trad een oud man het vertrek binnen en plaatste zich tegenover den voorzitter. In een zwarten rok en pantalon gekleed, doch blootsvoets, hield hij in de rechterhand een staf met zilveren knop, in de linker de kleine, welgevormde hand van een beeldschoon zestienjarig meisje.

‘Wees welkom, radja van Aboeboe!’ riep Matulesia hem toe, ‘ik duchtte waarlijk dat u eenig onheil was overkomen.’

‘Twee redenen hebben mij belet tijdig ter vergadering te verschijnen,’ antwoordde de oude Paulus Triago, radja van Aboeboe: ‘de oostewind, die mijn praauw tegenhield; en mijne dochter Christina Martha, die mij niet alléén wilde laten gaan.’

‘Matulesia en gij andere radja’s en orang kaya!’ vervolgde hij met verheffing van stem, ‘gij weet dat ik de overheersching der Hollanders moede, de zaak des opstands geheel toegedaan ben. Een enkele bede rigt ik tot u. Sta mij toe, dat Christina Martha mij in den strijd volge. Op hare knieën heeft zij er mij om gesmeekt; zij beweert een onweêrstaanbaren, een heiligen aandrang te gevoelen om de wapens te hanteren en mijne zijde niet te verlaten.’

Aller blikken vestigden zich op het aanvallige meisje, dat bij de woorden haars vaders, de golvende zwarte lokken met een zwaai naar achteren geworpen en het hoofd opgerigt had, en nu met hare zielvolle oogen Matulesia aanstaarde. Zich in tegenwoordigheid van zooveel mannen ziende, wist ze echter spoedig haar geestdrift te bedwingen, sloeg zedig de oogen neder en klemde zich vaster aan den arm haars vaders.

Aan den man, tot wien allen het woord gerigt hadden en die thans na eenige minuten van stille overdenking opstond, viel niets buitengewoons op te merken. Gekleed als alle amboinesche christenen, droeg hij een blaauwen kiel en wijden pantalon, en had de lange haren met een krommen kam op het achterhoofd bevestigd. Te vergeefs zocht men naar iets geniaals in zijn wezen, zelfs naar iets dat van geestkracht getuigde. Zijn oog had een sombere, bijna wreede uitdrukking; zijn gestalte hoewel boven het middelmatige, verried geen bijzondere ligchaamskracht. Wat hem eenig overwigt gaf, was een meer beschaafde opvoeding, kennis van lezen en schrijven en de graad van onderofficier dien hij tijdens het engelsche tusschenbestuur bij de inlandsche militie bekleedde. Hij, Thomas Matulesia was het, die de ontevreden radja’s van Amboina, Haroeke, Saparoea en Noessa Laut schriftelijk had opgeroepen; die, toen hij de zekerheid had gekregen dat zijn wensch om een nieuwen toestand in het leven te roepen vrij algemeen gedeeld werd, zijn eerzucht voelde ontwaken en van lieverlede het plan tot rijpheid bragt om het juk der gehate Compagnie af te schudden en zich zelf tot Vorst der christenbevolking te verheffen.

‘Gij Johannes Hehahoesa, radja van Titowaay, sprak hij eindelijk, gij Sajad Printa, radja van Sirie Soree, gij Thomas Pattiwaal, radja van Tiouw, en gij Adriaan Radjawan, Nicolaas Patti Serrani, Philip Latoemahina en andere radja’s en orang kaya! ik heb uwe woorden met vreugde gehoord.

Die woorden vinden weêrklank in mijn hart en geven mij aanleiding om de uitvoering mijner plannen te bespoedigen. Dat thans ieder naar zijne woning terugkeere

G.B. Hooijer, *Paulus Triago en Christina Martha* (1897)

en dagelijks psalmen zinge ter eere van Jezus Christus onzen Verlosser, in afwachting mijner bevelen, die ik u binnen veertien dagen door mijne luitenants Rhebok en Latoemahina zal laten overbrengen.

Aan u, Paulus Triago, zij het veroorloofd uwe dochter, zichtbaar met den heiligen geest beziel, als wapendraagster mede te voeren in den strijd die, onder Gods zegen, zal eindigen met de vernietiging van al onze vijanden. Geen genade, maar dood en verderf zij ons wachtwoord.

Sluiten wij thans deze vergadering als opregte christenen, met gezamenlijk te bidden het allervolmaaktste gebed.'

Op een wenk van Matulesia, ging de oude Sajepatti aan den kant der balie-balie op zijn knieën zitten; zijn morsigen steekhoed voor de oogen houdende, begon hij op slependen en zalvenden toon het 'onze vader' te bidden. Plotseling werd hij echter gestoord door een dof rommelend onderaardsch geluid. Krakend bewogen zich de wanden en het dak dreigde in te storten; zware boomtakken hoorde men met geweld heen en weder schudden; de bodem golfde en schokte, en met een gil stortte Sajepatti voorover van de balie-balie.

Hoe menigvuldig de aardbevingen op Saparoea ook zijn mogen, nog nooit heeft iemand er zich gemeenzaam mede kunnen maken. Ook thans vlugtte ieder, door een onbeschrijfelijk angstig gevoel aangetast, naar buiten, en zelfs de begeesterde Christina Martha fluisterde haar vader in het oor 'dat dit een slecht voorteken was.'

G.B. Hooijer, *Matulesia* (1897)

De bewondering van Van Rees voor Vermeulen Krieger ging hand in hand met een diepe minachting voor de opstandelingen, die volgens hem door eerezucht, wraakzucht, dweepzucht en hebzucht werden beziel. Alleen aan Christina Martha schreef hij in zijn verbeelding een eervolle rol toe. Zij zou in de gevechten bij Ulat en Ouw op 11 november 1817 (zie § 1.19) onder de opstandelingen een even bezielend leiderschap ten toon hebben gespreid als Vermeulen Krieger aan Nederlandse zijde:

Van Rees, 'Vermeulen Krieger', p. 98

Waaraan moet men den hardnekkigen weêrstand toeschrijven, die zich in die mate nog nergens openbaarde, die zelfs niet verflauwt als ook 's vijands munitie vershoten is? Wie geeft hem den raad de ongenaakbare soldaten met een steenregen te verpletteren? Het is Christina Martha, de dweepzieke dochter van den radja Paulus Triago, die door haar voorbeeld de geestdrift der muitelingen ten toppunt heeft doen stijgen. Dag en nacht was zij tegenwoordig bij, nam zij deel aan den bouw der versterkingen; en toen de kolonne die aantastte, verliet zij haar vaders zijde niet. Zij was het, die naarmate men terrein verloor, den terugtrekkenden moed insprak, tot standhouden, tot aanvallen, tot omtrekken aanzette. Zij was het, die den eersten steen opnam en hem Krieger naar het hoofd slingerde, toen de vuurwapens nutteloos waren geworden. En had de oude Triago haar niet terughoudend, zij had met het blanke wapen den strijd geëindigd.

In 1870 werd Van Rees in Den Haag aangesteld bij de Algemene Rekenkamer en legde hij de pen als militair geschiedschrijver neer. Zijn geschriften bleven echter onverminderd populair. *Vermeulen Krieger* werd bijvoorbeeld opnieuw uitgegeven in 1881, in een reeks *Novellen, Levensschetsen en Krijgstafereelen*, en nogmaals in 1897, samen met *Indische Typen en krijgstafereelen*.²

- 1 W.A. van Rees, *Toontje Poland. Voorafgegaan door eenige Indische typen*. 2 Delen. Arnhem: Thieme, 1867; W.A. van Rees, *Vermeulen Krieger. Tafereelen uit het Indische kriegsleven*. Arnhem: Thieme, 1870.
- 2 W.A. van Rees, *Vermeulen Krieger*. Leiden: Gualth. Kolff, 1881. Novellen, levensschetsen en krijgstaferelen 5; W.A. van Rees, *Vermeulen Krieger. Indische Typen en Krijgstafereelen*. 2 Delen in 1 band. Rotterdam: D. Bolle, 1897.

2.05 J.L. van den Berg van Saparoea

J.L. van den Berg van Saparoea

In 1875 voltooide Jean Lubbert van den Berg, die de overmeestering van het fort Duurstede op 16 mei 1817 als vijfjarige en enige overlevende had meegemaakt, een manuscript met de titel *Herinneringen mijner Jeugd*. Hij wilde voor zijn eigen kinderen het verhaal op papier stellen van ‘de treurige wederwaardigheden mij in mijne jeugd overkomen, en die op mijn geheel leven zulk een diepen indruk hebben teweeg gebragt, dat, dit schrijvende, ik zelfs nog niet geheel meester van mijne aandoeningen ben (...)’. Het manuscript werd door zijn kleinzoon gepubliceerd in een eigen onderzoek naar ‘de tragedie op het eiland Saparoea’.¹

In het volgende fragment vertelt Jean Lubbert wat hij zich herinnert over de periode tussen 16 mei 1817, de dag waarop de andere gezinsleden om het leven werden gebracht, en 12 november 1817, de dag waarop hij naar het Nederlandse legerkamp bij Tiouw werd teruggebracht. De in de tekst genoemde personages zijn:

- Salomon Pattiwael, een inwoner van Tiouw die na 16 mei de zorg voor Jean Lubbert op zich nam;
- Christina Latupeirissa, de uit Haria afkomstige vrouw van sergeant-bombardier Verhagen die als commandant van het fort Duurstede op 16 mei was gesneuveld;
- Maria Verhagen, een zevenjarig dochttertje van Verhagen en Latupeirissa, dat aan de aanval op Duurstede was ontsnapt doordat haar vader haar de avond tevoren aan een touw over de muur had laten zakken.

Salomon Pattiwael werd in 1817 aangesteld als regent van Tiouw, nadat zijn voorganger, Jacobus Pattiwael, vanwege zijn deelname aan de opstand was veroordeeld en geëxecuteerd.

Van den Berg van Saparoea, ‘Herinneringen mijner jeugd’, p. 320-321

Wat ik in die wildernis, zwaar gewond zijnde, doorstond, is niet te beschrijven; bijna naakt en van alles beroofd, bragt ik, met Salomon en de anderen, nachten op de boomen door, waar ik op een tak gebonden werd, om mij voor vallen te vrijwaren, terwijl iedere nacht, ter verjaging van het wild gedierte, onder aan den voet van die boomen, een vuur werd aangestoken. Ongeveer drie maanden bragt ik zwerfende in die wildernis door, ten prooi aan de grootste ontberingen; vooral had ik in het begin veel te lijden van de schandelijke mishandelingen der oudste dochter van vrouw Verhagen, Maria genaamd, die jaloersch over de goede zorgen die Pattiwaël aan mij besteedde, mij de haren uittrok en mij zoodanig aan mijn gewond oor trok, dat mijne hoofd- en oorwonden, in plaats van beter, dagelijks erger werden. Gelukkig werd dit spoedig door Salomon ontdekt, die daarover in drift ontstoken, Maria bij

Tussen 16 mei en 11 november verlieten bijna zes maanden. In 1875, bijna zestig jaar later, zullen de herinneringen fragmentarisch en wellicht niet geheel betrouwbaar zijn geweest.

Q.M.R. Ver Huell,
Het legerkamp in Tiouw,
12 november 1817.

Strijders komen hun wapens inleveren. Salomon Pattiwael en een vrouw, wellicht Christina Latupeirissa, dragen residentszoon Jean Lubbert, 'het kind van Saparua', over aan Nederlandse officieren.

de haren optilde en haar duchtig sloeg; dit niet kunnende zien, vroeg ik voor haar vergiffenis, waarvan het gevolg was dat de bestraffing ophield niet alleen, maar dat het meisje, dankbaar voor die bemiddeling, ook voor mij de grootste toegenegenheid opvatte en mij voorts met de grootste zorg en liefde hielp verbinden en voor mij zorgde, zoodat ik de kwade bejegening spoedig vergeten was. Gedurende al dien tijd dat ik verder in de wildernis doorbragt herinner ik mij niets bijzonders, want, zooals wel te begrijpen is, leefden wij geheel geïsoleerd, ons levensonderhoud vindende in de vruchten der Bosschen en bij tusschenpoozen in de rijst, die Salomon hier of daar wist te bekomen.

1 J.L. van den Berg van Saparoea, *Herinneringen mijner Jeugd*. Velp, 9 december 1875. Manuscript. Gepubliceerd in: C.J.G.L. van den Berg van Saparoea, 'De tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817 tijdens den opstand in de Molukken'. In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 104 (1948), p. 237-336.

2.06 J.G.F. Riedel

Johann Gerhard Friedrich (Frits) Riedel groeide op in Menado, als zoon van een Duitse zendeling en een Engels-Ambonese vrouw. Na een opleiding in Nederland was hij werkzaam in de administratie van zijn geboortestreek, tot hij in deze residentie benoemd werd

J.G.F. Riedel

tot assistent-resident van Gorontalo. Hierna maakte hij carrière als resident van Billiton, Timor en tenslotte, van 1880 tot 1883, van Ambon.

Riedel besteedde gedurende zijn hele loopbaan veel tijd aan de bestudering van land en volk en aan het verzamelen van materiaal voor etnografisch en natuurwetenschappelijk onderzoek. Na de beëindiging van zijn carrière als bestuursambtenaar nam hij zijn aantekeningen mee naar Europa en verwerkte ze in een omvangrijk boek dat in 1886 verscheen. De titel, *De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*, gaf aan dat het ging om een volkenkundige beschrijving van de eilanden van Oost-Indonesië.¹

Riedel was een eigenzinnige man. In de *Voorrede* van zijn boek gaf hij te kennen dat hij zich daarvan bewust was en er ook prat op ging.

Riedel, 'De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua', p. V

Dertig jaren geleden, toen ik als jeugdig ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur op Noord-Selebes een begin maakte met ethnologische feiten op te tekenen, werd mij van vele zijden op het nuttelooze, het belachelijke van zulk een arbeid gewezen. Oudere ambtgenooten en vrienden raadden mij in de plaats daarvan in gemoede en met aandrang aan, de studie van de Heilige Boeken der Indische Regeering, de zoogenaamde Staatsbladen, als het eenig noodige om in 's Lands Dienst eene schitterende carrière te maken.

Hoewel aanvankelijk schoorvoetende, besloot ik toch spoedig de mij gegevene wenken te laten voor hetgeen zij waren en van de noodzakelijkheid daarvan doordrongen, ging ik in de eenmaal door mij gekozen richting op mijne wijze voort om de volksstammen, waaronder ik leefde en die ik moest besturen en leiden, niet alleen oppervlakkig te leeren kennen, maar ook om hunne wijze van denken en gevoelen beter te leeren begrijpen. Ik trachtte mij gemeenzaam te maken met hunne begrippen omtrent recht en onrecht, misdryf en overtreding, moord en doodslag, straf en wraakneming, bezit en eigendom en nog veel meer (...).

In het tweede hoofdstuk, *Ambon en de Uliase*, ging Riedel onder meer in op de opstand van 1817. Hij noteerde verschillende bijzonderheden die men over de gebeurtenissen van meer dan zestig jaar geleden vertelde, als vaststaande feiten. Ook liet hij blijken dat de bevolking zijns inziens destijds redenen te over had om in opstand te komen.

Riedel, 'De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua', p. 37-38

Onder het bestuur van den Engelschen Gouverneur R.Th. Farquahar volgde verslapping in het monopoliewezen. Geheele scheepsladingen nagelen werden er uitgevoerd. De door de bevolking verstrekte materialen werden beter betaald, de levering van werkvolk verminderd en de hongri achterwege gelaten. Na de tweede Britsche inbezitneming, van 1810 tot 1817, begon de handel onder het bestuur van den Gouverneur W. B. Martin te bloeien, zoodat jaarlijks reeds voor ongeveer f 550,000 werd ingevoerd. Toen in 1817 de Molukken weder aan de Nederlanders werden toegewezen, kwamen met hen de oude inrichtingen van bestuur en administratie met al hare gestrengheid terug. De misbruiken, onder het Britsch bestuur afgeschaft, werden hersteld. De bevolking, die eenigszins tot verademing kwam, werd opnieuw onderdrukt.

Niet lang daarna barstte te Saparua een opstand uit, doordien de bevolking voor de geleverde kruidnagelen niet behoorlijk werd betaald en de toenmalige Resident J. van den Berg op zijne tochten door het eiland de krachtige en gespierde mannen deed opvatten en als soldaat wegvoeren. Het gerucht verspreidde zich tevens dat alle mannen, in ketenen geklonken, als soldaten zouden worden weggeleid en dat de Nederlandsche regeering Javanen zou invoeren om met de vrouwen des lands

R.T. Farquhar, commercial resident der Molukken te Ambon van 1799 tot 1802.

hongri: vloot van in de dorpen gevorderde vaartuigen die, in beginsel jaarlijks, onder Nederlands commando uitvoer om orde en gezag op de Ambonse eilanden te handhaven

te cohabiteeren. Door Philip Latumahina, een gewezen schrijver van den Resident, die dat gerucht verspreidde, opgestoot, stelde Thomas Matualesi, ook genaamd Patimura, Ribok en Patiwaël, zich alstoen aan het hoofd der ontevreden, waarbij verscheidene Euronesiërs of Europeesche afstammelingen zich aansloten, namen het fort Duurstede in en vermoordden den Resident met diens geheele familie, uitgezonderd zijn zoon, die, slechts gewond, door zekeren Paulus Pelupesi, vader van den tegenwoordigen Radja van Ou, gered werd.

Gedurende den opstand speelden de vrouwen, die zeer verbitterd waren over de wegvoering harer mannen, eene groote rol. De vrouw, die Matualesi overal vergezelde, een zekere Elisabeth, en die hem voortdurend tot handelen aanspoorde, was de achtergelatene vrouw van den als soldaat weggevoerden inlander Eliza Titalei. Na de mislukte eerste expeditie onder den Majoor der Infanterie P. Beetjes, wiens uniform nog te Haria, van waar de moeder van Matualesi afkomstig was, bewaard wordt, werd later de rust hersteld, en werden de aanvoerders, die op hunne wijze recht zochten, met den dood gestraft.

De Gouverneur-Generaal P.G.A. Baron van der Capellen vond in 1824 de bevolking in de Molukken 'onbegrijpelijk ellendig en diep ongelukkig', en bewogen door dien toestand, gelastte hij, te Ambon zijnde, dat de inkoopsprijzen der specerijen zouden worden verhoogd, dat de hongitochten zouden worden afgeschaft, dat overal kruidnagelen en muskaatnoten mochten worden aangeplant, voorts dat het leveren tegen betaling van werkvolk en materialen tot het onontbeerlijke zou worden beperkt, met belofte ook dit af te schaffen.

Het kruidnagelmonopolie werd echter pas in 1863 opgeheven. Riedel stelde tevens vast dat zijn voorgangers nog steeds geen einde hadden gemaakt aan het 'dati-stelsel', de verplichting van de bevolking om in opdracht van hun eigen regenten arbeid te verrichten in de bospercelen met kruidnagelbomen.

Riedel, 'De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua', p. 39

De ongelukkige bevolking lijdt nog aan de gevolgen van deze sedert eeuwen toegebrachte slagen, terwijl aan het perkslaven- of datiostelsel, eene bron van de grootste willekeur, nog geen einde is gemaakt. Het schijnt genoeg te wezen, wanneer alles door traditioneele onkunde en besluiteloosheid verwaarloosd wordt en op het voorbeeld der Edele Compagnie slechts fondsen beschikbaar worden gesteld voor

paren
Matulesy

Over de redding van Jean Lubbert van den Berg, zie § 1.07.
J.A. Pelupessy, radja van Ou

Over Elisabeth Gassier, zie ook § 1.21.

dati: huisgezin dat, veelal met een aantal ondergeschikten, voedsel- en handelsgewassen zoals kruidnagels verbouwde en herendiensten voor de regent verrichtte.

J.G.F. Riedel, *Typen van mannen en vrouwen op Ambon en de Uliase*. (1886)

het onderhoud der Christengemeente en tot voortzetting van een onpractisch inlandsch onderwijs, dat niet aan de behoefte voldoet.

1 J.G.F. Riedel, *De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1886.

P.H. van der Kemp (1921)

2.07 P.H. van der Kemp

In de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* verscheen in 1911 en 1912 een historische studie van de voormalige directeur van het Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid in Nederlandsch-Indië, P.H. van der Kemp, over de opstand van 1817, onder de titel *Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken in 1817, naar oorspronkelijke stukken*.¹

In de inleiding vertelt Van der Kemp dat hij het omvangrijke werk om twee redenen had geschreven:

Van der Kemp, 'Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken', p. 339

gekregen **Wanneer men niet volstrekt een vreemdeling in de Indische historie van het tijdvak is, weten wij, dat de heeren Engelhard en Van Middelkoop, belast met de overneming der Molukken, als doodvijanden zijn gescheiden, doordien gedurende hun commissie de grootste onaangenaamheden onder elkander ontstonden. Vermoedelijk had dit niet zulk een algemeene bekendheid erlangd, zou het in ieder geval historisch van geen of weinig belang zijn geweest, wanneer de eilanden in vrede waren achtergelaten; maar de opstand heeft aan die persoonlijke oneenigheid reliëf gegeven. Het valt niet te bewijzen, dat de loop der zaken een andere zou geweest zijn, indien Commissarissen vriendschappelijk hadden samengewerkt; in zoover echter staat de uitgebroken wanverhouding wel degelijk met den opstand in verband, dat de bijzonderheden ervan aan den dag doen treden, hoezeer deze commissarissen prullen van menschen zijn geweest en alzoo daar niet op hun plaats. Die bijzonderheden nu, bij mijn weten volstrekt onbekend, verdienen zeer zeker medegedeeld te worden. Alzoo de eene aanleiding tot deze studie; de andere is gelegen in het wenschelijke van een geregeld verhaal over de onlusten.**

Het eerste deel van zijn studie, over de voorgeschiedenis van de opstand, eindigt met een uitvoerig hoofdstuk over de onenigheden tussen eerste commissaris Engelhard en gouverneur Van Middelkoop. (Zie § 1.05) De volgende taferelen spelen zich af in de woning van J.H.J. Moorrees, de president van de raad van justitie, waar de commissarissen voorlopig logeerden. Van der Kemp citeerde in zijn beschrijving uit rapporten en persoonlijke brieven van Engelhard.

Van der Kemp, 'Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken', p. 524-527

Het was echter bepaaldelijk een verordening over de uitgifte van het papierengeld, die tot een uitbarsting leidde. (...) De Gouverneur wilde namelijk de verordeningen betrekkelijk het papierengeld, zooals C.C.G.G. die hadden vastgesteld, afkondigen zonder meer, terwijl Engelhard oordeelde, dat er aan moest voorafgaan een inleiding van de Moluksche commissie. (...) Hoe ook, aan den avond van den dag, dat de afkondiging plaats vond, onderhield Engelhard er zijn mede-commissaris over. De humeuren waren hierdoor gaande gemaakt, toen de tot resident van Menado benoemde Martheze, die op zijn vertrek stond, de heeren kwam storen met de vraag, of hij geen contanten kon mede krijgen. De Gouverneur, die de kas hield, zweeg, hetgeen Engelhard aan Van Middelkoop deed zeggen: [dat] het vanzelf sprak, dat de Resident voor zijn gewest specie moest medenemen. Martheze hiermede voldaan, verliet Commissarissen, waarop Engelhard het onderhoud over het papierengeld wilde voortzetten; maar Van Middelkoop stoof op en voer tegen Engelhard uit over – ja, wat, dat blijkt niet – wel dat het geschiedde 'ten aanhooren van het gezelschap en twee schildwachten, die voor de deur op en needer liepen'. Met het gezelschap wordt bedoeld de familie Moorrees, die intusschen zat te wachten wegens den gereed staanden avondmaaltijd!

Engelhard ging naar zijn kamer om verder schandaal te vermijden; hij was voornemens er later Van Middelkoop over te onderhouden. Dáár, in Engelhard's kamer, vervoegde zich de Secretaris met de door de Commissie te teekenen stukken voor resident Martheze; Engelhard stelde zijn hand er onder, waarop Von Baumhauer toog naar Van Middelkoop, die ook naar zijn kamer was gegaan; de Gouverneur weigerde echter de onderteekening, waarvan de Secretaris mededeeling ging doen aan Engelhard. Deze zocht toen Van Middelkoop op, 'die zich intusschen uitgekleeft had'. En nu krijgt men een zeker nooit vertoond tooneel; met Engelhard's gebreken verhaalt hij zijn werkelijke oorzaken der tooneelen niet geheel duidelijk, maar wat wij overigens lezen, is opmerkelijk. Engelhard wilde natuurlijk van zijn mede-commissaris weten, waarom de mede-onderteekening geweigerd werd, doch wij lezen dan alleen, dat hij Van Middelkoop in woede aantrof en hem toevoegde, 'dat hij verdoemde om de papieren te tekenen' en uitilde, dat Engelhard 'het gezag van hem konde overnemen'. Pogingen om hem tot bedaren te brengen, deden slechts 's mans woede verhoogen, hem herhalen de stukken niet te willen tekenen, ja verklaren, 'dat hij zijn gezag nederlegde', dat hij zich beschouwde als Engelhard's 'arrestant'!! De eerste commissaris vond geen termen om den man bij zijn woord te houden, ofschoon 'hij was gelijk aan een dol mensch', krabbelt Engelhard. Eindelijk bedaarde de storm en werden de stukken mede-onderteekend, zoodat Martheze kon vertrekken. Engelhard ging daarop de kamer uit om aan den maaltijd deel te nemen, waar vermoedelijk ook mevrouw Van Middelkoop zat te wachten. Bij het verlaten van de kamer, leuterde echter Engelhard zijn mede-commissaris nog te gemoet om mevrouw Van Middelkoop daar te laten komen, maar Van Middelkoop snauwde terug: 'Deeze behoeft hier niet te komen, zij kan maar weg blijven, zij is oorzaak van mijn ongeluk en meer soortgelijke douceurs'!! Het geheele spektakel was als het ware in het publiek vertoond, 'daar de Heer V.M. al het gesprokene als het ware had uitgild'.

Na den maaltijd begaf een ieder zich te bed en alzo mevrouw Van Middelkoop naar de kamer van haar man; Engelhard had zich echter nauwelijks uitgekleeft of hij hoorde uit Van Middelkoop's kamer, dat 'het spektakel met zijn vrouw begon'. Naast die kamer logeerde de dochter van den Gouverneur; de ruzie deed haar naar Engelhard's kamer ijlen met verzoek tusschen beiden te treden. De eerste commissaris, 'te veel g'endigneert over de Heer V.M. wegens zijne infame conduite' en bovendien reeds uitgekleeft, gevoelde gansch geen lust om er zich mede te bemoeien, maar goede mevrouw Engelhard had kassian en ging dus de twistenden opzoeken. Het bleek haar, dat Van Middelkoop ... zich van kant wilde maken! En teneinde dit

Over de problemen rond het papieren geld, zie § 1.12.
Commissarissen-generaal

Hierdoor was een geprikkelde stemming ontstaan
T.P.A. Martheze, resident van Menado van 1817 tot 1819.

specie: muntgeld

handtekening . C.M. Baumhauer, secretaris van de commissie ter overname van de Molukken.

bazelde

aardigheden

verontwaardigd . eerloos gedrag

kassian: medelijden

arsenicum: scheikundig element
met giftige eigenschappen

te 'bevorderen', had hij het afdoende middel te baat genomen – om arsenik in te nemen, zich met den gouverneursdegen te doorstooten?? – om 'op de steenen te willen slapen'! Mevrouw Engelhard vreezende, gelijk haar man memoreert, 'hij met zijn dikke ligchaam een beroerte zoude kreigen' en het aan haar man zou worden geweten, deed alle moeiten om den zich ten doode wijdende te kalmeeren, hetgeen na een uur gelukte, nu betuigende Engelhard te zijn toegedaan 'met zijn gehele ziel en lichaam'; van alles te doen tot zijn 'geluk en welvaart'; 'nacht en dag' tot zijn dienst te zijn; dat zijn vijanden 'maar loerden op onze gedoenten en bedrijven', om hem, Engelhard, kwaad te doen, 'en meer zulke malle uitlatingen'.

1 P.H. van der Kemp, 'Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken in 1817, naar oorspronkelijke stukken', in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 65 (1911), 335-736; 66 (1912), 1-167.

2.08 Sarekat Ambon

A.J. Patty (ca. 1920)

In 1921 werd de journalist Alexander Jacob Patty in Semarang de voorzitter van een nieuwe politieke vereniging, *Sarekat Ambon* (*Ambonees Verbond*). Deze had tot doel voor de bevolking van de residentie Amboina op te komen en het land tot bloei en welvaart te brengen. Het gouvernement volgde de vereniging met argusogen. Patty benadrukte voortdurend dat de *Sarekat Ambon* geen anti-Nederlandse revolutionaire beweging was, maar het gouvernement bleef wantrouwig; de vereniging moest eerst maar eens bewijzen dat ze inderdaad een gematigde koers wilde varen. Onder die voorwaarde kreeg Patty toestemming om propaganda voor de vereniging op Ambon te maken. Hij kwam in april 1923 op Ambon aan.

Zijn optreden wekte onmiddellijk weerstand bij de gevestigde Ambonse elite van schoolmeesters en dorpschoude. Men stoorde zich aan het feit dat de vereniging niet meedeelde aan de viering van koninginndag en Wilhelmina in haar blad *Mena Moeria* niet aanduidde als 'onze koningin', maar als 'de koningin van Nederland'. Een steen des aanstoots was ook de leuze *Hiduplah gunung Frikadel* (*Leve de berg Frikadel*), die op een opvallende plaats in het tijdschriftnummer was afgedrukt. Het zou blijken geven van een antikoloniale stemming, want *gunung Frikadel* was de oude naam van de berg waar in 1817 de opstand van Pattimura werd beraamd.

De resident van Ambon, L.H.W. van Sandick, rapporteerde aan zijn superieuren in Batavia dat hij over het optreden van Patty verontrust was:

*Resident van Ambon aan gouverneur-generaal, 28 juli 1923*¹

Van ter zijde kwam mij ter oore, dat de heer Patty tijdens zijne eerste naar het eiland Saparoea in de maand Mei j.l. ondernomen reis, de intentie zoude hebben gehad te Saparoea op de goenong Fricadel (de oude verzamelplaats en mythische eedzweeringsplaats van de opstandelingen Pattymoera (Rehbock) en Matulesy) op den 15den Mei (datum van genoemde eedzwering in de opstand van 1817) een

grootte monstermeeting voor de Sarekat Ambon te houden. Deze intentie zou door de heer Patty niet ten uitvoer zijn gebracht wijl het, tegen de oorspronkelijke verwachting van genoemde heeren zijn raadgevers in, bleek, dat voor een dergelijke meeting geen animo ter plaatse zou bestaan.

omdat

Toen Patty op Ambon in augustus 1924 tot lid van de Ambonraad, een adviserend orgaan, werd gekozen, greep het bestuur in. Op 15 oktober werd hij gearresteerd vanwege een incident op straat dat de politie als opruiing bestempelde. Hij werd in Makassar berecht en veroordeeld tot internering in Bengkulu (Sumatra).

In 1928 werd *Sarekat Ambon* gereorganiseerd door J. Latuharhary, een in Nederland opgeleide jurist die als advocaat en procureur werkzaam was in Surabaya. Hij verzekerde de overheid dat het de vereniging ging om het geestelijke en materiële welzijn van de Ambonse bevolking en dat de vereniging tot samenwerking met de overheid bereid was. Hoewel de gouverneur van de Molukken bezwaren bleef houden, werd in 1933 van hogerhand toch besloten de vereniging te erkennen.

In 1931 publiceerde Latuharhary een boekje met de titel *Azab sengsara kepoeloean Maloekoe* (*De ellende van de Molukse archipel*).² Uit de volgende fragmenten blijkt dat hij een nationalistische visie op de geschiedenis van de Molukken had en de opstand van 1817 zag in termen van een strijd van 'het Molukse volk' tegen de koloniale overheersing:

Latuharhary, 'Azab sengsara kepoeloean Maloekoe', p. 22-24 (Chauvel 1990, p. 145)

In vroeger tijden was de Molukse archipel van zeer groot belang in de internationale handel. In die tijd bracht alleen deze archipel specerijen zoals kruidnagels, foelie en nootmuskaat voort. De archipel werd daarom de specerijeilanden genoemd. (...)

Het staat vast dat het monopolie en de hongri het Molukse volk dupeerden en problemen veroorzaakten. En ons geboorteland dat voorheen welvarend was geweest, was nu een archipel zonder waarde geworden en trok niet langer de aandacht van buiten. (...)

De wrede praktijk van monopolie en hongri was meer dan tweehonderd jaar toegepast, waarin zij de Nederlanders reusachtige fortuinen opleverden en de Molukkers daarentegen in zware armoede waren vervallen, en nog waren de Nederlanders niet voldaan. De mensen werden bovendien belast met verschillende belastingen en diensten, tot hun lot ondragelijk was geworden.

Al wat gebeurd was, werd voor de Molukse bevolking reden om zich te verenigen en zich te verzetten tegen dit despotische optreden. En tenslotte stond onder de mensen die zo veel hadden geleden, een nationalist op die leiding aan zijn verenigde volk zou geven. En met grote moed poogde het Molukse volk, onder de hoede van zijn banier, alle obstakels voor de vooruitgang van land en bevolking uit de weg te ruimen. Deze moedige nationale held was Thomas Matulesia. Hij gaf leiding en richting aan de beweging van zijn volk voor lotsverbetering. Hij werd door de mensen Pattimura genoemd.

De Pattimura-oorlog was een economische oorlog, een beweging om voor vooruitgang in het bestaan van Molukkers te vechten, niet een opstand die onder de invloed van een paar opstandelingen werd aangehitst. De Molukse voorouders waren geen wilde dieren die hun vijanden slechts doodden om hun bloed te drinken. Wat hen noodzaakte om oorlog te voeren, was de realiteit dat hun leefomstandigheden waren veranderd in extreme ellende, een situatie waarin naar hun overtuiging geen echte verbetering kon worden gebracht zolang de Nederlanders hun geboorteland nog overheersten. Zij waren ervan overtuigd dat er alleen vooruitgang kon worden geboekt als hun geboorteland en volk verkeerden in een staat van vrijheid (*merdeka*) zoals zij die voorheen hadden genoten.

Standbeeld van J. Latuharhary in het dorp Haruku (2010)

Ook het koloniale onderwijs voldeed niet aan zijn nationalistische ambities:

Latuharhary, 'Azab sengsara kepoeloean Maloekoe', p. 29 (Chauvel 1990, p. 146)

Overheidsscholen werden niet opgericht met het nobele onderwijsdoel in alle opzichten vrije mensen af te leveren, vrij van gezag, denken en ook vrij van geest in het belang van volk en geboorteland, maar het ontbrak ze bovendien aan een nationale basis. Onze kinderen werden vervreemd van hun volk, tot duizenden Molukse meisjes en jongens niet meer wisten hoe het met hun land en volk was gesteld, vervreemd van zijn geschiedenis, economie en maatschappij. Zij vergaten dat hun geboorteland en volk straatarm waren.

1 Ch.F. van Fraassen (ed.), *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1900-1942*. Deel 2. Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1997, p. 356.

2 J. Latuharhary, *Azab sengsara kepoeloean Maloekoe*. Makassar 1931. Fragmenten uit dit boekje zijn in Engelse vertaling opgenomen in R. Chauvel, *Nationalists, soldiers and separatists. The Ambonese islands from colonialism to revolt, 1880-1950*. Leiden: KITLV Press, 1990. (Vert. hs)

2.09 J. Boelen

J.Jzn. Boelen was in 1817 2e luitenant-ter-zee op het fregat *Maria Reijgersbergen*. In 1850 werd hem bij zijn pensioen de rang van schout-bij-nacht titulair toegekend en in 1868 werd hij benoemd tot vice-admiraal titulair. Na zijn pensionering schreef hij een omvangrijk handschrift over zijn jeugd en zijn varende loopbaan.

Boelen stelde dit 'memoriaal' of gedenkschrift samen uit de aantekeningen die hij gedurende zijn reizen had gemaakt en uit zijn persoonlijke herinneringen. Het tijdschrift *De Gids* publiceerde in 1903, ruim vijftientig jaar na zijn overlijden in 1876, drie gedeeltes uit Boelens *Memoriaal*, die betrekking hadden op belangrijke historische gebeurtenissen. De keus viel ook op zijn herinneringen aan de opstand op de Ambonse eilanden.¹

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verscheen bovendien een tweedelige bewerking van het *Memoriaal* onder de titel *Het Merkwaardig Dagboek van een Nederlandsch Zeeman 1795-1860*.² Het handschrift was bewerkt en van aantekeningen voorzien door J. Oderwald, de commandant van de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam. Hij moderniseerde het taalgebruik en de spelling, en herschreef passages om er een aantrekkelijk boek voor 'de rijpere jeugd en voor ouderen' van te maken. Met zijn beschrijving van Boelens 'stoutmoedige, spannende en vrolijke lotgevallen (...) zoowel als zeer belangrijke voorvallen op historische gebied'³ wilde hij laten zien dat Nederland ook in de mindere tijden na de Gouden Eeuw goed opgeleide, toegewijde en verdienstelijke zeelieden had gekend en oproepen tot instandhouding van een degelijke scheepvaart.

Als marineofficier op de *Maria Reijgersbergen* maakte Boelen de herovering van het fort Duurstede in de vroege morgen van 3 augustus 1817 mee. (Zie paragraaf 1.14) In de volgende passage beschrijft Boelen wat er onmiddellijk daarna gebeurde.

Boelen, Het Merkwaardig Dagboek van een Nederlandsch Zeeman, p. 75-77

Nu stelde ik aan commandant Lisnet voor om dadelijk na het middageten van het volk, een uitval met de twee veldstukjes buiten het fort te ondernemen, hem verze-kerende, dat wij geen geschikter oogenblik konden waarnemen om den vijand eens achter zijne verschansing te overvallen, want dat zij alsnog geen denkbeeld van het wapen konden hebben, waarmede wij hen konden overrompelen. Maar Kapitein Lisnet was niet zoo spoedig te bewegen aan mijn voorstel toe te geven. Hij geloofde, dat de vijand, welke het fort hield belegerd, te sterk in getal was en hunne bents en borstweringen niet zoo gemakkelijk te forceeren waren. Geloof mij, Kapitein, zeide ik; wij moeten hun geen tijd laten om te kunnen overleggen wat hun te doen staat als wij eens met deze veldstukken komen aanrukken en zij zullen niet ver-wachten dat wij nog heden daarmede zullen komen opdagen. Toen nu Kapitein Lis-net eindelijk toegaf dat ik den uitval zou ondernemen, werd er tevens besloten, dat de zich in het fort bevindende Amboineesche vrijwillige gewapende burgers aan deze verkenning zouden deelnemen. Dezen zouden *en tirailleur* ageeren en brand-stoffen met zich voeren om te kunnen verbranden wat in de omstreken van het fort hinderlijk kon zijn om den vijand te zien naderen; ook bijlen en zagen werden me-degevoerd.

Alles aldus gereed zijnde, werden de deuren van het fort geopend en de twee veld-stukjes door middel van een flink touw de trap af buiten het fort gelaten. Dadelijk avanceerden wij naar den kant waar zich de zware benting bevond, waarachter de muitelingen post hadden gevat. Het rechtsche veldstuk liet ik op de flank aan-rukken, hetwelk zoo spoedig in zijn werk ging, dat het kanon reeds de achterzijde van de benteng bestreek aleer de vijand den tijd had daarlangs weg te vluchten. De eerste schoten met schroot uit dien 2 pondeur, brachten dan ook een geweldige slachting onder hen. Velen werden gekwetst en ook eenigen gedood. Toen lieten wij de stukken bij beurten avanceeren en vuren tot aan den grooten kruisweg met de laan, aan welker noordeinde het monument staat. Dit monument is een graftombe van een Engelschen Kapitein. Op dien kruisweg liet ik een der beide veldstukken post vatten om aldaar gereed te blijven tot het observeeren van den vijand, opdat hij ons, terwijl wij verder voorwaarts rukten, niet in den rug kon aanvallen, zonder te kunnen worden waargenomen. Inmiddels rukte ik met het linksche stukje vooruit den weg op naar Porto en Haria en terwijl wij aldoor avanceerden, tirailleurden ook de Amboineesche burgers, tevens alles vernielende wat slechts beletselen kon geven om den vijand van het fort uit te observeeren.

De Maria Reigersbergen, welke van onzen uitval kennis had gekregen, deed inmid-dels haar grofgeschut spelen op de richting van den westkant van het fort Duurstede. Doch onze tocht met de 2 veldstukken en de gewapende burgers ging met zoodani-ge snelheid voort, dat wij zelf voor de kanonskogels van het fregat hadden moeten retireeren, daar men aan boord niet tijdig genoeg had bemerkt dat wij ons reeds ter plaatse bevonden van waar wij den vijand hadden verdreven en men dus het vuren van de Maria Reigersbergen moest staken. Nadat wij zooveel mogelijk ruimte had-den gemaakt, door om te hakken en te vernielen wat den belegeraars van het fort ten nutte kon zijn, en de vijand zich nergens meer vertoonde, gaf ik order om weder naar het fort terug te keeren. Doch de Amboineesche burgers waren door den voor-spoed op onzen tocht dermate aangemoedigd om den vijand verder te vervolgen, dat zij mij als het ware baden om verder voort te trekken. Ik was dus genoodzaakt den sergeant, hun aanvoerder, te zeggen, dat ik daarvan thans moest afzien, omdat de ammunitie, die slechts in een lederen zak werd gedragen, was verschoten en ik dus eerst anderen voorraad daarvan diende te halen. De sergeant dit vernemende, begreep dus ook, dat het niet geraten was ditmaal verder voort te rukken en zijne manschappen dus commandeerende om zich op het veldstuk terug te trekken, riep hij hen tevens toe: 'want de munitie is verschoten'. (*Obat passang soeda abis.*) Die zelfde woorden hoorde men als een loopend vuur den eenen burger den anderen

klein kaliber kanonnen

verdedigingswerken

optrekken in verspreide
gevechtsorde

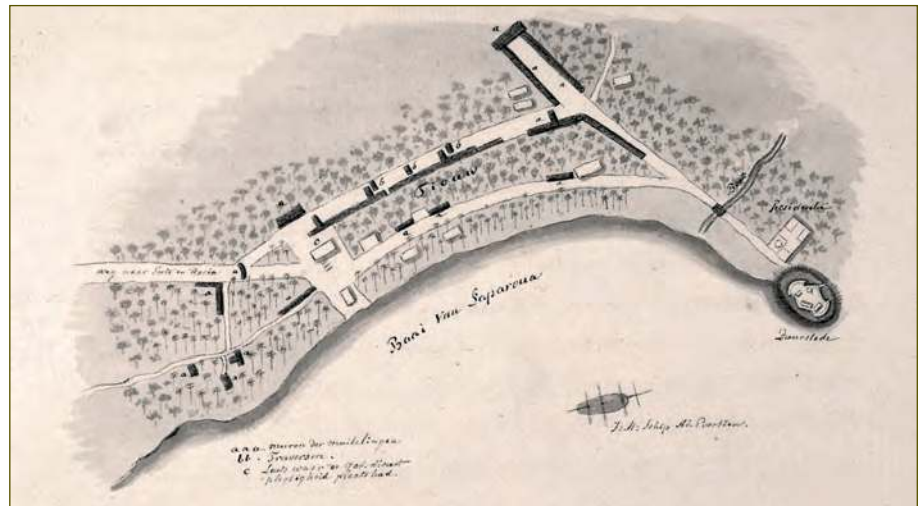
optrekken

vuren

Q.M.R. Ver Huell,
*Schetskaart van fort Duurstede,
 de residentie en het dorp Tiouw.*

- a muren van koraalsteen
- b traversen
- c open loods

Naar het westen loopt de weg
 naar Porto en Haria, naar het
 noorden de weg naar Hatowano.
 In de baai ligt het
 linieschip *Admiraal Evertsen*.

toeroepen om hem terug te doen keeren. En zeer natuurlijk werden deze woorden: *obat passang soeda abis*, 'de ammunitie is verschoten', in het Maleisch aan alle kanten in het bosch elkaar toegeroepen, ook door den vijand gehoord en verstaan. In de eerste oogenblikken had ik op deze onvoorzichtig geuite woorden van den sergeant nog geen acht geslagen en terwijl wij met het veldstuk terugtrokken, niet dadelijk opgemerkt, dat de vijand zich had verzameld en ons achterop trok. Wij hadden het bruggetje, dat wij met onze krijgsmacht waren overgetrokken, toen nog een goed eind van ons af, zoodat, had de vijand zijne operatie met meer stilte verricht, hij ons misschien had kunnen overrompelen. Doch zijn krijgsgeschreeuw waarschuwde ons bijtijds. Het veldstuk was echter geladen met schroot. 'Nu jongens', zeide ik tot mijn volk, 'weder avanceeren op den vijand in'. Daarop stormden wij met volle vaart op de muitelingen aan, die zich daardoor wellicht misleid geloofden en toen in verwarring de vlucht namen. Maar wij zonden hun twee achtereenvolgende schrootschoten na, doch toen was het ook tijd voor ons om terug te trekken, want nog slechts een schot kruut bevond zich in den lederen zak.

Boelen had bij zijn uitval opdracht om her en der bamboe palen te plaatsen met daaraan een oproep aan de bevolking om tot inkeer te komen en de belofte van een geldelijke beloning voor diegenen die Thomas Matulesy of andere aanvoerders van de opstandelingen zouden uitleveren.

Boelen, Het Merkwaardig Dagboek van een Nederlandsch Zeeman, p. 77-78

afkondigingen

bestrafing

Doch helaas; het bleek dat deze proclamatiën niet eerder eenigen invloed op de muitziekte van de bevolking hebben gehad, dan nadat zij nog eerst een geduchte tuchting had ontvangen. Wel te bejammeren was het, dat wij de waarheid daarvan nog eerst moesten ondervinden, want reeds was het een bedroevend aanzien deze schoone kampongs met have en goed te hebben verbrand en vernield. Vrouwen en kinderen waren verjaagd en hielden zich zonder huisvesting in de bosschen verscholen en wat nog onze treurige overpeinzing vermeerderde, was het nachtelijk gehuil van de honden, die des avonds naar de afgebrande kampongs terug keerden en dan op de plaatsen waar de woningen van hunne meesters hadden gestaan, in hunne hondentaal elkaar als het ware de gruwelen van den oorlog mededeelden. Des morgens van den 5en September begonnen wij met de muren van het verbrande Residentie-huis af te breken, waarmede wij een hinderlijke belemmering

wegruimden om den vijand op groeten afstand te kunnen gade slaan. Bij deze ver-richtingen werden er van weerskanten eenige geweerschoten gewisseld, waarbij twee der muitelingen werden gedood. In den achtermiddag vertoonde zich een massa muitelingen met hun kapitein aan het hoofd. Dezelfde, dien wij gisteren bij onzen uitval hadden gezien, waarbij hij dapper gevochten had, doch ook gevlucht was. Hij had weder een rooden rok aan, epauletten op de schouders en was met een sleepsabel gewapend.

Kapitan Pattimura

uniformjas

Bij de schermutseling, die weder plaats greep, hielden de Amboineesche vrijwillige burgers op een der voorposten een gesprek met den vijand. Onder deze Amboineezen was er een, die zijn broeder, die bij de muitelingen was, sprak. Deze vermaande hem bij hem te komen, doch de vrijwillige burger bleef weigeren. Eindelijk door de broederlijke betrekking aangetrokken, naderden zij elkaar meer en meer, zoodat de burger wellicht eer dan hij het zelf wist bij zijn broeder staande door een menigte muitelingen, allen met geweer en klewang gewapend, was omringd. De Amboineesche burger lag toen op den grond, zijn broeder biddende tot inkeer te komen. Deze verklaarde zijn eed getrouw te moeten blijven, doch gaf zulks met tranen in de oogen te kennen. Intusschen vroegen de andere muitelingen aan den Amboinees: 'Zullen wij nu Uw kop afslaan?' Deze antwoordde: 'Doe zulks als gij wilt, doch welke voldoening zal zulks U geven?' Intusschen hadden de Amboineesche burgers de muitelingen gedurende dit onderhoud tusschen deze twee broeders gestadig gewenkt om tot hen over te komen, doch dezen schenen niet den minsten lust te hebben daaraan gehoor te geven. Met zekeren uitdagend en trots weigerden zij te komen. Voordat de Amboinees zijn broeder verliet, gaf hij hem zijn hoed tot geschenk; hetwelk ik hem vergoedde door hem een van mijn hoeden te geven.

1 (J. Boelen), 'Bladen uit het Memoriaal van den Vice-Admiraal J. Boelen, uitgegeven door L.A.A. van Kervel. II. De opstand in de Molukken. 1817.' In: *De Gids* jrg. 67 (1903), Amsterdam: P.N. van Kampen & Zoon, p. 241-287.

2 (J. Boelen), *Het Merkwaardig Dagboek van een Nederlandsch Zeeman 1795-1860. Naar het Memoriaal van Vice-Admiraal J. Boelen* Jzn.. Bewerkt en van aantekeningen voorzien door Kapt. J. Oderwald. Deel 2. De Indische tijd. Amsterdam: J.H. de Bussy, 1943.

3 (J. Boelen), *Het Merkwaardig Dagboek van een Nederlandsch Zeeman 1795-1860. Naar het Memoriaal van Vice-Admiraal J. Boelen* Jzn.. Bewerkt en van aantekeningen voorzien door Kapt. J. Oderwald. Deel 1. De Napoleontische tijd. Amsterdam: J.H. de Bussy, 1942, p. 3.

2.10 C.J.G.L. van den Berg van Saparoea

In 1942 besloot C.J.G.L. van den Berg van Saparoea, een gepensioneerd cavallerieofficier, om ten behoeve van zijn eigen familie het manuscript met herinneringen van zijn grootvader Jean Lubbert van den Berg uit te geven, in een kleine oplage en voorzien van aantekeningen en achtergrondinformatie over de opstand op Saparua.¹ Er bleek in veel bredere kring belangstelling voor te bestaan. In 1948 publiceerde het tijdschrift *Bijdragen*

Anoniem, *Johannes Rudolph van den Bergh*, resident van Saparua.

Anoniem, *Johanna Christina Umbgrove*, echtgenote van Johannes Rudolph van den Bergh.

tot de Taal-, Land- en Volkenkunde een herziene en aangevulde versie.²

Van den Berg van Saparoea had zich gestoord aan uitlatingen van sommige tijdgenoten en geschiedschrijvers die suggereerden dat de jonge resident Van den Berg medeverantwoordelijk was geweest voor het uitbreken van de opstand. Zij wekten de indruk dat

Van den Berg van Saparoea, 'De tragedie op het eiland Saparoea', p. 285

het niet was uitgesloten, dat Van den Berg als onervaren resident, zonder eenige opleiding voor zijn moeilijke taak, door onoordeelkundig en wellicht hard optreden, waarvan men hem ook al heeft beschuldigd, zoude gevallen zijn als een slachtoffer van eigen daden, zooals niet alleen Van der Kemp het ergens, maar zelfs de Gouverneur-Generaal het heeft voorgesteld.

Gouverneur-generaal
G.A.G.Ph. baron van der Capellen

Hij maakte studie van de historische bronnen om de imagoschade te bestrijden. Van den Berg van Saparoea stelde dat de resident naar beste vermogen zijn plicht had gedaan en weinig fouten had gemaakt. Hij erkende echter dat hij onjuist had gehandeld met een straf die hij voorafgaand aan de opstand had opgelegd aan Anthonie Rhebok en Philip Latumahina. Bij zijn onderzoek naar dit incident putte hij uit een dossier met verschillende stukken dat in 1890 aan de familie Van den Berg van Saparoea was geschonken door de zendeling S.J. de Vries. Deze was van 1874 tot 1886 op Saparua werkzaam geweest als hulpprediker en had geprobeerd nadere informatie over de gebeurtenissen te verzamelen. Van den Berg van Saparoea vond in dit dossier een door De Vries vertaald verslag van de hand van Benjamin Pattiwael, een zoon van Salomon Pattiwael die destijds de zorg voor de kleine Jean Lubbert op zich had genomen:

Van den Berg van Saparoea, 'De tragedie op het eiland Saparoea', p. 260-262

dominee Wij lezen daarin in de vertaling van Ds. De Vries:

'De opstand van 1817 vindt zijn begin en oorzaak hierin dat Anthonie Rhébok en Filip Latumahina op zekeren tijd met Daniël Sorbach in het taphuis gingen om Saguweer – palmwijn – te drinken. Toen zij dronken waren geworden hebben zij Daniël geslagen tot hij in het water viel. Deze klaagde hun deswege aan bij den

Resident Van den Berg, die de zaak onderzocht en toen de schuld bleek, beiden liet straffen met rietslagen. Daarop zijn beiden zeer bedroefd en met een verbit-terd hart – sakiet hati = een ziek hart – naar huis gegaan en vervolgens van dorp tot dorp door het geheele eiland Saparoea getrokken, om met alle ingezetenen samen te rotten en hen te bewegen met hen ten strijde te trekken. Vooraf kwamen zij echter op eene eenzame plaats in het bosch bij een en zwoeren met een eed dat zij alle bevelen van den Resident weerstaan zouden’.

samen te zweren

(...) Tot straffen was de Resident natuurlijk bevoegd. (...) Toch moet Van den Berg hier een zeer ernstige fout hebben begaan. In Matulesia’s Bezwaarschrift wordt in punt IX gezegd:

Over dit stuk, zie § 1.12.

‘Indien onder het volk de een den ander aanklaagt, dan onderzoekt de Resident hun zaak in het geheel niet’. (Dit was, gezien het Verslag van Pattiwaël, niet waar en aldus een klein bewijs voor de niet volkomen betrouwbaarheid van dit stuk, C.). ‘Wie achteraan komt met klagen wordt gestraft en geboeid, zooals waarlijk reeds geschied is’.

C.: de auteur, C.J.G.L. van den Berg van Saparoea

Ds. De Vries merkt naar aanleiding van dit punt op:

Het dossier van De Vries bevatte ook een door hem zelf opgesteld stuk over *Saparoea in 1817*.

‘Punt 9 ziet zeer bepaald op den Heer Van den Berg en heeft betrekking op de straf die hij op Rebok en Latumahina toepaste. Hij liet hen met de rotan straffen en dat was geen misdaad maar een groote misslag en een vergrijp aan het ‘Burgerrecht’. De burgers mochten toen even min als later op die manier gestraft worden. Werden zij aan den lijve gestraft, dan geschiedde dit door ze op een bank te leggen of vast te binden en dan werd de rotan door een touw vervangen. Wie geen burger was – maar negorijman – werd als hij rotanstraf kreeg aan een paal of boom gebonden. De straf was dus eigenlijk dezelfde, maar de vorm verschildte en hier was de vorm de hoofdzaak’.

Doordat Van den Berg aan dat burgerrecht te kort deed, waren dus Anthony Rhébok en Latumahina werkelijk ‘smadelijk’ bejegend.

Ds. De Vries schrijft vergoelijkend: ‘Zeer zeker heeft de Resident dat niet geweten’ en dan vindt hij, dat zijn klerk Ornek verplicht was geweest hem dit te zeggen, doch daarmee is Van den Berg niet verantwoord, want wie Recht spreekt, mag geen haarbreed van het Recht afwijken. Ter verzachting kunnen wij slechts aanvoeren, dat Matulesia zelf er niet tegen opzag om bijvoorbeeld den radja van Tuhaha (toch geen ‘negorijman’) te laten slaan met een ... rotan en hem in het blok te laten zetten, omdat hij niet krachtig genoeg in de oorlog hielp*, zodat die rotanstraf toch niet zulk een verschrikkelijk feit kan geweest zijn.

P.H. Ornek, de ervaren *scriba* of secretaris van de assistent-resident van Saparua

Dit neemt niet weg, dat deze door den Resident begane fout zeer te betreuren is, want, al zal men moeten toegeven, dat dit toch zeker geen reden mocht zijn om het geheele eiland tot verzet aan te sporen en des Residents bevelen niet langer op te volgen, daardoor verschaftte hij Rhébok en Latumahina een prachtige gelegenheid om, door bij de bevolking verontwaardiging op te wekken, het reeds smeulende vuur aan te blazen en haar over te halen tot een lijdelijk verzet tegen den Resident, maar den eigenlijken opstand zullen zij hierdoor toch niet ontketend hebben, aangezien deze op grond van geheel andere motieven uitbrak.

* Door ds. De Vries ontleend aan een van de in het geheim door de regenten aangehouden registers, n.l. van de radja van Aboeboe op Noesa Laoet.

1 (Jean Lubbert van den Berg van Saparoea), *Herinneringen mijner Jeugd, uitvoerig belicht en aangevuld met aantekeningen, belangrijke bijzonderheden, fotografieën en een schetskaartje van de Molukken, benevens de zoo getrouw mogelijke weergave van De Tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817*. Velp 1942. Eigen beheer: Over het manuscript, zie § 2.05.

2 C.J.G.L. van den Berg van Saparoea, ‘De tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817 tijdens

den opstand in de Molukken'. In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 104 (1948), p. 237-336. Deze publicatie verscheen enkele jaren geleden in een herspelde en hertaalde versie eveneens op <https://bergsap.home.xs4all.nl/boekje.pdf>.

2.11 M. Sapija

In 1954 verscheen de eerste editie van *Sedjarah Perdjungan Pattimura*, een 'geschiedenis van de strijd van Pattimura', geschreven door M. Sapija, destijds kapitein van het *Tentara Nasional Indonesia* (TNI: Nationaal Leger van Indonesië).¹ Er volgden kort na elkaar enkele herziene edities. De auteur baseerde zijn geschiedenis van 'Pattimura' overwegend op Nederlandse bronnen: Q.M.R. Ver Huell, J.B.J. van Doren, P.H. van der Kemp, in de herziene edities aangevuld met C.J.G.L. van den Berg van Saparoea, J. Boelen en W.A. van Rees. Daarnaast putte hij uit het verslag van de schoolmeester van Porto en uit de familiegeschiedenis zoals die door de Matulesy's uit Hulaliu werd verteld.

Sapija stelde zich ten doel de geschiedenis van 'Pattimura' in een nationalistische toonzetting te herschrijven, vanuit het perspectief van de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië die nog maar vijf jaar tevoren was afgerond. Het volgende fragment verhaalt over de uitverkiezing van Thomas Matulesy tot leider van de opstand op 16 mei 1817.

M. Sapija, 'Sedjarah Perdjungan Pattimura', p. 56-57

Intussen belegden vijftig mensen uit de bevolking de volgende dag, 16 mei, om ongeveer 4 uur een bijeenkomst achter het fort Duurstede, waar zij een aanvoerder zouden kiezen om de aanvallen op het fort te leiden.

Een vertegenwoordiger van de bevolking, een kepala soa van Tuhaha, stelde voor dat Thomas Matulesia alias Pattimura tot aanvoerder werd gekozen, in verband met het gegeven dat Pattimura al hun leider was geweest in eerder belegde vergaderingen en dat Pattimura bekend stond als een moedig, kranig, kundig en rechtschapen leider! De vergadering nam het voorstel met algemene stemmen aan en vanaf dat moment werd Pattimura door de bevolking als de bevelhebber beschouwd!

Terwijl deze vergadering echter plaatshad, bevond Pattimura zich in Porto. Om deze reden werden vier man naar Porto afgevaardigd om hem op de hoogte te stellen van het besluit en de keuze van de zojuist gehouden vergadering* en om hem op te roepen dadelijk naar Saparua te komen.

Nadat Pattimura zekerheid had gekregen dat de gehele bevolking zich stipt aan al zijn bevelen zou onderwerpen, verklaarde hij zich bereid om aan de oproep van de volksvertegenwoordigers te voldoen en zijn benoeming tot bevelhebber te aanvaarden. Nog op de dag van 16 mei, om zes uur 's morgens, ging Pattimura naar Saparua, waar hij zonder aarzeling een strategie vaststelde om een verrassingsaanval op het fort Duurstede te doen. Het volk deed terecht de uitspraak: 'Thomas Matulesy laki-laki kabaresy'. Deze uitspraak is nu vertrouwd en befaamd bij de Indonesische bevolking van de Molukken.

Bij deze gelegenheid heeft Pattimura een beveldschrift, een soort dagorder, uitgebracht die onder meer als volgt luidde: 'Broeders! Na de klachten van het volk te hebben gehoord dat resident Van den Berg ons volk onrechtvaardig behandelt,

kepala soa: wijkhoofd

laki-laki: man .

kabaresy: dynamisch, energiek

zonder zich te bekommeren om hun heilige rechten, verklaar ik vandaag, als kapitan van de broeders woonachtig op Honimoo, Haruku, Nusalaut, Ambon, Seram enzovoorts, ja, de gehele Molukken, dat wij één zijn en niet meer zullen buigen voor de Nederlandse regering en haar residenten; dat wij de macht van de kolonisator niet meer erkennen; dat wij voor de Gerechtighe God verklaren dat wij niet meer gebonden zijn aan de bevelen van de overheersers. Vanaf dit moment zijn alle Nederlandse hoge heren en hun handlangers onze vijand, wij zullen alle overheersers verpletteren, op basis van de overtuiging dat wij ons verzetten tegen tirannie en opkomen voor rechtvaardigheid en waarheid.'

Een afschrift van dit bevelschrift werd naar kapitan Ulupaha op Hitu gezonden, en naar de kapitans op Seram die Pattimura in de strijd steunden, waaronder de kapitans Tapinussa, Hatiroja en Elias Latupauw van Piru, de kapitans van Iha, Luhu, Hualoi, Kamarian, Rumahkai, enzovoorts. Ook de kapitans op Nusalaut, waaronder Paulus Tiahahu en Hehanussa (de radja van Titawai), ontvingen een afschrift.

* Deze gebeurtenis herinnert ons aan een voorval in de Indonesische revolutie in het jaar 1949 waarbij volksvertegenwoordigers ooit ook aan P.J.M. President Soekarno het besluit van de Volksvertegenwoordiging overbrachten dat hij met algemene stemmen tot de eerste President van de Verenigde Staten van Indonesië (R.I.S.) was gekozen.

Het volgende fragment verhaalt hoe de executie van Pattimura op 16 december 1917 zou zijn verlopen.

M. Sapija, 'Sedjarah Perjuangan Pattimura', p. 198-199

De laatste die het schavot besteeg, was Pattimura. Zoals hij heldhaftig tegen de overheersers had gestreden, zo besteeg hij ook heldhaftig het schavot. [Besloten werd] dat zijn lijk niet zou worden begraven, maar ten aanschouwe van het volk in een ijzeren kooi zou worden ondergebracht. Hij hoorde dit besluit met een houding van rust en verantwoordelijkheidsgevoel aan. Voordat hij het schavot besteeg, heeft hij de Nederlandse hoge heren toch een ogenblik aangekeken en kort, maar met nadruk gezegd: 'De oude Pattimura's kunnen verpletterd worden, maar er zullen onmiddellijk jonge Pattimura's opstaan!'

Met een kalme en moedige uitdrukking op zijn gezicht liep hij op naar de galg, als iemand die een podium wil betreden, en nadat hij tot de Almachtige God had gebeden, sprak hij met rustige, maar heldere stem tot de kameraden en tegenstanders die hij zou achterlaten: 'Het ga u goed, broeders.'

Nadat Pattimura deze laatste woorden had geuit, deed hij de strop zelf om zijn nek, wat blijkt gaf van zijn door verantwoordelijkheidsgevoel gekenmerkte houding.

* Deze uitspraak die een voorspelling behelsde, is uitgekomen toen het Indonesische volk op 10 november 1945 gezamenlijk tegen de overheersers opstond in de revolutie van Surabaya, waar onder andere jongeren ook jonge Pattimura's zijn opgekomen die hebben gestreden in de gelederen van *Pemuda Republik Indonesia* afdeling Maluku of afgekort P.R.I. Maluku, aan wie Bung Tomo algemene bekendheid heeft gegeven in bewoordingen als de volgende: 'Vandaag zijn onder de vaandels van P.R.I. Maluku tientallen Molukse jongeren gevallen toen zij moedig Noord-Surabaja verdedigden.' (Zie s.k. *Harian Umum* no 33/34, 9 en 10 November 1951, p. 1)

** Zijn oorspronkelijke uitspraak was: 'Het ga u goed, heren!' Er zijn er die verklaren dat de held Pattimura op bovennatuurlijke wijze is verdwenen, dat hij dus niet zou zijn opgehangen en dat zijn graf zich in Magelang zou bevinden. Dergelijke verklaringen zijn strijdig met de geschiedenis. Ze kunnen het best worden opgevat als sprookjes (legenden) die niet zelden op bijgeloof berusten!

Jongeren van de
Indonesische Republiek

Standbeeld in het Pattimura Park, Ambon, met opschrift: *Dit Pattimura Park is een blijk van waardering voor de strijdgeest van Kapitan Pattimura en zijn kameraden, opdat wij ons blijven herinneren wat zijn laatste boodschap was voordat hij op deze plaats in het jaar 1817 het schavot besteeg: 'ik zal sterven ... maar er zullen jonge Pattimura's opstaan die mijn strijd zullen voortzetten ...' Ambon, 15 mei 2008. Burgemeester van Ambon, Drs. M.J. Papilaja MS. (2010)*

In de eerste voetnoot bij het voorgaande fragment verwijst Sapija naar Bung Tomo. Deze werd bekend door de uitzendingen die hij in 1945 in Surabaya verzorgde voor *Radio Pemberontakan (Radio Rebellie)*. Hij benutte zijn retorische talent om op te roepen tot deelname aan de dagenlange hevige strijd om Surabaya die op 10 november uitbrak tussen Britse troepen en nationalistische troepen en milities. De slag geldt als een omslagpunt in de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië en daarom wordt 10 november 1945 jaarlijks herdacht als *Hari Pahlawan (Heldendag)*. Tijdens de erop volgende *Bersiap*-periode riep Bung Tomo op tot gewelddadigheden tegenover de niet-autochtone bevolking. Aan het eind van *Sedjarah Perjuangan Pattimura* deed Sapija een oproep om 'de strijd van Pattimura' voort te zetten. Hij noemde in dit verband in het bijzonder het bestrijden van de corruptie die onder de Nederlanders in de Indonesische samenleving was doorgedrongen, en het streven om de *Revolusi Nasional (Nationale Revolutie)* te voltooien door West-Irian, dat een kolonie van Nederland was gebleven, in de Indonesische Republiek in te lijven.

1 M. Sapija, *Sedjarah Perjuangan Pattimura. Pahlawan Indonesia*. 4e dr. Djakarta: Djambatan, 1960.

2.12 Maria Dermoût

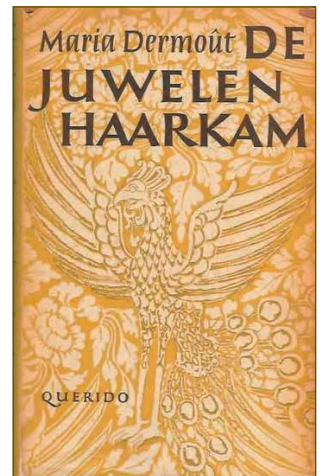
De schrijfster Maria Dermoût woonde van 1910 tot 1914 op Ambon. Zij kwam met haar echtgenoot in 1933 naar Nederland en vestigde zich in 1940 in Arnhem.

Gestimuleerd door de Arnhemse schrijver Johan van der Woude verdiepte zij zich hier in de opstand van 1817 op Saparua en in het leven van Maurits Ver Huell, die uit Gelderland

afkomstig was. Behalve de geschriften van Ver Huell las zij de herinneringen van Jean Lubbert van den Berg en de gedetailleerde publicaties van P.H. van der Kemp en andere historici. Ook deed zij zelf bronnenonderzoek in het Arnhems museum en het Rijksarchief Gelderland, waar zij niet alleen archieven, maar ook Ver Huells tekeningen en aquarellen en de portretten van andere betrokkenen raadpleegde. Het resulteerde in 1954 in een bijdrage aan een verhalenbundel van stichting 'De Gelderse Bloem'.¹ Het verhaal verscheen twee jaar later onder de titel *De juwelen haarkam* opnieuw in haar gelijknamige tweede verhalenbundel.²

De juwelen haarkam verbeeldt de terugkeer van Quirinus Maurits Rudolph Ver Huell, in het verhaal 'Quirien' genoemd, in de schoot van zijn familie.³ Dermoût is in haar beschrijving van de gebeurtenissen op Saparua dicht bij de door haar geraadpleegde historische bronnen gebleven, maar het verhaal over Quiriens thuiskomst is geheel uit haar verbeelding voortgekomen. In het verhaal wordt hij ontvangen door zijn moeder en zijn vader, aangesproken als *Père* (Vader), zijn jongere broers Alexander en Brammetje en zijn jongere zusjes Engelina en Sophietje. In 1819, het jaar van zijn terugkomst uit Indië, waren zijn beide ouders echter reeds overleden.

In het volgende fragment staat een portrettekening van 'Thomas Matoelesía' uit het schetsboek van Quirien centraal.

Maria Dermoût, 'De juwelen haarkam', p. 35-38

Nu bleef nog de allerlaatste, nauwelijks een tekening: hoofd en schouders van een donkere man, vluchtig in een paar lijnen geschetst (het ene oor was mistekend), een jas met knopen hoog aan de hals gesloten, twee grote epauletten op de tengere schouders. Het gezicht met de platte jukbeenderen liep zeer smal toe; om de mond waren twee rimpels, twee groeven, diep in het vlees gebeten; de nogal lange zwarte haren steil en strak omhoog gekamd, werden om het achterhoofd tot aan de voorkant, tot voorbij de slapen, omsloten met een gladde schildpadden kam, de zogenaamde 'kromkam'.

De man had een vreemd gezicht met vreemde ogen, donkere glimmend zwarte ogen; de te smalle schouders, het opgekamde haar gaven hem daarbij iets vrouwelijks. 'Ongeveer vierendertig jaar oud, rijzig van gestalte, schraal van wezen, van een duister uitzicht, geheel in gedachten verzonken en als verplet in zijn val' – zo had Quirien het in zijn dagboek geschreven, toen hij gevangen bij hen aan boord gebracht werd.

Zo was het geweest: een duister gezicht, maar nu, hier, en na al die tijd wist hij anders: een lijdend gezicht.

'Dit is Thomas Matoelesía,' zei Quirien.

Er viel een stilte, en in die stilte werd de tekening doorgegeven van hand tot hand; Sophietje stond bij de stoel van de vader; Quirien keek even op alsof hij verwachtte dat de vader iets zeggen zou – hij zei niets – Engelina, Alexander –

Het was Alexander die een korte onbeheerste beweging maakte alsof hij de tekening over de tafel wilde smijten: 'Moet dit die man verbeelden! Dat hoofd van die oproerlingen daar, hoe heet hij? De man Thomas! Neen dat is hij niet! Die liep aangedirkt als een...' Hij aarzelde even, zei toen: 'Als een vrouw, met een ketting van aan elkaar geregen epauletten van alle gesneuvelden om zijn hals, en een juwelen vrouwenkam van de vermoorde residentsvrouw in zijn haren! Dat weet iedereen hier, dat is om zo te zeggen gemeen goed, jij bent er dan bij geweest, hier zijn toch ook nog wel een paar mensen die goed geïnformeerd zijn, die weten wat zich daar precies heeft afgespeeld!'

'Ongetwijfeld,' zei Quirien, stak meteen een hand uit over de tafel naar de ander.

'Wat wil je?' vroeg Alexander.

'Die tekening graag,' zei Quirien, nam hem aan, en legde hem tezamen met het aanminnig jongetje weer achter in het schetsboek.

'Het aanminnig jongetje' verwijst aan een door 'Quirien' gemaakte tekening van de teruggave van de kleine Jean Lubbert van den Berg aan Nederlandse officieren.

Alexander bleef voor zich uit staren, zijn gezicht vertrokken. 'Portret tekenen is nooit je fort geweest,' zei hij smalend.

Quirien legde de tekeningen recht: de oorlogsprouw, de cora-cora weer bovenop, strikte de banden van het schetsboek dicht. Nu was gebeurd wat er gebeuren kon. Zich tot zijn moeder en vader wendende zei hij vormelijk iets van – Maman, Père, of zij hem excuseren wilden, de laatste tijd was nogal vermoeiend geweest; hij stond op.

Het ringetje zo lang aan de pink geschoven, het schetsboek onder de arm, ging hij eerst naar zijn moeder, legde een hand op haar schouder, wilde zich bukken om haar een nachtzoen te geven, maar de moeder hield even zijn hand op haar schouder vast. 'Ik zie je straks nog,' zei zij en liet zijn hand weer los.

Q.M.R. Ver Huell,
Tuwan Thomas Matulesia.
Panhulu Parangan di atas
Poelo Honimoo, Noessa Laut,
Ceram, Hila, Haroeke dan Laien
Jang Berikot – Heer Thomas
Matulesia. Oorlogs Opperhoofd,
van het Eyland Honimoo, Noussa
Laut, Ceram, Hila, Haroeke, en
nabij gelegen landen. Het hoofd
der Rebellen in de Moluccos.

De bewering van Alexander dat ‘Matoelesía’ de juwelen haarkam van mevrouw Van den Berg in zijn haar droeg, wordt ontkracht door Quiriens portrettekening met een eenvoudige, gladde kromkam en getuigt van Alexanders vooringenomenheid. Quiriens moeder komt nog even bij hem langs voor een persoonlijk gesprek en spant zich in om bij haar beeldvorming van de opstand een open houding te bewaren.

Maria Dermoût, ‘De juwelen haarkam’, p. 49-50

‘Heeft hij,’ vroeg zij nu, ‘ik kan de naam niet onthouden Quirien.’

‘Thomas Matoelesía,’ zei de zoon.

‘Ja juist,’ zei zij, ‘heeft hij dus niet zelf (zoals Père vanavond zei) niet met eigen handen die jonge man, die...’ zij aarzelde, maar zij zei toch niet: arme, ‘die jonge vrouw, en de kleine kinderen, en alle anderen, toen... zo... op die manier... mee vermoord?’

‘Ik weet het niet,’ zei de zoon opnieuw.

‘En... hij droeg niet haar juwelen kam in het haar toen hij gevangen bij jullie aan boord gebracht werd?’

‘Neen,’ zei de zoon.

‘Dan is het goed Quirien,’ zei de moeder, maar zij zei niet wat dan goed was.

1 B. Goede (red.), B. Verhoeven e.a., *De Gelderse Bloem nr. 1*. Ed. St. De Gelderse Bloem, Deventer: Van Loghum Slaterus, 1954.

2 M. Dermoût, *De juwelen haarkam*. Amsterdam: Querido, 1956.

3 Zie over dit verhaal: A. Dirkse-Balhan, ‘Een web van verwijzingen. “De juwelen haarkam” van Maria Dermoût.’ In: *Indische Letteren* 15 (2000), p. 83-93; A. Dirkse-Balhan, “Er valt nogal wat over te lezen en na te zoeken.” Maria Dermoûts bronnen voor “De juwelen haarkam”. In: *Indische Letteren* 16 (2001), p. 75-87.

2.13 I.H. Enklaar

In 1963 publiceerde I.H. Enklaar een biografie van Joseph Kam.¹ Geïnspireerd door de Hernhutter Broedergemeente in Zeist, voelde Kam zich op latere leeftijd tot de zending geroepen. Hij werd in Nederland opgeleid door het Nederlandsch Zendelinggenootschap, zette zijn opleiding voort in Engeland, werd in 1814 als zendeling uitgezonden door de London Missionary Society en in 1815 door het gouvernement benoemd tot predikant op Ambon. Hij bleef hier tot zijn dood in 1833 werkzaam.

Enklaar wijdt aan de opstand op Saparua een aparte paragraaf. Hij benadrukt dat de vrees voor aantasting van het kerkelijk leven van de Ambonse christenen een van de belangrijkste oorzaken van de opstand was geweest. Anders dan bij de Ambonse moslims kwamen de schoolmeesters-voorgangers in de christelijke dorpen niet uit de eigen dorpsgemeenschap en werden zij door het gouvernement onderhouden. Zij kwamen daarom in het geweer tegen maatregelen waarmee de overheid haar verantwoordelijkheden aan de geloofsgemeenschap zelf overdroeg en meer afstand tussen kerk en staat schiep.

A.J. Bik,
Het dorp Soja di Atas (1821).

Het stenen gebouw met atap-dak
en klokkenstoel is in het begin
van de twintigste eeuw door een
nieuw stenen kerkje vervangen.

Enklaar, 'Joseph Kam', p. 50-51

Engelhard en Van Middelkoop
de vrees leeft

Zie § 1.03.

Welke rol hebben nu kerk en schoolmeesters in de aanleiding tot en het verloop van de opstand op Saparua gespeeld? In hun rapport van 28 april 1817, dus voor de opstand, schreven Commissarissen naar Batavia, 'dat bij den Ambonezen de bedugting plaats heeft, dat veelligt kerk en school werder bij ons gouvernement vermindert en verandert worden zal'.(45) Inderdaad, zo was het, en niet zonder reden, want in aller herinnering leefden nog de krasse maatregelen, in 1810 door Daendels uit geldgebrek genomen, waarbij plotseling de bezoldiging der schoolmeesters werd ingetrokken en aan de negorijen werd gelast hen voortaan zelf te onderhouden. Daarvan kwam echter niets terecht, de meesters waren bovendien te hooghartig om van aalmoezen te leven, zoals zij het uitdrukten, en weldra leden zij gebrek. Een felle haat tegen het toenmalig Hollands-Franse bestuur was het gevolg, en daar zij als gemeentevorgangers veel invloed hadden, deelden hun gevoelens zich snel aan het volk mede.(46) De Engelsen hadden terstond de salariëring weer ten laste van het gouvernement gebracht, maar nu verschenen daar de Hollanders opnieuw, kennelijk bezeten van hervormingswoede.

Aan de vanzelfsprekende beduchtheid der meesters werd direct voedsel verschaft door het feit dat Van Middelkoop op 9 april in een schrijven informaties en advies vroeg van de diverse residenten, of het niet mogelijk was een aantal scholen te concentreren en de meesters weer door de negorijen te laten betalen. Van den Berg en anderen adviseerden onmiddellijk dringend tegen, en zo was het dus ook wel niet de bedoeling aan deze plannen uitvoering te geven, maar intussen was het kwaad geschied. Matulesia bracht namens de meesters als een van zijn klachten naar voren, dat het Hollandse bestuur de schoolmeesters wilde ontslaan en de christelijke godsdienst vernielen. Men wist immers dat de goeroes dan genoodzaakt zouden zijn elk naar zijn eigen negorij van afkomst terug te keren om daar door familie en gemeenschap in het leven te worden gehouden, ten gevolge waarvan overal de verzorging der kerkelijke gemeenten schade zou lijden.

Toen de opstand al uitgebroken was, verscheen op 20 mei ijlings, maar te laat, de proclamatie: 'dat t.a.v. het schoolwezen onder de christenen geen verandering door het afdanken of verleenen van ontslag aan eenige schoolmeesters plaats zal hebben'.(47)

De opstandelingen verklaarden bij de onderhandelingen in juli 1817 met zoveel woorden, dat zij zich in de uitoefening van hun godsdienst door het Nederlands

gouvernement belemmerd gevoelden.(48) Zij hadden voorts ook om praktisch-kerkelijke redenen bezwaren tegen het nieuwe papieren geld, aangezien zij dat niet in de armenbus konden steken (daar de adat geldstukken eiste), waardoor zij de armen niet meer konden verzorgen. Als een van hun voorwaarden voor het herstel van vrede en rust vroegen zij om twee predikanten van Batavia voor hun geestelijke verzorging. Later bleek ook het gerucht onder hen verbreid te zijn, dat de mohammedanen verplicht zouden worden de leer van Christus te omhelzen, en dat in de eredienst verandering en 'infractie' zou worden gemaakt.(49) En ten slotte ziedde men van toorn, toen werd vernomen dat de bouwvallige Koepelkerk in de stad Ambon aan een Chinees zou worden verkocht om er een pakhuis van te maken.(50) Het oordeel over deze christen-opstandelingen van de zijde van buitenstaanders was natuurlijk niet mals. 'Dit waren nu mensen, die voor christenen doorgingen, doch door wraakgierigheid ontaard waren. Welk een groote dwaling zich van zulke christenen, die het slechts in naam zijn, iets goeds te kunnen voorstellen! ... dit bijgeloovig, dweepziek en kortzigtig volk, bij hetwelk wraak en verraderlijke aanvallen het middel zijn, dat alleen zijn bloeddorstige opgewondenheid kan bedaren'.(51) Men nam er hevig aanstoot aan, dat de Saparüezen hun verzet tegen het Nederlands gezag op de bijbel deden berusten. Toen de hoofdplaats Saparua heroverd was, trof men in de kerk de kanselbijbel geopend bij Psalm 17 en las daar tot zijn verontwaardiging: 'Hoor, Here, naar een rechtvaardige zaak, ... berg mij in de schaduw van uw vleugelen voor de goddelozen die mij overweldigen, voor mijn doodsvijanden die mij omsingelen, ... red met uw zwaard mijn leven van den goddeloze'. Dat vond men van Hollandse zijde het toppunt van huichelarij of verblinding.(52)

inbreuk

45 Idema, *Oorzaken opstand*, blz. 613. 4

46 Buyskes' Kedong Allang-rapport, zie Van der Kemp, *Herstel Ned. gezag*, blz. 574.

47 Idema, *Oorzaken opstand*, blz. 613.

48 Van Doren, *Matulesia*, blz. 51 (en door hem beïnvloed Van der Kemp, *Ned. Ind. bestuur midden 1817*, blz. 122) meent, o.i. geheel ten onrechte, dat zij hier doelden op de verering hunner afgoden.

49 Idema, *Oorzaken opstand*, blz. 613.

50 Van der Kemp, *Ned. Ind. bestuur midden 1817*, blz. 33. De autoriteiten zagen hiervan dan ook af en lieten het bij het verkopen van de kosterswoning. Volgens Buddingh, *N.O.I., Reizen*, II blz. 145, zou reeds einde 1810 de gouverneur Heukevlugt de kerk bijna verkocht hebben aan de kapitein der Chinezen. Of men thans dus opnieuw voor een dergelijke verkoop beducht was?

51 Van Doren, *Matulesia*, blz. 25, 5. (...)

52 Van der Kemp, *Herstel Ned. gezag*, 1911, blz. 484. Ver Huell, *Herinneringen*, I blz. 227. Boelen, *Bladen uit memoriaal*, blz. 254. Sapija, *Pattimura*, blz. 185 (...).

Luitenant H.P.N. 't Hooft nam deel aan de verovering van Tiouw op 9 november 1817. In zijn journaal noteerde hij: 'Het dorp Tiauww is zeer fraaij en de kerk met veel smaak gebouwd. In dezelve lag op de voorlezers bank den 17e psalm opengeslagen.' De tekst leek te zijn gekozen uit de overtuiging dat de opstand met een beroep op de bijbel kon worden gerechtvaardigd. Een dag later bezocht hij ook de kerk in Siri Sori. Hij merkte op dat de kerk 'zeker een van de netste is die ik in Indië heb gezien' en dat er 'eene gedekte tafel, waarop eenige wijn en borden' stond.² Kennelijk had men een avondmaalsdienst willen houden, wellicht als voorbereiding op de komende strijd.

Het journaal van 't Hooft biedt aanwijzingen dat de christelijke bevolking ertoe overging om het kerkelijk leven naar eigen inzichten en behoeften in te richten en zich los te maken van het (Nederlandse) kerkelijk gezag. De schoolmeesters waren bevoegd om als voorgangers in kerkelijke diensten te fungeren, maar niet om de sacramenten van doop en avondmaal te bedienen: daartoe waren tot dan toe alleen Nederlandse predikanten bevoegd.

- 1 I.H. Enklaar, *Joseph Kam, 'Apostel der Molukken'*. 's Gravenhage: Boekencentrum N.V., 1963.
- 2 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*, 1816-01-08: Journaal door 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het liniesteam de Admiraal Evertsen, 1 december 1816 – 21 april 1819, sub *Aantekeningen over Amboina en over den Molukschen opstand*.

2.14 F. Hitipeuw

Christina Martha Tiahahu werd in 1969 uitgeroepen tot *Pahlawan Kemerdekaan Indonesia* (Heldin van de Indonesische Vrijheid), zij het om onnaspeurlijke redenen onder de naam 'Martha Christina Tiahahu'. Sindsdien wordt de heldin in officiële stukken en in de Indonesische media doorgaans 'Martha Christina' of, in de taal van Abubu, 'Ina Ata' genoemd. Om aan te geven dat deze benaming niet overeenkomt met de gegevens uit historische documenten, staat ze in dit dossier tussen aanhalingstekens.

In 1969 was er nog geen door de overheid erkende biografie van de heldin beschikbaar. Voor de herdenking van haar sterfdag op 2 januari 1970 vroeg de gouverneur van de Molukken aan de Ambonse geschiedenisdocent F. Hitipeuw om voor bestuurders, militairen en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties een voordracht over haar geschiedenis te verzorgen in de vergaderzaal van de gewestelijke volksvertegenwoordiging. Zijn verhaal werd gedrukt onder de titel *Martha Christina Tiahahu*, en droeg een lange subtitel die haar op een voetstuk zet als 'de eerste Indonesische vrouw die voor de vrijheid van land en volk kapmes en pareerschild heeft opgenomen tegen de overheerser'.¹

Hitipeuw werd met het verzoek in verlegenheid gebracht, want, zoals hij in zijn lezing ruiterslijk toegaf, Christina Martha Tiahahu was tot nationale heldin uitgeroepen voordat er serieus onderzoek naar haar rol in de opstand was gedaan. Hij probeerde zich met een opmerking vooraf tegen mogelijk negatieve reacties in te dekken:

Hitipeuw, 'Martha Christina Tiahahu', p. 2

Ik ben mij ervan bewust dat dit geschrift nog verre van volmaakt is, omdat de benodigde capaciteit en tijd bijzonder beperkt waren. Daarom vraag ik om kritiek en nuttige suggesties uit alle lagen van de samenleving, opdat alle tekortkomingen dan wel fouten in de komende tijd kunnen worden verbeterd.

Het weerhield hem er niet van om 'Martha Christina' een leidende rol in de opstand toe te schrijven. Het volgende fragment bespreekt de periode tussen de executie van Paulus Tiahahu op 17 november 1817 en haar aankomst als bannelinge op de *Admiraal Evertsen* op 17 december 1817.

Hitipeuw, 'Martha Christina Tiahahu', p. 6-9

Paulus Tiahahu werd door de Nederlanders gevangen genomen. Martha Christina Tiahahu trok zich terug naar Nusalaut om daar samen met Anthoni Rhiebok de verdedigingspositie en -strategie te versterken.

Op Nusalaut wakkerde Martha Christina Tiahahu de strijd lust aan en vervulde de

gehele bevolking met een gevoel van tomeloze haat om haar op te wekken de Nederlanders te lijf te gaan.

Nadat Ouw Ulath in handen van de Nederlanders was gevallen, richtten de Nederlanders zich op Nusalaut en braken daar het verzet van de bevolking. Anthoni Rhielbock bracht zich in veiligheid en de Nederlanders slaagden erin het fort Beverwyk in Sila te bezetten. Paulus Tiahahu onderging zijn veroordeling tot het vuurpeleton voor fort Beverwyk op 2 december 1817. Toen Martha Christina van de dood van haar vader hoorde, nam haar woede jegens de Nederlanders nog meer toe, zodat zij aan de gehele bevolking van Abubu, klein en groot, oud en jong, het bevel deed uitgaan om aan de oorlog tegen de Nederlanders deel te nemen. Zij voerde een verbeterde strijd in de bossen op Nusalaut.

Haar hoofdkwartier was gelegen in het oude dorp Abubu (het bergdorp).

De Nederlanders spanden zich tot het uiterste in om Martha Christina Tiahahu aan te houden, maar steeds vergeefs omdat zij de tactiek van de guerillaoorlog tegen de Nederlanders toepaste.

Wanneer zij samen met haar troep afdaalde voor een aanval, nam zij na afloop de wijk om in het kreupelhout te verdwijnen. Martha Christina hield het op Nusalaut lang vol. Nadat kapitan Pattimura met zijn makkers gevangen was genomen, duurde het enkele maanden tot Martha Christina Tiahahu werd aangehouden. Men kreeg haar arrestatie voor elkaar door de samenleving op een subtiele manier te paaien en op te hitsen: Martha Christina Tiahahu zou een vrouw zijn die buiten zinnen was.

De gehele samenleving zou neergeschoten worden als zij zich niet aan de Nederlanders overgaf.

Wie onder de bevolking erin slaagde Martha Christina Tiahahu, die zinnelose vrouw, aan te houden, zou van de Nederlandse regering een heel kostbaar geschenk ontvangen.

Na de Nederlandse hetze en praatjes te hebben gehoord, werden de manschappen van Martha Christina Tiahahu hun leidster ontrouw. Zij verloren het vertrouwen in haar.

Zij kozen nu het verkeerde pad en beijverden zich om Martha Christina Tiahahu aan te houden. Martha Christina Tiahahu kon zich niet in veiligheid brengen omdat zij voortdurend door haar eigen manschappen werd achtervolgd. Uiteindelijk werd Martha Christina Tiahahu door haar eigen manschappen aangehouden en geboeid op de berg Mulaa (het enige moslim dorp op Nusalaut, reeds verdwenen). Zij werd vervolgens uitgeleverd aan de Nederlanders.

Het verzet op Nusalaut was neergeslagen. De manschappen van Martha Christina Tiahahu weifelden en raakten de kluts kwijt: er waren er die afdaalden om zich over te geven, er waren er die zich schuilhielden en er waren er die met de Nederlanders meededen aan het bespotten en verguizen van Martha Christina Tiahahu en de kameraden aanwezig die zich schuilhielden om ze in het verderf te storten.

Niet lang nadat Martha Christina Tiahahu gevangen was genomen, werd ook kapitan Hehanussa opgepakt. Daarna werden Martha Christina Tiahahu en kapitan Hehanussa naar Ambon gebracht.

In Ambon werden zij opgesloten in de gevangenis van het fort (waar Pattimura en zijn kameraden waren vastgehouden). Met het neerslaan van het verzet van Martha Christina Tiahahu op Nusalaut was de strijd van Pattimura op de Molukken beëindigd.

Voor de juiste datum, zie § 1.22.

Matulesy werd op 11 november 1817 gearresteerd, Christina Martha op 13 november gearresteerd en ongeveer een maand later opnieuw. Zij werd op 17 december 1817 op de *Admiraal Evertsen* in de boeien gezet.

Over de achtergrond van Christina Martha's arrestatie en verbanning, zie § 1.22.

Over de geschiedenis van Mulaa, zie Bartels, *In de schaduw van de berg Nunusaku*, p. 111-120.

J.N. Hehanussa, regent van het dorp Titawai (Nusalaut), nam deel aan de opstand, werd ter dood veroordeeld, maar kreeg gratie en werd naar Java verbannen.

1 F. Hitipeuw, *Martha Christina Tiahahu: Wanita pertama Indonesia mengangkat Parang dan Salawaku melawan penjajah demi kemerdekaan Nusa dan Bangsa*. Ambon 1970. (Vert. hs)

2.15 *Madjalah Pattimura*

Nadat Molukse jongeren in 1970 de ambtswoning van de Indonesische ambassadeur te Wassenaar hadden overvallen, ontstond binnen de Molukse gemeenschap een revolutionaire jeugdcultuur met tal van lokale en landelijke organisaties. Molukse studenten in Amsterdam, Delft, Nijmegen en Utrecht vonden elkaar in de *Gerakan Mahasiswa Maluku Selatan* (Beweging van Zuid-Molukse studenten). Het eerste nummer van hun tijdschrift *Pattimura* verscheen in 1973 op Pattimura-dag, 15 mei, met een openingsartikel waarin de keuze van de naam werd verantwoord.¹

Pattimura, jrg.1 (1973) 1 (15 mei), p. 5-7

Thomas Matulesy – Kapitan Pattimura

15 mei herdenken wij een heroïes feit in de geschiedenis van ons volk, dat te boek staat als de Perang Pattimura. De daden van Pattimura en zijn kameraden evenals die van Soumokil en vele andere vrijheidsstrijders, de offers die gebracht zijn, zijn slechts te begrijpen wanneer wij gezamenlijk in gedachten teruggaan naar ons geliefd Tanah Air. Voor ons Zuidmolukse jongeren die hier in den vreemde zitten, is dit de enigste mogelijkheid om er te zijn, maar ieder van ons weet, dat wanneer wij ons land, haar stranden en bergen bezingen, wij er werkelijk op lopen en ons ermee vereenzelvigen. Het is voor ons daarom geen raadsel dat Wassenaar kan gebeuren, mijlenver daarvandaan.

De periode van het Engels tussenbestuur kenmerkte zich door een grotere vrijheid voor ons eilandenrijk, wat tot uiting kwam o.a. in de zeer lage belasting die onze mensen moesten betalen. De Engelsen waren veel milder in hun optreden, in vergelijking met de Hollanders had hun koloniale politiek een menselijker gezicht. Het is dan ook in deze periode, dat er een zeer bedrijvige specerijenhandel van de bevolking van onze eilanden ontstond. Met hun grote zeewaardige arombais, kwamen onze voorouders tot aan de kusten van Malaka. Maar deze situatie was slechts van korte duur. Bij het herstel van het Nederlands gezag kwam de oude situatie weer terug. De specerijenhandel was een doorn in het oog van de Nederlanders; aan deze handel moest hoe dan ook een eind komen. Daarvoor stelden ze o.a. zeer hoge belastingen in op de Arombais. Deze maatregelen wekten veel ontevredenheid op in de negorijen, die tijdens het Engels bestuur haast geen belasting hoefden te betalen. Vooral de bevolking van Saparua en het schiereiland Hitu die de meeste schepen bezaten werden het meest hierdoor getroffen. Het volk kwam tot het besef dat ze in hun vrijheden beknot werden en dat men werd uitgebuit. Door dit besef stonden de zonen van ons volk op, Kapitan Pattimura en zijn drie kameraden Philip Latumahina, Sjaid Perintah (kapitan Hitu) en Anthony Ribock, die uiting gaven aan de wensen en gevoelens van het volk.

Voor het eerst in onze geschiedenis werd er op grote schaal georganiseerd verzet gepleegd. De bewapening bestond slechts uit enige Engelse wapens en tombak², parang² pandjang en salawakoe. Door de pelaverbonden werd hulp verkregen van pelagenoten op het eiland Ceram (barisan tombak alfoeroe). Dit was mogelijk door de aanwezigheid van de vele schepen van de specerijenhandel. Zodoende konden zij in grote getale naar Saparua komen, de bevoorrading met sago en ander voedsel van Ceram gebeurde eveneens op deze manier.

Toen het Nederlands goevernement van deze opstand hoorde stuurde men vanuit Ambon een ekspeditie bestaande uit mariniers naar Saparua. Onder bevel van een kolonel Beetjes waagden zij een landing op pantai Waisisil. Daar werden ze opgevan-

perang Pattimura:
Pattimura-oorlog

tanah air: vaderland

Op 31 augustus 1970 werd de woning van de Indonesische ambassadeur in Wassenaar overvallen door Molukse jongeren. Een agent kwam om het leven, de aanwezigen werden gegijzeld.

arombaai: opgebouwde prauw met kiel en zonder uitleggers

De kapitan Hitu was Ulupala. Zie § 2.10.

tombak²: speren . parang²

pandjang: lange hakmessen .

salawaku: pareerschield . pela-

verbond: bondgenootschap

tussen dorpen, gebaseerd op

genealogische banden of op

fictieve verwantschap vanwege

voorouderlijke broederschap .

barisan tombak Alfoeroe: colonne met speren bewapende Alfoeren

pantai: strand

gen door troepen van Thomas Matulesy. Er ontstond een strijd waarbij Beetjes en de zijnen verpletterend verslagen werden. Aangemoedigd door deze overwinning trok Kapitan Pattimura en zijn Barisan Tombak op naar de vesting Wijk bij Duurstede om deze te belegeren. Bij deze actie ondervonden zij hevig tegenstand daar de vijand gebruik maakte van kanonnen. Bij de bestorming van het fort leed men zware verliezen. Uiteindelijk slaagde men het fort in te nemen.

Dit konden de Nederlanders, als koloniale overheersers, natuurlijk niet op zich laten zitten. Enkele maanden later landden zij met een sterke troepenmacht op Saparua, waarbij als vergeldingsmaatregel verschillende kampongs uitgemoord werden. Toen onze Kapitans dit bericht hoorden maakten zij zich op om deze troepenmacht te bestrijden. Op datzelfde moment echter deed het bezettingsleger hen een voorstel om te komen onderhandelen. Met het besef dat deze onderhandeling een eind zou kunnen maken aan verdere moordpartijen van het bezettingsleger, gingen zij op het voorstel in. Dit was echter een listige zet van de Nederlanders, want toen zij daar kwamen voor de onderhandeling werden Pattimura en zijn kameraden, de overige kapitans, gevangen genomen en daarna overgebracht naar Ambon. Samen met Anthony Ribock, Philip Latumahina en Sjaid Perintah werd hij daar op 17 dec. op Esplanada in het openbaar opgehangen na op een zeer vernederende wijze in een kooi te zijn vervoerd. Dit als voorbeeld om verdere opstanden te voorkomen. Na zijn dood deden de Hollanders alle moeite om Thomas Matulesy voor te stellen als een zware misdadiger. Bij het volk echter bleef deze oorlog voortleven als Perang Pattimura, omdat de naam Matulesy niet meer mocht worden gebruikt.

Toen hij op het punt stond opgehangen te worden sprak hij de befaamde woorden:

*Sekali kelak awan gelap akan lenjap,
Matahari keadilan akan terbit,
Pahlawan2 Pattimura muda akan bangkit,
dan membebaskan Maluku.*

oftewel:

Eens zal de zon der vrijheid en recht
verschijnen vanachter de donkere wolken
en nieuwe Pattimura's doen opstaan
om ons Molukken te bevrijden.

Dit offer is niet voor niets geweest, want hierdoor hebben wij een wezenlijk eigenschap van ons volk leren ontdekken, nl. de verzetgeest, verzet tegen elke vorm van uitbuiting en onderdrukking, de geest van Pattimura en Soumokil.

Deze profetie is nog niet uitgekomen. Het is een uitdaging voor ons, nieuwe Pattimura's; willen wij het speelbal blijven van het neokolonialisme of blijven we hier in Nederland en gebruiken we Mena-Muria als cliché, zoals goeiemorgen?!

Kita harus berduang sampai diselesaikan!

In 1976, na de Molukse gijzelingsacties in Wijster en Amsterdam, werd het blad onder de naam *Madjalah Pattimura* opnieuw uitgegeven door een groep studenten in Nijmegen die hun organisatie *Gerakan Pattimura* (Pattimura-beweging) noemden en een discussie op gang brachten over herformulering van het politieke ideaal van de *Republik Maluku Selatan* (RMS: Republiek der Zuid-Molukken).²

De troepen van Beetjes werden verslagen op 20 mei 1817.

Het fort werd overmeesterd op 16 mei 1817.

Over de onderhandelingen, zie § 1. 11.

Over de arrestatie van Pattimura, zie § 1.21.

op 16 december 1817

De esplanade was het open veld voor het fort Victoria (Ambon).

Zie de illustratie bij § 1.21.

Perang Pattimura: Pattimura-oorlog

mena: voor; *muria*: achter

Mena muria is een parool in de niet-Maleise landstaal, oorspronkelijk gebruikt tijdens patrouilles door de wildernis.

Wij moeten strijden tot het is bereikt!

1 *Pattimura. Orgaan van de Gerakan Mahasiswa Maluku Selatan* (GMMS), jrg.1 (1973) nr. 1 (15 mei).

2 Steijlen, *RMS van ideaal tot symbool. Moluks nationalisme in Nederland 1951-1994*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1996, p. 171-200.

2.16 *Het zwaard van Pattimura*

In de jaren zeventig van de vorige eeuw leefde de belangstelling voor de opstand van 1817 op, zowel in Indonesië als in Nederland. De Indonesische overheid diende in 1975 een verzoek in om in Nederland het 'zwaard van Pattimoera' te vinden en terug te geven. Een journalist van het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP) volgde de zoektocht.¹

Waar is het zwaard van de held van Saparoea?

Teuku Mohammad Syarif Thayeb,
minister van Opvoeding en
Cultuur van 1974 tot 1978.

Ergens in Nederland moet het wonderbare zwaard liggen van Patimoera, de nationale held van Saparoea, één van de eilanden van de Zuid-Molukken. De Indonesische minister van Opvoeding en Cultuur, de heer Syarif Thayeb, heeft in elk geval de Nederlandse regering gevraagd om het moordwapen terug te sturen. De nazaten van de held hebben er om gevraagd. Zij vinden, dat het historische slagwapen in een museum of in Djakarta, of op Ambon moet worden geplaatst.

Indonesië stuurde een brief met het verzoek naar ons land. De brief kwam op het ministerie van Buitenlandse Zaken, die hem doorstuurde naar het departement van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, dat hem voorlegde aan het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden, waarop het schriftuur de weg terug is gegaan en thans rust op het ministerie van Buitenlandse Zaken. De kernvraag is nog niet opgelost: waar is het zwaard van de held van Saparoea?

Intussen bleek niemand van ene Pattimoera te weten. Daar Saparoea bekend is uit de tijd van de Vereenigde Oostindische Compagnie 'vanwege de specerijen en met name de kruidnagelen', werd de bibliotheek van het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam annex Tropenmuseum geconsulteerd. Aan het licht kwam, dat de Engelsen het eiland van 1810 tot 1817 bezet hielden. De Britten hadden 'mildere regelingen' dan de Hollanders, die de bewoners van het eiland strenger aanpakten.

Koninklijke Militaire Academie

Zou de directeur van het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden, dr. P. H. Pott, meer weten? Hij moest bekennen nog nooit van Pattimoera te hebben gehoord en als er een miraculeus zwaard in ons land zou zijn van de held, zou hij het waarschijnlijk wel weten. De brief uit Indonesië had hij onder ogen gehad, maar had hem ook niet veel wijzer gemaakt. 'Het stond er allemaal wat verward' wist hij zich te herinneren. Dr. Pott veronderstelde, dat het zwaard nimmer in ons land was en als het er is, mogelijk in Bronbeek of op de KMA.

De beheerder van het museum Bronbeek, het museum van het koninklijk tehuis voor oud-militairen in Arnhem, de heer W. R. van der Weide, was nog niet gevraagd of hij wellicht de vindplaats van het zwaard wist. De naam Pattimoera zei hem, evenals dr. Pott, niets. De bibliothecaris van de Koninklijke Militaire Academie in Breda, de heer H. Wolf, wist er ook niet van. Hij dacht dat het best verder gezocht kon worden bij musea en verzamelingen, waarmee tradities van het Nederlandse leger in ere worden gehouden. Pattimoera was ook voor hem een onbekende.

J.A. Manusama was president
van de in 1966 ingestelde *Pemerintah Darurat* (Noodregering)
van de *Republik Maluku Selatan*
(RMS: Republiek der Zuid-
Molukken).

Toch eens nagaan of Zuidmolukkers de held kennen. Van ir. J.A. Manusama in Rotterdam werd vernomen, dat Pattimoera een vrijheidsstrijder en -held is, zowel voor de Indonesiërs als voor de Zuidmolukkers. Voor het hele verhaal had hij geen tijd, maar gaf het telefoonnummer van de heer Poetiray.

Deze onthulde, dat op het eiland Saparoea in het dorpje Itawaka een jongeman Matoelessy zich in het prille begin van de negentiende eeuw bewust werd van een bedreiging door blanken. Hij werkte zich op tot kapitan, wat zoveel betekent als

aanvoerder. Toen de Engelsen onder generaal Raffles in 1810 de baas op het eiland werden, organiseerde Matoelessy enig verzet.

De Engelsen wachtten evenwel tot de Hollanders 'de zaak zouden overnemen'. Ze deden niet veel meer dan het eiland bezetten. Intussen was kapitan Matoelessy naar de hoofdplaats Saparoea gekomen om de Hollanders met een legertje te verwelkomen. De bewoners van het eiland begrepen wat er stond te gebeuren en noemden hun leider Pattimoera, wat dapperheid betekent, aldus de heer Poetiray. De Hollanders kwamen in 1817 en kapitan Pattimoera werd Panglima Perang, aanvoerder in oorlogstijd. (...) De strijd kostte voor zover de heer Poetiray van zijn grootvader weet, ongeveer honderd Hollanders het leven. Daarom werd het fort later door de vers aangevoerde Hollanders ook Duurstede genoemd. Maar zonder slag of stoot kon het gezag van buiten er niet worden gevestigd. Dat vergde nog eerst meer dan twee honderd levens van Zuidmolukkers.

De strijd ging niet zozeer tegen de overheersing als wel tegen de uitbuiting en de slavernij, die de Hollanders er toepasten. De Engelsen hadden niet anders gedaan dan het eiland bezet houden, herhaalde de heer Poetiray. In 1818 was de strijd beëindigd. Pattimoera werd gevangen genomen en op 15 mei in het openbaar opgehangen. Of de Hollanders het zwaard van de Panglima Perang hebben buit gemaakt? Daarover heeft de heer Poetiray nooit iets vernomen. Maar de Zuidmolukkers herdenken elk jaar op 15 mei hun vrijheidsstrijder, aldus de Zuidmolukker uit Rotterdam.

De naspeuringen hebben er toe geleid, dat verscheidene kenners het hoogst onwaarschijnlijk achten, dat er ooit een slagwapen van Pattimoera, de held van Saparoea in ons land is geweest.

Intussen is duidelijk geworden uit een bericht uit Ambon, dat het zwaard geen klewang (een soort sabel) is, maar een parang. Dit is een slagwapen, dat breder en korter is dan wat gewoonlijk een zwaard wordt genoemd. De parang kan ook worden gebruikt als kapmes, wat ook het geval is met een klewang.

Twee dagen geleden bestond de indruk, dat de brief met het verzoek om teruggave van het zwaard, weer op het ministerie van Buitenlandse Zaken was. Donderdag is de conclusie meegedeeld, dat het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk de brief nog niet heeft teruggestuurd. Waar nu precies de brief is, is nog niet opgehelderd. Voorlopig houdt het laatste ministerie het er op, dat de brief onderweg moet zijn van het Rijksmuseum voor Volkenkunde, in Leiden, naar de betreffende departementale afdeling in Rijswijk.

De directeur in Leiden, prof. Pott beschouwt de zaak als afgedaan. Waar de brief is gebleven is hem niet bekend, maar de zaak waarom het gaat is voor hem ook nauwelijks interessant. 'Er is zoveel legendevorming op dit gebied in Indonesië, dat het zwaard van Pattimoera wel eens alleen in de verbeelding kan bestaan', meende hij. De laatste tijd is Pott herhaaldelijk 'lastig gevallen' voor soortgelijke karweitjes. Oninteressant zijn ze temeer, daar persoonsgebonden voorwerpen nooit of hoogst-zelden uit de tropen naar ons land kwamen.

Daarmee keren we terug bij de vraag: waar is het zwaard van de held van Saparoea? Nog eens gebeld met het Koninklijk Huisarchief, waar 'men moet weten wat er zoal in de paleizen rondwerft en -hangt', aldus een ingewijde. Maar directeur L. van Dorp kon het antwoord niet geven.

Het antwoord werd ook niet bemachtigd bij nog een handvol instanties, instituten en instellingen, zoals het oude Armamentarium in Delft, het Van Heutz-museum in Vught, en het Museum voor Land- en Volkenkunde in Rotterdam.

Bij het Rijksmuseum in Amsterdam bracht het bericht uit Ambon een lach op het gezicht van de wetenschappelijk hoofdamtenaar J. B. Kist. Hij legde uit daarvoor drie redenen te hebben. Ze sproten voort uit zijn functie bij het museum, uit het feit, dat hij de kleinzoon is van de schrijfster Maria Dermoût en uit het bericht uit Ambon.

Om met het laatste te beginnen: de erfgenamen van Pattimoera op Saparoea be-

T.S. Raffles was luitenant-gouverneur van Java van september 1811 tot maart 1816.

patih: vorst; *murah*: grootmoedig

Matoelessy werd opgehangen op 16 december 1817; op 15 mei 1817 brak de opstand uit.

J.G.F. Riedel, resident van
Ambon van 1880 tot 1883.
Jean Lubbert van den Berg, zoon
van resident J.L. van den Berg.

weren de originele kledij te bezitten, die hun voorvader en held droeg. Volgens de heer Kist is dit volstrekt ongeloofwaardig. Als in 1818 de Hollanders huis hebben gehouden op Saparoea, dan gebeurde het over de kling jagen van de bewoners er op een manier, dat niemand ook maar een glimp van zich durfde te laten zien, laat staan de kleren weg te halen van of te rommelen met een gehangene. (...)

Voorts past het niet in het denken van het koloniaal bestuur uit die tijd, dat een persoonlijk wapen van een verrader onderwerp kon zijn voor een schriftelijke belofte. Daarvan is in het bericht uit Ambon ook sprake. De belofte zou zijn gedaan na afloop van de oorlog door de toenmalige resident van Ambon, Readel. De belofte was gedaan aan het zoontje van gouverneur-generaal Van den Berg. (...)

Voor de heer Kist staat het als een paal boven water, dat het onaannemelijk is, dat het hakmes van Pattimoera in ons land is. (...)

Het verhaal dat er in Nederland een 'zwaard' van Thomas Matulesy te vinden zou zijn, gaat terug op de studie van 'de tragedie op het eiland Saparoea' die C.J.G.L. van den Berg van Saparoea publiceerde. Hierin vertelt hij dat oud-resident van Ambon J.G.F. Riedel in 1898 via het ministerie van Koloniën een geschenk deed toekomen aan de familie Van den Berg van Saparoea.² Het betrof een klewang die vergezeld ging van het volgende briefje:

Zie § 2.06.

De ondergeteekende, oud Resident van Ambon, verklaart dat deze klewang, waarmee Thomas Matulesi den resident van Saparoea J. van den Berg met diens geheele familie – uitgezonderd een zoon die slechts aan zijn hoofd gewond werd – vermoord had, aan hem, door een der afstammelingen van Thomas Matulesi, is ten geschenke gegeven.

's Gravenhage, 13 mei 1898.

(w.g.) Dr. J.G.F. Riedel

Het huis van de familie
Matulesy in Haria (Saparua) is
ingericht als museum.
Hieronder de beheerder bij
de vitrine met relikwieën van
Thomas Matulesy (2010)

Het is opmerkelijk dat men zich bij de zoektocht naar het 'zwaard van Pattimoera' wel gewend heeft tot ministeries en Nederlandse erfgoedinstellingen, maar niet aan de familie Van den Berg van Saparoea heeft gevraagd of zij de door Riedel geschonken klewang nog in bezit had. Over de belofte die Riedel aan Jean Lubbert zou hebben gedaan, verklaarde de beheerder van het familiearchief, destijds directeur van een handelmaatschappij in

Amsterdam, tegenover de journalist van het ANP desgevraagd wel dat 'het familiearchief er nog is, maar dat daaruit bij zijn weten niets te voorschijn is te halen, dat er ook maar op zou kunnen wijzen, dat er een schriftelijke belofte is gedaan aan het kereltje.' De zoektocht naar het wapen van Thomas Matulesy was hiermee nog niet beëindigd. Voor het vervolg, zie § 2.25.

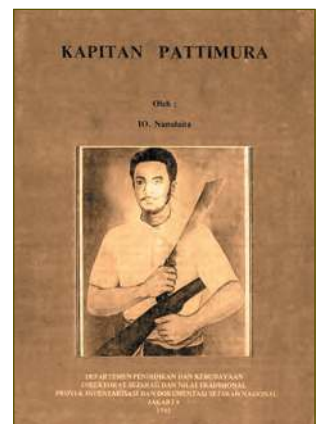
1 Een telex van het artikel ligt in het archief van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIHM), onder inventarisnummer 543: 'De Koloniale eeuw' Nederlands-Indië, 2. Militaire expedities en oorlogen in Nederlands-Indië, 2.5 Molukken, 52: *Artikel van het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP), betreffende de opsporing van het zwaard van Pattimoera, verzetsstrijder te Saparoea, Zuid-Molukken*. Een verkorte versie verscheen in *Reformatorisch Dagblad*, 18 augustus 1975, p. 4.

2 C.J.G.L. van den Berg van Saparoea, 'De tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817 tijdens den opstand in de Molukken'. In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 104 (1948), p. 318.

2.17 I.O. Nanulaitta

In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw verzorgde het Indonesische Departement Onderwijs en Cultuur een omvangrijke reeks uitgaven in het kader van een 'Project Inventarisatie en Documentatie van de Nationale Geschiedenis'. De gedachte hierachter was dat de nationale geschiedenis van Indonesië alleen zou kunnen worden opgebouwd door bestudering van regionale geschiedenissen.

In 1976 publiceerde de historicus I.O. Nanulaitta *Kapitan Pattimura*, een studie van de in 1817 gevoerde strijd.¹ Hij maakte voor zijn onderzoek gebruik van enkele in tijdschriften gepubliceerde documenten en van de publicaties van Van den Berg van Saparoea, Van Doren, Enklaar, Idema, Van der Kemp, Van Rees en Ver Huell. Van Indonesische onderzoekers raadpleegde hij, behalve eigen werk, alleen *Sejarah Perjuangan Pattimura* van Sapija (zie § 2.10). Daarnaast putte hij uit orale bronnen. De volgende lijst geeft een indruk wie zijn zegslieden waren en waarover hij met hen sprak.

Nanulaitta, 'Kapitan Pattimura', p. 174-175

A. Interviews met:

1. Dhr. Alex Siahia, van Hulaliu, ongeveer 55 jaar oud, onderwijzer / ambtenaar aan het provinciaal bureau Onderwijs en Cultuur van de Molukken, op 6 september 1976, over: de herkomst van de familie Matulesy.
2. De familie Matulesy in Haria, afstammend van Johanis Matulessia (broer van Thomas Matulessia), op 9 september 1976, over: de afkomst van Pattimura en zijn nalatenschappen.
3. De heer Hattu, uit Haria, dominee te Saparua, ongeveer 60 jaar oud, op 9 september 1976, over:
 - de afkomst van Thomas Matulessia en de herkomst van de titel Pattimura;
 - de begraafplaats van de troepen van Beetjes te Waisisil.
4. Het hoofd van Ulat, ongeveer 40 jaar oud, op 10 september 1976, over: de voor-

vechters en gevechten te Ulat en Ouw.

5. Het hoofd van Siri-Sori Islam, Abd. Karim Pattisahusiwa, ongeveer 60 jaar oud, op 10 september 1976, over: radja Said Perintah en zijn herkomst.

6. De onderwijzers van de basisscholen I en II in Tuhaha, Julius Huliselan en Frans Pattipeiluhu, ongeveer 35 jaar oud, op 11 september 1976, over: Gunung Saniri, de vergaderplaats op 14 mei 1817, en de voorvechters van Tuhaha.

7. Bram Matulesy, uit Ulat, pensionaris van de Dienst Voorlichting van de Provincie Maluku, woonachtig te Ambon, 72 jaar oud, op 15 september 1976, over: de afkomst van Pattimura en de verbreiding van de familie Matulesy te Hulaliu, Itawaka, Ulat en Haria.

B. Overig:

1. Geschreven verklaring van de heer Wilhelmus Pieter Nanlohy, van Porto, 73 jaar oud, gedateerd op 12 september 1976, over: verschillende personen en voorvechters uit Porto en verschillende gebeurtenissen die in het jaar 1817 zijn voorgevallen.

2. Stamboom van de familie Matulesy die te Haria woonachtig is, vanaf Thomas en Johannis. Deze stamboom is samengesteld door Zeth Matulesy, ambtenaar Algemene Zaken van de provincie Maluku, erfgenaam van Thomas en Johannis, die het Besluit om Pattimura tot Nationale Held te verheffen heeft ontvangen en in bewaring genomen.

1 I.O. Nanulaitta, *Kapitan Pattimura*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan; Direktorat Sejarah dan Nilai Tradisional; Proyek Inventarisasi dan Dokumentasi Sejarah Nasional, 1976. (Vert. hs) Het boek werd tussen 1976 en 1985 diverse malen herdrukt.

2.18 Ben van Kaam

In 1977 publiceerde Ben van Kaam, journalist van gereformeerde huize, een bundel artikelen onder de titel *Ambon door de eeuwen*.¹ De titel verwees naar de naam van Door De Eeuwen Trouw, een in 1950 opgerichte stichting die ijverde voor het zelfbeschikkingsrecht van Molukkers. Het was een actueel boek omdat het verscheen ten tijde van de gijzelingsacties van Molukse jongeren in Wijster en Amsterdam (1975) en in De Punt en Bovensmilde (1977).

Van Kaam, 'Ambon door de eeuwen', p. 8-10

Het beeld van Ambon en zijn geschiedenis dat ik had, klopte niet.

In de Molukse gemeenschap in Djakarta kreeg ik nog veel meer te horen, dat m'n belangstelling aanwakkerde. Daar was ik 'n avond op bezoek bij de eerste president van de RMS, de heer J. H. Manuhutu. En het ging die avond vooral over het in de koloniale periode aan de Molukkers opgedrongen beeld van hun eigen geschiedenis. 'Door de eeuwen trouw? De uitdrukking is eigenlijk een belediging voor het Molukse volk,' hoorde ik die avond voor het eerst uit Molukse mond. (...)

Het is inderdaad – door de eeuwen heen – altijd maar een deel van de bevolking van Ambon geweest, en een nog kleiner deel van de bevolking van de Molukken, waarin sprake was van identificatie met Nederland. Maar het was wél dit deel dat vooral bekend was in Nederland en in Indonesië. Ik kon me niet aan de indruk onttrekken dat ook in Indonesië men nog steeds moeite heeft zich te verlossen van het propagandabeeld dat Nederland in de koloniale periode schiep van ‘de Ambonees’. Daarbij komt dat het volk in andere delen van de archipel vooral kennismaakte met Molukkers die in het koloniale leger dienden. Het leek te kloppen.

‘Wij Molukkers willen als Indonesiër serieus genomen worden,’ zei me een Molukker, die een actief aandeel had in het uitroepen van de Republiek Indonesia op 17 augustus 1945. Dit zul je geen Javaan horen zeggen. En dat mag als aanwijzing gelden dat Molukkers nog steeds moeite hebben om als volwaardig Indonesiërs te worden geaccepteerd. Er is, ook in Indonesië, nog heel wat blijven hangen van het Nederlandse propagandabeeld, vrees ik.

Van Kaam wilde het in christelijk Nederland wijd verbreide denkbeeld ondergraven dat de Molukkers blij hadden gegeven van een eeuwenlange, onvoorwaardelijke trouw aan Nederland en dat de Molukse gemeenschap in Nederland daarom aanspraak kon maken op de steun van de Nederlandse regering aan haar politieke idealen. Het eerste artikel was dan ook gewijd aan de opstand van 1817. Het laat zien dat Nederland in de loop van de tijd niet altijd staat kon maken op de trouw van haar Molukse onderdanen. Van Kaam constateerde in zijn journalistieke onderzoek op de Molukken ook dat velen daar de opstand herdenken vanuit een standpunt dat doordrenkt is van Indonesisch nationalisme.

Van Kaam, ‘Ambon door de eeuwen’, p. 35-37

Het hoofd van de familie Matulesy, ‘n regelrechte afstammeling van de broer van Pattimura (Pattimura stierf zelf kinderloos), die ook meestreed in de opstand van 1817, ontvangt ons – na een eerste moment van reserve – allerhartelijkst in zijn nogal verborgen gelegen huis. We krijgen een stamboom te zien van de familie en foto’s van 1973 toen Pattimura in Djakarta opgenomen werd in de rij van Indonesië’s volkshelden. Matulesy heten de familieleden van Pattimura thans. Maar hij heette toch Matulesia? Een Moluks historicus vertelt me dat na 1817 de naam Matulesia nog zoveel wantrouwen inboezemde bij de Nederlandse autoriteiten dat men er last van ondervond. Daarom zou de naam gewijzigd zijn.

De 55-jarige Zelkoos Matthijs Augustinus Matulesy is een thans gepensioneerd ambtenaar van openbare werken van Ambon, ‘n forse bescheiden man die thans uiterst consciëntieus bezig is gegevens te verzamelen voor ‘n boek over de geschiedenis van Pattimura. Nauwkeurig ontrafelt hij werkelijkheid en legende over zijn voorvader. Precies weet hij waar zich wát heeft afgespeeld. Hij blijkt bereid onze gids te zijn voor een tocht naar Saparoea, waar hij zelf in 1922 in Haria werd geboren. (...)

In zijn geboortehuis op Saparoea worden we ontvangen door de gehele familie Matulesy. Een klein zijkamertje bevat een vitrine, waarin de kleren van Pattimura worden bewaard.

Bij het fort Duurstede beschrijft, moeilijk naar woorden zoekend, Matulesy het gebeuren verontschuldigend als ‘een overstroming’. Het fort is nog in redelijke staat, al viel er tijdens de tweede wereldoorlog een bom op. Op de wallen liggen nog kanonnen van de Oostindische Compagnie. Inwoners van de negorij Tuhaha hadden in 1817 een groot aandeel in de bestorming. Nakomelingen bieden aan voor de filmcamera van Aart Staartjes het fort opnieuw te bestormen in de kledij van toen en met de krijgskreten van 1817. Dat gebeurde vroeger, in de koloniale tijd ook al, weet ons later een Moluks historicus te vertellen. Alleen moest het gebeuren dan

Over de visie van deze

Z.M.A. Matulesy, zie § 2.25.

Aart Staartjes maakte met Ben van Kaam en Henk Biersteker in 1977 voor Ikon Televisie een tv-documentaire over de geschiedenis van Ambon, met de strijd van 1817 als centraal thema.

een bestorming voorstellen van een vesting in Atjeh! Eigen opstanden herdenken was er toen niet bij.

Bestaat er ook een Pattimura-lied? vragen we. De krijgers van Tuhaha zetten met-
een in '*Lagu Pattimura*' (het lied van Pattimura).

We krijgen het op schrift met een Nederlandse vertaling erbij, want er wordt nog
heel wat Nederlands gesproken op Saparoea.

*'Thomas Matulesy, Pattimura, de geweldige
Vriend en medestrijder, manis-é
Ereheld die de bezetter vrees inboezemde
zoals het gebeurde in Saparua, het Lease land
met sabel, schild en speer in de hand
Pattimura valt aan met heldenmoed
onbevreesd voor de dood, waar die ook maar loerde
in het belang van de vrijheid van het volk,
De berg Saniri, plaats van de eedsaflegging
voor de aanval op het fort Duurstede
ter vernietiging van de bezetters in de stad Saparua,
Het strand Waisisil, dat bespetterd is met bloed
zal de sporen daarvan blijven dragen.
Plaats waar de held van Lease stand hield
Kom jongens, kom meisjes
jonge Pattimura's
denk er aan en vergeet nooit
zet mijn strijd voort
vernietig de bezetters/ overheersers
opdat wij veilig en gelukkig kunnen leven'*

1 Ben van Kaam, *Ambon door de eeuwen*. Baarn: Uitgeverij In Den Toren, 1977.

2.19 H.J. de Graaf

De historicus H.J. de Graaf heeft zich in Nederlands-Indië, Indonesië en Nederland als do-
cent en onderzoeker vooral beziggehouden met de geschiedenis van Java. In 1977 publi-
ceerde hij echter *De geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken*, een boek waarvoor de
gijzelingsacties van Molukse jongeren in 1975 en 1977 de belangstelling van een breed
publiek hadden gewekt.¹

Zoals hij in de inleiding van het boek aangaf, was het zijn bedoeling om de bestaande his-
torische publicaties over de geschiedenis van Ambon te populariseren:

De Graaf, 'De geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken', p. 7-8

Wanneer dit boek een eeuw geleden zou zijn geschreven, had het als titel kunnen

dragen 'De geschiedenis van het eiland Ambon aan het volk verhaald'. Een meer moderne naam zou kunnen luiden 'Ambon, een strijd om nationale identiteit', of iets dergelijks in raadselachtige zin. De bedoeling is echter, uit alles wat omtrent het verleden der Ambonnezen tot dusver in druk is verschenen een zoveel mogelijk doorlopend verhaal te geven van de lotgevallen van dit uitzonderlijke volk, waarvan thans een deel reeds vijftientig jaren onze gast is.

Het komt mij voor, dat zulk een boek noodzakelijk is – ten eerste om de Ambonnezen niet onkundig te laten van hun eigen volksverleden, waaromtrent hun kennis tot dusver door allerlei omstandigheden te gering is gebleven, ten tweede om de talloze misverstanden bij de meerderheid van ons volk uit de weg te helpen ruimen, die ten aanzien van Ambon's geschiedenis – zo in de trant van 'aan elk pond kruidnagelen kleefde bloed' en dergelijke – hier te lande leven.

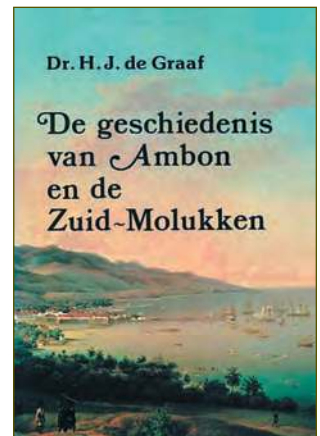
Omdat dit het eerste boek is, waarin de gehele Ambonnesische geschiedenis wordt behandeld, zal het enigszins lijden aan kinderziekten. Tal van kwesties konden, bij gebrek aan het benodigde studiemateriaal, nog onvoldoende worden besproken. Er bleken merkwaardige leemten in het bronnenmateriaal, die slechts moeizaam konden worden opgevuld. Speciaal de ethnologische en sociologische kant der Ambonnesische samenleving zou in veel opzichten nader onderzocht dienen te worden.

Ik heb echter gemeend niet op het resultaat van die onderzoekingen te moeten wachten, aangezien dit te veel tijd zou vergen. Ik hoop slechts voor een opvolger de weg enigszins te hebben gebaand.

Ronduit dient erkend, dat ik naar een zekere leesbaarheid heb gestreefd. Waar ik een typerende anecdote kon invlechten, heb ik dit niet nagelaten. Ook de militaire feiten mochten niet worden weggelaten of verdoezeld.

Veel van hetgeen hier aangeboden wordt verscheen reeds als artikelen in de periodieken 'De Stem van Ambon' en 'Zelfbeschikking', die zoals bekend mag worden verondersteld ten opzichte van het 'Ambonnezenvraagstuk' een zeer bepaald standpunt hebben ingenomen. Ik hoop er evenwel in geslaagd te zijn de feiten zo onbevangen en onpartijdig mogelijk voor te stellen. (...)

Van harte hoop ik, dat dit boek de Ambonnezen meer vrienden zal verschaffen.

De door De Graaf genoemde tijdschriften *De stem van Ambon* en *Zelfbeschikking* namen met betrekking tot het 'Ambonnezenvraagstuk' het standpunt in dat de Molukkers die naar erkenning van de *Republik Maluku Selatan* streefden, hiervoor begrip en steun van de zijde van het Nederlandse publiek en de Nederlandse regering zouden moeten krijgen.

De Graaf besteedt uitvoerig aandacht aan de opstand van 1817, aan de daaraan voorafgaande perioden van Brits bestuur en aan het erop volgende bewind van gouverneur-generaal Van der Capellen.

Hij draagt hierover een visie uit die haaks staat op het betoog van Ben van Kaam in *Ambon door de eeuwen* (zie § 2.18). Van Kaam wilde, onder meer met een beschrijving van de opstand van 1817, laten zien dat het een halve waarheid is om Molukkers als 'door de eeuwen trouw' te karakteriseren. De Graaf meende echter dat de opstand door uitzonderlijke omstandigheden was ontstaan en daarom, hoe betreurenswaardig het geweld van beide zijden ook was geweest, geen afbreuk had kunnen doen aan de 'eeuwenoude band' tussen Ambon en Nederland. Die bijzondere band was er zijns inziens nog steeds:

De Graaf, 'De geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken', p. 284

De Indonesische autoriteiten, die met verbreking van de pas getekende verdragen zich met geweld van de heerschappij over de Zuid-Molukken hebben meester gemaakt, wisten en beseften dit zeer goed. Vandaar dat zij naast de traditie van trouw aan het Nederlandse gezag een legende in het leven trachtten te roepen, n.l. die van fel verzet tegen de koloniale overheid. Daartoe werd de figuur van de rebel

Matulesia, thans bij voorkeur Pattimoera genoemd, op de voorgrond geschoven. Hij kreeg zelfs het imago van Indonesische vrijheidsheld, over welke kwalificatie de man zich zeer verbaasd zou hebben als hij zoiets had kunnen voorzien.

Nu kan men de vraag stellen: Leeft dit oude Ambonse verleden nog, of is het na de bloedige ondergang van de Republiek Maluku Selatan van het toneel verdwenen? Het antwoord daarop is moeilijk te geven. Ambonnezen kunnen zich weliswaar soms heftig roeren, maar zij bezitten ook in hoge mate de gave om over bepaalde zaken te zwijgen als het graf.

Het feit dat de Indonesische autoriteiten het nodig hebben gevonden om op Ambon een 'tegen-mythe' in het leven te roepen, namelijk die van de Indonesische vrijheidsheld Pattimoera, geeft in dit opzicht toch wel te denken. Heeft men voor deze opstandige uit Saparoea in de stad Ambon geen volstrekt onhistorisch standbeeld opgericht? Werd te zijner ere geen bijzondere postzegel in omloop gebracht? Ook voor de dochter van de opstandige radja Triago, Christina Martha, zal binnenkort een monument verrijzen, zodat de Indonesisch-gezinde Ambonnezen niet alleen een *held*, maar ook een *heldin* zullen bezitten.

Bij welke andere Indonesische volksgroep zijn dergelijke pogingen in het werk gesteld om hun verleden in Indonesische zin om te buigen?

Als er inderdaad, zoals van bepaalde zijde wordt beweerd, reeds vóór 1940 zo'n sterke pro-Indonesische beweging op Ambon bestond, zou een dergelijke actie toch geheel overbodig zijn? In elk geval, de Japanners hebben er niets van gemerkt, anders zouden ze niet, samen met de Europese, ook de Ambonese militairen achter het prikkeldraad gehouden hebben.

1 H.J. de Graaf, *De geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken*. Franeker: Wever, 1977.

2.20 Johan Fabricius

In 1978 publiceerde de in Nederlands-Indië opgegroeide schrijver Johan Fabricius de postkoloniale novelle *De schreeuw van de witte kakatoe*.¹ Het verhaal is geïnspireerd op de opstand die in 1817 op Saparua uitbrak, maar het thema houdt verband met het trauma dat de dekolonisatie van Indonesië voor zijn generatie heeft betekend.

De ik-figuur die in het verhaal als hoofdpersoon optreedt, is Jean Lubbert van den Berg, het zontje van resident Van den Berg, dat destijds omstreeks vijf jaar oud was en de gebeurtenissen als enige gezinslid overleefde. In het verhaal keert hij als oude man terug naar Saparua, vanuit 'het gevoel dat mijn leven niet volledig zou zijn als ik niet terug zou gaan naar de oorsprong ervan'. (p. 9) De historische breuk met de Indische kinderjaren wordt door het ik-personage ervaren als een onherstelbaar verlies. Zijn ontmoetingen met de vrouw van de nieuwe resident van Saparua of met de vrouwen die hem tijdens de opstand hebben verzorgd, kunnen daarin geen verandering brengen. Tijdens aanvallen van malaria dringt Christina Martha Tiahahu zich aan zijn koortsachtige verbeelding op.

Fabricius, *'De schreeuw van de witte kakatoe'*, p. 45-46

Zo gemakkelijk als ik de ouden van Saparoea er toe gebracht had mij over de mislukte landing van majoor Beetjes te vertellen, zo moeilijk bleek het, het verhaal over de geslaagde Nederlandse expeditie van hen los te krijgen, die op de ramp bij Way Asil was gevolgd. Ze spraken in vage termen over het wanhopig verzet van Matoesia en de zijnen, dat – zo konden zij niet laten op te merken – de Kompenie toch altijd nog weer op het verlies van enkele officieren was komen te staan, waaronder de aanvoerder van de Nederlandse troepen, Majoor Meijer. Ze lieten zich bitter uit over de tomeloze wreedheid van de door ons te hulp geroepen Alfoeren van Ternate en Tidore, die vrouw noch kind gespaard hadden. En jullie dan? was ik geneigd te vragen – vergaten ze helemaal tegenover wie zij zich over de moord op onschuldige vrouwen en kinderen beklagden? Maar ik zei niets, want een vreemde gedachte kwam bij mij op: beschouwden zij mij in zekere zin als een der hunnen? Omdat ik, misschien op nog wreder manier dan wie ook van hen, bij de tragedie van toen betrokken was? Er viel een naam die ik voor het eerst hoorde: Christina Martha, de naar het scheen beeldschone dochter van de oude radja van de negorij Aboeboe op Noesa Laoet: Paulus Triago. Op het laatst was zij de ziel van de opstand geworden. Dachten de mannen aan overgave, zij zwiepte hen met haar vurig woord tot nieuw verzet op en gaf daarbij zelf het voorbeeld. Toen zij tenslotte uit een in brand geschoten huis naar buiten werd gesleurd, hield zij nog een speer in de hand. Zelfs de Hollanders waren onder de indruk van haar gekomen en hadden haar leven gespaard terwijl de oude radja, eigenlijk al veel te zwak om nog een speer of een kapmes te kunnen hanteren, wèl door hen terechtgesteld werd, hoezeer zijn dochter hun ook smeekte, hem de korte tijd van leven te gunnen die hem nog restte. Zij was na de executie van haar vader aan boord van een oorlogsschip gebracht, maar al gauw van verdriet gestorven ... Later zou ik merken dat iedereen op het eiland de naam Christina Martha kende en met een zekere verering uitsprak. Ik begon mij van dit blijkbaar wonderlijk mooie wezen een beeld te vormen dat ik in stilte wel eens voor mij opriep.

Wai Sisil

Fabricius baseerde zijn kennis van Christina Martha als 'de ziel van de opstand' op het verhaal van Van Rees. Zie § 2.04.

1 Johan Fabricius, *De schreeuw van de witte kakatoe. (De Pattimura-opstand in de Molukken)*. Den Haag: Leopold, 1978.

2.21 Eddie Supusepa

Eddie F.M. Supusepa werd geboren te Bandjarmasin (Indonesië) en groeide op in de Ambonese woonoorden Lunetten (Vught) en Vossenbosch (Wierden). Hij studeerde in 1978 af aan de Sociale Academie te Rotterdam, waarna hij in Amsterdam agogiek studeerde. In de jaren tachtig van de vorige eeuw was hij werkzaam in het Molukse welzijnswork in Nederland en in de jaren negentig voor Non-Gouvernementele Organisaties (NGO's) op Ambon die door projecten op het gebied van armoedebestrijding, gezondheidszorg en onderwijs verbetering in de leefomstandigheden van de bevolking wilden brengen. In 1978 bezocht hij voor het eerst de Molukken en begon hij met het schrijven van gedich-

Schilderij van Thomas Matulesy en medestrijders in het Museum Siwalima, Ambon.

ten.¹ In 1980 publiceerde hij de gedichtenbundels *Setia kepada gunung tanah* (Trouw aan de bergen)² en *Ragu-Ragu Berbunga* (Verward bloeiend)³. In 1981 volgde *Overpeinzingen van een Alifur / Renungan seorang Alifuru*, in 1988 *Nyanyian Kincir Angin* (Lied van de windmolen). In deze bundels was *perjuangan* (strijd) een sleutelwoord. Het vloeide voort uit zijn overtuiging dat maatschappelijke verhoudingen worden beheerst door de strijd tussen onderdrukkers en onderdrukten. Zo schreef hij in de omslagtekst van *Overpeinzingen van een Alifur*: 'Als een rode draad door onze geschiedenis zien wij als Molukkers dat het lijden van het trotse volk der Alifuren inherent is aan de economische uitbuiting door vreemde volkeren.' Bijgevolg nam hij in zijn gedichten stelling tegen kapitalisme en imperialisme, vormen van kolonialisme en politieke dictatuur. Supusepa droeg ook de gedachte van solidariteit met andere onderdrukte volkeren en groeperingen uit, in Azië en meer specifiek in Indonesië. Wat betreft de Molukse gemeenschap in Nederland, keerde hij zich tegen vormen van autoritair leiderschap en kenschetste hij starre normen vanuit de adat en de Molukse kerken als factoren die de emancipatie van Molukse vrouwen bemermden.

De teksten van Supusepa zijn te karakteriseren als vrije verzen die eerder zijn geschreven om te worden gehoord dan te worden gelezen. Ze ontleen hun kracht niet aan de poëtische vorm of de verbeelding, maar aan revolutionaire retoriek waarbij beurtelings de geliefde Molukken en de heldhaftige voorouders worden aangesproken.⁴

Supusepa, 'Setia kepada gunung tanah', p. 49

Maluku manis é

***Sejarahmu beta tidak lupa
datuk-datuk katong
perang untuk 'kau
dipimpin oleh pahlawan-pahlawan
seperti Pattimura, Patty d.l.l.
sudah melawan tindasan***

***Bahasamu beta piara
karna itu dasar negara
hasil-hasilmu terkenal
dari jaman dulu
dan sampai sekarang hari***

***Timur barat
selatan dan utara***

Geliefd Maluku

**Uw geschiedenis vergeet ik niet
onze voorouders
vochten voor u
geleid door helden
zoals Pattimura, Patty e.a.
de onderdrukking hebben bestreden**

**Uw taal koester ik
want die is de basis van een staat
uw voortbrengselen zijn befaamd
van de vroegere tijd
en tot op de huidige dag**

**In oost west
zuid en noord**

Journalist en activist A.J. Patty was de nationalistische voorman van het in 1920 opgerichte *Sarekat Ambon* of Ambonees Verbond; in de periode van 1925 tot 1943 werd Patty zo'n vijftien jaar als politieke gevangene geïnterneerd. Zie § 2.08.

**terkenallah
rupa bangsamu
sejarahmu di ulangi
anak-anak cucu dan cicimu
sekarang
mempertahankan nasib bangsanya**

**staat
uw volk bekend
uw geschiedenis herhaalt zich
uw klein- en achterkleinkinderen
staan nu
op de bres voor hun volk**

Supusepa, 'Ragu-Ragu Berbunga', p. 48

Pahlawan istimewa

Buitengewone heldin

**Martha Christina
namamu terkenal
dalam sejarah Maluku**

**Martha Christina
Uw naam is bekend
in de Molukse geschiedenis**

**'kau pahlawan istimewa
dalam perang
rakyat Pattimura**

**U bent een buitengewone heldin
in de volks-
oorlog van Pattimura**

**Bersama dengan ayahmu
dan pahlawan-pahlawan
'kau membelakan nasib bangsa**

**Samen met uw vader
en de helden
kwam u op voor het volk**

**Contohmu
jadi terang dalam kegelapan
selama bangsa katong ditindas**

**Uw voorbeeld
vormt een licht in de duisternis
zolang ons volk wordt onderdrukt**

**Kurban yang tinggi
mati akibat cita-cita
untuk melepaskan bangsamu**

**Verheven offer
gestorven als gevolg van het streven
om uw volk te bevrijden**

1 Fridus Steijlen, 'Muziek en literatuur als scharnier voor integratie'. In: *Indische Letteren* jrg. 23 (2008) nr. 1, p. 13-22.

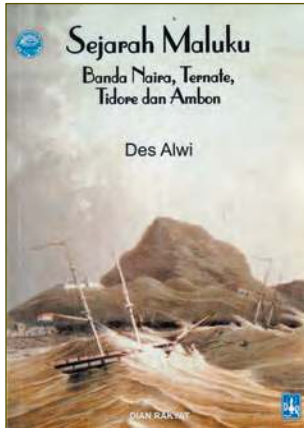
2 E. Supusepa, *Setia kepada gunung tanah*. Rotterdam: Het Progressieve Boek, 1980. (vert. hs)

3 E. Supusepa, *Ragu-Ragu Berbunga*. Rotterdam: Het Progressieve Boek, 1980. (vert. hs)

4 H. Straver, *Wonder en geweld. De Molukken in de verbeelding van vertellers en schrijvers*. Deel I. Utrecht: Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers, 2007, p. 422-425.

2.22 Asrul Sani

In 1981 kwam een groep onderzoekers en belangstellenden, waaronder R.Z. Leirissa, Z.J. Manusama, N. de Fretes en Des Alwi, in Jakarta bijeen om materialen en gegevens over

Asrul Sani (1927-2004)

'Kapitan Pattimura' uit te wisselen. Een en ander werd verzameld en tot een script voor een film over de *Perang Pattimura* (Pattimura-oorlog) bewerkt. Het script werd geschreven door Asrul Sani, een essayist, dichter en schrijver van de naoorlogse generatie die als auteur en regisseur ook in Indonesisch theater en cinema actief is geweest. De film werd niet gerealiseerd, maar het script werd door Des Alwi omgewerkt tot een hoofdstuk voor zijn in 2005 uitgebrachte boek over de Molukse geschiedenis.¹ Het eerste fragment is een tafereel uit de aanloop tot de oorlog. (Zie § 1.05 en § 1.12)

Asrul Sani, 'Perang Pattimura' (Des Alwi 2005, p. 549)

In een overheidswinkel zijn enkele mensen te zien die hier inkopen willen doen. Een van hen wil met papiergeld betalen. Maar de winkelbediende wil het niet aannemen.

Winkelbediende: 'Betalen met muntgeld.'

Klant: 'Ik wil geen papiergeld. Als ik betaal met muntgeld, moet ik ook muntgeld terugkrijgen.'

Winkelbediende: 'U wilt dus geen papiergeld?'

Hij geeft een wenk aan een soldaat die in de buurt staat. De soldaat komt.

Winkelbediende: 'Hij wil geen papiergeld aannemen.'

Soldaat: 'Meekomen.'

De klant die zojuist geen papiergeld wilde aannemen, wordt geeseld. Op de achtergrond is resident Van den Berg te zien die het gebeuren gadeslaat. De resident is in gesprek met de patih van Haria.

Resident: 'Als patih weet u dat de herendiensten moeten voortgaan. Degenen die te laat komen, zullen gestraft worden.'

Daarna loopt de resident naar de poort van het fort.

Beneden aan het fort is een paard te zien. Het is het rijpaard van de resident. Hij daalt de trap voor het fort af om een rit op zijn paard te gaan maken en er komt een bediende om het voor te geleiden.

Bediende: 'Ik ben gestuurd om te melden dat er mensen zijn die niet bereid zijn om herendiensten te verrichten.'

Resident: 'Wie?'

Bediende: 'Philips Latumahina en Anthone Rhebok. Zij behoren tot de burgers.'

Resident: 'Wie zegt dat?'

Bediende: 'Zij hebben een vrijbrief.'

Resident: 'Die brief is vervalst. Zeg ze maar dat ze mij moeten betalen als ze geen arbeid willen verrichten.'

Daarna gaat de resident op weg.

Het volgende tafereel is een bewerking van de passage in het verslag van H. Risakotta, onderwijzer van Porto, waarin deze rapporteert dat de hoofden van Hulaliu en Aboru, met de schoolmeesters van Hulaliu, Aboru en Wasu, op 22 mei 1817 naar Haria kwamen en door Matulesy onder druk werden gezet om deel te nemen aan de aanvallen op het fort Zeelandia (zie § 1.09).

Asrul Sani, 'Perang Pattimura' (Des Alwi 2005, p. 570-571)

Intussen is in zijn woning Pattimura te zien, staande bij het raam. Hij heeft zo te zien geen tevreden gevoel. Dan komt een bediende binnen om te melden dat de hoofden van Hulaliu en Aboru en de schoolmeesters van Hulaliu, Aboru en Wasu zijn gekomen. Pattimura draagt hem op hen in het vertrek te brengen. Niet lang daarna treden zij binnen. Pattimura heet hen welkom en verzoekt hen om te gaan zitten.

De patih van Hulaliu: 'Wij zijn gevraagd te komen, door Thomas Matulesi...'

Pahlawan Pattimura dilukis oleh Latuputi dari LEKRA pada tahun 1951: De held Pattimura getekend door Latuputy van LEKRA in het jaar 1951.

Kunstenaar Christian Latuputy was verbonden aan de *Lembaga Kebudayaan Rakyat* (LEKRA: Instituut voor Volkscultuur), een met de Communistische Partij van Indonesië samenwerkende organisatie. Het portret werd algemeen bekend doordat het jaren lang op Indonesische bankbiljetten van 1000 roepiah werd afgedrukt.

Des Alwi stelt in zijn boek *Sejarah Maluku. Banda Naira, Ternate, Tidore dan Ambon* dat het meest waardevolle portret van Pattimura de tekening van Ver Huell is en presenteert hiervan een 'vervolmaakte' versie.

Lukisan Thomas Matulessi (Pahlawan Pattimura) yang dilukis oleh Verhuell saat membuat acara pemeriksaan Thomas Matulessi: Tekening van Thomas Matulessy (de held Pattimura), getekend door Ver Huell toen hij een onderzoek naar Thomas Matulessy opzette.

Pahlawan Pattimura dilukis oleh Verhuell yang telah disempurnakan: De held Pattimura, getekend door Ver Huell, vervolmaakt.

Hun verklaring wordt door Thomas direct onderbroken.

Pattimura: 'U bent gevraagd te komen door Kapitan Pattimura, de bevelhebber van de Molukken.'

Pattimura neemt hen met een scherpe blik op. Hun weerspannigheid lijkt af te nemen.

De patih van Aboru: 'Word niet boos, kapitan...'

Pattimura: 'Ik ben niet boos. Ik begrijp het. Als u door de hoge Nederlandse heren wordt opgeroepen, huivert en kruipt u als slavenjongens. Dan gedraagt u zich niet zo arrogant als zojuist. Nee, ik ben niet boos. Ik ben bedroefd.'

Iedereen zwijgt. De hoofden voelen zich beschaamd. Dan vervolgt Pattimura de bespreking.

Pattimura: 'Ik wil niet dat u huivert als u mij ontmoet. Wij zijn allemaal Molukkers. Of vergis ik mij misschien ... bent u geen Molukkers?'

De patih van Aboru: 'Molukkers, kapitan.'

Pattimura: 'Uw vaders?'

De patih van Aboru: 'Molukkers, kapitan.'

Pattimura: 'Uw moeders?'

De patih van Aboru: 'Molukkers, kapitan.'

Pattimura: 'Vreemd, nu de bevolking van de Molukken strijdt, waarom ligt u dwars?'

De patih van Hulaliu: 'Omdat wij, de bevolking van de Molukken, al tientallen jaren trouw zijn aan de Nederlandse compagnie.'

Pattimura: 'Heeft de bevolking vanwege die trouw soms waardering gekregen? Zijn we op grond van die trouw soms rechtvaardig behandeld? Gelijkwaardig aan de blanken? Nee, maar voor u is dat vanzelfsprekend. Omdat de bevolking van de Molukken een donkere huid heeft, geen schoenen draagt en geen Nederlands spreekt. En nu eist de bevolking rechtvaardigheid. Schoolmeesters, u leert toch dat men rechtvaardig moet zijn?'

De schoolmeesters tot Pattimura: 'Dat klopt, kapitan.'

Pattimura: 'Wij voeren nu strijd om rechtvaardigheid op te bouwen. Neemt u een besluit welke partij u kiest.'

Zij zwijgen. Pattimura vervolgt zijn betoog.

Pattimura: 'Ik vraag u om een antwoord. Ik vraag u om na te denken over wat ik zeg. Daarna mag u partij kiezen. Maar één ding moet u weten, ik zal mensen die verraad aan de rechtvaardigheid plegen, niet hun gang laten gaan. Gaat u alstublieft.'

Zij gaan dan. Bij zichzelf zegt Thomas: 'Als ik hen dood, zullen hun kameraden hen als slachtoffers van hardvochtigheid beschouwen. We zullen van enkele verraders af zijn, maar het aantal andere verraders doen toenemen. Maar nu gaan zij overleg plegen met hun kameraden... ze moeten niet allemaal met hardheid worden bejegend...'

Op dat moment komt een kapitan binnen en Pattimura deelt hem mee dat zij onmiddellijk naar Hulaliu vertrekken.

1 Des Alwi, *Sejarah Maluku. Banda Naira, Ternate, Tidore dan Ambon*. Jakarta: Dian Rakyat, 2005, p. 529-576. (Vert. hs)

2.23 L.J.H. Zacharias

In 1981 verscheen in het kader van het *Proyek Inventarisasi dan Dokumentasi Sejarah Nasional* (Project Inventarisatie en documentatie van de nationale geschiedenis) de eerste officiële Indonesische biografie van 'Martha Christina Tiahahu'.¹ De schrijfster, historica L.J.H. Zacharias, legde in het voorwoord uit dat het een moeilijke opdracht was geweest:

Zacharias, 'Martha Christina Tiahahu', p. 3-4

Historische bronnen betreffende Martha Christina Tiahahu zijn buitengewoon schaars, waarbij we moeten opmerken dat een groot deel van die bronnen zijn geschreven door Nederlanders die partijdige verklaringen afleggen. Bij orale bronnen is nauwkeurige analyse noodzakelijk omdat de overgeleverde verhalen overwoekerd zijn door verzinsels en een warboel vormen als wij diverse verklaringen van diverse kanten naast elkaar leggen. Dit probleem doet zich voor omdat de strijd van deze Heldin maar een kort moment in de Molukse geschiedenis vormt en ook niet op zichzelf staat, maar deel uitmaakt van de strijd van Pattimura in het jaar 1817, zodat Nederlandse bronnen slechts een pover en bovendien fragmentarisch beeld van deze heldin schetsen.

Zij was in hoofdzaak aangewezen op bronnen zoals de reisbeschrijving van Ver Huell en de geromantiseerde biografie van Van Rees. Voor een paragraaf over de afkomst van 'Martha Christina' verzamelde ze echter ook enkele gegevens in haar geboortedorp Abubu, onder meer van A. Tiahahu, een afstammeling van de legendarische kapitan Tabiwakan Tiahahu en diens nakomeling kapitan Paulus Tiahahu.

Zacharias, 'Martha Christina Tiahahu', p. 32-35

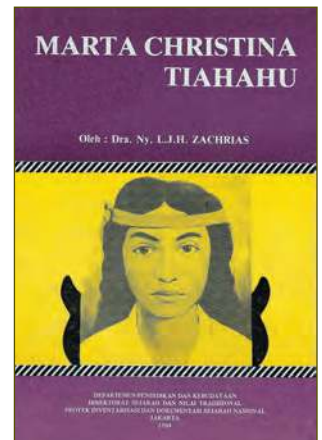
De afkomst van Martha Christina Tiahahu

Kapitan Tabiwakan Tiahahu vervulde (...) de functie van voorvechter voor de familie Tiahahu. Dit was een bewezen feit voor de vader van Martha Christina Tiahahu, Paulus Tiahahu,⁽⁸⁾ die als kapitan fungeerde en actief was ten tijde van de strijd van Pattimura.

De betekenis van *Tiahahu* lijkt verband te houden met de functie van kapitan. In de landstaal (streektaal) wordt voor Tiahahu *Atihahu* gezegd. *Ati* betekent springen, terwijl *hahu* zwijn betekent. *Atihahu*, wat de oorspronkelijke naam is en vervolgens *Tiahahu* is geworden, kan men dus de betekenis 'springen als een zwijn' geven. 'Springen als een zwijn' houdt in dat kapitan Tiahahu over de behendigheid en vaardigheid beschikte om te strijden als een bosvarken dat zijn vijand te gronde richt door hem springend en rennend blindelings aan te vallen.

Gevestigd in Abubu kreeg de voorouder Tabiwakan, die met Guripa was getrouwd, een nakomeling, Paulus Tiahahu, die ook de functie van kapitan in Abubu had. Kapitan Paulus Tiahahu huwde met een nakomelinge van de grote kapitan Lolo-howarlau van het dorp Titawai² die Sina heette. Uit dit huwelijk werd hun enig kind geboren, een dochter die de naam Martha Christina kreeg. Het is dus duidelijk dat Martha Christina afkomstig was van kapitans, zowel van vaderszijde als van moederszijde. Dat het voorvechtersbloed in haar lichaam stroomde, bewees haar moed op elk strijdtoneel, zowel op Nusalaut als op Saparua, waar zij tegenover de Nederlanders stond. Dit karakter was wellicht ook een erfenis van voorouders die afkomstig waren van Alfoerse stammen op Seram die als bijzonder onverschrokken bekend stonden.

Het staat niet vast wanneer de moedige Martha Christina Tiahahu geboren is. Volgens Nederlandse notities ten tijde van de Pattimura-oorlog in 1817 was zij nog een meisje van tussen 16 en 18 jaar oud. Op basis hiervan kan zij naar schatting omstreeks het jaar 1800 zijn geboren. Helaas voor haar moest haar geliefde moeder haar al op jonge leeftijd achterlaten, zodat zij niet de moederliefde kon ervaren waarnaar zij hunkerde. Haar vader nam de verantwoordelijkheid van haar moeder voor haar verzorging en opvoeding over. Het is daarom niet te verwonderen dat Martha Christina Tiahahu de dagelijkse bezigheden van haar vader als kapitan bijzonder goed leerde kennen en dat deze sporen in haar vorming nalieten toen zij een adolescent werd. De adolescentieperiode die in *Sturm und Drang* verloopt, werd

Portret van 'Martha Christina' in
Museum Siwalima, Ambon

beïnvloed door de omstandigheden. Als zij bijvoorbeeld samen met haar vader op zijn werkplek de problemen besprak die samenhangen met de taken van haar vader als kapitan, kreeg zij vaak verhalen te horen over gevechten en gevechtsstrategieën en deed zij mee aan gesprekken met de gasten die haar huis bezochten, over situaties waardoor de bevolking zich destijds sterk onder druk voelde gezet. Het is dan ook duidelijk dat Martha Christina Tiahahu, afstammeling van kapitans en hun moedig nageslacht, er in haar adolescentie op indirecte wijze al op voorbereid werd om deel te nemen aan de strijd tegen de Nederlandse overheersers.

Als stoutmoedige jonge vrouw bezat ze ook aantrekkelijke vrouwelijke hoedanigheden en kenmerken: ze was een liefthallige vrouw, met een rank en stevig lichaam. Haar donkere ogen glansden helder, haar blik was scherp en ze had enigszins uitstekende jukbeenderen. Haar haren waren niet kroezig, zoals op de Molukken algemeen voorkomt: ze had haar dikke golvende zwarte haar lang laten groeien en liet het dikwijls los hangen zonder het op te steken. Vooral in de strijd liet ze het haar los hangen, onder de leuze dat ze het niet eerder keurig zou opsteken dan nadat het gewassen was in het bloed van haar vijanden. Haar helder witte tanden en lichtbruine huid vervolmaakten haar schoonheid.

Deze aangeboren schoonheid hield zij in stand met sobere en aantrekkelijke kleding, bestaande uit een eenvoudig kort hemd met mouwen⁽⁹⁾ en een sarong die om de heupen was gewikkeld. In tegenwoordigheid van de vijand werden haar vrouwelijke eigenschappen vervolmaakt met een fiere en provocerende houding en een felle blik. Dit schept het beeld van een vastberaden persoonlijkheid. Als een kind dat loyaal was aan haar ouders, gaf ze ook blijk van een liefdevolle houding tegenover haar vader. Begiftigd met een liefthallig uiterlijk en een vastberaden instelling, kende Martha Christina Tiahahu ten tijde van haar persoonlijkheidsontwikkeling destijds haar gelijke niet op Nusalaut: het spreekt vanzelf dat we haar daarom de ere naam 'parel van Nusalaut' geven.

divide et impera: verdeel
en heers

Zie § 2.26.

(8) Volgens Nederlandse bronnen wordt Paulus Tiahahu aangeduid als radja van Abubu. Dat is niet juist, omdat Manusama de radja van Abubu is. Wellicht duiden de Nederlanders hem aan als radja om een politiek van 'divide et impera' te bedrijven, dat wil zeggen Manusama en Paulus Tiahahu tegen elkaar op te zetten. Deze politiek heeft kennelijk niet gewerkt, want Manusama heeft zich als hoofd van Abubu ook tegen de Nederlanders gekeerd door de 'Proclamatie van Haria' te ondertekenen.

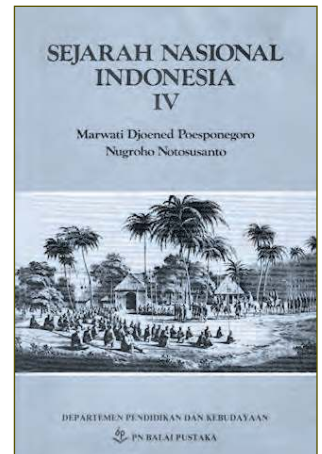
(9) Ver Huell vertelt dat het gangbare korte hemd was vervaardigd van een stof die linnen werd genoemd en een zeeblauwe kleur had.

1 Zach[a]rias, L.J.H., *Mart[h]a Christina Tiahahu*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan, 1981, 2e druk 1984. Direktorat Sejarah dan Nilai Tradisional, Proyek Inventarisasi dan dokumentasi Sejarah Nasional. (Vert. hs)

2 Over Lolohowarlau alias Warloho Warlau, zie D. Bartels, *In de schaduw van de berg Nunusaku. Een cultuur-historische verhandeling over de bevolking van de Midden-Molukken*. Utrecht: Landelijk Steunpunt Edukatie Molukkers, 1994, p. 111-120.

2.24 R.Z. Leirissa

In 1975 verscheen de eerste druk van *Sejarah Nasional Indonesia*, een zesdelige Nationale Geschiedenis van Indonesië.¹ In het vierde deel behandelden Indonesische historici de achttiende en negentiende eeuw in vier hoofdstukken: politiek systeem, economische ontwikkeling, verzet tegen het kolonialisme en ontwikkeling van sociale bewegingen. Voor elk thema kozen zij een aantal regio's waarvan de geschiedenis werd beschreven. Een herziene editie verscheen in de jaren 1981 tot 1983. Als redacteur voor het vierde deel werd de Molukse historicus R.Z. Leirissa aangetrokken. Hij herschreef de paragraaf over de opstand op de Molukken van 1817, waarmee het hoofdstuk over het verzet tegen het kolonialisme opent.² Om het verhaal over de opstand vanuit Indonesisch perspectief te beschrijven, viel Leirissa onder meer terug op historische bronnen die hij verzamelde en bestudeerde in het Nationaal Archief te Jakarta. Hoewel het Nederlandse bronnen betrof, probeerde hij niet het verhaal over de 'opstandelingen' na te vertellen, maar uit de historische bronnen het verhaal van de 'vrijheidsstrijders' zelf te destilleren.³

Leirissa, 'De strijd van Ulupaha' (Poesponegoro & Notosusanto 1993, p. 160-163)

De troepen op Hitu zelf waren samengesteld uit verschillende dorpen die achter de beweging stonden. Deze dorpen stelden een aantal jongeren ter beschikking die zich van tijd tot tijd aansloten bij Ulupaha om aanvallen uit te voeren. Het is zeker mogelijk dat Kapitan Ulupaha ook hulp kreeg uit het dorp Pulau en uit bepaalde dorpen op Saparua.⁽³⁶⁾ Met deze troepenmacht deed Ulupaha op 27 mei een poging om fort Amsterdam te bestormen. Een aanval vanuit het oosten werd uitgevoerd door troepen vanuit Liang en vanuit het westen door troepen uit Seit. Troepen uit Seram deden ook mee aan deze aanval. Er stroomden voornamelijk strijders uit Seram toe, die in Nederlandse geschriften werden gekenschetst als bijzonder gevreesde Alfoeren. Resident Burggraaf vroeg de Gouverneur herhaaldelijk een oorlogsschip te sturen om een blokkade te leggen. Omdat een groot deel van de oorlogsschepen was ingezet op Haruku en Saparua, waren de Nederlanders genooddaakt om een particulier vaartuig (Tweed) te huren om Burggraaf te helpen. De aanvallen van Ulupaha werden vanaf begin juni nog intensiever. Het gehele fort in Hila (Amsterdam) was omsingeld. De wegen vanuit Hila waren ook afgesloten zodat niemand het fort kon verlaten. Elk dorp dat aan de zijde van Kapitan Ulupaha stond, leverde ongeveer vijftig jongeren om deze omsingeling te realiseren. De aanvallen van Ulupaha waren zo gevaarlijk dat de atap-dakbedekking vanwege het brandgevaar van de woning van de resident werd gehaald.⁽³⁷⁾ De brik Tweed kwam pas op 6 juni voor de kust van Hila aan, zodat het bijna gevallen fort uit de greep van Ulupaha werd bevrijd.

Voorafgaand aan een tweede aanval zond Kapitan Ulupaha enkele verkenners om de situatie in de omgeving van het fort Amsterdam te onderzoeken. Bovendien stuurde hij enkele dorpshoofden naar Seram om meer hulp troepen te zoeken. Naar schatting konden er in slechts drie dagen strijders van Seram worden verzameld om Hitu te versterken.⁽³⁸⁾ Deze goed doordachte aanval zou op 24 juli worden ingezet. Een aanvoerder die zich bij deze aanval verdienstelijk maakte, was Paticula uit Wakal. Kapitan Ulupaha, die al oud, verlamd en half blind was, verkeerde tijdens deze en volgende aanvallen voortdurend temidden van zijn troepen om instructies te geven. Dat deed hij gezeten op een draagstoel.

Nadat hij erin geslaagd was om fort Amsterdam voor de tweede maal te omsingelen, gaf Kapitan Pattimura Kapitan Ulupaha opdracht om over te steken naar Piru en

J.W. Burghgraaf was resident van Hila van 1803 tot 1807 en resident van Hila en Larike in 1817.

atap: dakbedekking van gevlochten sagopalmbblad

Patih Kula

L. Schmidt de Haart,
resident van Hila in 1817.

Hautuna of Hatuna, een
buurtschap van het dorp Seit.

Kaap Sial, de zuidpunt van
het schiereiland Hoamoal,
gelegen tegenover Seit.

Tanunu op Seram, om meer hulptroepen te zoeken. Volgens dit plan zou de troepenmacht van Ulupaha, versterkt met Alfoerse troepen en troepen uit Pelau en Kailolo op Haruku, Liang aanvallen en veroveren. Na de verovering van Liang waren zij van plan om de aanval voort te zetten op de dorpen Wai, Suli, Baguala en Hitulama. Op deze wijze zouden zij de verbinding tussen Hitu en Ambon kunnen verbreken.⁽³⁹⁾ Het lukte weliswaar niet om het fort Amsterdam te bezetten, maar de aanvallen op 24 juni kunnen als succesvol worden beschouwd. De resident Burggraaf raakte verlamd door sabel- en speersteken, zodat hij daarna niet meer kon functioneren. Zo ook verschillende onderofficieren. Daarom verving Gouverneur Middelkoop Burggraaf door Smit de Haart, die als bijzonder doortastend bekend stond. De vesting van Kaitetu, die eigenlijk bestond uit verschillende schansen die elk ongeveer honderd mensen konden bergen, werd in het midden van de maand juli door Smit de Haart aangevallen. Deze vesting was inderdaad bijzonder belangrijk en van daaruit had Ulupaha ook zijn aanvallen op fort Amsterdam ingezet.⁽⁴⁰⁾ Enkele dagen later viel De Haart met zijn troepen de vesting van Hautana aan. Na de val van deze vesting zette De Haart zijn tocht voort naar Lebelau. Daar werd verwoed gevochten. Nadat beide partijen door hun kogels heen waren, ontstond een handgemeen. Verschillende moedige Kapitans sneuvelden hier, zoals Kapitan Tomal uit Liang, Kapitan Patikeker uit Kulor, Kapitan Mulubara uit Iha en Kapitan Sakatuna uit Hautuna. Daarvoor waren in Hautana ook Kapitan Jakapara en Kapitan Patikuli gesneuveld. De strijd in Lebelau won in kracht door de deelname van troepen uit verschillende andere dorpen, zoals Lima, Luhu en andere.⁽⁴¹⁾ Terwijl Ulupaha op Seram verbleef, vielen de Nederlandse troepen Seit aan. De strijders van Seit, die door plaatsvervangers van Ulupaha werden aangevoerd, moesten tenslotte wijken voor de macht van de vijand. De gehele bevolking van Seit vluchtte toen naar Seram, via Kaap Sial. Daarna waren zij er getuige van hoe hun dorp aan vlammen ten prooi viel. Terug van Seram, was Ulupaha vastbesloten om wraak te nemen. Met de hulp van strijders uit Luhu en Tanunu slaagde hij erin de Nederlandse kolonie die in het dorp Luhu verbleef te verpletteren en het fort daar te veroveren. Het bekende fort Loki, niet ver van daar, wist hij ook te veroveren. Vervolgens zette Ulupaha Alfoerse strijders in om te verhinderen dat de bevolking van dorpen die aan de kant van de Nederlanders stonden, de kruidnagelooft van dat jaar zou inzamelen. Een aanval die ook fors kan worden genoemd, vond plaats in de maand september. Met een leger van ongeveer duizend man deden de strijders van Ulupaha een aanval op Larike, een ook op Hitu gelegen Nederlands steunpunt.⁽⁴²⁾

36. Brief van Burggraaf 26/5/1817, (Nationaal Archief Republiek Indonesië, Ambon 167)

37. Brief van Burggraaf 2/5/1817, (Nationaal Archief RI, Ambon 566)

38. Brief van Burggraaf 13/6/1817, (Nationaal Archief RI, Ambon 566)

39. Brief van Burggraaf 30/6/1817, (Nationaal Archief RI, Ambon 472)

40. Brief van Smit de Haart 1617/1817, (Nationaal Archief RI, Ambon 566)

41. Brief van Smit de Haart 24, 26, 30 Juli 1918 (Nationaal Archief RI, Ambon 566)

42. Brief van Smit de Ham 25 September 1817 (Nationaal Archief RI, Ambon 566)

1 Sartono Kartodirdjo, Marwati Djoened Poesponegoro & Nugroho Notosusanto (ed.), *Sejarah Nasional Indonesia*. 6 Dln. Jakarta: Balai pustaka, 1975.

2 M.Dj. Poesponegoro, N. Notosusanto, *Sejarah Nasional Indonesia*. Dl. IV. Edisi ke-4. 8e dr. Jakarta: Balai pustaka, 1993, p. 150-167.

3 H.A.J. Klooster, *Indonesiërs schrijven hun geschiedenis. De ontwikkeling van de Indonesische geschiedbeoefening in theorie en praktijk, 1900-1980*. Dordrecht: Foris, 1985. p. 215.

2.25 Z.M.A. Matulesy

De vergeefse zoektocht naar het 'zwaard van de held van Saparoea' in 1975 (zie § 2.16) kreeg een vervolg in de naspeuringen van Z.M.A. Matulesy, een nakomeling van de Matulesy's uit Haria.

Deze kwam in 1976 naar Nederland om zelf een poging te doen het wapen te vinden. Hij benaderde niet de Nederlandse erfgoedinstellingen, maar de familie Van den Berg van Saparoea, die in 1898 het wapen van Thomas Matulesy van resident Riedel ten geschenke zou hebben gekregen. Een artikel van Leo de Boer in het *Eindhovens Dagblad*¹ vertelt waarom de familie hem niet verder kon helpen:

De Boer, 'De klewang', p. 17

De familie Van den Berg van Saparoea zou de klewang achtenzeventig jaar in haar bezit hebben. Toen verdween het eeuwenoude slagwapen spoorloos bij een inbraak in Enschede.

Volgens de ingenieur te Grubbenvorst, Raimond Van den Berg van Saparoea, was er vóór de diefstal via anonieme telefoontjes druk geïnformeerd naar de klewang. Zonder iemand te willen beschuldigen, zo vertelde Raimond, gingen de vermoedens niettemin in 'een bepaalde richting'. En zonder dat ze genoemd werden, nam ik als vanzelfsprekend aan dat hij doelde op RMS'ers. Aanhangers van de Republiek Maluku Selatan gijzelden in december 1975 treinpassagiers in Wijster en personeel van het Indonesisch consulaat in Amsterdam. In 1977 vond de even dramatische treinkaping bij De Punt plaats en werden schoolkinderen in Bovensmilde in gijzeling genomen. Schijnbaar in het centrum van die heftige draaikolk verdween de klewang – een symbool van Molukse opstand – in januari 1976. (...)

Op een regenachtige vrijdagmiddag bezoek ik de 71-jarige R. van den Berg van Saparoea, achterkleinkind van de kleine Jean Lubbert. De oud-districtsdirecteur van de Amro-bank bewoont met zijn 70-jarige echtgenote een Haagse flat. Hij houdt het familie-archief bij.

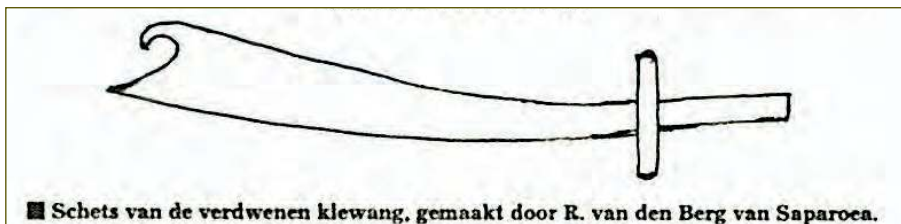
Toen het echtpaar op zondagavond 11 januari 1976 terugkeerde na een weekeinde, troffen ze hun toenmalige woning aan de Lasondersingel 80 te Enschede in wanorde aan. Dat moet omstreeks half negen zijn geweest, zo meldt het proces verbaal dat de Enschedese politie opmaakte.

Alle klokken waren gestolen, Indisch zilver was verdwenen. En de klewang.

Zij: *'Je vraagt je af, hebben ze ernaar gezocht? Het was zo onrustig geweest rond dat zwaard... En dan was er die idiote combinatie: al die klokken, dat zilver, en dan zo'n klewang...'*

Hij: *'De klewang was in ieder geval niet van grote waarde, het was een gewoon ijzeren ding... Er hing ook een Javaanse kris. Echt een mooi ding. Maar die lieten ze hangen.'*

Een paar andere raadsels kan de familie-archivaris wel ontrafelen.

Illustratie bij Leo de Boer, 'De klewang'. *Eindhovens Dagblad* 11 mei 1991.

Vitrine met relikwieën van Thomas Matulesy in het familiehuis te Haria (Saparua): rode broek, hoofdbedekking en geweven doek, met op de bodem een klewang en een koffertje. (2010) Volgens Z.M.A. Matulesy was de kleding een geschenk van een gezant van de *Saniri Tiga Batang Air* (Raad van de Drie Rivieren) op Seram, ten teken van zijn uitverkiezing als bevelhebber.

Samen met zijn vrouw en dochter bezocht hij eind 1985 het eiland Saparoea. De klewang die in de glazen kast lag bij de afstammelingen van Thomas Matulesia, was beslist een andere klewang dan het wapen dat in Enschede was verdwenen. Sterker nog: hun gids verzekerde de Nederlanders dat dit slagwapen geen enkele historische betekenis had. Het was er gewoon bijgelegd.

Van den Berg van Saparoea had in 1976 de Molukker ontmoet toen die in Nederland op zoek was naar de klewang. Deze Z.M.A. Matulesy was bezig met een boek over zijn voorvader Thomas Matulesia en had bij een bezoek inderdaad gevraagd naar het zwaard. Dat was in ieder geval ná de inbraak geweest, want het teleurgestelde gezicht van Z.M.A. Matulesy staat Van den Berg van Saparoea nog scherp voor de geest.

De Boer was door de medewerkers van het Moluks Historisch Museum in Utrecht ook op het spoor gezet van zijn in Twello woonachtige neef Zeth Matulesy. Deze vertelde hem dat zijn oom grote moeite had gehad om zich bij de teleurstelling neer te leggen:

De Boer, 'De klewang', p. 17

Zijn oom, die in Nederland op zoek was geweest naar het zwaard, stuurde Zeth later een brief uit Ambon. De oom geloofde niet dat de klewang was gestolen en de familie in Nederland werd verzocht om het proces verbaal op te vragen bij de Enschedese politie. 'Dat hebben we nooit gedaan,' zegt Zeth Matulesy. 'Want de contacten tussen de Matulesy's hier en die op de Molukken verliepen toen nogal stroef.'

Zeth is ervan overtuigd dat de klewang beslist niet vrijwillig is afgegeven aan het Nederlandse gezag, zoals het briefje van oud-resident Riedel uit 1898 suggereert. 'Het kan niet door een Matulesy zijn gegeven. De Hollanders zagen de klewang als iets dat verderf zaaide. Ze wilden het weghebben van de Molukken.'

Het boek over Thomas Matulesy waaraan Z.M.A. Matulesy werkte, verscheen uiteindelijk in 1988, onder de titel *Beberapa sorotan tentang hari dan tanggal tumbangnya benteng Duurstede pusat kebesaran Belanda di Saparua tahun 1817*.²

In dit boek gaat hij uitvoerig in op de uitverkiezing van Thomas Matulesy tot de leider van de opstand. Volgens hem werd de beslissing om de wapens op te nemen niet genomen op Saparua, maar op Seram, waar de Alfoeren in de stroomgebieden van de rivieren Eti, Tala en Sapolewa op West-Seram en in het rijk van Sahulau op Midden-Seram nog in vrijheid leefden. De hoogste voorvechter en de vorst van Sahulau zouden aan het beraad op 3, 9 en 14 mei op Saparua hebben deelgenomen, evenals de hoofden van de *Saniri Tiga Batang Air* (Raad van de Drie Rivieren) met hun adathoofden en aanvoerders. Thomas Matulesy zou tot zijn verrassing zijn opgeroepen om voor de vergadering te verschijnen en zijn benoeming tot leider te aanvaarden. Ten bewijze van zijn uitverkiezing zou de vorst van Sahulau hem zijn *parang sakti* hebben gegeven, de heilige parang die als rijkswapen fungeerde.

Matulesy plaatste een tekening van de parang, gemaakt op basis van een schetsje van de familie Van den Berg van Saparoea, in zijn boek en zette er het volgende onderschrift bij:

inama (ina: moeder; ama: vader): op Seram gebruikte hoofdentitel . *kapitan besar*: opperbevelhebber . *radja*: vorst . *patih*: hoofd . *murah*: grootmoedig . *keadilan*: rechtvaardigheid

Matulesy, 'Beberapa sorotan', p. 16-17

Dit is de heilige parang, het rijkswapen van de vorst van het rijk Sahulau, aan Thomas Matulesy gegeven toen hij door de Inama/Kapitan Besar/Radja van het rijk Sahulau werd geïnstalleerd. Door hij hem op het voorhoofd van Thomas Matulesy te plaatsen, huldigde hij hem plechtig in als 'Kapitan Patimurah', dat wil zeggen 'Radja Keadilan' (...).

De parang werd later door de voormalige resident van Ambon, John Gererd Fried Riedel naar Nederland gebracht en overhandigd aan Jean Lubbert van den Berg van Saparoea op 13 mei 1898. Dankzij de wijsheid van deze oud-resident van Ambon wordt de parang tot op heden bij deze familie goed in bewaring gehouden.

Wij als familie Matulesy en volk van Indonesië betuigen onze dankbaarheid aan de familie Van den Berg van Saparoea in Nederland, die bereid is geweest om tot op heden goed zorg voor dit erfstuk te dragen. En wij zullen de Almachtige eren en danken, als de familie Van den Berg Van Saparoea ooit bereid is om hem terug te brengen.

Matulesy's schets
van de 'heilige parang'

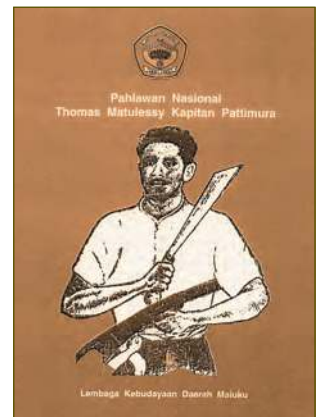
1 Leo de Boer, 'De klewang'. In: *Eindhovens Dagblad* 11 mei 1991, p. 17.

2 Z.M.A. Matulesy, *Beberapa sorotan tentang hari dan tanggal tumbangnya benteng Duurstede pusat kebesaran Belanda di Saparua tahun 1817*. Ambon 1988. (Enkele verhelderingen inzake de dag en datum van de val van fort Duurstede, het centrum van de Nederlandse macht, op Saparua in 1817.) (Vert. hs)

2.26 H. Luhukay, H. Usmany & J.A. Pattikayhatu

In 1994 werd een overeenkomst gesloten tussen een landelijk Indonesisch overheidsproject ter bevordering van streekculturen en het Instituut Cultuur van de Molukken (*Lembaga Kebudayaan Daerah Maluku*). Het instituut nam op zich om het verslag van een onderzoek naar de geschiedenis van de nationale held Thomas Matulesy, Kapitan Pattimura, af te sluiten met een publicatie voor een breed publiek. De afdeling Geschiedenis en Volksverhalen van het instituut deed hiervoor een beroep op de historicus J.A. Pattikayhatu en zijn mede-onderzoekers H. Luhukay en B. Usmany.

Het resultaat van hun arbeid, een boek met de titel *Pahlawan Nasional Thomas Matulesy Kapitan Pattimura* (De Nationale Held Thomas Matulesy Kapitan Pattimura), werd in 1997 door het instituut uitgegeven.¹ Blijkens een woord vooraf stelden de auteurs zich ten doel de opbrengsten van wetenschappelijk onderzoek te populariseren en daarin de nieuwste gegevens mee te nemen.

Luhukay e.a., 'Pahlawan Nasional Thomas Matulesy', p. V

Woord vooraf

De Nationale Held Thomas Matulesy alias Kapitan Pattimura is een grote held uit de Molukken die in de 19e eeuw tegen de Nederlandse overheersers heeft gestreden. Hij is het die de gewapende strijd tegen de Nederlanders is begonnen waaraan helden uit andere gebieden later hebben meegedaan. De Pattimura-oorlog die uitbrak in het jaar 1817, verbijsterde het Nederlandse koloniale bestuur dat pas terug was in Indonesië om het kolonialisme voort te zetten nadat de Engelsen Indonesië (de Molukken) hadden verlaten.

Het verhaal van Pattimura's heroïsche strijd is middels verscheidene onderzoeken en geschriften reeds verteld. Tot op heden zijn er enkele boeken geschreven die over

Monument ter herinnering aan de overwinning bij Wai Sisil (Saparua) en erepoort aan de toegangsweg naar Gunung Saniri (Saparua)

de strijd van de nationale held verhalen, maar deze boeken en onderzoeksverslagen zijn enigszins moeilijk verkrijgbaar en hun inhoud voor het brede publiek moeilijk te begrijpen vanwege hun uitvoerigheid en wetenschappelijk karakter. Terwijl er behoefte is aan een beknopte en praktische uiteenzetting van de geschiedenis. Zeker het seminar *Geschiedenis van Pattimura's strijd*, dat in 1993 in Ambon werd gehouden, heeft nieuwe historische gegevens onthuld ter vervollediging van de geschiedenis van de strijd van deze nationale held.

In verband hiermee is dit boek geschreven als een beknopte geschiedenis of een geschiedenis in hoofdlijnen van de strijd van de held Pattimura. Het verhaal over zijn geschiedenis heeft een populair, praktisch karakter, maar de wetenschappelijke kant is niet vergeten. Dit boek is vervolledigd met opbrengsten van het onderzoek dat in 1994/1995 is uitgevoerd door *Lembaga Kebudayaan Daerah Maluku [Instituut Cultuur van de Molukken]*, en verwijst tevens naar de opbrengsten van het seminar *Geschiedenis van Pattimura*.

Over dit seminar, zie ook § 2.29.

De nieuwe gegevens waarnaar de auteurs verwijzen, hebben vermoedelijk onder meer betrekking op de 'grote vergadering' die van 26 tot 29 mei in Haria zou hebben plaatsgevonden. Het is opmerkelijk dat het ooggetuigenverslag van deze dagen door schoolmeester H. Risakotta (zie § 1.09) wel melding maakt van eerdere bijeenkomsten, maar niet van een drie dagen durende 'grote vergadering' in de laatste week van mei.

De vergadering zou gewijd zijn geweest aan de bespreking van de punten van beklag die aanleiding tot de oorlog hadden gegeven. Het door 21 regenten of dorpschouffoorden ondertekende stuk staat in de Indonesische geschiedschrijving bekend als de 'proclamatie van Haria'. (Voor de tekst, zie § 1.12)

Luhukay e.a., 'Pahlawan Nasional Thomas Matulessy', p. 30

§ IVE De grote vergadering en de proclamatie van Haria

Van 26 tot 29 mei kwam de bevolking weer bijeen in de *baileu* (het raadhuis) van Haria. Aanwezig waren 21 hoofden, kapitans en adatoudsten van *Hunimoo* (het eiland Saparua) en *Nusahalawano* (het eiland Nusalaut). Van het eiland Haruku waren er geen aanwezig omdat zij de aanval op fort 'Zeelandia' moesten voorbereiden. De vergadering werd voorafgegaan door een gebed dat naar de Almachtige Heer werd opgezonden door meester J. Sahetapy, die de zegen voor het gehele volk en de leiders in de strijd tegen de koloniale tirannie afsmeekte. Het ging vervolgens vergezeld van een adatplechtigheid.

Op deze grote vergadering zette kapitan Pattimura de redenen uiteen dat de bevolking de wapenen had opgenomen. De bezwaren die hij samen met zijn staf ver-

zamelde, werden aan de vergadering voorgelegd om te overwegen en te bespreken, wat twee dagen in beslag nam. Tenslotte, op 29 mei, werd men het eens over de 'Proclamatie van Haria', die bestond uit 14 artikelen die door de 21 hoofden van Hunimoa en Nusahalawano werden ondertekend. (I.O. Nanulaitta, 1983) De essentie van deze proclamatie was een vastberaden wil op te wekken om te blijven strijden voor de verdelging van het Nederlandse imperialisme, zich te stellen achter Thomas Matulesy om als kapitan Pattimura leiding te geven aan de verdrijving van de Nederlanders door de bevolking, en te bidden dat deze strijd de zegen van de Almachtige Heer zou krijgen.

Zie § 2.17.

De inhoud van de proclamatie had de volgende betekenis:

a. het geven van een rechtsgrondslag voor de vrijheidsoorlog die op 15 mei 1817 uitbrak;

b. het helder aantonen dat de oorlog een volksoorlog tegen de tirannie was;

c. het verschaffen van een legalisering, een erkenning van het leiderschap van Thomas Matulesy, als leider en bevelhebber.

De proclamatie van Haria werd vervolgens over de hele samenleving op Ambon, Saparua, Haruku, Nusalau en Seram verspreid, ja zelfs over het gehele gebied van de Molukken en verschillende andere gebieden van de Indonesische archipel.

1 H. Luhukay, H. Usmany & J.A. Pattikayhatu, *Pahlawan Nasional Thomas Matulesy Kapitan Pattimura*. Ambon: Lembaga Kebudayaan Daerah Maluku, 1997. (Vert. hs)

2.27 J.A. Pattikayhatu, F. Sahusilawane, M. Pattipeilohy

In 2005 verzorgde het kantoor voor de studie van geschiedenis en traditionele waarden van de provincies *Maluku dan Maluku Utara* [Molukken en Noord-Molukken], een onderdeel van het departement voor Cultuur en Toerisme, de uitgave van *Album berseri sejarah* (*Historisch album*). Het bevatte een reeks korte biografieën van helden, vooraanstaande figuren en strijders uit de Molukse geschiedenis. De levensschetsen waren grotendeels gebaseerd op het onderzoek dat door historici op Ambon werd gedaan in de jaren zeventig en tachtig. Het boek presenteerde drie reeksen biografieën. De eerste behandelde Molukse nationale helden, waaronder Thomas Matulesy en 'Martha Christina' Tiahahu, en andere Molukkers waarvan de overheid bijzondere verdiensten voor land en volk heeft erkend. De tweede deel presenteerde een reeks vooraanstaande figuren die een belangrijke rol hebben gespeeld in de geschiedenis van de twintigste eeuw. Het derde deel besprak een reeks strijders uit de koloniale geschiedenis, in het bijzonder uit de 'Ambonse oorlogen' in de zeventiende eeuw en uit de opstand van 1817.

Pattikayhatu e.a., 'Album berseri sejarah', p. 62-63

Kapitan Ulupaha

Kapitan Ulupaha is afkomstig van het dorp Seith op het schiereiland Hitu op het eiland Ambon. Hij was een medewerker van Thomas Matulesy alias Kapitan Pat-

Q.M.R. Ver Huell, *De rede van Ambon gezien vanaf de Galgehoek, aan de monding van de Batu Gadjah-rivier*

Ver Huell zag hier 'het afzigtelijk schouwspel van eene galg, waaraan toen de hoofdelooze rompen hingen van twee muite-lingen van Hitoe; de hoofden stonden op staken bij het waterkasteel.' (Ver Huell 1835, p. 162)

timura, de leider van de Pattimura-oorlog tegen de Nederlanders in het jaar 1817. De kapitan die reeds op gevorderde leeftijd was (80 jaar), kreeg van Pattimura opdracht het Hitu-front op het eiland Ambon te verdedigen en de troepen aan te voeren. De bevolking op het schiereiland Hitu nam de wapens op nadat ze van de val van het fort Duurstede op het eiland Saparua had gehoord.

Aan het begin van de oorlog bedreigden en bestormden de troepen van Ulupaha het fort Amsterdam in het dorp Hila en de Nederlandse wachtposten in Larike, Liang en Waai. Terwijl de oorlog tegen de Nederlanders op de Lease-eilanden oplaaide, zette Ulupaha zijn troepen op 15 oktober 1817 in om het Nederlandse fort in Larike te bestormen. Maar het lukte niet om het te overmeesteren, omdat de Nederlanders een grote troepenmacht van land en zee aanvoerden, onder leiding van Majoor Meyer. De Nederlandse aanval werd vervolgens gericht op de bolwerken van Ulupaha in Seith en de omliggende dorpen. Ulupaha en zijn troepen voerden strijd ter verdediging van de dorpen op de noordkust van Hitu met hulp van Alfoerse troepen van Seram.

Op 16 oktober 1817 gaf Admiraal Buyskes, als hoogste Nederlandse bevelhebber persoonlijk naar de Molukken gekomen, bevel tot een algemene aanval op Hitu, wat tot gevolg had dat er tussen beide partijen een felle strijd ontstond. De troepen van Ulupaha werden tenslotte in het nauw gedreven en voerden een guerilla in de bossen. Ulupaha week vervolgens uit naar West-Seram en verbond zich met troepen uit het dorp Luhuh om het Nederlandse fort in Luhuh te bestormen. Dit fort viel uiteindelijk in handen van Ulupaha's troepen.

De Nederlanders kwamen terug om West-Seram te bestoken en het fort Luhuh te bezetten. Daarna werd een expeditie opgezet, speciaal om Ulupaha gevangen te nemen. In de maand januari 1818 werd Ulupaha in ernstig zieke toestand opgepakt. Op 18 februari 1818 werd de oude held op een draagstoel het fort Victoria binnengedragen, op 19 februari veroordeelde de rechtbank van Ambon hem in een spoedzitting tot de doodstraf en op 20 februari werd de oude held ter dood gebracht aan de galg op het veld voor het fort Victoria.

Pattikayhatu e.a., 'Album berseri sejarah', p. 72

Kapitan Lukas Selanno

Lukas Selanno is afkomstig van het dorp Noloth op het eiland Saparua. Na Kapitan Pattimura en Anthone Rhebok te hebben geholpen met het opstellen van een strategie en met de strijd tegen de legermacht van Nederlandse mariniers onder aanvoering van Majoor Beetjes op Pantai Waisisil op het eiland Saparua, werd hij door Pattimura aangesteld als commandant van de weerbare bevolking op het eiland Haruku, met de opdracht om de Nederlandse vesting 'Zeelandia' bij Haruku en Sameth te bestormen en te bezetten. Lukas werd bijgestaan door Kapitan Pattisaha alias Melchior Kesaulya en kapitan Lukas Lisapaly alias Kapitan Aron. Hij hielp Kapitan Pattimura ook mee met de bestorming van fort Duurstede in Saparua stad. Lukas Selanno werd uiteindelijk gevangen genomen en naar Ambon gebracht. Hij werd door de Raad van Justitie (de Nederlandse rechtbank in Ambon) tot de galg veroordeeld, omdat hij werd beschuldigd van bestorming van het fort Duurstede en deelname aan de moordpartij, in het bijzonder het doden van Mevrouw Resident van den Berg. Op 26 januari 1818 besteeg Lukas het schavot met de galg op het executieveld voor fort Victoria in Ambon stad en viel als volksheld.

Pattikayhatu e.a., 'Album berseri sejarah', p. 73

Kapitan Lukas Lisapaly (Aron)

Lukas Lisapaly is afkomstig van het dorp Ihamahu op het eiland Saparua. Hij is ook bekend onder de naam Kapitan Aron. Hij nam met de weerbare bevolking van Hata-

Standbeelden van Kapitan Lucas Arong Lisapaly en Kapitan Pattimura op het dorpsplein van Ihamahu (Saparua). Op de achtergrond de *baileo* of traditioneel raadhuys. (2010)

wano deel aan de bestorming van het Nederlandse fort Duurstede in Saparua stad, en aan de verpletterende overwinning op het leger van Majoor Beetjes in de strijd op het strand Waisisil op het eiland Saparua. Hierna werd hij aangesteld als een commandant van de weerbare bevolking op het eiland Haruku om, onder de leiding van Kapitan Lukas Selanno, het fort Zeelandia te veroveren, en bovendien werd hem opgedragen om de troepen op het schiereiland Hatawano aan te voeren om de aanval van de Nederlandse troepen te pareren. Aan het eind van de oorlog werd Lukas Lisapaly alias Kapitan Aron gevangen genomen en naar Ambon gebracht. De Ambonse Raad van Justitie besloot tot de dood aan de galg. Hij werd beschuldigd van de bestorming van fort Duurstede in Saparua stad, van deelname aan de moord op de schoolmeester van Amahai, zijn broer en kinderen, en van de moord op Julianus Tuankotta, broer van de Patih van Akoon die was overgelopen. Op 16 januari 1818 werd Lukas terechtgesteld aan de galg voor het fort Victoria in Ambon stad.

1 J.A. Pattikayhatu, F. Sahusilawane, M. Pattipeilohy, *Album berseri sejarah, Para pahlawan, tokoh dan pejuang daerah Maluku*. Ed. Departemen Kebudayaan dan Pariwisata, Balai kajian sejarah dan nilai tradisional, provinsi Maluku dan Maluku Utara, Ambon 2005. (Vert. hs)

2.28 Pahlawan Indonesia

De Indonesische overheid kent aan een reeks *pahlawan nasional* (nationale helden) een bijzonder belangrijke rol toe in de natievorming en de staatsvorming van Indonesië. Sinds een halve eeuw worden vooraanstaande historische figuren bij presidentieel besluit tot

nationale held(in) verklaard. Zij zijn gekozen uit verschillende perioden – de koloniale tijd, de opkomst van het Indonesische nationalisme en de dekolonisatie, en het moderne Indonesië – en uit verschillende delen van de archipel. Zij hebben met elkaar gemeen dat zij zich tegen koloniaal onrecht en onderdrukking hebben gekeerd en hebben bijgedragen aan de opbouw van de Indonesische natie en staat. Andere vooraanstaande figuren uit de Indonesische geschiedenis krijgen geen plaats in de galerij van nationale helden.

Er komen met regelmaat Indonesische bundels met beknopte officiële biografieën van de *Pahlawan Nasional* (Nationale Helden) uit. De bundel *Pahlawan Indonesia* bijvoorbeeld bevat 144 korte paragrafen waarin de belangrijkste gegevens over een nationale held(in) worden samengevat.¹ In de bijlagen geven de samenstellers onder meer een lijst van nationale feestdagen, een overzicht van de procedure bij de uitverkiezing van nationale helden en een lijst met de voorwaarden waaraan nationale helden moeten voldoen.

Tim Media Pusindo, 'Pahlawan Indonesia', p. 144

Voorwaarden voor erkenning als held(in)

Iemand kan als nationale held worden erkend als hij/zij aan de volgende voorwaarden voldoet.

1. Is een reeds overleden Indonesisch staatsburger.
2. Geeft gedurende zijn leven leiding aan de gewapende, politieke of andere strijd om de vrijheid te bereiken, te veroveren, te verdedigen of te vervullen, en de verbondenheid en eenheid van het volk vorm te geven.
3. Brengt grote ideeën en gedachten voort die de opbouw ondersteunen en het volk op een hoger niveau brengen.
4. Is bijna een leven lang dienstbaar aan het land en vervult zijn opdracht meer dan plichtmatig.
5. Zijn/haar strijd heeft een breed bereik en is nationaal van invloed.
6. Bezit integriteit en vurige bezieling voor volk en natie.
7. Bezit een hoogstaand karakter en godsdienstige moraal.
8. Geeft zich in de strijd tegen de vijand nooit over.
9. Heeft een leven lang nooit laakbaar gehandeld.

Over Kapitan Pattimura en 'Martha Christina' Tiahahu verschaften de samenstellers de volgende gegevens.

Tim Media Pusindo, 'Pahlawan Indonesia', p. 5

Kapitan Pattimura (1783-1817)

- Plaats en jaar van geboorte: Saparua, Molukken, 1783
- Plaats en datum van overlijden: Ambon, 16 december 1817
- Presidentieel besluit: No. 087/TK/1973, 6 november 1973

De eigen naam van Kapitan Pattimura was Thomas Matulesy. Hij verwierf de rang van sergeant toen hij in militaire dienst trad ten tijde van het Britse bestuur. Toen de macht echter door de Nederlanders werd overgenomen overeenkomstig het Verdrag van Londen dat op 13 augustus 1814 werd ondertekend en de Britten verplichtte om het gebied van Nusantara aan de Nederlanders terug te geven, kreeg de Molukse samenleving steeds meer te verduren. De bevolking van de Molukken stond op om onder leiding van Pattimura verzet te bieden. Deze strijd leverde resultaat. Op 16 mei 1817 lukte het fort Duurstede te veroveren. In deze strijd sneuvelde zelfs de Nederlandse resident op de Molukken, Van den Berg. De Nederlanders deden vervolgens grootschalige aanvallen om fort Duurstede terug te veroveren. Pattimura zette de strijd samen met Paulus Tiahahu, Anthony Rebok, Philip Latumahina en Said Parintah voort, maar de Nederlanders slaagden er uiteindelijk in hen gevan-

de buitengewesten

gen te nemen. Na zijn weigering om met de Nederlanders samen te werken, werd Pattimura veroordeeld tot de galg voor fort Victoria, Ambon.

Tim Media Pusindo, 'Pahlawan Indonesia', p. 9

Martha Christina Tiahahu (1801 -1818)

- Plaats en jaar van geboorte: Molukken, 1801
- Plaats en datum van overlijden: Molukken, 1 Januari 1818
- Presidentieel besluit: No. 012/TK/1969, 20 Mei 1969

Martha Christina Tiahahu was de oudste dochter van Kapitan Paulus Tiahahu, een vooraanstaande Molukker en medestrijder van Kapitan Pattimura die erin slaagde om fort Beverwijk in het dorp Sila, Leinitu te veroveren. Op 10 november 1817 lukte het de Nederlanders echter om dit fort terug te veroveren. De Nederlanders deden daarna een grootschalige aanval en slaagden erin Martha en haar vader gevangen te nemen. Kapitan Paulus werd ter dood veroordeeld en gefusilleerd, terwijl Martha de strijd bleef voortzetten. Vervolgens wisten de Nederlanders haar met haar strijdmakkers gevangen te nemen en naar Java te verbannen. Tijdens de reis met het schip Evertzen, werd zij ziek. Ondanks haar ziekte weigerde Martha Christina Tiahahu medicijnen en voedsel van de Nederlanders. Tenslotte overleed zij tijdens de reis naar Java en haar stoffelijk overschot werd in de Molukse Zee geworpen.

Standbeelden van 'Martha Christina' te Ambon (2010); Kapitan Pattimura te Ambon (2010); Kapitan Pattimura te Saparua (2017); 'Martha Christina' te Abubu (2018) .

1 Tim Media Pusindo, *Pahlawan Indonesia*. 2e druk. Jakarta: Media Pusindo, 2009. (Vert. hs)

2.29 A.M. Suryanegara

In *Sedjarah Perjuangan Pattimura* (1954) nam M. Sapija een stamboom van Thomas Matulesy op, waaruit zou blijken dat zijn grootvader een afstammeling van de radja van het

rijk Sahulau op Midden-Seram was. Zijn vader zou zich in Hulaliu hebben gevestigd. In de volgende jaren bleef de afkomst van Thomas Matulesy de onderzoekers bezighouden. (Zie bijvoorbeeld § 2.17) Er werden stambomen van de familie Matulesy opgetekend in de dorpen Itawaka, Haria en Ulat op Saparua die het trekken van eensluidende conclusies bemoeilijkten. De verwarring werd nog groter toen vertellers uit het dorp Hualoi, op de zuidkust van Seram, het onderzoek van Sapija bekritiseerden en beweerden dat de familienaam 'Matulesy' door de geschiedschrijvers is verward met de naam van een dorpsgenoot, Ahmad of Mat Lussy.

In november 1993 vond een seminar over *Sejarah Perjuangan Pahlawan Nasional Pattimura* (Geschiedenis van de Strijd van de Nationale Held Pattimura) plaats waar het *Kodam XV Pattimura* (*Kodam: Komando Daerah Militer: Militair Territoriaal Commando*) te Ambon als gastheer optrad. De deelnemers hoopten wellicht dat zij de vragen rond Pattimura's afkomst voor eens en voor altijd zouden kunnen oplossen, maar moesten constateren dat zij eerder tegenover elkaar kwamen te staan. Een voormalig radja van Latu, S. Pattimura, verklaarde dat Kapitan Pattimura een alias voor Mat Lussy was en dat hij dus eigenlijk een moslim was. Het seminar eindigde met een verklaring dat er serieus nader onderzoek zou moeten plaatsvinden. Zo bleef er ruimte voor rivaliteit en conflict.

In 2009 verschenen in Jakarta de twee dikke delen van *Api Sejarah* (*Het vuur van de geschiedenis*), geschreven door hoogleraar geschiedenis A.M. Suryanegara. Op de omslag werd het aangeprezen als 'een boek dat uw kijk op de Indonesische geschiedenis drastisch zal veranderen'. Bij de tweede, herziene, druk in 2015 kreeg het boek een subtitel: 'Meesterwerk over de strijd van *ulama* [islamgeleerden] en *santri* [islamstudenten] bij het opbouwen van de eenheidsrepubliek Indonesië'.¹

Suryanegara betoogt dat er in de geschiedschrijving van Indonesië sprake is geweest van systematische pogingen tot *deislamisasi* (de-islamisering): de historische rol van Indonesische moslims zou zijn miskend en er zou onevenredig veel aandacht zijn geschonken aan de betekenis van hindoeïsme, boeddhisme en christendom voor de Indonesische geschiedenis en cultuur. Hij gaat in *Api Sejarah* daarom uitvoerig in op de bijdragen van de Indonesische moslims aan de strijd tegen het 'Portugees katholiek imperialisme', het 'Nederlands protestants imperialisme' en het 'Engels anglicaans-protestants imperialisme'.

Het boek wijdt twee hoofdstukken aan de negentiende-eeuwse oorlogen op Java, Sumatra en Kalimantan. Aan de Molukken is echter slechts een zeer korte passage gewijd:

Suryanegara, Api Sejarah 1, p. 202

Wat betreft de gebieden buiten Java, verdient het gebied waar de specerijen vandaan komen, de Molukse archipel, meer aandacht. Als gevolg van de onderdrukking en de hardvochtigheid van de protestants-Nederlandse overheersers ontstond daar in 1817 gewapend verzet onder leiding van Kapitan Pattimura. Op Ambon is een drager van de naam Pattimura moslim. Daarom is het onjuist als Kapitan Pattimura in de geschiedschrijving een christen wordt genoemd.

De stelling dat Pattimura een moslim was, is spraakmakend en wordt door de uitgever van *Api Sejarah* dan ook gebruikt als 'selling point'. Suryanegara verleent als gelauwerd hoogleraar geschiedenis zijn gezag aan vertellers die stellen dat Pattimura een moslim was en geboren werd in het dorp Hualoi op de zuidkust van Midden-Seram. In zijn visie maakt de bewering dat Pattimura een christen was, deel uit van een welbewust en systematisch streven om de geschiedschrijving van Indonesië te 'de-islamiseren' door de rol van de moslims in de opbouw van het land te bagatelliseren en te miskennen. Hij stelt het debat over de afkomst van Pattimura daarmee op scherp.

De stelling dat Pattimura een moslim was, wordt in het volgende journalistieke artikel op de website *fisan.wordpress.com* toegelicht en verdedigd.² Hoewel de redactie geen nadere

A.M. Suryanegara

gegevens verschaft over de ‘verscheidene bronnen’ die ze heeft gebruikt, wijst het citeren van een *kapata* of geschiedzang uit Hualoi erop dat vertellers uit dat dorp belangrijke informanten zijn geweest.

RECHT DOEN AAN DE GESCHIEDENIS VAN KAPITAN AHMAD ‘PATTIMURA’ LUSSY

Deze moslim heet eigenlijk Ahmad Lussy, maar hij staat meer bekend als Thomas Matulesy en als christen. Deze misvatting is een voorbeeld van de-islamisering en geschiedvervalsing door een minderheidsgroep met betrekking tot de geschiedenis van moslimstrijders in de Molukken en/of Indonesië in het algemeen.

*Nunu oli / Nunu seli
Nunu karipatu / Patue karinunu*

(Ik zeg u allen dat ik een grote waringin ben, dat elke grote waringin zal vallen, maar dat een andere waringin daarvoor in de plaats zal komen; zo ook zeg ik u allen dat ik een grote rots ben, dat elke grote rots zal kantelen, maar dat daarvoor een andere rots in de plaats zal komen.)

Deze dichtelijke en betekenisvolle uitspraken werden geuit door Kapitan Ahmad Lussy, ook bekend onder de titel Pattimura, held van de Molukken. Op dat moment, op 16 december 1817, lag de strop van de galg reeds om zijn keel. Uit zijn uitspraken blijkt dat Ahmad Lussy een bezielde patriot was. Hij vreesde de dreigende dood niet. Hij was vastberaden van aard, beschikte over persoonlijkheid en eigenwaarde tegenover de vijand. Ahmad Lussy blijkt ook optimistisch.

De moed en het patriotisme van Pattimura worden echter vertekend door de geschiedschrijving in de versie van de overheid. M. Sapija, de geschiedschrijver die als eerste een boek over Pattimura schreef, interpreteert zijn uitspraak met de dood voor ogen als ‘de oude Pattimura’s kunnen dan wel verpletterd worden, maar er zullen onmiddellijk jonge Pattimura’s opstaan’. Maar volgens M. Nour Tawainella, ook een geschiedschrijver, is de interpretatie van Sapija onjuist omdat de toon van het Indonesisch taalgebruik te modern is en niet overeenkomt met de culturele context van die tijd.

Zie § 2.10.

In een andere passage becommentarieert Sapija ‘Het ga u goed, broeders’ of ‘het ga u goed, heren’. Daartegen maakt Tawainella bezwaar, omdat uitspraken zoals deze niet kenmerkend zijn voor het patriottisme en optimisme van Pattimura.

De controverse rond wie Pattimura is, spitst zich toe op de aanduiding van Ahmad Lussy met de naam Thomas Matulesy: zo wordt een moslim van naam een christen. Het is verschrikkelijk dat de samenleving meer geloof aan dit christelijk predicaat hecht omdat de Molukken vaak met christenen worden geïdentificeerd.

Een trouw moslim

Ahmad Lussy, of Mat Lussy in het Moluks taalgebruik, is geboren in Hualoy, Zuid-Seram (niet op Saparua zoals degene die we leren kennen in de geschiedenis van overheidswege). Hij is een edelman uit het moslim rijk Sahulau, dat in die tijd werd geregeerd door sultan Abdurrahman. Deze vorst was ook bekend onder de titel sultan Kazimillah (Kazim Allah: Gods rechterhand), in de taal van de Molukken Kasi-miliali genoemd.

Volgens de geschiedschrijver Ahmad Mansyur Suryanegara was Pattimura een trouw moslim. Behalve dat hij een edelman was, behoorde hij ook tot de ulama. De historische gegevens wijzen uit dat in die tijd alle aanvoerders op de Molukken edelen of geleerden waren, of allebei.

schriftgeleerden

Vergelijken we dit nu met de biografie van Pattimura in de, als eerste uitgegeven,

versie van de overheid. M. Sapija schrijft 'dat de held Pattimura tot de adellijke afstammelingen behoorde en afkomstig was van Nusa Ina (Seram). Zijn vader, Antoni Matulessy geheten, was een zoon van Kasimiliali Pattimura Mattulessy. Deze laatste was een zoon van de vorst van Sahulau. Sahulau is geen persoonsnaam, maar de naam van een gebied dat aan een baai van Zuid-Seram is gelegen.'

Er staan ongerijmdheden in deze uiteenzetting. Sapija vermeldt niet dat Sahulau een sultanaat was. Vervolgens zet hij ons op het verkeerde spoor met de toevoeging van een familie Pattimura Mattulessy, terwijl er in Sahulau geen familie Pattimura of Mattulessy voorkomt. Daar bestaat slechts een familie Kasimiliali waarvan de voorouder sultan Abdurrahman is.

De oorspronkelijke naam van Pattimura in de nationale geschiedschrijving is dus een bedenkfel van Sapija, terwijl Mattulessy geen familie is, maar een eigenaam, namelijk Ahmad Lussy, en Thomas Mattulessy eigenlijk helemaal niet voorkomt in de geschiedenis van de strijd van de Molukse volking.

Anders dan Sapija, is Mansyur Suryanegara van opvatting dat Pattimura een nog steeds bestaande familie is en dat alle mensen die tegenwoordig tot deze familie behoren, de Islam belijden. Deze mensen geven te kennen dat zij de godsdienst van hun voorouder, Pattimura, volgen.

Verder waren volgens Mansyur de vorstendommen op de Molukken in meerderheid moslim rijken, waaronder Ambon, Herat en Djailolo. De rijken waren zo talrijk dat de Arabieren het gebied Jazirat al-Muluk (het Land van de Vorsten) noemden. Deze benaming werd later bekend als Maluku.

Mansyur is het er ook niet mee eens dat de Molukken en Ambon tot op heden als christelijk worden gekenschetst. De schrijver van het boek *Menemukan Sejarah* (dat een bestseller is geworden) verklaart: 'Als gezegd wordt dat Ambon in meerderheid christen is, werp maar eens een blik vanuit de lucht: staan er veel moskeeën of veel kerken? In werkelijkheid staan er meer moskeeminaretten dan kerken.' (...)

De strijd van Kapitan Ahmad Lussy

Het verzet van de Molukse bevolking tegen het Nederlands-Indische koloniale bestuur had verschillende oorzaken. In de eerste plaats was de bevolking bevreesd en verontrust dat de bestuurlijke hardvochtigheid zoals die ten tijde van het bestuur van de VOC (Verenigde Oostindische Compagnie) werd toegepast, weer zou

De hoofden van het dorp Latu zijn van het geslacht Pattimura.

Herat is een stad in Afghanistan.
Maluku is een verkorte vorm van *Maluku Kié Raha*: de Wereld van de Vier Bergen.
menemukan: ontdekken .
sejarah: geschiedenis

Moskee met pagode-dak van Batumerah, kampung in Ambon-stad (1826-1829)

opkomen. Ten tweede, de Nederlanders zetten oude praktijken van de VOC in gang, namelijk het handelsmonopolie en de hongitochten. De hongitocht was een politiemacht op zee die de verbouw van landbouwproducten uitroeide die men niet aan de Nederlanders wilde verkopen. Ten derde, de bevolking kreeg verschillende zware verplichtingen opgelegd, zoals verplichte arbeid, levering van gezouten vis, gedroogd vlees en koffie.

Ten gevolge van dit lijden stond de bevolking van de Molukken op om de wapens op te nemen. In het jaar 1817 was Kapitan Ahmad Lussy de commandant van dit verzet. De bevolking slaagde erin fort Duurstede op Saparua te veroveren. De resident, Van den Bergh geheten, werd zelfs gedood. Het verzet breidde zich uit naar Ambon, Seram en andere plaatsen.

Het volksverzet onder commando van Kapitan Ahmad Lussy werd vastgelegd in de Molukse orale traditie die bekend staat als *petatah-petitih*. Deze orale traditie kan voor het vastleggen daarvan juist meer instaan dan de schriftelijke gegevens van Nederlandse kant die geneigd zijn aan Indonesische helden voorbij te gaan. Onder deze *petatah-petitih* zijn er zoals de volgende:

Yami Patasiwa	Wij Patasiwa
Yami Patalima	Wij Patalima
Yami Yama'a Kapitan Mat Lussy	Aangevoerd door Kapitan Ahmad Lussy
Matulu lalau hato Sapambuine	Dalen wij af naar het fort op Saparua
Ma Parang kua Kompania	Voeren oorlog tegen de Hollandse Compagnie
Yami yama'a Kapitan Mat Lussy	Aangevoerd door Kapitan Ahmad Lussy
Isa Nusa messe	Bewaken en verdedigen wij al deze eilanden
	(Maar de aanvoerder is in arrest genomen)
Hario, hario,	Gaat allen naar huis
Manu rusi'a yare uleu-uleu `o	De adelaars (strijders van Hualoy)
Manu yasamma yare uleu-uleu `o	zijn teruggekeerd
Talano utala yare uleu-uleu `o	De fregatvogels (strijders van de
	geallieerde eilanden) zijn teruggekeerd
Melano lette tuttua murine	(Naar hun geboortedorpen / achter Nunusaku)
Yami malawan sua mena miyo	Wij hebben (met de Nederlanders) gestreden
Yami malawan sua muri neyo	Hen voor en achter omsingeld
	Hen voor en achter geslagen

Herhaaldelijk mobiliseerden de Nederlanders troepen om het verzet van de Molukse bevolking te breken, maar zij kregen herhaaldelijk ook zware klappen. Daarom riepen de Nederlanders de hulp in van troepen die in Jakarta lagen. De kansen keerden, de Nederlanders werden steeds sterker en het verzet van de Molukse bevolking werd in het nauw gedreven. Uiteindelijk werden Ahmad Lussy en zijn kameraden door de Nederlanders gearresteerd. Op 16 december 1817 onderging Ahmad Lussy met zijn kameraden de doodstraf aan de galg. (...)

Aldus de ware geschiedenis van Pattimura die in feite Kapitan Ahmad Lussy of Mat Lussy heette. *Wallahu A'lam Bish Shawab*.

(uit verscheidene bronnen samengesteld)

spreuken en zegswijzen

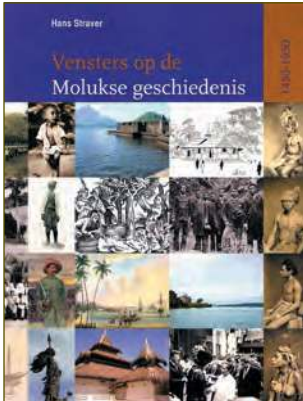
De geciteerde tekst is geen spreuk of zegswijze, maar een *kapata*, een geschiedzang in de lokale *bahasa tanah* of landstaal. *Kapata* worden in publicaties vaak aangeboden met een tekst in het Indonesisch die meer het karakter van een uitleg heeft dan van een nauwgezette vertaling. Dat lijkt ook hier het geval te zijn.

En God kent de waarheid.

1 A.M. Suryanegara, *Api Sejarah 1. Mahakarya Perjuangan Ulama dan Santri dalam Menegakkan Negara Kesatuan Republik Indonesia*. 2e dr. (Edisi revisi). Bandung: Penerbit Surya Dinasti, 2015. (Vert. hs)

2 <https://fisan.wordpress.com/2006/10/31/sejarah-meluruskan-sejarah-kapitan-ahmad-pattimura-lussy/>. (Vert. hs)

2.30 Hans Straver

In 2011 bracht het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers *Vensters op de Molukse geschiedenis 1450-1950* uit, een boek van stafmedewerker Hans Straver waarin twintig verhalen over personages en gebeurtenissen uit de Molukse geschiedenis van 1450 tot 1950 centraal staan.¹ Het was geschreven om, aldus de *Inleiding*, 'de historische belangstelling bij een breed publiek van jongeren en volwassenen, zowel in de Molukse gemeenschap als daarbuiten, te stimuleren'.

Met de verhalen wil hij laten zien dat historische personages nooit alleen maar helden, daders of slachtoffers zijn. Dat geldt ook voor de gebeurtenissen van 1817.

Straver, Vensters op de Molukse geschiedenis 1450-1950, p. 115-116

Krijgdsans voor Zeelandia

Zondag 1 juni 1817. In het maanlicht dat af en toe door de voortjagende wolken breekt, maakt het fort Zeelandia een nietige indruk. Het ligt op een landpunt aan de westkust van Haruku. Op enige afstand glanst de monding van de rivier Learisa Kajeli, die met een ruime bocht achter het fort langs loopt. Tot aan de rivier is het tamelijk vlakke terrein kaalgekap, maar aan de overzijde van de rivier rijzen dichtbegroeide hellingen als een sinistere zwarte muur op. Er heerst een doodse stilte.

'Je zou het niet zeggen, maar daar tussen de bomen wachten ze op het bevel om ons af te slachten.' De kapitein der infanterie Pieter van Driel staat voor de officierstent in het kampement dat naast het fort is opgeslagen. Hij reikt zijn zakflacon met aangellende jenever aan de adelborst Willem Scheidius. 'Neem een slok. Het kan nu nog.'

Die wimpelt het aanbod af. 'Nee, ik doe straks nog een keer de ronde. Zo'n bonte verzameling kanonnen en affuiten als wij hier bij elkaar hebben gesprokkeld en getimmerd, heb ik nog niet eerder gezien. De meeste lui van de burgerwacht uit Ambon, die vandaag zijn aangekomen, kennen kanonnen alleen van de saluutschoten bij feesten en partijen. Maar ze doen hun best. Aan het eind van de middag waren ze nog bezig meer projectielen en munitieladingen klaar te maken.'

'Die zullen we nodig hebben, als ik Radjawane moet geloven,' zegt Van Driel. Als Scheidius vragend zijn wenkbrauwen optrekt, vervolgt hij snel: 'Die spion uit de negorij Kariu, die we hebben opgepakt. Het duurde even voor hij begon te praten, maar na de nodige dreigementen kregen we belangrijke informatie los. Er komen dagelijks nieuwe opstandelingen aan op Saparua. Volgens Radjawane hebben zich momenteel zo'n duizend Alfoeren van Seram verzameld, zo'n vijfhonderd man van Saparua en Nusalaut, en een gelijk aantal van dit eiland. Die stuurt Matulesy allemaal hierheen, want nu hij heer en meester is op Saparua, wil hij tot elke prijs het fort Zeelandia veroveren. Vanuit Hulaliu komen zij via Pelau, Kailolo, Rohomoni en Kabau in deze richting. Als we geluk hebben, wachten ze tot dinsdag met de bestorming van Zeelandia. Dat geeft ons tijd om meer borstweringen en voetangels rond ons kampement zetten.'

Scheidius werpt een blik op op het kustpad naar het noorden, waar Rohomoni en Kabau liggen. 'Afgelopen vrijdag hebben ze ons aangevallen met zeshonderd man. Toen hebben we ze teruggeslagen, maar dat was maar een generale repetitie. Hoe wil je met een bezetting van nog geen tweehonderd man een meute van tweeduizend tegenhouden?' Zijn stem klinkt een beetje onvast. Voor een twintigjarige maakt hij een jongensachtige indruk.

'Wil je echt geen slok?' vraagt Van Driel. 'Je hebt bij de aanval op vrijdag je vuurdoop

gehad en gezien hoe het er aan toe gaat. Ze staan ons uit te dagen en uit te maken voor “witte varkens”, maar dat laat me koud. De meeste aanvoerders hebben geen enkele krijgskundige kennis of ervaring. Het aantal vuurwapens is beperkt en voor het overige hebben ze alleen pieken, klewangs, parangs, pijl en boog. Zolang we ze op afstand houden en zorgen dat we geen man-tegen-mangevechten hoeven te voeren, redden we het wel. Heb je trouwens iets van je broer Gilles gehoord?’ Scheidius knikt. ‘Vlak voordat ik naar Zeelandia werd gestuurd, heb ik hem zelf nog gesproken. Ik was natuurlijk aangeslagen door de gruwelijke afloop van de expeditie onder de majoor Beetjes. Honderdenvijftig man gesneuveld! Mijn broer was zwaargewond, maar hij had de landing op Saparua als een van de weinigen in elk geval overleefd. Toen we afscheid namen, gaf hij mij goede hoop op herstel.’ ‘Zie je,’ zegt Van Driel, ‘als je broer het kan overleven, dan wij ook.’ Hij neemt nog een slok jenever.

Na een passage over de afgeslagen aanval op fort Zeelandia op 3 juni 1817 vervolgt het verhaal:

Straver, Vensters op de Molukse geschiedenis 1450-1950, p. 117-118

Thomas Matulesy betreedt met zijn lijfwacht de loods op het plein van de negorij Saparua. Hij draagt een lange roodgrijze uniformjas met opstaande kraag en epauletten op de schouders. Hij heeft een pistool tussen zijn riem gestoken en opzij hangt een zware sleepsabel. Zijn lange haar is opgestoken met een hoge ronde kam van schildpad.

Hij begroet de oude opperschoolmeester Jacob Sahetapy en wendt zich daarna tot enkele regenten van Nusalaut die zich in de loods hebben verzameld. ‘Dank voor uw komst,’ zegt hij kortaf. ‘Het stuk dat vader Sahetapy zal voorlezen, omvat dertien klachten die de regenten naar voren hebben gebracht. Ik heb dit document geschreven om duidelijk te maken waarom wij in opstand zijn gekomen. Toen het Nederlandse bestuur terugkwam, zijn we overstroomd met eisen en bevelen. We krijgen te weinig vergoeding voor de goederen en diensten die wij leveren. De nieuwe resident van Saparua heeft ons agressief en met minachting behandeld. Laten de Nederlanders een voorbeeld aan de Engelsen nemen. U weet dat alles. Ik vraag u om na lezing dit document te ondertekenen, zodat men weet dat de opstand door alle regenten wordt gesteund.’

Hij wacht de reacties niet af, maar geeft de oude Sahetapy het woord. Deze begint: ‘1. Het gouvernement wil de schoolmeesters ontslaan en de christelijke godsdienst vernietigen. 2. Het wil onze mannen met geweld wegnemen van hun arme vrouwen en kinderen om ze als soldaat naar Batavia te zenden; wie niet goedschiks ...’

De lezing wordt onderbroken door verward geroep op het plein. Matulesy snelt naar buiten. Ook Sahetapy verontschuldigt zich en voegt zich bij de rumoerige oploop om polshoogte te nemen. Hij komt al na enkele ogenblikken terug. ‘Het spijt ons,’ zegt hij somber, terwijl het getier buiten voortgaat. ‘Zojuist komen Patih Saha van Sirisori, kapitan Selano van Nolot en kapitan Lisapaly van Ihamahu rapport uitbrengen van de strijd op Haruku. Ze hebben fort Zeelandia niet kunnen veroveren. We zetten onze bijeenkomst op een later tijdstip voort ...’ Hij aarzelt en vervolgt: ‘U begrijpt dat we ondanks deze tegenslag van alle regenten een handtekening onder onze gerechtvaardigde grieven en klachten willen hebben.’

1 Hans Straver, *Vensters op de Molukse geschiedenis 1450-1950*. Utrecht: Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers, 2011.

2.31 Max Taihuttu

Na zijn werkende loopbaan te hebben beëindigd, schreef Max Taihuttu een boek over Molukkers in Tiel en een aantal columns voor het Molukse magazine *Marinjo*. Hij maakte tevens de website *Hurariu Anai – Hulaliu, een dorp op Haruku / Maluku*.¹

Op de website publiceerde hij in 2014 onder meer een verhaal over de betrokkenheid van Hulaliu bij de opstand die in 1817 op Saparua uitbrak. Thomas Matulesy zou afkomstig zijn uit een tak van de familie Matulesy die in Hulaliu was gevestigd, maar haar naam na de opstand, uit vrees voor represailles van het Nederlandse gouvernement, had veranderd in Lesiputti. Daardoor zou het dorp Hulaliu ook pas aanspraak hebben kunnen maken op publieke erkenning van een vooraanstaande rol in de opstand nadat het gouvernement de familie in 1920 had toegestaan de naam Matulesy weer te voeren. Thomas Matulesy zou dus uit Hulaliu afkomstig zijn en in Haria zou niet zijn moeder, maar zijn tante hebben geleefd. Zijn hoofdkwartier zou hebben gelegen op Waisela Marsala, een locatie op de kust ten zuiden van Hulaliu met uitzicht op de baai van Haria. Wat lager op de helling zou ook een van koraalstenen gestapeld graf van de te Hulaliu overleden en begraven resident J.R. van den Berg zijn gelegen.

Taihuttu begint zijn verhaal over de opstand met een door de in Hulaliu gevestigde familieleden geautoriseerde stamboom van het geslacht Matulesy. Vervolgens bespreekt hij het beleid van Eerste Commissaris Engelhard en gouverneur Van Middelkoop.

https://hurariu-anai.nl/?page_id=964

Thomas Matulesy, Kapitan Pattimura Muda

(...) Tegen deze absurde Nederlandse koloniale maatregelen kwam de bevolking in Saparoea uiteindelijk in opstand onder leiding van Thomas Matulesy. Volgens de overlevering van de familie Matulesy in Hulaliu kwamen drie mensen van Saparoea naar Hulaliu (Aron Lisapaly, Lukas Selano en Pati Saba uit Hualoi). Zij zochten Thomas Matulesy op in zijn verblijfplaats op Waisela Marsala.

Het ontbreken van een Kapitan Alifuru Besar met lef en uitstraling op Saparua was de reden, dat de opstandelingen bij Thomas Matulesy, alias Kapitan Pattimura Muda, in Hulaliu uitkwamen! Bovendien had hij gediend als sergeant in het Britse leger, zodat leidinggevende capaciteiten hem niet vreemd waren. De Radja van Hulaliu verzamelde hierop alle kapitans van de Uli Hatuhaha (Pelau, Rohomoni, Kailolo, Kabau, Hulaliu) op de berg Marsala. Na een plechtige ritueel volgens de riten van de Ama Rima Hatuhaha kreeg Thomas Matulesy de goedkeuring en zegen van de Masjarakat Uli Hatuhaha om de opstand tegen de bezetters te leiden.

Op 15 mei 1817 vielen de opstandelingen Fort Duurstede op Saparoea aan, vermoordden het gezin van de resident van den Berg. Het oudste kind Jean Lubbert overleefde de aanval en liet zich later in Nederland Jean Lubbert van den Berg van Saparoea noemen. De opstand werd echter door de Nederlanders bloedig neergeslagen, waarop zij jacht maakten op Matulesy en zijn medestrijders. Hoewel de rebellen, vervuld van haat en vol van Molukse furie, de resident ter plekke hadden willen onthoofden werd ook de zwaar gewonde resident door Thomas Matulesy gespaard. Hij werd in het diepste geheim naar zijn schuilplaats Marsala-Hulaliu (Haruku) overgebracht, ver van de strijdhaard op Saparoea, om eventueel als ‘gijzelaar’ in mogelijke onderhandelingen met de Nederlanders te kunnen fungeren. Zo ver is het nooit gekomen, omdat de resident uiteindelijk bezweek aan zijn verwondingen.

Aron Lisapaly, voorvechter
van Ihamahu; . Lucas Silano,
alias Lucas Huliselan,
voorvechter van Nolot.
Kapitan Alifuru Besar:
Grote Alfoerse Voorvechter
Pattimura Muda:
Grootmoedig Vorst in spe
Uli Hatuhaha: federatie van
dorpen op het noordelijke deel
van het eiland Haruku .
Ama rima Hatuhaha: de vijf
dorpen van Uli Hatuhaha .
Masjarakat: samenleving

Makam van den Berg, residen Saparua 1817: Graf van Van den Berg, resident van Saparua in 1817.

Ten zuiden van Hulaliu ligt *Benteng Hatu Marsala* (*benteng*: vesting; *hatu*: steen, rots), de hoog gelegen locatie waar Pattimura volgens de lokale vertellers de strijd op Saparua zou hebben voorbereid en geleid. Halverwege de afdaling naar de kust bevindt zich in een holte onder de rotsen een traditioneel graf van gestapelde kalkstenen. Een bord geeft aan dat dit het graf van resident Van den Berg zou zijn.

Het graf van de resident Johannes Rudolph van den Berg bevindt zich anno 2014 nog steeds op de berg Marsala in Hulaliu; sinds eeuwen is de berg het domein van Kasimilali Pattimura Matulesy en zijn nageslacht. Bij de jaarlijkse herdenking van de sterfdag van Thomas Matulesy in Hulaliu wordt door het nageslacht van Matulesy het familielied ten gehore gebracht. Op het graf van de resident worden bloemen gestrooid door de grote familie Matulesy in Hulaliu als teken van vergeving, en gebaar dat de familie Matulesy op Hulaliu (en die in Vught, Deventer, Tilburg, Leerdam en Alphen a.d. Rijn) geen enkele wrok koestert tegen de familie van den Berg van Saparoea! Het graf van de resident op het familiebezit van het geslacht Matulesy is sinds 1817 een lang bewaard geheim gebleven, zelfs voor Molukkers buiten de familie Matulesy op Hulaliu. In 1998 werd Marsala en het graf van de resident op Hulaliu voor het eerst prijsgegeven aan de wereld via de Indonesische televisie (RTI) door de familie Matulesy in Hulaliu bij de jaarlijkse herdenking van de sterfdag van Thomas Matulesy.

Thomas Matulesy tekende in totaal 14 klachten op in zijn bezwaarschrift 'Punten van Bezwaar' d.d. 29 mei 1817, dat mede werd ondertekend door 21 radja's van Saparoea en Nusalaut. Verantwoordelijk voor deze lokale uitbuiting waren: de Gouverneur van Ambon, Jacobus A. van Middelkoop en zijn Eerste commissaris Nicolaus Engelhard. Beiden werden tijdens de opstand door de Gouverneur-Generaal Baron van der Capellen onmiddellijk uit hun ambt ontslagen!

Omdat de Nederlanders van plan waren om het geslacht Matulesy in Hulaliu uit te roeien, werd op voorspraak van de tante van Thomas, Maria Matulesy (Haria), de naam Matulesy veranderd in Lesiputty. In de Bahasa Hatuhaha zei Maria: *Lesi Waä Puti Erniä*, hetgeen betekent 'de blanke man is meer', m.a.w. de blanken zijn zeker sterker. Tot 1919 bleef de naam Lesiputty in Hulaliu gehandhaafd. Benjamin Lesiputty, hulponderwijzer in Hulaliu, diende namens de familie een verzoek in bij de Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum om de oorspronkelijke naam in ere te herstellen. Dit verzoek werd in augustus 1920 ingewilligd, zodat de naam Lesiputty gewijzigd werd in Matulesy.

Kasimilali Pattimura Matulesy geldt als de stichter van het geslacht Matulesy.

Voor de 'Punten van Bezwaar', zie § 1.12.

Bahasa Hatuhaha: de landstaal van Hatuhaha.

J.P. van Limburg Stirum, gouverneur-generaal van Nederlands Indië van 1916 tot 1921.

Taihuttu beseft dat het verhaal op verschillende punten onbewijsbaar en oncontroleerbaar, en dus ook onweerlegbaar, is en hij weet dat het onder meer door moslim Molukkers wordt betwist:

Verschillende verhalen en mythes over de afkomst van Thomas Matulesy, alias Pattimura Muda, leven anno 2014 nog steeds onder ons Molukkers. (...) Belangrijker voor mij is te weten en te bevestigen, dat hij van ons allemaal is en dat hij en zijn medestrijders hun leven hebben gegeven voor Nusa en Bangsa Maluku, zowel voor Moslims als voor Christenen!

1 <https://hurariu-anai.nl/>

2.32 DeltaDua

De Molukse theatergroep DeltaDua bracht van februari tot juni 2015 de muziektheatervoorstelling 'KRUIT!' in een reeks Nederlandse steden op de planken. In november van dat jaar werd het stuk, in samenwerking met het *Molucca Bamboewind Orchestra* (MBO: Moluks Bamboefluit Orkest) twee keer opgevoerd in de stad Ambon en een keer in Jakarta.

Het stuk over de opstand van Pattimura in 1817 was geïnspireerd op de novelle *De schreeuw van de witte kakatoe* van Johan Fabricius.¹ (Zie § 2.19) Het verhaal werd echter ingrijpend tot muziektheater bewerkt en geactualiseerd.

Hieronder geven stukken van een Indonesische en Nederlandse journalist een indruk van de ontvangst van 'KRUIT!'

*Perdani, 'Pattimura en verzoening op het fort Duurstede'*²

De Nederlandse toneelschrijver Frank den Os neemt het publiek mee naar het ogenblik dat een volwassen Lubbert terugkeert naar Saparua en zich alle tragische herinneringen voor de geest roept.

Pattimura duikt weer op bij het fort, herdenkt de meedogenloze jacht van de koloniale troepen op specerijen en het belang van zijn gewelddadige strijd tegen de Nederlanders herdenkend, en trotseert ook de woede van Lubbert.

Andere personages stellen het publiek in staat de verschillende kanten van het verhaal te zien. Pattimura heeft een genoegelijke ontmoeting met medestrijdster Martha Christina Tiahahu, terwijl Lubbert Maria, de vriendin uit zijn kindertijd, verwelkomt.

Voorals de verteller van de voorstelling treedt een personage op dat Risakotta heet, een inheemse godsdienstonderwijzer die getuige was van de gebeurtenissen van 1817.

De strijd: het personage van Martha Christina, dochter van Molukse opstandelingenleider Kapitan Paulus Tiahahu, doet een solo in 'KRUIT!' in Jakarta.

Op Saparua worden plezierige en bittere momenten op het podium weer tot leven gebracht. Er hangt een feestelijke sfeer als de personages zingen en dansen op het opwekkende slagwerk van instrumenten waaronder een uniek Moluks instrument van kora kora bladeren.

Maria en Martha nemen ons mee naar hun donkerste momenten. Martha herin-

nert zich het ogenblik dat zij de executie van haar vader door de Nederlanders bijwoonde, en haar onaflatende strijd tot de dag dat zij stierf.

Maria, de dochter van een Nederlandse sergeant en een Molukse moeder, laat de uitdagingen van een leven tussen de twee partijen zien.

...

‘Anders dan Java, dat ketoprak theater heeft, heeft Ambon geen theatercultuur’, zei MBO-componist Rence Alfons. ‘Wat DeltaDua en het MBO daar presenteerden, was dus iets nieuws. De opvoering kreeg positieve reacties van het Ambonse publiek.’ Frank den Os hoopt het muzikaal verrijkte ‘KRUIT!’ spoedig terug te brengen voor Nederlands publiek. ‘We denken dat het heel belangrijk is dat de mensen in Holland iets weten van wat hier gebeurd is, niet alleen over de historische feiten, maar ook over de onderliggende emoties van de betrokkenen.’

ketoprak: volkstoneel

Coornstra, ‘Het vergeten verhaal achter ‘KRUIT!’³

(...) Opstand

Anis de Jong maakte al eerder soortgelijk muziektheater op de Molukken, zoals ‘Paku Coklat’ (Bruine Spijker, ofwel Kruidnagel) in 2009. ‘Dat was eigenlijk de opmaat naar “KRUIT!” Maar ditmaal heb ik besloten om het breder te trekken. Met deze voorstelling gaan we op tournee door zowel Nederland als Indonesië.’ De titel ‘Paku Coklat’ zegt het al: de kruidnagelproductie was een belangrijke drijfveer achter de opstand op Saparua en het nabijgelegen eilandje Nusa Laut. Nederland had namelijk in de zeventiende eeuw de kruidnagelteelt gemonopoliseerd en daarmee de levendige lokale ruileconomie ontwricht; de autochtone bevolking had geen ruilmiddelen meer om sago en rijst aan te schaffen. De Molukkers, al in de vijftiende eeuw door de Portugezen gekerstend, beriepen zich vergeefs op het christelijke principe van rechtvaardigheid. Dit conflict met de koloniale overheersers was de lont in het kruitvat. In totaal werden bij de Pattimura-opstand ruim tweehonderd Nederlanders gedood. (...)

Treinkapingen

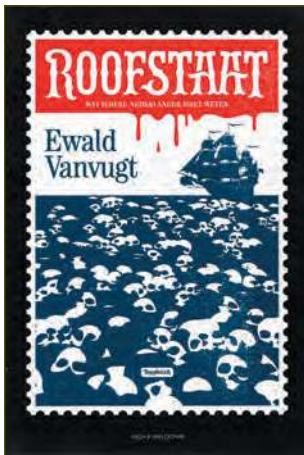
Voor ‘KRUIT!’ kozen De Jong en schrijver Frank den Os het perspectief van de kleine Jean Lubbert. ‘Maar wij hebben zijn verhaal gelinkt aan het hier en nu. “KRUIT!” is fictie, op basis van summiere feitenkennis. In de voorstelling worden alle figuren van toen bij elkaar geroepen en geven ze hun visie. Ook volksheldin Martha Christina Tihahu, die na Pattimura’s dood een tijdlang de opstand leidde.’ De erenaam ‘Pattimura’ betekent zoveel als ‘krachtige jonge leider’. Anis de Jong: ‘Het vliegveld op Ambon heet Pattimura, de universiteit heet Pattimura, de beeltenis van Pattimura staat op bankbiljetten – een laag bedrag weliswaar, duizend rupiah, maar toch. En als ik daar dan langs de standbeelden van Pattimura en Martha Christina loop, vraag ik me af: wie waren ze? Waarom staan ze daar op een sokkel? Dat is geen verering, maar nieuwsgierigheid naar de mensen achter deze historische figuren, naar hun keuzes en twijfels.’

De laatste jaren laait de discussie weer op over de treinkaping van 1977 en het ingrijpen door Defensie. Anis de Jong realiseert zich dat deze gebeurtenissen een blijvende indruk hebben gemaakt. ‘Dat Nederlanders de Molukkers meteen associëren met die treinkapingen, begrijp ik wel. Meestal is dat onwetendheid. De geschiedenis van de Molukken zit niet in het Nederlandse collectieve geheugen. Daarom is het zo belangrijk om erover te vertellen, want het is wel een gedeelde geschiedenis.’ Anderzijds, onderkent hij, hebben ook veel Molukkers een eenzijdige beeldvorming ontwikkeld: ‘Als ik twintig, dertig jaar oude edities van het tijdschrift Marinjo doorblader, zie ik hoe ook daar mensen blijven vastzitten aan hun navelstreng, hoe ze naar hun eigen navel staren. Maar laat het verleden alsjeblieft geen verstikkende deken worden! We moeten als Nederlanders en Molukkers in gesprek, we moeten

onze gezamenlijke geschiedenis begrijpen. Niet goedkeuren, maar beseffen wat er gebeurd is. Om dan elkaar de vraag te stellen: hoe kunnen we het geweld achter ons laten? Uiteindelijk gaat “KRUIT!” over wederzijdse vergeving. Want we moeten toch samen verder.’

- 1 Johan Fabricius, *De schreeuw van de witte kakatoe. (De Pattimura-opstand in de Molukken)*. Den Haag: Leopold, 1978.
- 2 Yuliasri Perdani, ‘Pattimura and Reconciliation at Fortress Duurstede’. In: *The Jakarta Post*, Jakarta | Fri, November 27, 2015 | 04:18 pm. (vert. hs)
- 3 Margaretha Coornstra, *Het vergeten verhaal achter ‘KRUIT!’*, Juli 17, 2016 (<http://www.coornstra.nl/sfeerverslag/het-vergeten-verhaal-achter-kruit/>)

2.33 Ewald Vanvugt

In 2016 publiceerde Ewald Vanvugt het boek *Roofstaat – wat iedere Nederlander moet weten*.¹ Het is een herziene, aangevulde en met illustratiemateriaal verrijkte versie van eerdere edities in 2002 en 2011 van zijn *Zwartboek van Nederland overzee*.

Het boek is geschreven als een aanklacht tegen het dominante beeld van de Nederlandse koloniale geschiedenis en tegen degenen die dat beeld scheppen en in stand houden. Het wordt door de uitgeverij gepresenteerd als een ‘standaardwerk over de gruweldaden van Nederland door de historie heen’.

Vanvugt, Roofstaat, p. 394-396

1817: Matulesi en de opstand op Saparoea

Met het ontstaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden kreeg de koning het beheer over de Oost-Indische bezittingen. De mensen op alle eilanden gingen merken dat steeds nieuwe methoden werden gevonden om de inkomsten voor de schatkist op te voeren. De VOC putte winsten uit de binnen-Aziatische handel in het enorme gebied van Zuid-Afrika tot Japan. De koning en zijn vrienden moesten alle voordeel halen uit de bezette eilanden in Oost-Indië, dat waren vooral delen van Java en de Molukken. In de Molukken merkte de bevolking in maart 1817 dat met het Nederlandse gezag de gebruikelijke knevelarij en corruptie terugkwamen.⁽²⁶⁾

Op 14 mei 1817 bestormden opstandige Molukkers Fort Wijk bij Duurstede op het eiland Saparoea. Ze vermoordden resident Van den Berg, zijn vrouw en kinderen, een Hollandse vrouwelijke bediende en een klerk. De aanvoerder van de opstandelingen, Thomas Matulesi (of Matulesia), was door Engelsen en Nederlanders opgeleid tot beroepssoldaat in de Inlandsche Militie, het Ambonese hulpkorps. Hij was ongeveer 34 jaar oud, had een rijzige gestalte en een vastberaden, ernstig gezicht en was een uitmuntend schutter en zeer bedreven in het hanteren van klewang en bajonet. Door zijn deskundige en dappere leiding kreeg hij onder Molukkers de naam Pattimura.

De gouverneur van Ambon stuurde prompt een aanzienlijke troepenmacht naar

Voor oude en nieuwe grieven onder de bevolking, zie § 1.12.
Voor de juiste datum, zie § 1.07.

Over het door de Britten opgezette Ambonees Corps, zie § 1.04.

Saparoea: 112 matrozen en mariniers van de schepen **Admiraal Evertsen** en **Nassau** en 138 soldaten van het garnizoen onder bevel van de majoor van de pioniers, **P. Beetjes**. Op 20 mei lieten de Molukkers de Nederlandsch-Indische militairen en officieren rustig landen. Toen de invasiemacht niet meer terug kon naar de boten, vielen de Molukkers vanuit kokospalmen en andere hinderlagen verbeten aan. Slechts één prauw onder adelborst 't Hooft kwam met wat mannen terug naar Ambon.(27) In de grootste nederlaag die het Nederlandsch-Indische leger ooit leed sneuvelde twaalf officieren en 352 onderofficieren en manschappen.(28)

Pattimura (Matulesi) hield de guerrillaoorlog maanden gaande. Het beslissende gevecht vond begin december 1817 plaats bij het dorp **Ouw**.(29) Op 16 december bedankten de Nederlanders met een plechtige kerkdienst hun God voor het herstel van hun gezag.(30) De vice-admiraal van de vloot, **J. Boelen**, noteerde in zijn memorie-aal: 'Op 1 december gingen wij 's middags met het fregat bij het kasteel **Loehoe** voor anker, op een pistoolschot afstand van de wal. Langs de kust van **Ceram** stonden meerdere kampongs in lichte laaie, in brand gestoken door de **Tidorezen**. Bedroevend was het te zien hoe de inlanders zich in hun onnozelheid onkwetsbaar waanden, omdat zij als talisman witte hemden aan hadden. Op het strand sprongen zij heen en weer, onder kriegsgezing en het maken van uitdagende gebaren. Toen ons geschut begon te spelen en in een oogwenk acht onder hen dood neervielen, verloren de arme drommels het vertrouwen in hun onkwetsbaarheid en vluchtten.'

De krijgsmacht van de twee schepen kwam aan land. Het leger had langharige bosbewoners van de Kei-eilanden en eilandjes bij **Nieuw-Guinea** meegebracht, menseneters die meteen op jacht gingen. 'De inlanders vluchtten naar het bos, achtervolgd door de **Halifoeren**. Ook onze matrozen waren wegens de eerdere moord op het garnizoen (één sergeant en 13 man Europese troepen) met woede en wraakzucht beziel. Tijdens een vreselijke slachting werden de kampongs aan beide kanten van het fort platgebrand. Onze matrozen kwamen met afgehouden hoofden van de vijanden als zegetekens terug aan boord.'(31) Traditiegetrouw maakte niemand een schatting van het aantal gesneuvelde inheems. Net als eerder en later in de koloniën op alle continenten waren Nederlandse koppensnellers actief op **Saparoea**.

De vier leiders van de opstand, **Thomas Matulesi**, **Philip Latoemahina**, **Antony Rhébok** en **Sajat Printa**, radja van **Sirie-Sorie**, werden op 16 december 1817 in de hoofdplaats **Ambon** op het plein buiten **Fort Nieuw-Victoria** aan de galg gehangen. De verzamelde menigte bleef kreten van medeleven slaken toen bij de zwaarlijvige **Latoemahina** de strop brak en hij voor de tweede keer moest worden opgeknoopt. Het lijk van **Matulesi** (later zijn skelet) stond vele jaren als een waarschuwing aan de oostkust van de baai van **Ambon** in een ijzeren kooi tentoongesteld.(32)

Met verdere terreur- en vernielingstochten wist een Nederlandsch-Indische strafexpeditie onder schout-bij-nacht **A.A. Buyskens** in 1818 **Saparoea** te onderwerpen.

Voor de juiste samenstelling van de troepenmacht, zie § 1.08.

Dit aantal gesneuvelde is bij een troepenmacht van 112+138 manschappen onverklaarbaar. Voor het juiste aantal, zie § 1.08.

11 november . 16 november

J. Boelen was 2e luitenant-ter-zee op het fregat *Maria Reijgersbergen*; pas in 1868 werd hij tot vice-admiraal titulair benoemd.

Voor de strafexpeditie naar **Seram** op 1 december 1817, zie § 1.20.

Saparua was al onderworpen op 12 november 1817.

26 Idema 1923 passim.²

27 Boelen: 244-245.³

28 Booms I: 33.⁴

29 Boelen: 282-287.

30 Idema 1923: 604.

31 Boelen: 286.

32 Boelen: 286-287. Booms I: 27-33. Enc.N.I.: Matulesi. Heijboer: 60-61.⁵

Vanvugt ontleent zijn beschrijving van de opstand in hoofdzaak aan de door Van Kervel gepubliceerde gedeelten uit het *Memoriaal* van **J. Boelen**. (Zie ook § 2.09) Zo is zijn portret van **Pattimura** geheel gebaseerd op een passage waarin **Boelen** hem karakteriseert als 'omstreeks 34 jaar, rijzig van gestalte, met een vastberaden en ernstig uiterlijk (...) naar men beweerde, niet ontbloot van militaire talenten. Bovendien een uitmuntend schutter

en bedreven in het hanteeren van alle wapens'.⁶

De door Vanvugt geciteerde passages uit het *Memoriaal* van Boelen hebben niet betrekking op het 'beslissende gevecht' bij het dorp Ouw of andere gevechten op Saparua, maar op gevechtshandelingen tijdens de tuchting van Seram. (Zie § 1.20) De strafexpeditie vond pas plaats in december 1817, nadat de opstand op de Ambonse eilanden zelf was neergeslagen en Saparua reeds was onderworpen.

Vanvugt stelt zonder bronvermelding dat de Alfoerse hulptroepen die bij de expeditie van Boelen werden ingezet, onder meer bestonden uit 'langharige bosbewoners van de Kei-eilanden en eilandjes bij Nieuw-Guinea (...), menseneters die meteen op jacht gingen'. Deze stigmatiserende bewering vindt geen steun in de historische documenten.

1 Ewald Vanvugt, *Roofstaat – wat iedere Nederlander moet weten*. 2e dr. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar / Top Notch, 2016.

2 H.A. Idema, 'De oorzaken van den opstand van Saparoea in 1817.' In: *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde* (BKI) (1923): p. 598-641.

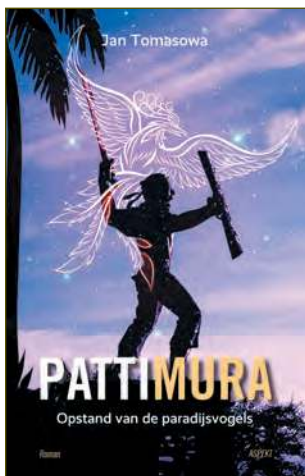
3 (J. Boelen), 'Bladen uit het Memoriaal van den Vice-admiraal J. Boelen, uitgegeven door L.A.A. van Kervel. II. De opstand in de Molukken. 1817.' In: *De Gids* 1903, p. 241-287.

4 A.S.H. Booms, *Neerlands kriegsroem in Insulinde. Schitterende daden van moed, beleid, trouw en zelfopoffering in de negentiende eeuw sedert de instelling van de Militaire Willemsorde*. Twee delen. Den Haag: W.P. van Stockum & Zn., 1902.

5 P. Heijboer, *Klamboes Klewangs Klapperbomen. Indië gewonnen en verloren*. Haarlem: De Haan, 1977.

6 (J. Boelen), 'Bladen uit het Memoriaal van den Vice-admiraal J. Boelen, uitgegeven door L.A.A. van Kervel. II. De opstand in de Molukken. 1817.' In: *De Gids* 1903, p. 259.

2.34 Jan Tomasowa

In 2017, twee eeuwen na de opstand op de Ambonse eilanden, publiceerde Jan Tomasowa een roman met de titel *Pattimura – Opstand van de paradijsvogels*.¹ Vier jaar daarvoor verscheen het boek reeds onder de titel *Kinderen van de paradijsvogel*.² De uitgever karakteriseert het boek op de omslag als 'een roman over de grootste opstand in de Molukse geschiedenis, maar ook over liefde en hartstocht in tijden van oorlog'.

Het hoofdpersoonage is 'Marcoes', een pleegzoon van 'Anthonie Rhebok'. Het eerste deel van de roman vertelt over zijn deelname aan de opstand van 1817 en zijn liefdesrelatie met de 'strijdster Martha Christina'. Met instemming van zijn pleegvader en 'Paoeloes Tiahahoe', zijn aanstaande schoonvader, betreft hij in de omgeving van fort Duurstede met zijn geliefde een grot aan de kust die zij inrichten als een 'goed verborgen liefdesnest'. Het tweede deel van de roman vertelt hoe 'Marcoes', op zoek naar de in ballingschap gevoerde 'Martha Christina', op Java terechtkomt en met een nieuwe geliefde een nieuw bestaan opbouwt.

In het eerste deel van de roman is 'Marcoes' het enige fictieve personage. Het verhaalt vanuit zijn perspectief over historische personages en gebeurtenissen. Tomasowa heeft

zich hiervoor verdiept in geschiedkundige publicaties en zijn roman voorzien van bijlagen met historische achtergrondinformatie en een lijst met historische data van 1500 tot 1817. In een *Woord vooraf* geeft hij te kennen dat hij daarnaast ook de verhalen heeft verwerkt die hij tijdens veelvuldige en soms langdurige bezoeken aan de Molukken vanuit de bevolking en van familieleden had vernomen.

Tomasowa heeft niet alleen gebruik gemaakt van de bestaande geschiedschrijving en van de door hem opgetekende mondelinge overlevering, maar de roman ook kleur gegeven vanuit zijn eigen verbeelding. Hij noemt *Pattimura* zelf een voorbeeld van 'factfiction', een combinatie van historische feiten en eigentijdse fantasie. Het volgende fragment is 'factfiction' van de onderwerping van Saparua op 9 en 10 november 1817:

Tomasowa, 'Pattimura – Opstand van de paradijsvogels', p. 84-86

Vanaf de berghellingen bespieden Thomas Matolesia's strijdgroepjes de opmars van Meyers leger. Boven op de bergtop ziet Martha Christina ver beneden haar hoe de soldaten hun kampement in de buurt van het dorp Tiow opslaan. 's Nachts beveelt zij haar jonge krijgers om zich klaar te maken voor de aanval op de legerbasis. Allereerst smeren de vrijheidstrijders zich van top tot teen in met een bezinksel van de zwarte as van houtskool vermengd met water. Verspreid over de hellingen dalen drie groepjes krijgers als zwarte schimmen de berg af in de richting van de vijandelijke legerplaats. Gewapend met pistolen, zwaarden en dolken kruipt Martha Christina's gevechtseenheid behoedzaam door het half hoge gras. Vlak voor het legerkamp schakelt Marcoes met zijn dolk een wachtpost uit. Martha Christina glipt met haar krijgslieden ongezien de vijandelijke legerbasis binnen en sluipt in de richting van een grote verlichte tent, die dienst doet als mobiele legerkantine. Slaven lopen met grote kruiken brandewijn de tent binnen. Officieren mogen in de recreatieruimte geen wapens dragen en bij de ingang van de tent overhandigen zij hun wapens aan de dienstdoende soldaat. In de tent bedienen slavinnen en een aantal slaven de officieren. Een dronken militair grijpt een slavin vast en sleurt de vrouw mee naar een afgeschermd hoek van de tent. Vanuit de met olielampen verlichte recreatie tent klinkt het dronkenman's gelach van de officieren en geschreeuw van vrouwen. De krijgers kruipen op hun buik om de tent heen en wachten dichtbij de ingang op het aanvalsteken van Martha Christina. Plotseling springt de jonge krijgster op en stormt, schietend de tent binnen, direct gevolgd door de anderen. Voor de geïmproviseerde bar vallen twee dronken officieren dood neer op de grond en in de hoek van de tent wordt een officier in de schouder geraakt. Marcoes en Martha Christina slaan met hun zwaarden de olielampen aan diggelen en werpen de brandende lampen tegen de tentdoeken van de officierskantine, die direct vlam vat. Een officier rent naar de hoek van de tent waar de wapens liggen opgestapeld, pakt een pistool en schiet een van de aanvallers door het hoofd. Marcoes en een krijger vallen hem tegelijkertijd aan en doorboren zijn lichaam met hun zwaarden. In de brandende tent heerst grote verwarring onder de officieren. Geholpen door de duisternis vallen de andere strijdgroepjes het legerkamp aan en er breekt in het legerbasis paniek uit onder de militairen. Martha Christina en haar drie overgebleven krijgers vluchten uit de brandende tent weg en rennen in de richting van de dicht beboste berghellingen. Onder aanvoering van een officier achtervolgen soldaten de wegvlochtende krijgslieden. Maar Martha Christina lokt haar tegenstanders steeds dieper de bossen in. De achtervolgers raken Martha Christina's strijdgroepje kwijt en staken de achtervolging. Bij hun terugtocht verdwalen de militairen in het moeilijk begaanbaar bergachtig gebied. Zij proberen tevergeefs de weg naar het legerkamp terug te vinden. Onopgemerkt volgt Martha Christina's gevechtseenheid de soldaten en als de vermoeide manschappen de helling afdalen, wacht zij hen onder aan de berg op. Marcoes ziet tussen de bomen zijn achtervolgers in zijn richting lopen. De andere verzetsstrijders maken een omtrekkende beweging en sluiten

de vijandelijke militairen in. Verscholen tussen het struikgewas en met hun pistolen in de aanslag bespieden de opstandelingen de vijand. Als hun tegenstanders dicht genoeg zijn genaderd, geeft Martha Christina het bevel om te schieten en vier achtervolgers vallen dood neer op de grond. De officier en een soldaat rennen in paniek weg maar worden door Martha Christina's strijdgroepje gevangen genomen. Marcoes stelt voor om de officier te doden en zijn ondergeschikte ongedeerd naar het legerkamp terug te laten keren. Hij knoopt de handen van de soldaat met een dunne liaan vast, scheurt een stukje van zijn hemd in repen en bindt daarmee de mond van de man dicht. Met zijn klewang slaat hij het hoofd van de officier van zijn romp af en bindt het bebloede lichaamsdeel om de nek van de doodsbanige soldaat. Martha Christina's strijdgroepje brengt de militair naar een plek vanwaar hij in de verte de legerbasis kan zien en hij krijgt het bevel om direct naar de legerplaats te lopen. Zijn bewakers trekken zich terug in de beboste berghellingen. Even later ziet een schildwacht de soldaat met het bebloede hoofd van zijn officier om zijn nek naar de legerplaats rennen en slaat alarm. Het verhaal van de soldaat over de dood van de officier en strijdmakkers en de nachtelijke overval op de legerbasis tast het moreel van Buyskes' manschappen aan. Martha Christina besluit om zo snel mogelijk naar de heuvels van het schiereiland Honimoo te vertrekken en vandaaruit weer het vijandelijke leger aan te vallen. Op weg naar Honimoo bieden boeren en jagers het groepje vrijheidsstrijders voedsel aan. Zij zorgen voor schuilplaatsen en lichten hen in over de verplaatsing van vijandelijke militaire troepen in Honimoo. Martha Christina voelt zich als een vis in het water. Haar krijgers zijn de vissen en het volk is het water waarin de vissen zwemmen.

- 1 Jan Tomasowa, *Pattimura – Opstand van de paradijsvogels. Roman*. Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2017.
- 2 Jan Tomasowa, *Kinderen van de paradijsvogel*. Soest: Uitgeverij Boekscout, 2013.

2.35 Wikipedia

'Kapitan Pattimura' digitaal

Via zoekmachines op het internet zijn er tal van websites met verhalen over de geschiedenis van Pattimura te raadplegen. Dat kunnen journalistieke teksten zijn, afbeeldingen van diverse aard, interviews, filmbeelden van herdenkingen en culturele evenementen, documentaires. Bovendien zijn er op websites literatuurlijsten, adressen en verwijzingen naar andere websites te vinden waardoor het mogelijk is gegevens over andere informatiebronnen te vinden.

Hoewel er sprake van een stortvloed aan materiaal lijkt te zijn, hebben websites toch hun beperkingen. Meestal nemen zij informatie over uit bestaande geschriften of van bestaande websites, zonder onderzoek te doen naar hun betrouwbaarheid. Ze vormen ook een doorgeefluik voor verhalen waarvan niet altijd na te gaan is in hoeverre zij geloofwaardig zijn.

De beheerders, samenstellers en redacteurs dragen via de digitale media hun beeld van de koloniale geschiedenis uit. Zij beperken zich vaak tot de gebeurtenissen die in de

maanden mei tot december 1817 op Ambon Lease plaatsvonden, zonder ze in een ruimer historisch kader te plaatsen. Websites met een nationalistisch perspectief op de koloniale geschiedenis zoomen sterk in op rolmodellen zoals 'Kapitan Pattimura' en 'Martha Christina Tiahahu'. Websites helpen niet altijd om een veelzijdig beeld van de historische gebeurtenissen te krijgen.

Wie op internet op zoek gaat naar informatie over de geschiedenis van Pattimura, zal vaak beginnen bij de website van Wikipedia, 'de vrije encyclopedie'. Zoals de naam aangeeft, stellen de beheerders zich ten doel om bestaande wetenschappelijke kennis voor een breed publiek te ontsluiten. De teksten over Pattimura en 'Martha Christina Tiahahu' in deze paragraaf laten zien in hoeverre zij hierin slagen.

Wikipedia, De vrije encyclopedie¹

Pattimura

Thomas Matulesy (8 juni 1783 - 16 december 1817), ook bekend als Kapitan Pattimura of gewoon Pattimura, was een Ambonees soldaat en Nationale Held van Indonesië.

Geboren op het eiland Saparua, nam Pattimura dienst in het Britse leger nadat zij de Molukse eilanden van de Nederlandse koloniale hadden overgenomen. Toen de eilanden in 1816 aan de Nederlanders werden teruggegeven, werd hij ontslagen. Beducht dat de Nederlanders programma's tot uitvoer zouden brengen die zijn volk beperkingen oplegden, leidde Pattimura een gewapende opstand die op 16 mei 1817 fort Duurstede veroverde. Hij doodde de ingezetenen van het fort, sloeg de aanval van Nederlandse versterkingen af en werd op 29 mei tot leider van het

'Martha Christina' digitaal

Over 29 mei 1817, zie § 2.26.

MARTHA CHRISTINA TIAHAHU

(1800-1818)

Putri dari Kapitan Paulus Tiahahu,
yang merupakan seorang kapitan berasal dari Negeri Abubu.

Turut berperan dalam pertempuran melawan Belanda di Pulau Saparua.

Di Maluku juga berdiri monumen untuk mengenang gadis pemberani Martha Christina.

La di hukuk dan diasingkan ke Pulau Jawa oleh Belanda untuk dipekerjakan di perkebunan kopi secara paksa.

Perjalanan Martha Christina ke Jawa yang menggunakan Kapal Eversten diwarnai pemberontakan melawan Belanda. Ia melakukan aksi mogok makan dengan keberaniannya.

Sempat melawan pasukan Belanda di dalam kapal.
Namun pada akhirnya Martha Christina meninggal di perjalanan pada tanggal 2 Januari 1818.

Pahlawan Nasional
Menurut SK Presiden RI No. 012/TK/Tahun 1969, tanggal 20 Mei 1969

GoodNews FROM INDONESIA

@GNFI Good News from Indonesia
www.goodnewsfromindonesia.org

#AnakBangsa

Martha Christina Tiahahu (1800-1818). Geboren: Nusa Laut, Molukken, zaterdag 4 januari. Overleden: Bandazee, 2 januari 1818 (17 jaar oud).

Nationale Heldin volgens presidentieel besluit No. 012/TK/1969, 20 mei 1969.

Dochter van Kapitan Paulus Tiahahu, een kapitan uit het dorp Abubu. Zij nam deel aan de strijd tegen de Nederlanders op het eiland Saparua. Op de Molukken staat een monument om de moedige Martha Christina te herdenken.

Ze werd door de Nederlanders veroordeeld en naar het eiland Java verbannen voor dwangarbeid in de koffieteeelt. Martha Christina's reis naar Java met het schip Evertsen werd getekend door verzet tegen de Nederlanders. Zij ging moedig over tot voedselweigering en zag kans zich tegen de Nederlandse troepen op het schip te verzetten. Tenslotte overleed Martha Christina echter onderweg op 2 januari 1818. (www.goodnews-fromindonesia.org)

Over de rol van de regent van Booi, zie § 1.21 . over de patih van Akoon, zie § 1.13.

Molukse volk verklaard. Na te zijn verraden door de Vorst van Booi, Pati Akoon, werd hij door Nederlandse troepen gevangen genomen op 11 november en de volgende maand opgehangen.

Pattimura is een symbool van, zowel Molukse als Indonesische, onafhankelijkheid geworden, geroemd door President Sukarno en tot Nationale Held uitgeroepen door President Suharto. Er zijn verschillende plaatsen en instellingen naar hem vernoemd, zowel in de hoofdstad van de Molukken, Ambon, als in de rest van de Indonesische archipel.

*Wikipedia, De vrije encyclopedie*²

Martha Christina Tiahahu

Martha Christina Tiahahu (4 januari 1800 - 2 januari 1818) was een Molukse vrijheidsstrijdster en Nationale Heldin van Indonesië.

Zie § 1.22.

Zie ook § 2.23.

Als dochter van een militair aanvoerder was Tiahahu van jongs af aan actief in militaire zaken. Toen zij 17 was, sloot ze zich aan bij de oorlog die door Pattimura tegen het Nederlands koloniaal bestuur werd gevoerd, en nam aan verschillende gevechten deel. Na in oktober 1817 gevangen te zijn genomen, werd ze vanwege haar leeftijd vrijgelaten. Ze zette de strijd voort en werd opnieuw gevangen genomen. Naar Java gestuurd om slavenarbeid te verrichten, werd zij onderweg ziek en stierf op een schip in de Bandazee omdat ze voedsel en medicijnen weigerde.

Tiahahu wordt als een Nationale Heldin van Indonesië beschouwd. Ze is ook vereerd met twee standbeelden, een in Ambon en een in Abubu; verder zijn onder meer een oorlogsschip, een straat, een Molukse sociale organisatie en een vrouwenblad naar haar vernoemd.

1 <https://en.wikipedia.org/wiki/Pattimura>, geraadpleegd op 14 mei 2018. De laatste bewerking van deze pagina dateert van 6 april 2018, om 16.44 u. (Vert. hs)

2 https://en.wikipedia.org/wiki/Martha_Christina_Tiahahu, geraadpleegd op 14 mei 2018. De laatste bewerking van deze pagina dateert van 14 december 2017, om 15.41 u. (Vert. hs)

2.36 Verry Patty

In 2018 promoveerde predikant Verry Patty aan de Vrije Universiteit van Amsterdam op een proefschrift over *Molukse theologie in Nederland: Agama Nunusaku en bekering*.¹

Patty onderzoekt de relatie tussen het door de Nederlanders gebrachte christendom van calvinistische snit en de *agama Nunusaku*, de 'oorspronkelijke Molukse godsdienst', genoemd naar Gunung Nunusaku op West-Seram, de berg waarvan de oorspronkelijke Molukse voorouders zouden zijn afgedaald. Hij stelt dat elementen uit de agama Nunusaku behouden zijn gebleven in de wijze waarop zowel de islam als de katholieke en protestantse varianten van het christendom zich op de Molukken hebben ontwikkeld. Ze leven dus ook voort in de godsdienstige beleving van de Molukse migrantengemeenschap in Nederland. Hij pleit voor een 'contextuele theologie' die niet voorbijgaat aan de etnisch-culturele identiteit van Molukkers, maar deze juist ondersteunt.

In een hoofdstuk over de historische ontwikkeling van de verhouding tussen agama Nunusaku, islam en christendom op de Molukken wijdt Patty een aparte paragraaf aan de opstand van 1817 en de persoon van Thomas Matulesy.

Patty, 'Molukse theologie in Nederland', p. 99, 102-104

Hoe verhielden in het denken van Pattimura de agama Nunusaku en het op westerse leest gestoelde christelijk geloof zich tot elkaar? Mijn doel is na te gaan in hoeverre Pattimura zich na zijn overgang naar het christendom liet inspireren door elementen uit de agama Nunusaku. Mijn hypothese is dat zijn principes in de strijd tegen de koloniale niet alleen gebaseerd waren op zijn interpretatie van woorden als rechtvaardigheid en goed bestuur, die ook door de Nederlandse kolonisten werden gebruikt, maar dat hij zich als orang Saparua bleef gedragen en adat en christelijk geloof met elkaar bleef verbinden. (...)

Voor Pattimura was de opstand veel meer dan een daad van verzet. Het was voor hem ook meer dan een existentiële inzet voor een rechtvaardig bestaan. Het kwam voor hem voort uit zijn goddelijke roeping. Daarvan was hij overtuigd. (319) In de gegevens over zijn optreden tijdens de opstand kunnen wij bij Pattimura calvinistische elementen ontwaren. Ten eerste was Pattimura niet bang uitgevallen, ten tweede ging hij de gewapende strijd aan tegen het onrecht en ten derde koos hij voor een anti-koloniale houding waarin iedereen gelijk staat voor God. Zijn opstelling weerspiegelt die van Calvijn omtrent het recht van gewapend verzet. (320)

Pattimura stond in de traditie, waar Noldus naar verwijst: 'Their Christianity was the orthodoxy of the Calvin Church, with which they had been in contact for two hundred years.' (321) Thomas Matulesy wordt onder de Molukkers in Nederland als verzetsheld beschouwd. Naar mijn mening was zijn protest gebaseerd op het christelijk geloof. Zo blijkt uit de eerste van de 14 bezwaren dat hij de positie van het christelijk onderwijs in de dorpen verdedigt. De opstand tegen de Nederlanders die de dorpen bedreigden zag hij als een geloofsdaad. Hij was trots op het feit dat hij als Bijbelvast gelovige door het leven kon gaan. Het geloof moest behouden worden en de Nederlanders moesten van hun dwaalwegen terugkeren. (322) Hij kan wellicht gezien worden als vertegenwoordiger van de bevrijdingstheologie avant la lettre.

De vraag is niet in hoeverre hij christen was. Hij werd niet voor niets omringd door vele guru's en schoolmeesters onder leiding van de opperschoolmeester van Saparua Joh. Sahetapy. (323) De vraag is in hoeverre hij zich verbond aan de agama Nunusaku. In het materiaal dat ik van en over hem heb gezien kan ik niets vinden over de agama Nunusaku bij Pattimura. Ik heb wel het vermoeden dat de agama Nunusaku een rol speelde in zijn persoonlijke vertaalslag naar het christelijk geloof, al maakte Pattimura dit niet expliciet.

Eerder in dit hoofdstuk bleek hoe het protestantisme voor een deel de plaats innam van agama Nunusaku en dat protestantse Molukkers een *modus vivendi* zochten tussen beide godsdiensten in een proces [van] zo genoemde 'adatistatie' (Cooley). Ook door Pattimura lijken christelijke vormen en structuur te zijn overgenomen zonder dat de adat geweld aangedaan was (324) in de eerder omschreven mengvorm van de agama Ambon. (325)

Pattimura was overtuigd van zijn roeping als Molukse strijder die trouw was tot in de dood. De punten van bezwaar werden afgesloten met de verklaring van de radja's dat Pattimura door de Allerhoogste als 'kapitan' was aangesteld. Pattimura betitelde de strijd tegen de Nederlandse troepen als een door God gewilde heilige oorlog. Opmerkelijk is verder dat Pattimura tijdens de gevangenneming in alle talen zweeg, net zoals de opperschoolmeester van Saparoea, Sahetapy. (326) (...)

In de stilte voor zijn executie werd Pattimura omringd door een schare van in zwart geklede schoolmeesters. Hij bleef rustig, zong Psalmen en was verzonken in gebed.

Over Nunusaku en het wereldbeeld van de Alfoeren op West-Seram, zie Bartels, *In de schaduw van de berg Nunusaku*, p. 35-74, en Straver, *Wonder en geweld*, p. 17-32.

P.J.M. Noldus promoveerde in 1984 aan de universiteit van Canterbury op een proefschrift over *The Pattimura Revolt of 1817: Its causes, course and consequences*.

Bevrijdingstheologie: christelijke leer, in de jaren zeventig ontstaan in Latijns-Amerika, volgens welke het bestrijden van sociaal onrecht (in de derde wereld) volwaardig deel uitmaakt van het geloof; de Latijns-Amerikaanse Kerk moest vooral een Kerk voor de armen zijn.

modus vivendi: een mogelijkheid om met de verschillen te leven

Over deze punten van bezwaar, zie § 1.12.

Voor Ver Huells getuigenis, zie § 1.21.

De historicus H.J. de Graaf beschreef in zijn geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken de laatste momenten van Pattimura. 'Terwijl hem de strop om de hals werd gelegd groette hij de rechters zeer eerbiedig en sprak met vaste en luide stem: 'Slamat tinggal, toewan-toewan!' ('Mijne heren, ik wens u een goed achterblijven'). (329) Ik vraag mij af in hoeverre Pattimura hiermee een knieval maakt voor de Nederlanders, zoals De Graaf suggereert. Pattimura toont hier naar mijn mening de volharding en de standvastigheid van een Moluks mens die niet wegloopt voor datgene wat hij met overtuiging gedaan heeft. Iemand die niet alleen verantwoordelijkheid blijft nemen voor zijn daden, maar ook blijft hopen op het goede vanuit 'de andere kant' (dari sebrang).

Door zijn beslissingen en optreden toonde hij, dat hij in menig opzicht als mens niet de mindere was van de Nederlandse kolonist. Hij was niet alleen in staat om met hen te communiceren, maar kon ook tegenwicht bieden aan hun koloniale superioriteit. Dat leverde hem uiteindelijk gramschap en hoon op van de Nederlandse overheid die hem als heiden bestempelde. Pattimura had een uitgesproken mening die gebaseerd was op zijn geloofsleven. De Nederlanders hebben dit nooit begrepen, maar feit blijft dat hij mede geïnspireerd raakte door het christelijk geloof dat de kolonisatoren hadden gebracht. Hij was in staat om tegen alle vooroordelen van die tijd in het christelijk geloof in zijn levenshouding een plek te geven.

319 I.H. Enklaar, *Joseph Kam, 'Apostel der Molukken'*, 52.

320 M. van Veen, *Calvijn*, Kampen: Kok, 2006, 64.

321 P.J.M. Noldus, *The Pattimura revolt of 1817*, 1984, 55.

322 <http://www.kumpulan-akoon-paLnl/opstand-van-pattimura.html>. geraadpleegd op 23-02-15.

323 I.H. Enklaar, *Joseph Kam, 'Apostel der Molukken'*, 51.

324 F.L. Cooley, *Altar & Throne*, 65.

325 K. Steenbrink & M. Tapilatu, *'Moluccan Christianity in the 19th and the 20th century'*, 109.

326 H.J. de Graaf, *De geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken*, 218.

329 H.J. de Graaf, *De geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken*, 234.

1 Verry Patty, *Molukse theologie in Nederland: Agama Nunusaku en bekering*. Amsterdam: Vrije Universiteit, 2018. Diss.

2.37 FDI Maluku

Op 14 augustus 2018, bijna een jaar na het herdenkingsjaar waarin op Saparua nieuwe standbeelden van Kapitan Pattimura en 'Martha Christina' Tiahahu werden opgericht, vond op de campus van de Pattimura-Universiteit te Ambon een studiedag over de afkomst van Pattimura plaats. De dag werd door een werkgroep van universiteitsdocenten van de Pattimura-universiteit georganiseerd om een eind te maken aan het debat dat hierover was ontstaan op een soortgelijke studiedag in 1993, waarop vertellers van de dorpen Latu en Hualoi stelden dat Kapitan Pattimura een moslim met de naam Ahmad Lussy was

geweest. (Zie § 2.29) Destijds was de conclusie dat er diepgaander onderzoek nodig was. Het gevoelige onderwerp van Pattimura's afkomst bleef echter het maatschappelijk debat beheersen en stond in 2017 nog steeds boven aan de onderzoeksagenda.

De organisatoren nodigden voor deze studiedag alle partijen uit die direct bij Pattimura's afkomst betrokken zijn, en namen een duidelijk standpunt in. Of het debat na deze bijeenkomst zal luwen en of Indonesische historici zich met andere aspecten van de strijd van Pattimura zullen gaan bezighouden, zal de toekomst uitwijzen.

Studiedag FDI Maluku

De afkomst van Thomas Matulesy onderzocht¹

Ambon – Het Forum Dosen Indonesia Maluku doet onderzoek in verband met de afkomst van Thomas Matulesy of Kapitan Pattimura. Men heeft een debat over deze nationale held uit de Molukken opgezet, op een studiedag die op dinsdag 14 augustus plaatsvond in het studentencentrum op de campus van de FKIP Unpatti.

Aan de studiebijeenkomst met het thema 'De geschiedschrijving ontleden – de afkomst van Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura van het dorp Hulaliu, eiland Haruku' werd deelgenomen door deskundigen, allen academici van de FKIP Unpatti: John Pattiasina, Heppy L. Lelapary, Mus Huliselan en Usman Thalib. Tevens door een vertegenwoordiging van Balai Arkeologi Maluku, Balai Pelestarian Nilai-Nilai Budaya Provinsi Maluku, vertegenwoordigingen van de families Matulesy uit Haria, Itawaka en Tuhaha, door de radja van Hualoi, de radja van Latu en een vertegenwoordiging van de familie Matulesy uit Hulaliu.

De voorzitter van FDI Maluku, Jusuf Nikolas Anamofa, verklaarde in zijn welkomstwoord dat de realisering van deze studiedag tot doel heeft om de historische afkomst van Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura te onderzoeken, het langdurige debat in de Molukse samenleving over de afkomst van Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura te beëindigen, het geschiedverhaal van Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura op het punt van zijn afkomst te voltooiën, een representatief boek over de geschiedenis van Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura voor de Molukse en de gehele Indonesische samenleving te schrijven, op het terrein van Benteng Marsala in Hulaliu een nieuwe historische bezienswaardigheid op de Molukken in te richten, leermiddelen met een lokale lading in de samenleving tot stand te brengen en het erfrecht voor de nakomelingen van Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura terug te geven aan de familie Matulesy in Hulaliu.

Deze studiedag is een nuttig initiatief. Vanuit wetenschappelijk perspectief namelijk zal de discussie bijdragen aan de vernieuwing en verrijking van de Molukse geschiedenis, in het bijzonder de geschiedenis van de strijd van de nationale held Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura, als grondslag voor de ontwikkeling van nieuwe toeristische en culturele bestemmingen in de Molukken. Terwijl ze vanuit menselijk perspectief eraan bijdraagt om het zedelijk peil van de Molukse samenleving te verheffen en op basis van de stamboom van Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura een culturele band tussen dorpen op de Molukken op te bouwen.

De gouverneur van de Molukken liet op de studiedag door een staflid een speech voorlezen waarin hij zijn waardering voor de organisatoren uitsprak. De studiedag zou zijns inziens voor elke landgenoot een impuls moeten zijn om 'opnieuw stil te staan bij de grootheid van ziel van de voorvechters die bereid waren voor hun volk te strijden en offers te brengen zonder iets terug te verwachten'.

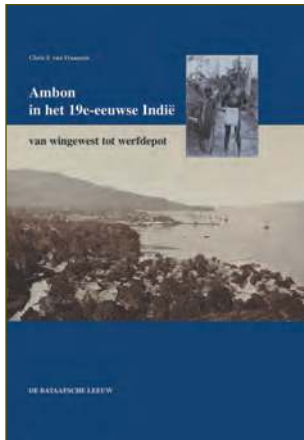
FDI Maluku: Forum van Indonesische Docenten van de Molukken
FKIP Unpatti (Fakultas Keguruan dan Ilmu Pendidikan Universitas Pattimura): Fakulteit Leraren-opleiding en Onderwijskunde van de Pattimura-Universiteit .
Balai Arkeologi Maluku: Instituut Archeologie van de Molukken .
Balai Pelestarian Nilai-Nilai Budaya Provinsi Maluku: Provinciaal Instituut Instandhouding van Culturele Waarden.

benteng: vesting

Over Benteng Marsala, zie § 2.31.

¹ www.siwalimanews.com/post/asal_usul_thomas_matulesy_dikaji, geraadpleegd op woensdag, 15 aug. 2018. (Vert. hs)

2.38 Ch.F. van Fraassen

In 2016 kwam de website *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902* online.¹ Voor deze uitgave van *De opstand van Pattimura in documenten en verhalen* is in de paragrafen met documenten over de oorlog een keuze uit de op die website gepubliceerde historische bronnen gemaakt. De samensteller, Ch.F. van Fraassen, heeft in *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902* gestreefd naar een betrouwbare publicatie van de negentiende-eeuwse historische bronnen die in de Nederlandse archieven, en ook in Engelse en Indonesische archieven, te vinden zijn. Zoals hij in zijn inleiding en verantwoording aangeeft, was het een onderdeel van een veel breder project:

Van Fraassen, 'Voorgeschiedenis van het project'

(<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/middenmolukken17961902>)

Toen de Commissie Ambon-Studies in 1980 haar plannen formuleerde voor een project ter publicatie van bronnen over de Midden-Molukken in Nederlandse archieven, werden daarbij drie subprojecten onderscheiden: de publicatie van de memories van overgave en soortgelijke verslagen uit de VOC-periode; de 19e eeuw; en het tijdvak 1900-1942.²

Een uitgave van *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902* in boekvorm zou een reeks omvangrijke delen omvatten. In de inleiding en verantwoording van de website geeft Van Fraassen niet alleen aan hoe de bronnenuitgave is opgezet en hoe de gebruikers de weg in de overstelpende hoeveelheid materiaal kunnen vinden, maar ook wat zij van de historische bronnen kunnen verwachten. Hij omschrijft daarbij ook de beperkingen die aan deze documenten eigen zijn, en de eenzijdigheid van het beeld dat eruit oprijst:

Van Fraassen, 'Selectiecriteria, inhoud en belang van de bronnenuitgave'

(<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/middenmolukken17961902>)

Omdat vrijwel alleen door het civiele bestuur en de rechtsprekende instanties, door de legerleiding en door kerkelijk bestuur – dus binnen de bovenlaag van de koloniale samenleving – zaken op schrift werden gesteld, krijgen we uit de bewaard gebleven documenten een zeer beperkt en eenzijdig beeld, omdat we uit die documenten een voorstelling krijgen van de toenmalige samenleving, gezien door de bril van de heersende koloniale klasse. Slechts sporadisch komen we in de documenten een stem of visie van de zijde van de inheemse bevolking tegen. Dit mag evenwel geen reden vormen om een bronnenuitgave als deze achterwege te laten, want ook de zogenaamde koloniale geschiedenis maakt deel uit van de geschiedenis van Zuidoost-Azië. (...)

Deze bronnenuitgave is bedoeld zowel voor professionele historici, om te dienen als bron voor geschiedschrijving, als voor geïnteresseerde belangstellenden, niet in de laatste plaats voor Molukkers die geïnteresseerd zijn in hun verleden. Voor al degenen die in geschiedenis geïnteresseerd zijn en voor wie de taal geen onoverkomelijk probleem is, kan deze bronnenuitgave, ondanks haar beperkingen, een schat aan materiaal bieden. Weliswaar kan ze niet al het materiaal bieden dat men zich wensen zou, maar ze biedt wel het belangrijkste materiaal uit de 19e eeuw dat er in de Nederlandse archieven te vinden is en dat voor een serieuze studie van het verleden niet te negeren valt.

In 2018 publiceerde Van Fraassen *Ambon in het 19e-eeuwse Indië*, een boek waarin hij de negentiende-eeuwse geschiedenis van de Midden-Molukken, binnen de context van Nederlands-Indië, presenteert.³ Dat boek vormt een nuttige aanvulling op de website omdat het de online ontsloten historische documenten in een breder kader zet en van achtergrondinformatie voorziet.

Ambon in het 19e-eeuwse Indië bevat een afzonderlijk hoofdstuk over het verloop van de Pattimura-oorlog.⁴ Het volgende fragment vormt daarvan het begin.

Van Fraassen, 'Ambon in het 19e-eeuwse Indië', p. 105

Voor de Molukkers was het herstel van het Nederlandse gezag in maart 1817 geen reden tot vreugde. Maar al te goed herinnerden ze zich de zware jaren 1803-1810. Ze waren beducht dat de overdracht een terugkeer zou betekenen naar de tijden van zware lasten en knevelende bestuurders. De nieuw aangetreden Nederlandse bestuurders deden ook weinig om die vrees weg te nemen. Een eerste prioriteit van het bestuur was het laten verrichten van achterstallig onderhoud aan openbare gebouwen en aan de infrastructuur, waardoor de druk op de bevolking, die bouwmaterialen en werkvolk moest leveren, weer toenam. Verder probeerden de Nederlanders militairen voor het leger op Java te werven, wat herinnering opriep aan de met veel dwang gepaard gaande rekrutering van militairen ten tijde van Daendels. Onder de indruk van de Nederlandse militaire macht konden de Molukkers ook onmogelijk zijn; in februari 1810 hadden de Nederlanders met meer dan 1.000 man militairen een Britse landingsmacht van 400 man niet kunnen weerstaan, terwijl nu voor het garnizoen op de Ambonse eilanden slechts 360 man beschikbaar waren, waarvan circa 270 Inlandse militairen, merendeels Javaanse rekruten die nog nauwelijks waren gekleed.¹ Op 16 mei 1817 barstte de bom op Saparua. Er brak een opstand uit, die oversloeg naar Haruku en Hitu. Deze opstand, bekend geworden als de Pattimura-oorlog, kon met de in de Molukken voorhanden zijnde garnizoenen en zeestrijdkrachten worden ingedamd, maar niet neergeslagen. Om de opstand te kunnen beëindigen, moesten troepen van Java worden aangevoerd.

1 Zie document 1818-05-31, § 187. Zie ook J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817* (Amsterdam 1857) 9; P.H. van der Kemp, 'Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken in 1817', *BKI* 65 (1911) 452.

1 *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902*. Bewerkt door Ch.F. van Fraassen. Ed. Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis 2016. Te raadplegen via:

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/middenmolukken17961902>.

2 Andere opbrengsten van het project waren: G.J. Knaap (ed.), *Memories van overgave van gouverneurs van Ambon in de 17e en 18e eeuw*. (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1987. RGP, kleine serie nr. 62) en Ch.F. van Fraassen en P. Jobse (ed.), *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1900-1942* (4 Dln. Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 1997. RGP, kleine serie nr. 84).

3 Ch.F. van Fraassen, *Ambon in het 19e-eeuwse Indië. Van wingewest tot werfdepot*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 2018.

4 Van Fraassen 2018, p. 105-132. Een eerdere versie van het hoofdstuk is te vinden in: Ch.F. van Fraassen, *Een romanticus bij de marine. Het leven van Maurits Ver Huell tegen de achtergrond van zijn milieu en tijd. Een monografie*, p. 261-284. Cdrom behorend bij: Q.M.R. Ver Huell, *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819*. Zutphen: Walburg Pers, 2008.

Literatuur

Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902. Bewerkt door Ch.F. van Fraassen. Ed. Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis 2016. Te raadplegen via: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/middenmolukken17961902>.

Artikel van het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP), betreffende de opsporing van het zwaard van Pattimoera, verzetsstrijder te Saparoea, Zuid-Molukken. Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIHM), inventarisnummer 543: 'De Koloniale eeuw' Nederlands-Indië, 2. Militaire expedities en oorlogen in Nederlands-Indië, 2.5 Molukken, 52.

Bartels, D., *In de schaduw van de berg Nunusaku. Een cultuur-historische verhandeling over de bevolking van de Midden-Molukken.* Utrecht: Landelijk Steunpunt Edukatie Molukkers, 1994.

(Berg van Saparoea, C.J.G.L. van den), *Herinneringen mijner Jeugd, uitvoerig belicht en aangevuld met aanteekeningen, belangrijke bijzonderheden, fotografieën en een schetskaartje van de Molukken, benevens de zoo getrouw mogelijke weergave van De Tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817.* Velp 1942. Eigen beheer.

Berg van Saparoea, C.J.G.L. van den, 'De tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817 tijdens den opstand in de Molukken'. In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 104 (1948), p. 237-336. In een herspelde en hertaalde versie eveneens op <https://bergsap.home.xs4all.nl/boekje.pdf>.

(Boelen, J.), 'Bladen uit het Memoriaal van den Vice-Admiraal J. Boelen, uitgegeven door L.A.A. van Kervel. II. De opstand in de Molukken. 1817'. In: *De Gids* jrg. 67 (1903), Amsterdam: P.N. van Kampen & Zoon, p. 241-287.

(Boelen, J.), *Het Merkwaardig Dagboek van een Nederlandsch Zee-man 1795-1860. Naar het Memoriaal van Vice-Admiraal J. Boelen Jzn.. Bewerkt en van aanteekeningen voorzien door Kapt. J. Oderwald. Deel 1. De Napoleontische tijd.* Amsterdam: J.H. de Bussy, 1942. / *Deel 2. De Indische tijd.* Amsterdam: J.H. de Bussy, 1943.

Boer, L. de, 'De klewang'. In: *Eindhovens Dagblad* 11 mei 1991, p. 17.

Booms, A.S.H., *Neerlands krijgsroem in Insulinde. Schitterende daden van moed, beleid, trouw en zelfopoffering in de negentiende eeuw sedert de instelling van de Militaire Willemsorde.* Twee delen. Den Haag: W.P. van Stockum & Zn., 1902.

Chauvel, R., *Nationalists, soldiers and separatists. The Ambonese islands from colonialism to revolt, 1880-1950.* Leiden: KITLV Press, 1990.

Coornstra, M., *Het vergeten verhaal achter 'KRUIT!'* Juli 17, 2016. Te raadplegen via <http://www.coornstra.nl/sfeerverslag/het-vergeten-verhaal-achter-kruit/>

Dermoût, M., *De juwelen haarkam.* Amsterdam: Querido, 1956.

Des Alwi, *Sejarah Maluku. Banda Naira, Ternate, Tidore dan Ambon.*

Jakarta: Dian Rakyat, 2005.

Dirkse-Balhan, A., 'Een web van verwijzingen. "De juwelen haarkam" van Maria Dermoût.' In: *Indische Letteren* 15 (2000), p. 83-93.

Dirkse-Balhan, A., "'Er valt nogal wat over te lezen en na te zoeken." Maria Dermoûts bronnen voor "De juwelen haarkam".' In: *Indische Letteren* 16 (2001), p. 75-87.

(Doren, J.B.J. van,) *Herinneringen en schetsen van Nederlands Oost-Indië, vervolg op de fragmenten uit de reizen in die gewesten door J.B.J. van Doren.* 2 Dln. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857.

Doren, J.B.J. van, *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817.* Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1857.

Enklaar, I.H., *Joseph Kam, 'Apostel der Molukken'.* 's Gravenhage: Boekencentrum N.V., 1963.

Fabricius, J., *De schreeuw van de witte kakatoe. (De Pattimura-opstand in de Molukken).* Den Haag: Leopold, 1978.

Fraassen, Ch.F. van, en P. Jobse (ed.), *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1900-1942.* 4 Dln. Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 1997. RGP, kleine serie nr. 84.

Fraassen, Ch.F. van, *Een romanticus bij de marine. Het leven van Maurits Ver Huell tegen de achtergrond van zijn milieu en tijd. Een monografie.* Cdrom behorend bij: Q.M.R. Ver Huell, *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819.* Zutphen: Walburg Pers, 2008.

Fraassen, Ch.F. van, *Ambon in het 19e-eeuwse Indië. Van wingewest tot werfdepot.* Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 2018.

Goede, B. (red.), B. Verhoeven e.a., *De Gelderse Bloem* nr. 1. Ed. St. De Gelderse Bloem, Deventer: Van Loghum Slaterus, 1954.

Graaf, H.J. de, *De geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken.* Franeker: Wever, 1977.

Heijboer, P., *Klamboes Klewangs Klapperbomen. Indië gewonnen en verloren.* Haarlem: De Haan, 1977.

Hitipeuw, F., *Martha Christina Tiahahu: Wanita pertama Indonesia mengangkat Parang dan Salawaku melawan penjajah demi kemerdekaan Nusa dan Bangsa.* Ambon 1970.

Hogendorp, D. van, *Bericht van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië en den handel op dezelve; benevens eenige denkbeelden tot verandering en hervorming van het bestuur daar over.* 2e druk. Delft: M. Roelofswaart, 1800.

Idema, H.A., 'De oorzaken van den opstand van Saparoea in 1817.' In: *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde (BKI)* (1923), p. 598-641.

Kaam, B. van, *Ambon door de eeuwen.* Baarn: Uitgeverij In Den Toren, 1977.

Kemp, P.H. van der, 'Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken in 1817, naar oorspronkelijke stukken', in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 65 (1911), p. 335-736; 66 (1912), p. 1-167.

Kemp, P.H. van der, *Het Nederlandsch-Indisch bestuur in het midden van 1817, naar oorspronkelijke stukken.* 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1915.

Klooster, H.A.J., *Indonesiërs schrijven hun geschiedenis. De ontwikkeling van de Indonesische geschiedbeoefening in theorie en*

- praktijk, 1900-1980*. Dordrecht: Foris, 1985.
- Knaap, G.J. (ed.), *Memories van overgave van gouverneurs van Ambon in de 17e en 18e eeuw*. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1987. RGP, kleine serie nr. 62.
- Latuharhary, J., *Azab sengsara kepoeloean Maloekoe*. Makassar 1931.
- Luhukay, H., H. Usmany & J.A. Pattikayhatu, *Pahlawan Nasional Thomas Matulesy Kapitan Pattimura*. Ambon: Lembaga Kebudayaan Daerah Maluku, 1997.
- Matulesy, Z.M.A., *Beberapa sorotan tentang hari dan tanggal tumangnya benteng Duurstede pusat kebesaran Belanda di Saparua tahun 1817*. Ambon 1988.
- Meluruskan sejarah kapitan Ahmad Pattimura Lussy. Te raadplegen via <https://fisan.wordpress.com/2006/10/31/sejarah-meluruskan-sejarah-kapitan-ahmad-pattimura-lussy/>.
- Nanulaitta, I.O., *Kapitan Pattimura*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan; Direktorat Sejarah dan Nilai Tradisional; Proyek Inventarisasi dan Dokumentasi Sejarah Nasional, 1976.
- Pattikayhatu, J.A., F. Sahusilawane, M. Pattipeilohy, *Album berseri sejarah, Para pahlawan, tokoh dan pejuang daerah Maluku*. Ed. Departemen Kebudayaan dan Pariwisata, Balai kajian sejarah dan nilai tradisional, provinsi Maluku dan Maluku Utara, Ambon 2005.
- Pattimura. Orgaan van de Gerak van de Mahasiswa Maluku Selatan* (GMMS), jrg.1 (1973) nr. 1 (15 mei).
- Patty, V., *Molukse theologie in Nederland: Agama Nunusaku en bekering*. Amsterdam: Vrije Universiteit, 2018. Diss.
- Perdani, Y., 'Pattimura and Reconciliation at Fortress Duurstede'. In: *The Jakarta Post*, Jakarta | Fri, November 27, 2015 | 04:18 pm.
- Poesponegoro, M.Dj., N. Notosusanto, *Sejarah Nasional Indonesia*. Dl. IV. Edisi ke-4. 8e dr. Jakarta: Balai pustaka, 1993.
- Rees, W.A. van, *Toontje Poland. Voorafgegaan door eenige Indische typen*. 2 Delen. Arnhem: Thieme, 1867;
- Rees, W.A. van, *Vermeulen Krieger. Tafereelen uit het Indische kriegsleven*. Arnhem: Thieme, 1870.
- Rees, W.A. van, *Vermeulen Krieger*. Leiden: Gualth. Kolff, 1881. Novellen, levensschetsen en krijgstaferelen 5.
- Rees, W.A. van, *Vermeulen Krieger. Indische Typen en Krijgstaferelen*. 2 Delen in 1 band. Rotterdam: D. Bolle, 1897.
- Riedel, J.G.F., *De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1886.
- Sapija, M., *Sedjarah Perjuangan Pattimura. Pahlawan Indonesia*. 4e dr. Djakarta: Djambatan, 1960.
- Sartono Kartodirdjo, Marwati Djoened Poesponegoro & Nugroho Notosusanto (ed.), *Sejarah Nasional Indonesia*. 6 Dln. Jakarta: Balai pustaka, 1975.
- Steijlen, F., *RMS van ideaal tot symbool. Moluks nationalisme in Nederland 1951-1994*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1996.
- Steijlen, F., 'Muziek en literatuur als scharnier voor integratie'. In: *Indische Letteren* jrg. 23 (2008) nr. 1, p. 13-22.
- Straver, H., *Wonder en geweld. De Molukken in de verbeelding van vertellers en schrijvers*. Deel I. Utrecht: Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers, 2007.
- Straver, Hans, *Vensters op de Molukse geschiedenis 1450-1950*. Utrecht: Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers, 2011.
- Straver, Hans, *Het beeld van Pattimura 2017*. Stg. Moluks Historisch Museum, Nieuwsbrief juni 2017.
- Straver, Hans, *Het beeld van Christina Martha Tiahahu 2017*. Stg. Moluks Historisch Museum, Nieuwsbrief december 2017.
- Straver, H., *Vaders en dochters. Molukse historie in de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw en haar weerklink in Indonesië*. Hilversum: Verloren, 2018. Diss.
- Supusepa, E., *Ragu-Ragu Berbunga*. Rotterdam: Het Progressieve Boek, 1980.
- Supusepa, E., *Setia kepada gunung tanah*. Rotterdam: Het Progressieve Boek, 1980.
- Suryanegara, A.M., *Api Sejarah 1. Mahakarya Perjuangan Ulama dan Santri dalam Menegakkan Negara Kesatuan Republik Indonesia*. 2e dr. (Edisi revisi). Bandung: Penerbit Surya Dinasti, 2015.
- Thomas Matulesy, *Kapitan Pattimura Muda*. Te raadplegen via https://hurariu-anai.nl/familienamen/Hulaliu_soa-soa/clans.
- Tim Media Pusindo, *Pahlawan Indonesia*. 2e druk. Jakarta: Media Pusindo, 2009.
- Tomasowa, J., *Kinderen van de paradijsvogel*. Soest: Uitgeverij Boekscout, 2013.
- Tomasowa, J., *Pattimura – Opstand van de paradijsvogels*. Roman. Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2017.
- Vanvugt, E., *Roofstaat – wat iedere Nederlander moet weten*. 2e dr. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar / Top Notch, 2016.
- Ver Huell, Q.M.R., *Christina Martha. Oosters romantisch historisch tafereel*. Bezorgd en toegelicht door Hans Straver. Hilversum: Verloren, 2013.
- Ver Huell, Q.M.R., *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819*. Ed. Ch.F. van Fraassen en P.J. Klapwijk. Zutphen: Walburg Pers, 2008.
- Ver Huell, Q.M.R., *Herinneringen van een reis naar de Oost-Indië*. 2 Delen. Haarlem: Vincent Loosjes, 1835-1836.
- (Vermeulen Krieger, P.F.), 'Fragmenten betreffende den Indischen Archipel en omliggende gewesten uit het Dagboek van eenen Opper-Officier, die aldaar verscheidene jaren heeft doorgebracht'. In: *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren, verzameld door N.G. van Kampen*. Deel IV, tweede stuk. Amsterdam: P. Meyer Warnars, 1825, p. 223-245.
- Vermeulen Krieger, P.F., *Oost-Indische oorlogen, of listen, hinderlagen en verdedigingswijze der inlandsche volkeren, waargenomen in de onderscheidene oorlogen op de Moluksche eilanden, Cheribonsche, Bantamsche en Malakkasche landen; in de jaren 1817, 1818, 1819 en 1820. Ten dienste der officieren en onder-officieren, dienstdoende in de Indische armee*. Breda: Broese & Comp., 1829.
- 'Waar is het zwaard van de held van Saparoea?' In: *Reformatorisch Dagblad* 18 augustus 1975, p. 4.
- Zach[a]rias, L.J.H., *Mart[h]a Christina Tiahahu*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan, 1981, 2e druk 1984. Direktorat Sejarah dan Nilai Tradisional, Proyek Inventarisasi dan dokumentasi Sejarah Nasional.
- Zonneveld, P. van, 'Pattimura en het kind van Saparua. De Molukkenopstand van 1817 in de Indisch-Nederlandse literatuur'. In: *Indische Letteren* 10 (1995), p. 41-54.

Illustraties

§ 1.01 C.W.M. van de Velde, *Gezigten uit Neêrlands Indië naar de natuur geteekend en beschreven*. Amsterdam: Frans Buffa en zonen, 1844. Plaat XXXII: *Het fort Duurstede te Saparoea*. Ingekleurd.

Kruidnagel (*Syzygium aromaticum*) in de knop. Collectie Moluks Historisch Museum.

§ 1.02 Q.M.R. Ver Huell, *Fort Middelburg op de Pas Baguala*. Gelders Archief 0490-60, f. 164.

§ 1.03 Raden Saleh (1838), *Gouverneur-generaal Herman Willem Daendels*. Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-3790.

§ 1.04 C.J. Wolterbeek, *Landing op Goram, een der Moluksche Eilanden & Verovering van drie Bentings, of verschanste Negeryen, behorende aan Prins Noeco, Rebel tegen de Oost Indische Compagnie, In den Nacht tusschen den XXII & XXIII May MDCCXCI*. Scheepvaartmuseum Amsterdam, SNSM_s1277(01)[0006].

§ 1.05 Q.M.R. Ver Huell, *Ambonneesche Kruis Orembaaij*. Gelders Archief 0490-60, f. 278.

Q.M.R. Ver Huell, *Indiaansche straat en inwoners van de stad Amboina*. Gelders Archief 0490-60, f. 166.

§ 1.06 *Vergaderplaats op Gunung Saniri*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.

C.J.G.L. van den Berg van Saparoea, 'De tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817 tijdens den opstand in de Molukken'. *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 104 (1948), p. 300: *Facsimile van een der te Porto op 15 Mei 1817 (één dag voor den moord) door den Resident geschreven briefjes*.

§ 1.07 *Fort Duurstede, panorama, wallen en poort*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.

§ 1.08 Q.M.R. Ver Huell, *Nederlanders in gevecht met Ambonnezen*. Museum Arnhem, GM 01336.

§ 1.09 *Resten van Fort Zeelandia*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.

Q.M.R. Ver Huell, *Tjakileli of Oorlog Dans der Alfoeren*. Museum Arnhem, GM 01337.

§ 1.10 J.B.J. van Doren, *Herinneringen en schetsen van Nederlands Oost-Indië*, dl. I, Amsterdam 1857, p. 67: *De kerk, het Residentiehuis en het Blokhuis 'Amsterdam' te Hila*.

§ 1.11 J. Boelen Jzn., *Het merkwaardig dagboek van een Nederlandsch zeeman. 1795-1860. De Indische tijd*. Amsterdam: J.H. de Bussy, 1943, p. 53: *De luitenant ter zee J. Boelen, van het Fregat Maria Reigersbergen, werpt de vredevlag in zee en dringt stoutmoedig door de vloot der opstandelingen*.

§ 1.12 J.B.J. van Doren, *Herinneringen en schetsen van Nederlands Oost-Indië*, dl. I, Amsterdam 1857, p. 27: *De stad Amboina*.

§ 1.13 *Fort Beverwijk, vooraanzicht en panorama*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.

§ 1.14 Q.M.R. Ver Huell, *Het kasteel Duurstede in de Baaij van Saparoua op Honimoah*. Gelders Archief 0490-60, f. 200.

§ 1.15 Anoniem, *Arnold Adriaan Buyskes* (1865). Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-3794.

§ 1.16 Q.M.R. Ver Huell, *Alfoero Tobello, van Ternate, ten oorlog uitgerust*. Gelders Archief 0490-60, f. 247.

Q.M.R. Ver Huell, *Kora-kora vloot uit Ternate en Tidore voor Ambon*. Museum Arnhem, GM 01352.

Q.M.R. Ver Huell, *Kimelaha Doekimi, Tidoreesch Opperhoofd van een der Oorlogs Corra Corra*. Museum Arnhem, GM 01353.

§ 1.17 Q.M.R. Ver Huell, *Ternataansche Oorlogs Corra-corra*. Gelders Archief 0490-60, f. 195.

§ 1.18 Q.M.R. Ver Huell, *Den luitenant ter zee Veerman neemt het derde hoofd der rebellen gevangen*. Gelders Archief 0490-60, f. 219.

Q.M.R. Ver Huell, *De verovering van Tiouw, Saparua*. Museum Arnhem, GM 01350.

Q.M.R. Ver Huell, *De baai van Saparoea, gezien vanaf de landingsplaats van de expeditie van de majoor Beetjes*. Museum Arnhem, GM 01355

§ 1.19 Q.M.R. Ver Huell, *Bestormen der verschanste negorijen Ulat en Ouw op het eiland Saparua*. Gelders Archief 0490-60, f. 220.

§ 1.20 J.B.J. van Doren, *Herinneringen en schetsen van Nederlands Oost-Indië*, dl. II, Amsterdam 1857, p. 120: *Loehoe uit zee gezien met het Blokhuis*.

J.S.C. Dumont d'Urville, *Voyage au Pôle Sud et dans l'Océanie sur les corvettes l'Astrolabe et la Zélée. Atlas Pittoresque*. Paris: Gide, 1842, pl. 127: *Village de Warrou (Ile Ceram)*.

§ 1.21 J.S.C. Dumont d'Urville, *Voyage de la corvette l'Astrolabe ... pendant les années 1826-1829. Atlas Historique*. Paris: J. Tastu, 1833, pl. 133: *Vue de la Place d'Armes à Amboine (Moluques)*.

Q.M.R. Ver Huell, *Prins O'Toussan. Admiraal der Ternataansche Vloot*. Gelders Archief 0490-60, f. 231.

Q.M.R. Ver Huell, *Tuwan Thomas Matulesija*. Museum Arnhem, GM 01359.

Q.M.R. Ver Huell, *Christina Martha, dogter van Paulus Triago, opperhoofd der rebellen van Noessa Laut, deszelfs wapendraagster*. Museum Arnhem, GM 01360.

§ 1.22 Q.M.R. Ver Huell, *Radja Triago Koning van Aboeboe op het Eiland Nusa Laut doodgeschoten*. Gelders Archief 0490-60, f. 244.

§ 1.23 Cornelis Kruseman, *Godert Alexander Gerard Philip Baron van der Capellen, gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië*. Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-3795.

Joseph Paelinck (1819), *Willem I, Koning der Nederlanden*. Rijksmuseum Amsterdam, SK-C-1460.

§ 2.00 J.Spier, *Oost*. Amsterdam-Brussel: Elsevier, 1950. Coll. Stedelijk Museum Zutphen.

§ 2.01 J. Schouman, *Luitenant-kolonel der infanterie J.F. Vermeulen Krieger*. (1848). Museum Bronbeek, Arnhem.

§ 2.02 Q.M.R. Ver Huell, *Christina Martha, voorvegteres der Muiltelingen van het Eiland Noessa Laut, dochter van den Koning van Aboeboe, gekluisterd*. Museum Arnhem, GM 01361.

§ 2.03 S.A. Buddingh, *Neêrlands-Oost-Indië. Reizen over Java, Madura ... gedurende het tijdvak van 1852-1857*. Tweede deel. Rotterdam: M. Wijt en zonen, 1860, t.o. p. 195: *Ruïne van een Christen Kerk te Saparoea*.

- C.W.M. van de Velde, *Gezigten uit Neêrlands Indië naar de natuur geteekend en beschreven*. Amsterdam: Frans Buffa en zonen, 1844. Plaat XXXIII: Ruïne eener Christenkerk te Saparoea.
- § 2.04 *Portret van Willem Adrianus van Rees*. www.collectienederland.nl/search/?page=5&q=van+Rees (geraadpleegd op 03-07-2017)
- W.A. van Rees, *Vermeulen Krieger. Indische Typen en Krijgstafereelen*. 2 Delen in 1 band. Rotterdam: D. Bolle, 1897, p. 70: G.B. Hooijer, *Paulus Triago en Christina Martha*.
- W.A. van Rees, *Vermeulen Krieger. Indische Typen en Krijgstafereelen*. 2 Delen in 1 band. Rotterdam: D. Bolle, 1897, p. 79: G.B. Hooijer, *Matulesia*.
- § 2.05 C.J.G.L. van den Berg van Saparoea, 'De tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817 tijdens den opstand in de Molukken'. In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 104 (1948), t.o. p. 237: *Jean Lubbert van den Bergh, sedert 8 September 1875 met zijn wettelijke nakomelingen genaamd 'Van den Berg van Saparoea'*.
- Q.M.R. Ver Huell, *Het ontwapenen der opstandelingen op het eiland Saparoea en het terugvinden van een der kinderen van de vermoorde resident Van den Berg*. Museum Arnhem, GM 01357.
- § 2.06 J.G.F. Riedel: *verkenner van het adatrecht*. Digitale publicaties van het Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden, p. 1..
- J.G.F. Riedel, *De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1886, p. 74, plaat X: *Typen van mannen en vrouwen op Ambon en de Uliase*.
- § 2.07 P.H. van der Kemp (1921). Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Veenhuizen.
- § 2.08 Alexander Jacob Patty, *leider van de Sarekat Ambon, op Ambon (ca. 1920)*. Museum Siwalima, Ambon.
- Standbeeld van J. Latuharhary, Haruku*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- § 2.09 Q.M.R. Ver Huell, *Schetskaart van de negorij Tiouw*. Gelders Archief 0490-60, f. 239.
- § 2.10 C.J.G.L. van den Berg van Saparoea, 'De tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817 tijdens den opstand in de Molukken'. In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 104 (1948), p. 243: *Johannes Rudolph van den Bergh, Resident van Saparoea / Johanna Christina Umbgrove, echtgenoot van Johannes Rudolph v.d. Bergh*.
- § 2.11 *Standbeeld in Taman Pattimura (Pattimura Park), Ambon*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- Tekst bij standbeeld van Pattimura, Ambon*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- § 2.12 Q.M.R. Ver Huell, *Thomas Matulesia*. Museum Arnhem, GM 01359.
- § 2.13 A.J. Bik, *Soya di Atas, dorp op Ambon*. Aquarel, 1821. Tropenmuseum, H-3271e.
- § 2.16 *Beheerder en interieur van Pattimura-huis, Haria*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- § 2.21 *Kapitan Pattimura*. Museum Siwalima, Ambon.
- § 2.22 *Asrul Sani*. http://www.wikiwand.com/nl/Asrul_Sani/ (geraadpleegd op 11-12-2017)
- Des Alwi, *Sejarah Maluku. Banda Naira, Ternate, Tidore dan Ambon*. Jakarta: Dian Rakyat, 2005, p. 574.
- § 2.23 *Martha Christina Tiahahu*. Museum Siwalima, Ambon.
- § 2.25 *Schets van de verdwenen klewang*. In: Leo de Boer, 'De klewang'. *Eindhovens Dagblad* 11 mei 1991, p. 17.
- Vitrine met relikwieën van Pattimura, Pattimura-huis, Haria*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- Z.M.A. Matulesy, *Beberapa sorotan tentang hari dan tanggal tumangnya benteng Duurstede pusat kebesaran Belanda di Saparua tahun 1817*. Ambon 1988, p. 16: *Parang sakti*.
- § 2.26 *Monument bij Wai Sisil*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- Erepoort voor Gunung Saniri*. www.kompasiana.com/negerisaparua/destinasi-wisata-negeri-saparua_562dd31f40afbd460894b491. (geraadpleegd op 08-11-2017)
- § 2.27 Q.M.R. Ver Huell, *Gezigt van de Reede van Ambon, genomen van het water kasteel, van de verschillende wijzen van visschen door Ambonezen*. Museum Arnhem, GM 01346.
- Standbeelden van Kapitan Lucas Arong Lisapaly en Kapitan Pattimura, Ihamahu (Saparua)*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- § 2.28 *Standbeeld Martha Christina Tiahahu, Ambon*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- Standbeeld Kapitan Pattimura, Ambon*. (2010) Moluks Historisch Museum/Coll. J. Straver-Smulders.
- Standbeeld Kapitan Pattimura, Saparua*. (2017) www.youtube.com/watch?v=MRMSFCVqHVU. (geraadpleegd op 14-08-2018)
- Standbeeld Martha Christina Tiahahu, Abubu*. (2017) Moluks Historisch Museum.
- § 2.29 A.M. Suryanegara. www.youtube.com/watch?v=eNYRs39KM58. (geraadpleegd op 06-09-2017)
- J.S.C. Dumont d'Urville, *Voyage de la corvette l'Astrolabe ... pendant les années 1826-1829. Atlas Historique*. Paris: J. Tastu, 1833, pl. 135: *Vue d'une Mosquée au quartier des Malais (Amboine)*.
- § 2.31 *Makam Van den Berg, Residen Saparua 1817*. <https://hura-riu-anai.nl/> (geraadpleegd op 09-09-2017)
- § 2.32 *Flyer 'KRUIT!'*. www.deltadua.nl/producties/kruit-muziektheater-maluku.
- § 2.35 *'Kapitan Pattimura' digitaal*. www.pictasite.com/hashtag/patimura/ (geraadpleegd op 14-08-2018)
- 'Martha Christina' digitaal*. www.wildanrenaldi.wordpress.com/2015/12/01/pahlawan-indonesia-martha-christina-tiahahu/martha-model/ (geraadpleegd op 02-12-2015)
- Martha Christina Tiahahu (1800-1818)*. www.goodnewsfromindonesia.org/ (geraadpleegd op 09-09-2017)
- § 2.37 Seminar 'Membedah Historiografi, Asal Usul Thomas Matulesy/Kapitan Pattimura dari Negeri Hulaliu-Pulau Haruku'. www.siwalimanews.com/post/asal_usul_thomas_matulesy_dikaji/ (geraadpleegd op 15-08-2018)

In 1817 vonden op de Molukken de historische gebeurtenissen plaats die bekend zijn geworden als de opstand van Pattimura of perang Pattimura, de Pattimura-oorlog.

De koloniale geschiedenis is een gevoelig onderwerp. In de beeldvorming van Molukkers in Indonesië en in Nederland wordt de geschiedenis van de Molukken beheerst door een 'eeuwenlange' verdeel- en-heers-politiek, door onderdrukking en roof van natuurlijke rijkdommen door koloniale buitenstaanders. Het huldebetoen aan volkshelden als Pattimura en Christina Martha biedt aan dit verhaal van macht en onmacht het nodige tegenwicht. Wat vanuit Nederlands perspectief als een opstand werd gezien, was vanuit Moluks perspectief een perang of oorlog.

Intussen lijkt deze benadering van de koloniale geschiedenis van Molukkers en Nederlanders ook sporen te hebben nagelaten in het 'geheugen van Nederland'. Er is in de publieke opinie soms sprake van ergernis over een eenzijdig negatief imago van de koloniale geschiedenis, maar ook van zelfonderzoek en erkenning van wat men pleegt aan te duiden als 'donkere bladzijden' in het koloniale verleden.

De gevoeligheid van het thema is aanleiding geweest om dit dossier samen te stellen. Het dringt de lezers geen kant en klaar verhaal over de historische gebeurtenissen op, maar nodigt hen uit hun beeld ervan te actualiseren, te verbreden en te verdiepen.

De strijd van Pattimura in documenten en verhalen bestaat uit twee delen. Het eerste deel presenteert een bloemlezing van fragmenten uit historische documenten van deelnemers en ooggetuigen. Het tweede deel biedt een kennismaking met verhalen van historici en andere schrijvers, die in de voorgaande twee eeuwen vanuit verschillende perspectieven hun licht over de gebeurtenissen hebben laten schijnen en de geschiedenis ervan steeds op hun eigen manier hebben herschreven. Het bevat onder meer een flink aantal vertalingen uit Indonesische publicaties over deze episode van de koloniale geschiedenis.

